Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

A

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

2 2/6.588

D. JOANNIS SAUBERTI

Theologi & Antiſtitis Altdorſini
B. M.

OPERA POSTHUMA

videlicet

I. Selectiorum Scripturæ S. dictorum ſolida & accurata Explicatio

II. De Sacerdotibus & ſacris Ebræorum perſonis Commentarius ſingularis

edita

a

JOANNE FABRICIO D.
ac Prof. Publ.

BIBLIOTECA NAZIONALE FIORENTINA

Eruditæ Hetruriæ fulgentissimo sideri, Antonio Magliabecchio, amoris & observantiæ testandæ caussa librum hunc d. d. Editor

ALTDORFI
Typis & ſumptibus Henrici Meyeri
Acad. Typogr.

A. C. *M DC. XCIV.*

2. 6. 5

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

GENEROSO AC STRENVISSIMO

VIRO
JACOBO WILHELMO IMHOFIO

JO. FABRICIVS

SALVTEM ET FELICITATEM.

BEati parentis mei Prælectiones Theologicas cum ederem, consecravi eas veteri & communi amico nostro, deq; ecclesia Christi æque ac re litteraria præclare merito, & tunc qvidem augustæ Reginæ Danicæ viduæ concionatori aulico, nunc vero Raceburgensi Superinten-

 denti

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

denti, Severino Walthero Slutero, eiq; inter alia in memoriam revocavi ſuavitatem itineris, quod cum dulciſſimis aliis commilitonibus anno hujus ſeculi ſeptuageſimo fecimus per utramq; Bavariam, Sueviam, Alſatiam, & quicquid inde pater fluviorum Rhenus alluit, usque in Belgium. Inter illos autem itineris comites te facile principem fuiſſe, & mellitiſſima converſatione tua nos recreaſſe, non ſine peculiari voluptate recordor. Et quanquam durum videbatur divelli ab invicem in Hollandiæ metropoli, cum tibi Gallia ſalutanda eſſet & Britannia, mihi vero abeundum in inferiorem & ſuperiorem Germaniam; factum tamen eſt poſtea, ut in Europæ paradiſo, hoc eſt, in amœniſſima Italiæ regione iterum conjungeremur, & in ſplendidiſſima ac celebri Venetorum urbe integrum fere annum una viveremus. Ibi tu inquirendis legendisq; optimis libris, ad uſum revocandis linguis nobilioribus, Gallicæ, Belgicæ, Anglicanæ, Italicæ & Hiſpanicæ, noſcendo immortalis regiæq; Reipublicæ ſtatui, viſendis miraculis urbium notabilioribus, excutiendis bibliothecis & raritatum ſcriniis, audiendis facundiſſimorum cauſidicorum & concionatorum ſermonibus, & impetrandæ doctorum prudentumq; virorum amicitiæ

tan-

tantam dedisti operam, ut dubium relinqueretur, majorne fructus e domicilio in hospitem, quam honos ab hospite in domicilium redundaret. Ita eruditione & prudentia auctus ornatusq; in patriam & ad penates reversus es maxima cum laude. Sed quamvis isto animi cultu multos alios superares & longo post te relinqueres intervallo; nihilominus, quasi adhuc rudis esses, & studiis victum atque amictum tibi acquirere necesse haberes, omni ea ardore tractasti, & inprimis salebrosa ac difficiliora illa, quæ circa genealogias versantur & linguam Græcam, nec desiisti, usque dum in utroque, perinde ut in aliis, excelleres. Istas tam egregias dotes tuas remuneraturus, immo illis, quantum opus est, usurus in Reip. commodum sapientissimus Senatus, primum archivi, deinde ærarii secreta tibi commisit, & hactenus sine dubio majorem quoque dignitatem (quanquam & præsens per se satis est ampla ac splendida) contulisset, si te ipse vincere posses, & altiora ambire. Enim vero contentus tu es sorte tua, & quicquid a laborioso munere superest temporis, id recreationi impendis; quali autem? nempe lectioni meliorum scriptorum, & cumprimis studio genealogico: unde felici sidere in publicum produxisti eximia illa opera,

quæ eruditus orbis admiratur, quorumq; similia alia sibi de te, tu ipsi promittis. Sed hujus gloriæ partem merito sibi vindicat magnus parens tuus, cujus memoria est in benedictione: Is enim & optime te instituit, & suo tibi præivit exemplo, ut morem dictis ejus gerens, ipsiusq; vestigia premens, talis ac tantus non posses non evadere. Confundor autem, dum parentem tuum, Septemviri & Ephori amplitudine quondam conspicuum, Senatus Populiq; Noribergensis amorem ac delicias, WILHELMVM IMHOFIVM memoria recolo, & multitudine ac magnitudine virtutum ipsius quasi obruor: Nam sive non fucatam ejus pietatem & devotionem erga Deum; sive obviam omnibus comitatem & affabilitatem; sive raram & expugnari nesciam integritatem animi; sive admirabilem affectuum moderationem; sive optimarum artium ac disciplinarum, diversarumq; linguarum, & inter eas etiam illius, quam nobili sanguine prognati alias fastidire solent ac contemnere, dicentes: *Quid hæc ad nos? Græca sunt: non debent legi, nec a nobis disci*, solidam notitiam; sive divinam memoriam, qua Principum & aliorum hominum illustrium prosapiam, & quicquid Respublica patria habebat reconditi in archivo, quoscunq; etiam

etiam caſus præteritos notatuq; digniores exacte
complexus eſt, & fideliter extemplo reddere potuit,
ita ut prudentiſſimi Senatus vivus index & ἔμψυχος
βιβλιοθήκη jure meritoq; potuerit appellari; ſive accu-
ratiſſimum in omnibus, in illis etiam, quæ litteras
ac litteratos concernunt, judicium; ſive prudentiam
politicam; ſive conſiliorum dexteritatem; ſive inde-
feſſam ac pertinacem graviſſimi muneris functionem;
ſive heroicam in adverſis æque ac ſecundis rebus con-
ſtantiam; ſive ſummam & multis aliis inuſitatam ta-
citurnitatem; ſive incredibilem in tanto virtutum
meritorumq; ſplendore modeſtiam ſuique contem-
ptum reſpiciam, fuit ſane vir maximus, ac pæne di-
xerim incomparabilis: de cujus proinde laude nulla
hominum, qui virum noverant, lingua, nulla etiam
ætas conticeſcet. Nimirum dignus tu eras tanto pa-
rente, dignus ille tanto filio. Vtrique ego ex animo
gratulor: illi, quod feliciter & glorioſe curſum ſuum
conſummavit, & maximum ſui deſiderium reliqvit
apud omnes bonos & emunctioris naris homines;
tibi, quod ſub illius & Majorum umbra non delite-
ſcis, ſed eorum gloriæ tuam jungis, immo tua iſta il-
lam exornas & amplificas. Sed & mihi gratulor,
quod, uti perpetuo ampliſſimi Senatoris, magni geni-

toris tui, favore ac patrocinio frui licuit, ita inde jam a multis annis tuo me dignatus fueris amore, tuaq; complexus benevolentia, nec dubium ſit, quin ea me beaturus ſis etiam in poſterum. Meæ autem in te obſervantiæ ſignum & monumentum publicum ut exſtet, celeberrimo nomini tuo Saubertina iſta Opuſcula conſecro atque inſcribo, rogans, ut inſtitutum hoc æqui boniq; conſulas, & integrum tibiq; ita dicatum librum non minus ſerena fronte accipias, ac partes ejus, in forma Diſputationum oblatas, pro ſingulari tuo in nos affectu accipere hactenus conſueviſti. Vale. Datum Altdorfi in illuſtris Reip. Norimbergenſis univerſitate ſtudiorum, ipſis Kal. Novembr. anni a C. N. 1693.

BENEVOLO LECTORI S. P.

VT diuturnis ac pertinacibus doctorum virorum desideriis tandem fiat satis, atq; erga beatum deq; me optime meritum Saubertum, qui certis de causis nec voluit, nec potuit editionem ipse curare, debitæ pietatis officium persolvam, Opera ejus hactenus ἀνέκδοτα *in publicum jam produco. Qui certe labor non æque exiguus fuit, ac in se est ingloriius: quanquam enim auctor in exemplo illo, quod post ejus fata ad manus meas pervenit, nonnulla correxit, quædam etiam addidit; dici tamen non potest, quot ibi remanserint* σφάλματα, *quot falsæ citationes & allegationes: ut adeo vel inde licuerit perspicere, non integrum volumen a beato viro perlectum fuisse, mihi autem in eo, tanquam Augiæ stabulo, repurgando, laborandum enixe ac desudandum fuerit. Et sæpe Sisyphi volvissem saxum, nisi ex illo codice, quem in academia Julia ex ore dictantis ipse scripsi, meliorem lectionem, & ex ipsa citatorum cum locorum, tum auctorum inspectione, immo & ex collatione cum aliis viris doctis, opem petere licuisset. Quantumcunq; autem operæ insumserim, ejus profecto me nec pœnitet, nec piget, dummodo ad sacrorum studiorum, uti spero, vergat incrementum, & majorem veritatis notitiam. Neque est, quod objicias*, exagitari hac ratione versionem B. Lutheri, reverendiq; patris pudenda retegi : *Nam versio megalandri, ob quam ei sane ecclesia debet plurimum, non exagitatur, sed in S. Scripturæ literam diligentius & accuratius, ac citra ullius contumeliam, immo sine omni dictatoriæ potestatis usurpatione, inquiritur. Nec errores, qui mentis sunt, & pudenda, eundem statim censum subeunt: cum errare humanum quidem, at non illico pudendum*

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

dum sit. Ingenui autem pectoris est, alterius errores pro re nata modeste indicare. Et hoc inprimis decet Professores academicos, quippe quibus incumbit, studiosam juventutem, e qua doctores formandi sunt, accuratius instruere, & exquisita imbuere notitia. In suggestu, fateor, abstinere poteris ab ista crisi, aut non nisi caute & tecte eam adhibebis, cum alioqui scandalum daturus sis simplicioribus, & pariter offensurus eruditos ac prudentes. At alia omnia requirit ac postulat cathedra. E tali etiam docuit, atq; illa ipsa, quæ heic exhibemus, tradidit bonus Saubertus, magnus alias Lutheri, ejusq; meritorum, atq; inprimis profectæ ab ipso versionis æstimator, quippe qui bene novit, atque etiam professus est non privatim tantum, sed in publicis etiam locis, enixum Lutheri studium in vertendo Bibliorum textu nullius aliorum interpretum sedulitati postponendum esse; *sed & hoc æque novit, eundem, cum homo exstiterit, in translatione illa humanos commisisse lapsus, nec minimos, nec numero paucos, quamvis nullum contra analogiam fidei. Quid? ipse Lutherus disertis id verbis agnovit, libr. de Schembamphor. Tom. IIX. Germ. Jen. p. 135. ita scribens:* Ob man müste mich angreiffen/ und tadeln/ der ich zuweilen in der Dolmetschung gefehlet hätte / das will ich mit Danck annehmen / dann wie oft hat Hieronymus gefehlet? &c. *Idem postea fassi fuere sinceri ac sapientes gregis nostri Theologi, qui Germanicam versionem nostram cum originali textu diligenter contulerunt. Vid. Tarnov. in Exercit. Bibl. p. 381. & seqq. item Mich. Beringer in Præfat. Apologiæ pro versione Biblica B. Lutheri, nec non Dilherr.* Propheten-Schul *p. 176. In honore igitur, & amicus nobis est Lutherus; sed magis tamen, sic volente ipsomet Luthero, amica veritas. Cæterum si & ipse auctor noster a veritatis tramite alicubi deflexit, aut ab aliis, quos sequitur, imponi sibi passus est, a benignis lectoribus & æquis rerum arbitris eo facilius, spero, impetrabit veniam, quo majorem labendi occasionem in hoc tam varii argumenti scripto habuit, habetq; quivis alius, eundem volvens lapidem, nisi qui se infallibilem scilicet esse credit. Fuit*

sane

fane & ipse homo; humani nihil a se alienum putavit. Facilius est, sine crimine, quam sine errore vivere. Qui autem aliquid incommodi aut erronei heic animadvertit, non insultet, quæso, mortuo leoni, sed vel ex humanitate condonet, vel meliora, si habet, amice proferat, atq; erudito orbi communicet. Neque tamen dubium est, quin sapientes liberiq; a pravo affectu mitius meliusq; de auctore nostro sint judicaturi, postquam deprehendent, multas egregias observationes & expositiones in volumine isthoc suppeditari. Cujus quidem communicatio vix potuisset fieri, nisi studiosorum quorundam & duorum in ecclesia Christi jam docentium virorum laudabilis curiositas & liberalitas intervenisset: ea enim factum, ut materiæ, quæ heic proponuntur, ab iisdem, me præside, sub incudem disputationis publico in loco revocarentur, atq; sic lucem successive adspicerent. Quare & eorum Nomina, *ad perpetuam ipsorum laudem, suo loco commemorabimus, ac lubentes meritoq;. Ceterum vitio nobis non est vertendum, quod dicta Scripturæ ab auctore explicata & evoluta, non secundum ordinem librorum Biblicorum exhibuerimus: talem quippe nec ille observaverat, nec nos observare magis posuimus, eo quod singulis disputationibus certus paginarum numerus esset assignandus, atq; adeo ad istum obtinendum certæ materiæ, quæ nec longæ nimis essent, nec nimis breves, seligendæ. Interim, ne quid inde incommodi nasceretur studioso Lectori, omnium illorum dictorum* Indicem *composui, eoq; opus præsens instruxi. Recudi etiam, & in hoc libro poni curassem* Programma *in funere auctoris nostri scriptum publicatumq;, in quo omnis ejus vita & labor recensetur, nisi operam istam in se reciperet clarissimus Memoriarum nostratium Theologorum stator & servator, atq; amicus noster singularis, Henningus Witte. Hoc autem nec possum nec debeo reticere, in eodem illo Programmate me quidem, ita tunc ab aliis informatum, inter ἀνέκδοτα Sauberti scripta numerasse etiam* Dissertationem de Funeribus Christianorum; *sed postea, cum inciderem in ipsa beati viri MSS. eaq; oculis usurparem meis, animadverti, eam ab ipso vix ac ne vix*

 qui-

quidem affectam fuisse, nedum elaboratam ac perfectam: extabant enim pauca duntaxat collectanea, quo referenda fuissent alia, unde suo tempore formari posset ipsa illa dissertatio. Itaq; non est, quod quis eam exspectet, aut oscitanter a nobis neglectam esse autumet. Atq; hæc sunt, quæ præfari hoc loco voluimus, debuimus. Vale, bene-vole Lector, & Operibus istis, si placet, utere, fruere.

NOMINA RESPONDENTIUM,

eo locatorum ordine, quo ipsi materias hujus voluminis, citra præjudicium vel ætatis, vel eruditionis, vel muneris, publice defenderunt.

I. M. JUSTINUS WEZEL, Norimbergensis, qui postea factus est Collega præclarissimi Gymnasii ad Fontes Salutares.
II. CAROLUS SEYFRIED, Henfenfelda-Noricus.
III. M. JO. HENR. BÆRING, Regiomonto-Borussus.
IV. M. JO. JULIUS KÖRNER, Onoldo-Francus.
V. JO. GEORGIUS KESLER, Norimbergensis,
VI. GEORG. GOTTLIEB DÖDERLEIN, Gundelsheimio-Noricus.
VII. BALTHASAR BLOS, Norimbergensis.
IIX. CHRISTOPH. MICHAEL BÖHEIM, Norimbergensis.
IX. JO. GEORGIUS RÖDERER, Argentoratensis.
X. JO. CAROLUS BAJERLEIN, Norimbergensis.
XI. CHRISTIAN. ERNESTUS DÖDERLEIN, Tromezheimio-Noricus.
XII. GEORG. CASPAR ZIMMERMANN, Schleusingâ-Hennebergicus, designatus Pastor Eismansbergensis.
XIII. M. JO. CHRISTOPH. LINDSTATT, Altdorfinus, P. L. C. & Pastor Eschenaviensis.

Præ-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

VII

Præsidis, ejusdemq; editoris, ad primæ disputationis Respondentem EPISTOLA.

NOn rogatus abs te, nec quod, aliorum exemplo, tacite excusare me velim apud eruditos ac prudentes lectores, aut plus justo te laudare; sed sponte atq; ultro, & ex amore veri, quod omnibus affectibus anteponendum est merito, hanc ad te scribo epistolam, ornatissime WEZELI, philosophiæ & optimarum artium magister dignissime. *Quemadmodum enim apud nos per triennium & amplius, cum singulari discendi ardore vitæ probitatem atq; innocentiam sororio vinculo conjunxisti, atq; adeo nomen* studiosi *non gerere tantum, sed etiam implere annisus es, Deo cœptis tuis sic adspirante, ut & melior redderetis, & doctior, ac in favorem eorum, qui in hac docent academia, facile temet insinuares, laureamq; eruditionis ab amplissimo Philosophorum ordine reportares; nullumq; dubium est, quin, si eam mentem tibi servabit Deus, (servabit autem, si in timore ejus progredieris) aliquando sive Christi ecclesiæ, sive juventuti scholasticæ admotus, multum fructus sis producturus, optimeq; informaturus animas quamplurimas: ita, postquam tuum publice sub moderamine meo disputandi desiderium intellexi, ei pro veteri in te affectu meo, & pro officii ratione, unde talia petentibus, & ad præclara tendentibus obstrictum me esse agnosco, deesse nec volui, si potuissem, nec potui, si voluissem. Suppeditata itaq; disputationis materia, necessariis ad eam libris instruere te cœpi, cum mox beati & post fata etiam venerandi collegæ mei, D. Joannis Sauberti Annotationes in selectiora S. Scripturæ loca, una cum singulari de Sacerdotibus & sacris Ebræorum personis tractatu, publicæ luci exponendi, & sub incudem disputationis revocandi*

pro-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

propoſitum meum tibi aperui: quod ſtatim uſq; adeo placuit, ut, miſſa tantiſper materiæ illius elaboratione, in numero eorum eſſe cuperes, qui lucubrationes illas laudabili conatu in loco publico ſunt defenſuri, & adverſariorum tela repulſuri. Atq; hoc conſilium, mihi crede, nemo prudens, & profectibus tuis bene cupiens, tibi vitio vertet, aut inconſtantiam & levitatem animi interpretabitur, præſertim ſi ejus cauſam noverit, quæ eſt, quod verebare, ne ſcriptio a te ſuſcipienda, ſi quidem accurata eſſe, & doctorum judicium ferre debeat, nimium temporis ſurriperet ordinariis tuis ſtudiis, teq; a viva eorum, quos non ſine fructu audis, informatione aliquandiu detineret. Sane quod publicandum, & omnium cenſuræ ſubjiciendum eſt, cum cura fieri debet, & ita, ut multum olei abſumatur, & ungues ſæpe præmordeantur, ſæpiusq; vertatur ſtylus; & ſatius eſt, nihil ſcribere, quam aliquid, quod tumultuarium ſit & deproperatum: nam, ut proverbium habet, canis feſtinans cœcos parit catulos. *Et quanquam τὸ ἔργον per πάρεργα, atq; adeo publicæ & privatæ prælectiones per diſputationis aut ſermonis alicujus compoſitionem non deberent ſeponi & negligi; id tamen fieri, quotidiana teſtatur experientia. Itaq; tu laudem magis, quam reprehenſionem mereris, quod, ne quid temporis ἔργῳ tuo ſtudiisq; neceſſariis periret, hac ratione tibi conſulere voluiſti, qua & deſiderium explere tuum, & majorem apud viros doctos gratiam inire potes, quam ſi ipſe componendæ diſſertationi ingenium & manum applicaſſes, multumq; temporis ei impendiſſes: quis enim eſt inter eruditos, qui Sauberti noſtri ſcriptis non delectetur, & ἀνέκδοτα non deſideret? ecquis illorum tibi, tuisq; commilitionibus, quorum ope & auxilio ea nunc tandem in publicum producere valeo, cui hactenus typographorum, impenſas edendo operi facere recuſantium, inſcitia dicam? an pertinacia obſtitit, non magnas acturus eſt gratias? Hanc felicitatem, atq; hunc favorem jubeat vobis Deus eſſe perpetuum, atq; ſic veſtris ſtudiis benedicat, ut lætam eorum attingatis metam, & cunctis, qui ſolidam eruditionem veramq; virtutem æſtimant, applaudentibus, e ſubſelliis diſcentium aliquando aſcendatis in doctorum pulpita, nominumq; veſtrorum famam longe lateq; diffundatis. Vale.*

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

INDEX
DICTORUM S. SCRIPTURÆ EXPLICATORUM.

Genes.

Cap.	verſ.	pag.
I.	1.	155
IV.	1.	157
--	7.	13
VI.	3.	230
--	27.	186
XIIX.	25.	47
XIX.	8.	239
XXIII.	3.	159
XXIV.	2.	189
--	36.	116
--	63.	118
--	64.	119
XXV.	23.	24
XXIIX.	20.21.22.	150
XXXIII.	4.	241
--	18.	87
XXXIV.	30.	130
XXXVII.	36.	89
XLII.	37.	8
XLIV.	5.	34
XLIX.	3.	225
--	11.	226
--	19.	227
--	22.	1

Exod.

Cap.	verſ.	pag.
I.	21.	21
III.	18.	22
XV.	21.	3
XXI.	16.	36
XXVII.	10.	243
XXXIV.	30.	130

Levit.

Cap.	verſ.	pag.
V.	15.	245
XII.	2.	238
XV.	23.	190

Num.

Cap.	verſ.	pag.
V.	14.	89
--	24.	234
X.	29.	126
XI.	1.2.	257
--	12.	8
--	22.	258
XII.	1.	262
--	3.	201
--	12.	9
XVI.	17.	9
XXI.	5.	263
--	30.	37
XXIV.	3.	22
XXXVI.	7.	48

Deuteron.

Cap.	verſ.	pag.
IV.	30.	51
XII.	32.	153

Cap.	vers.	pag.
XXVI.	5.	90
XXVII.	16.	53
	Jos.	
III.	16.	55
VI.	3.	134
XXII.	33.	244
	Jud.	
III.	20.	3
V.	29.	4
XI.	31.	202
XIII.	13. 14.	148
XVIII.	9.	11
XXI.	22.	104
	1. Sam.	
I.	5.	149
V.	9.	265
XIII.	4.	15
XVI.	21.	16
XVII.	4.	24
XIX.	20.	120
XXI.	13.	241
XXXI.	3.	17
	2. Sam.	
III.	8.	98
--	29.	192
XIV.	5.	248
XV.	30.	127
XX.	8.	5
	1. Reg.	
XVII.	4.	56
XXI.	20.	6
--	27.	105

Cap.	vers.	pag.
XXII.	30.	128
--	38.	181
--	48.	150
	2. Reg.	
III.	27.	65
IV.	8.	67
V.	18.	218
IIX.	16.	39
X.	32.	224
XI.	12.	266
--	14.	135
XXIII.	29.	99
	1. Paral.	
VII.	14.	235
	2. Paral.	
XX.	16.	11
	Esdr.	
VI.	11.	100
	Job.	
V.	7.	235
--	24.	121
VI.	16.	184
XI.	19.	7
XIII.	15.	269
XIX.	25. 26.	214
XXXVII.	7.	175
XXXVIII.	36.	18
	Psal.	
II.	4.	68
--	13.	115
XV.	4.	216

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Cap.	verſ.	pag.
XVI.	2.	239
XIX.	5.	136
XXV.	1.	199
XXXIV.	11.	227
LI.	6.	231
LX.	9. 10.	69
LXII.	13.	209
LXVI.	12.	194
LXVIII.	12.	209
--	13. 14.	211
LXXIII.	9.	217
LXXIIX.	49.	183
--	61.	97
LXXXIV.	7. 8. 9.	228
CXIIX.	27.	233
CXXXIX.	6.	106
	Prov.	
XXI.	21.	213
XXX.	8.	230
XXXI.	18.	19
	Cant.	
IV.	8.	25
	Eſa.	
III.	4.	243
--	13.	7
--	24.	101
VII.	11.	61
--	13.	246
XXV.	11.	218
XXVI.	19.	232
XLIX.	23.	237
--	--	267
	Jer.	
I.	11.	91

Cap.	verſ.	pag.
II.	21.	20
X.	1. 2. 3.	161
XVII.	9.	91
--	11.	40
--	16.	92
XXIII.	23.	145
XXXIII.	16.	43
	Ezech.	
XXXIV.	16.	108
	Hoſ.	
XIII.	9.	185
	Amos.	
VI.	10.	108
	Jon.	
III.	3.	198
	Mich.	
VII.	9.	195
	Habac.	
II.	16.	12
	Tob.	
III.	7.	102
	2. Maccab.	
XIII.	2.	137
	Matth.	
V.	43.	287
VI.	2.	85
--	7.	70

Index Dictorum S. Scripturæ Explicatorum.

Cap.	verſ.	pag.
X.	2.	138
XIV.	2.	93
XIIX.	6.	86
XXII.	3.	46
—	31. 32.	272

Marc.

Cap.	verſ.	pag.
III.	21.	110
VI.	5.	72
—	6.	95
IX.	22. 23.	73
XII.	40.	197

Luc.

Cap.	verſ.	pag.
III.	35. 36.	249
IV.	5.	26
VI.	48.	112
XII.	29.	113
XV.	7.	114
—	16.	205

Joh.

Cap.	verſ.	pag.
I.	3. 4.	279
III.	30.	30
VII.	39.	45
VIII.	25.	31
XI.	10.	33
XII.	3.	122
XIIX.	22.	140
XX.	17.	75

Act.

Cap.	verſ.	pag.
I.	4.	180
XIV.	23.	207
XIIX.	3.	142
XXII.	25.	124

Cap.	verſ.	pag.
XXVII.	21.	27

Ep. ad Rom.

Cap.	verſ.	pag.
V.	7.	77
VII.	6.	288
IIX.	19.	78

I. ad Cor.

Cap.	verſ.	pag.
II.	6.	176
VII.	23.	79
XI.	7.	125
—	21.	178

ad Epheſ.

Cap.	verſ.	pag.
II.	10.	288
V.	32.	144

ad Coloſſ.

Cap.	verſ.	pag.
I.	27.	28

I. ad Timoth.

Cap.	verſ.	pag.
II.	14. 15.	81
III.	16.	83

ad Hebr.

Cap.	verſ.	pag.
IV.	2.	287
XI.	4.	96

Jac.

Cap.	verſ.	pag.
V.	14.	253

2. Petr.

Cap.	verſ.	pag.
I.	16.	288

Apocal.

Cap.	verſ.	pag.
XIII.	8.	29
XIV.	8. 9. 11.	287

IN-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

INDEX CAPITUM COMMENTARII

De SACERDOTIO EBRÆORUM.

PARS I.

Cap.		pag.
I.	*De Sacerdotio ante legem Leviticam.*	289
II.	*De Sacerdotio Levitico seu ex lege instituto.*	293
III.	*De Divisione Sacerdotii & familiis sacerdotalibus.*	294
IV.	*De Pontifice maximo.*	295
V.	*Cur Annas & Caiphas Luc. III. 2. simul dicantur Pontifices maximi.*	298
VI.	*De Synedrio magno ac minori & de judicio triumvirali.*	301
VII.	*An regia dignitas apud Ebræos cum pontificia conjuncta fuerit?*	304
VIII.	*De Propontifice seu Pontificis max. Vicario.*	305
IX.	*De Sacerdotibus minoribus.*	307
X.	*De Levitis stricte ita dictis.*	308
XI.	*De Nethinæis.*	310
XII.	*De Æditwis & Janitoribus.*	311
XIII.	*De Cantoribus.*	314
XIV.	*De Prophetis.*	317
XV.	*An Samuel propheta Pontifex max. fuerit?*	320
XVI.	*De Scribis & Legis peritis.*	321
XVII.	*De Nasiræis tam viris quam fœmellis.*	324
XVIII.	Ἀκρίδες *Nasiræis comestæ (Matth. III. 4. Marc. I. 6.) qualenam alimenti genus fuerint?*	327
XIX.	*De Chasidæis.*	329

Cap.		pag.
XX.	*De Pharisæis.*	330
XXI.	*De Galilæis seu Gaulonitis.*	334
XXII.	*De Sadducæis.*	335
XXIII.	*De Karræis sive Karaitis.*	338
XXIV.	*De Essæis sive Essenis.*	338
XXV.	*De Herodianis.*	341
XXVI.	*De nostræ ætatis Judæorum Sacerdotio & Sacerdotibus.*	344

PARS II.

I.	*De necessariis Sacerdotum requisitis & primo de Natalium puritate.*	349
II.	*De Corporis habitudine.*	351
III.	*De Legitima ætate.*	355
IV.	*De Animi, vitæ ac famæ integritate.*	357
V.	*De Ritibus initiandi Pontificem & Sacerdotem.*	358
VI.	*De Vestibus Pontificiis ac Sacerdotalibus.*	362
VII.	*De Tonsura Sacerdotum.*	370
VIII.	*De Officio Pontificis maximi, Sacerdotum & Levitarum.*	371
IX.	*De Jurisdictione tum ipsius Pontificis & Sacerdotum, tum aliorum in Pontificem & Sacerdotes.*	376
X.	*De Salario seu Reditibus Pontificis maximi, Sacerdotum & Levitarum.*	378
XI.	*De Conjugio Pontificis maximi & Sacerdotum.*	379

Errata

Errata sequentem in modum sunt corrigenda.

Pag.	lin.
2.	1. fol. 532.
--	2. fol. 601.
--	8. fol. 687.
4.	18. anni 1524. in 8. & in alia in fol. quæ post illam modo memoratam vulgata est.
11.	7. vultis?
16.	18. παρεισήκει
19.	30. intelligatur
--	31. ad-
23.	11. nonnulli
--	27. *deleantur hæc verba:* quomodo etiam hic vertunt Arias & Pagninus.
36.	1. Exod. XXI. 16.
--	21. Gen. XLII.
37.	1. *deleatur* Exod. XXI. 16.
39.	1. *deleatur* Num. XXI. 30.
--	in ead. lin. II. Reg. VIII. 16.
45.	18. יְהַב
51.	10. fol. 1045.
52.	penult. L. de Extr. Judic. §. 111.
53.	1. fol. 7025.
75.	27. elabatur
76.	16. *deleatur* Eccles. IX. 12.
84.	12. Ezech. XXI. 13. vel 18.
85.	19. αὐτῶν.
87.	13. *deleatur* se
--	21. יַעֲקֹב
--	ibid. עִיר
--	penult. venit

Pag.	lin.
91.	22. וֶאֱנָשׁ הוּא
--	26. אֶקֹּב
94.	30. saucia
97.	6. fratrem suum?
98.	20. prope
101.	14. יְפִי
114.	27. *deleatur* Dan. III. 16.
117.	10. Occultis
118.	29. etiam
122.	1. & 13. Joh. XII. 3.
--	26. pictoribus
138.	28. nominatim
139.	14. ab ipso
--	28. πρότερον
154.	21. editione
174.	3. oriebatur
185.	22. luculentis
187.	26. פְּתָה
191.	17. Et si
195.	16. afflictiones
202.	16. *deleantur hæc verba:* adscendat per montem Sion in templum, &
203.	20. Ebr. XI.
207.	4. Charube
210.	1. Psal. LXVIII.
--	antepenult. pluviam
212.	3. Latinum (& hic LXX. Interpp.)
231.	20. תּוֹכַחַה
235.	6. alteri viginti versus
--	penult. Thren. III. 13.
236.	11. Psal. LXXVIII.

Pag. 246.

Pag.	lin.	Pag.	lin
246.	28. *omittatur* vero	329.	7. ſuere
248.	29. Makkeph	331.	4. agitaretur
295.	3. 53.	--	8. ob
300.	30. *deleatur* 51.	332.	14. plerumque
301.	11. *deleatur* I. Tim. IV. 14	333.	15. præſcientia
--	26. Mar. XIV.	343.	12. Chriſtum
314.	26. Judicibus.	354.	26. maculam
323.	13. prælegentibus	355.	12. conſpicerentur
327.	14. ἀκρίδες	--	30. XXXV.

Reliqua benevolus Lector pro ſua induſtria ipſe corriget.

Geneſ.

Genes. XLIX. 22.

בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃

PRiusquam locum hunc & plura excutiamus, ante omnia observandum est, plerosque nostratium theologorum de ebræo V. T. textu longe aliam hypothesin constituere, quam fuit ea, ex qua versionem suam concinnavit Lutherus, qua non attenta multi perperam putarunt, megalandrum nonnullis in locis oscitanter aspexisse textum, & sic in transferendo fuisse lapsum; cum vice versa ille data opera ita vel ita interpretatus fuerit, ex hoc nempe principio, puncta sacri textus ebræi non paris auctoritatis esse cum ipsis litteris, nec ex dictamine divino, sed a rabbinorum potius beneplacito trahere originem; flocci igitur esse facienda, & posse substerni alia, prout commodum videatur. Et hoc sensit beatus vir, cum ipsius ætate linguarum studium inter christianos quasi renasceretur, & jaceret in incunabulis, destitutus a Deo tunc illis, quæ posteris temporibus per Dei gratiam suppeditata sunt, adminiculis ac testimoniis, ex quibus certi sumus, æque non licere mutare puncta ebræi textus, ac consonantes; & illa quidem, etsi de origine eorum non constat, sancta tamen esse ac inviolabilia, quod ab aliis prolixe ostensum. Quod si legisset nobiscum b. Lutherus, procul omni dubio eliminasset istam hypothesin suam, quam aliquoties inculcat, v. g. Comment. in Genes. XXXVI. 24. scribit: *Puncta usitata in ebræa lingua recens inventa sunt, quibus non possumus ubiq; tuto niti.* Tom. VI.

Witteb. fol. 540. item Gen. XLI. 40. *Non credo punctis Judæorum.* fol. 612. item Gen. XLVII. 31. *Hoc in loco variant interpretes propter diversitatem punctorum, quæ in ebræa lingua multiplicem ambiguitatem pariunt, quia ratio punctandi admodum incerta est.* &c. *Ratio punctorum levissima est & plena ambiguitatis* &c. *Non possum quidem rationem punctandi negare, sed non delector ea* &c. *Sæpe contra puncta pronuncio* &c. fol. 700. & seqq. Addatur glossa marginalis germanica ad Genesis XXXVIII. 12. Quæ hypothesis cum falsa sit, &, si dicere licet quod res est, periculosa, nec adeò amplius admittatur hodie à multis doctoribus, sequitur inde, etiam germanicam versionem nostram nonnullibi ab ebræo textu, qualis hodie est, abscedere.

Ad propositum locum ut progrediamur, integer versiculus 22. ad verbum sic exponitur: *Filius fructificationis erit Joseph; filius ubertatis juxta fontem; filiæ discurrebant super murum.* Sensus hic est: In priori hemistichio laudatur decor ac splendor Josephi, fore nempe, ut is crescat pulchritudine ac ubertate, veluti arbor, juxta rivos aquarum plantata. In posteriori hemistichio patriarcha prophetico spiritu deprædicat, quanta admiratione, quóve applausu pulchritudinem illam tripudiantes puellæ sint prosecuturæ, cursuras nempe eas esse super murum, ipsasq; formosissimas se tamen formosiorem contemplaturas Josephum, &, qui eum comitaturus sit, omnium bonorum affluxum. In textu est vox שׁוּר quæ significat *murum*, quomodo verterunt quoque vulgatus latinus, & alii propemodum omnes. At Lutherus: Die Töchter treten einher im Regiment / quasi esset litera שׂ, & punctum collocandum non in dextro, sed in sinistro latere, contra fidem omnium codicum punctatorum. Nam שׂוּר plane alia radix est, in hac forma infiniti temporis significans *dominari*, *principatum tenere*,

nere, *principem agere*, unde, ſi iſte infinitivus nominaſcat, reddi poteſt *dominium*, *imperium*; quem ſenſum tamen Spiritus S. h. l. non intendit.

Exod. XV. 21.

וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם

VErſum 20. ita reddiderat interpres noſter: Und Mirjam die Prophetin/ Aarons Schweſter / nam ein Paucken in ihre Hand / und alle Weiber folgeten ihr nach hinauß mit Paucken am Reigen. Jam verſum 21. ſic inchoat: Und Mirjam ſang ihnen vor; ubi pronomen ihnen manifeſte reſpicit nomen mulierum, quod erat in præcedente verſu. Verum hic ſenſus perſiſtere nequit, nam pronomen in ebræo maſculini generis eſt, neq; adeo ad fœmellas ſpectare poteſt; verbum autem quod hic extat, ſignificat *reſpondit*, quod in lexicis uberius docetur, ac proinde initium ℣ſ. 21. juxta ſenſum Spiritus S. ſic habet: *Et reſpondit eis* (nempe Moſi ac filiis Iſraël) *Mirjam.* Nimirum, perdomito jam truculento hoſte Pharaone, Moſe & filii Iſraël triumphale euchariſticumq; carmen Deo cecinere, quod verbotenus deſcribitur cap. XV. à ℣ſ. 1. usq; ad 20. Mirjam autem, Aaronis ſoror, virorum exemplo forte incitata in chorum coëgit fœmellas, & ἐπινίκιον cantillando viris quaſi per antiphonon reſpondit, atq; hoc muliebre carmen itidem ad verbum recenſetur verſu 21.

Judic. III. 20.

וְהוּא יֹשֵׁב בַּעֲלִיַּת הַמְּקֵרָה אֲשֶׁר־לוֹ לְבַדּוֹ

DE Eglon rege Moabitarum ſermo hîc eſt, à cujus violento & crudeli dominatu Iſraëlitas liberaturus Ehud, heroico ſpiritu aggreſſus eſt facinus, cumq; ille ingrederetur

ad Eglon, *ſedebat hic* (ait Scriptura verſu 20.) *in cœnaculo refrigerii, quod erat ſoli ipſi.* Nimirum ad conclave hoc regis nemini temere patebat aditus, ſed rex id ſoli ſibi reſervabat, ſuisq; aut ſolitariis meditationibus & actionibus, aut ſecretis conſultationibus deſtinaverat. Hinc cum Ehud ℣ſ. 19. ipſi ſignificaret, verbum ſecretum ſibi eſſe ad Eglon, in hoc conclave eum deduxit, percepturus, quid arcani afferret. Verba autem illa, quod cœnaculum iſtud ſolius fuerit Eglon, in pleriſq; germanicæ verſionis editionibus per ſupinam typographorum negligentiam fuerunt prætermiſſa; legitur enim cantùm, Er aber ſaß in der Sommerlauben / cætera, quæ in ebræo codice habentur, deſunt, atq; ab oſcitante typographo omiſſa fuere ſtatim in editione anni 1534. quæ vivente adhuc Luthero prodiit. Megalander vero noſter illa non reliquit intacta, verùm rectiſſime verterat: Er aber ſaß in der Sommerlaube / die für ihm allein war / quæ translatio habetur in editione Wittebergenſi anni 1523. & ſeqq. usq; ad illam ante memoratam.

Judic. V. 29.

חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶנָּה

ELegantiſſimum Deboræ carmen poſt ſtragem regis Jabin exercitui illatam, cujus dux erat Siſera, decantatum, capite hoc ad verbum deſcribitur. Verſu 28. & ſeqq. Siſeræ mater per proſopopœiam introducitur: *Per feneſtram reſpexit, & ululavit mater Siſeræ per cancellum: cur erubeſcit currus ejus ad veniendum? cur tardaverunt pedes quadrigarum ejus? Sapientiſſimæ dominarum ipſius* (nempe matris Siſeræ) *reſpondebant* &c. i. e. fœmellæ principes, quæ in gynæceo matris Siſeræ vivebant, quibusq; potiora munera in aula matris Siſeræ erant concredita. Noſter vertit: Die weiſeſten unter ſeinen Frauen antworteten / ſecutus, nî fallor, vulgatum

gatum latinum, apud quem eſt: *Una ſapientior cæteris uxoribus ejus hæc ſocrui verba reſpondit*, quaſi pronomen *ejus* reſpiceret Siſeram, & per *ſapientes fœmellas* intelligerentur uxores aut pellices Siſeræ. Enim vero in ebræo pronomen fœminini generis eſt, adeoq; neutra illarum translationum ad fontem quadrat. LXX. græci recte reddidere: Αἱ σοφαὶ ἀρχουσαι αὐτῆς. Piſcator, die weiſeſten unter ihren Fürſtinnen. Sic cæteri etiam.

II. Sam. XX. 8.

וְיוֹאָב חָגוּר מִדּוֹ לְבֻשׁוֹ וְעָלָו חֲגוֹר חֶרֶב מְצֻמֶּדֶת עַל־
מָתְנָיו בְּתַעְרָהּ וְהוּא יָצָא וַתִּפֹּל׃

VErſiculi hujus verba ultima nec LXX. interpretes, nec vulgatus latinus recte fuere aſſecuti, neq; adeò ſtratagema Joabi, quo in ſicario ſuo contra Amaſam facinore uſum eum fuiſſe Scriptura hic indicat, expreſſerunt. Hos fere ſecutus noſter interpres vertit: Und hatte darüber ein Schwerdt gegürtet/ das hieng an ſeiner Hüfte in der Scheiden/ das gieng gerne aus und ein. Error commiſſus latet in poſtremis iſtis verbis, das gieng gerne aus und ein. Nam pronomen das/ & verbum *egrediendi* in ebræo textu hîc maſculini generis ſunt, adeoq; nullo modo de *gladio* nomine fœminini generis prædicari poſſunt, ſed ad alterum antecedens ſubjectum maſculini generis, nempe ad *Joabum*, referri debent. Parorama manifeſtum eſt. Textus vero ad literam ſic vertitur: *Et Joab accinctus erat tunica veſtimenti ſui, & ſuper eam fuit cingulum gladii, aptati ſuper lumbis ejus, in vagina ſua; & cum ipſe* (nempe Joab) *progrederetur*, *procidit* (ſcilicet gladius.) Senſus eſt, Joabum data opera inſtitutum ſuum ſic diſpoſuiſſe, ut, cum ipſe progrederetur, gladius quaſi per infortunium & caſu è vagina in terram procideret, ne ita quic-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

quam ſiniſtri ſuſpicaretur Amaſa, cum Joab ſtrictum gladium de terra tolleret, quo eum poſtea peremit. Videtur enim timuiſſe, qua erat aſtutia, Joab, ne, ſi ipſe gladium evaginaret, Amaſa, vir manu ſtrenuus & prudens bellator, caveret ſibi, aut etiam forte armis ſuis Joabum anticiparet.

I. Reg. XXI. 20.

הַמְצָאתַנִי אוֹיְבִי

POſt nefariam cædem Naboth, cum ad truculentum regem Samariæ Ahabum miſſus eſſet à Deo Elias propheta, atque hic nequiſſimo interfectori regi certam & longe graviſſimam Dei vindictam propter ſicarium facinus denunciaſſet, divini vatis ſermonem interrumpere, eiq; os, in caſſum licet, nixus fuit obturare ille his verbis: *Num inveniſti me, inimice mi?* quaſi dicat: Tu qui perpetuis inſectationibus tuis & animadverſionibus in actiones meas, in vitam & imperium meum, me coram plebe proſcindis, teq; adeo manifeſte mihi opponis, tandemne vero incidis in me, mihiq; obviam factus es? Komſtu mir einmahl vor Augen/ darffſtu dich vor mir blicken laſſen? &c. Ita ebræus habet textus, & ad eundem modum vertunt pleriq; interpretes: nam in ebræo *inimici* vocabulo ſuffixum eſt pronomen primæ perſonæ ſingularis numeri; at in noſtra germanica verſione perperam ponitur pronomen ſecundæ perſonæ ſingularis numeri, maſculini generis: Haſtu mich je deinen Feind erfunden? ſenſu plane alio. Seductus autem b. interpres à vulgato latino, apud quem eſt: *Num inveniſti me inimicum tibi?* In aliis tamen probatiſſimis codicibus vulgatæ verſionis genuina translatio eſt: *Num inveniſti me, inimice mi?* eaque, abolita vitioſa illa translatione, autoritate Sixti V. Pontificis Romani reſtituta eſt, teſte Luca Brugenſi in Romanis Correctionibus in latina Biblia fol. 18. Agnovit

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

vit quoque ebraicam veritatem, & vulgatam ſuam libere dispunxit Emanuel Sà, Jeſuita ſuperioris ſeculi, Notis ad hunc locum fol. 82.

Job. XI. 19.

וְחִלּוּ פָנֶיךָ רַבִּים׃

UNd viel würden für dir flehen / i. e. multi precaturi eſſent ad facies tuas, tuamq; opem imploraturi. Sic optime tranſtulit Lutherus, quemadmodum videre eſt in editionibus, quæ, vivente ipſo, prodierunt, tum in poſthumis quoque plurimis correctioribus. In quibusdam aliis tamen ex deſidia typographorum textus ita perverſus eſt: Und viel würden für dir fliehen. Monere hoc volui ideo, ne ſi quis in concione habenda tali mendoſo uſus eſſet exemplari, textum hunc explicaturus vim inferret S. literæ, & extra oleas verſaretur.

Jeſaiæ III. 13.

נִצָּב לָרִיב יְהוָה

SImile mendum à typographis commiſſum eſt in his verbis Jeſaiæ: Aber der HErr ſtehet da zu rechten / i. e. *ad litigandum, ad agendum cauſas.* Eſt enim verbum forenſe, uti docet Buxtorfius in Lexico. Atque ita nervoſe & rectiſſime verterat Lutherus. At poſtea contra mentem & Scripturæ & b. viri, translatio ejus ita fuit corrupta: Aber der HErr ſtehet da zur Rechten / quaſi in fonte extaret: *Dominus ſtat ad dexteram.* Et hoc vitium deprehenditur quoque (*) in magno opere Bibliorum Vinarienſium, pluribusq; editionibus aliis.

Apoc. XLII.

(*) At in editione anni 1686. ſublatum eſt.

Genes. XLII. 37.

אֶת־שְׁנֵי בָנַי תָּמִית

CUm Jacob petentibus reliquis filiis, ut filium natu minimum Benjamin una cum ipsis in Ægyptum mitteret, tergiversaretur, & tandem pene recusaret, eo quod capiti ejus timeret, & de filiorum in fratrem fide, Josephi adhuc memor, admodum ambigeret, oppignorat tandem par filiorum suorum Ruben, se eum reducem patri daturum, & ait: *Duos filios meos interfice, si non reduxero illum tibi*, uti vertit vulgatus latinus, cui adstipulantur LXX. græci, Arias Montanus, Pagninus, Münsterus, Lutherus, &c. Etsi vero id genuinæ vocabulorum constructioni non repugnat, textus tamen hoc quoq; modo transferri potest: *Duos filiorum meorum interfice*, quasi dicat: Pro uno offero tibi duos, filios pro filio. Ipsi Ruben enim non duo tantum, sed quatuor fuere filii, Chanoc, Pallu, Chetzron, & Carmi. Gen. XLVI. 9.

Num. XI. 12.

שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת־הַיֹּנֵק

POrta eum (scilicet populum) *in sinu tuo, quemadmodum portabit nutricius lactentem*. Ita Arias Montanus, Münsterus, Marinus, Piscator, Tossanus, Avenarius, Buxtorfius, &c. Radix אֹמֵן in participio præsenti masculini generis significat *nutricium, nutritorem, alumnum*, einen Ziehe-Vater / Pfleg-Vater: in eodem participio fœminini generis notat *nutricem*. In hoc Numerorum textu participium masculinum est: adeoq; si stricte inhærere velimus S. litteræ, statuendum erit, minus commode transtulisse vulgatum latinum, & Pagninum; *quemadmodum portat nutrix infantem*; sic vernacula etiam nostra habet: Wie eine Amme ein Kind träget.

Num. XII.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Num. XII. 12.

אַל־נָא תְהִי כַּמֵּת אֲשֶׁר בְּצֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ
וַיֵּאָכֵל חֲצִי בְשָׂרוֹ׃

VIx Mirjam percuſſa erat lepra ob contentionem, quam inierat cum Moſe, ubi obſervaſſet id frater ejus Aaron, & ſuam & ſororis culpam deprecatur, ſimul ac pro ſanatione Mirjam intercedit his verbis: *Ne quæſo ſit* (nempe Mirjam modo leprâ tacta) *ſicut mortuus: qui quando exivit ex matrice matris ſuæ, conſumtum eſt dimidium carnis ipſius.* Senſus eſt: Ora, quæſo, Deum, ne ingraveſcat lepra Mirjam, ipſaq; ſimilis fiat fœtui abortivo in utero matris denato, qui inde prodiens illico putreſcit & corruptioni derepente fit obnoxius. Ultimum verſiculi vocabulum ſuffixum habet pronomen tertiæ perſonæ, ſingularis numeri, maſculini generis, quod minus recte de ſubjecto fœminini generis, ſcilicet de Mirjam, accepere LXX. interpretes & vulgatus latinus; atque hos etiam ſecutus interpres germanicus, Es hat ſchon die Helfte ihres Fleiſches gefreſſen. Minime vero id hic vult Scriptura, lepram Mirjam tam fuiſſe violentam ac putridam, ut abſumſerit dimidium carnis ipſius, immo contrarium plane dicit, tale quid nempe nondum contigiſſe, quandoquidem, ne id fiat, Aaron Deum exoret. Reſpicit autem pronomen antecedens vocabulum *mortui fœtus*, quod maſculini generis eſt.

Num. XVI. 17.

וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃

AGitur hoc capite de tumultu, quem adverſus Moſen & Aaron concitarunt Cora, Dathan & Abiram cum rebelli cohorte ſua, & horrendo horum interitu. In priori

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

hemiſtichio ℣ſ. 17. dicitur ad Cora & ipſius conſectarios: *Et capite unusquisq; thuribulum ſuum, & ponetis ſuper eis ſuffitum, & appropinquare facietis coram Domino, unusquisq; thuribulum ſuum, quinquaginta & ducenta thuribula.* Heic accentus Athnach in fonte claudit priorem verſus partem. In poſteriore hemiſtichio refertur, inprimis Cora & Aaron non ut nudos ſpectatores, vacuisve manibus comparuiſſe, ſed utrumq; itidem thuribulo inſtructum tanquam capita adverſarum partium ſe ſtitiſſe; ita enim pergitur in ſacro textu: *Et tu & Aaron unusquisq; thuribulum ſuum.* Hoc totum hemiſtichium deeſt in germanica verſione noſtra, neſcio cujus culpa. Vulgatus latinus mutilate, omiſſo pronomine ſecundæ perſonæ, ſic tranſtulit: *Aaron quoq; teneat thuribulum ſuum.* LXX. græci autem plene expreſſerunt: Καὶ σὺ ϗ Ἀαρὼν ἕκαστος τὸ πυρεῖον αὐτοῦ. Ex iſtis autem omiſſis in germanica verſione noſtra verbis quodammodo poteſt colligi contra Pontificios, Moſen non fuiſſe Pontificem maximum, ne ſacerdotem quidem. Lis enim hic erat de ſacerdotio, uti patet ex antecedentibus, an ad ſolam familiam Aaronicam pertineret? Moſe id propugnabat ex juſſu divino. Korah ex tribu Levitica oppugnabat, adeoq; factionem adverſus Aaronem & dignitatis ipſius aſſertorem Moſen concitabat: qui quidem provocabat ad arbitrium divinum & miraculoſam probationem per oblationem ſuffitus, unde manifeſtum fieri debeat, uter gratior Deo ſit ſacerdos, Aaron-ne an cum univerſo populo Korah. Ad hanc probationem vero tantùm Aaronem cum thuribulo tanquam dubium ſacerdotem comparere oportebat, non ſimul Moſen, etſi is ut magiſtratus politicus Aaronis cauſam agebat & adverſæ reſiſtebat parti: odio propterea & ab ipſa habitus. Ergo Moſe non fuit ſacerdos, ne dum Pontifex maximus, ſecus & ipſum cum thuribulo adeſſe neceſſe fuiſſet.

Judic. XIIX. 9.

וְאַתֶּם מַחְשִׁים

CUm quinq; viros ad explorandam terram Laïs misissent Danitæ, reduces illi ajunt: *Surgite & ascendamus super eos, quia vidimus terram, & ecce bona valde: & vos tacentes*, i. e. vos compressis manibus sedetis, & tam pulchram occupandi terram occasionem desidia vestra amittere vultis. Ebræum verbum מַחְשִׁים descendit a radice חָשָׁה & constructum est h. l. in Hiphil, significatq; *siluit, tacuit, penitus obmutuit*, item *silentium imposuit, tacere jussit*. Vid. I. Reg. XXII. 3. ubi hoc ipsum participium in Hiphil est, & b. Lutherus vertit: Wir sitzen stille. II. Reg. II. 3. & 5. b. Lutherus heic vertit: Schweiget nur stille. II. Reg. VII. 9. ubi iterum hoc participium est, & Lutherus vertit: Wo wir das verschweigen. Nehem. VIII. 11. Esaiæ XLII. 14. LVII. 12. In illo autem capite XVIII. Judic. ℣. 9. ubi LXX. græci emphatice interpretati sunt: Καὶ ὑμεῖς ἡσυχάζετε, germanicus interpres noster plane contrario sensu vertit, darumb eilet. Videtur igitur pro מַחְשִׁים legisse מְחִישִׁים cujus radix plane alia est, nempe חוּשׁ & significat *festinavit*.

II. Paralip. XX. 16.

וּמְצָאתֶם אֹתָם בְּסוֹף הַנַּחַל

BEllo longe gravissimo regi Josaphato & subditis ejus imminente, Jehasiel filius Zachariæ miraculosam prædicit liberationem, atque inter alia ait ℣. 16. *Cras descendite contra eos*, nempe hostes &c. *& invenietis eos in fine torrentis*. Ita Arias Montanus, Pagninus, Münsterus, Avenarius, & alii. Marinus: *in ultimo torrentis*. Buxtorfius: *in extremitate torrentis*. LXX. græci: ἐπ' ἄκρου ποταμοῦ. Vulgatus

tus latinus: *in summitate torrentis;* quod Emanuel Sà explicat *extremitate* seu *fine.* Piscator: Am Ende des Thals. Tossanus: Am Ende des Bachs. Noster autem interpretatur: Und ihr werdet an sie treffen am Schilff im Bach. Nimirum pro סוֹף quod heic est, & notat *finem*, *extremitatem*, legit סוּף id quod significat *algam*, *juncum*. Vide, quæ notavimus ad Gen. XLIX. 22.

Habac. II. 16.

שְׁתֵה גַם־אַתָּה וְהֵעָרֵל

TOta Habacuci prophetia directa est adversus Nebucadnezar, regem Babyloniæ, qui tantis afflictionibus vexavit Judæos, quales a nullo tyranno ante perpessi fuerant: & inter alia hoc voluptati sibi ducebat, temporis interdum fallendi gratia reges ac principes, quos captos secum tenebat, inebriare, ut ita, si vinum immodice sumtum vicisset rationis usum, videret illusionem eorum, & pudendas partes. Cum itaq; Habacuc capitis hujus ẏ. 15. dixisset: *Væ propinanti socio suo, adjungenti lagenam, atq; inebrianti, ad adspiciendum super nuditates eorum:* i. e. væ tibi Nebucadnezar, qui abominandis istis ludis delectaris, ut captivos tuos ad ebrietatem adigas, nudosq; deinde prostituas; pergit jam ẏ. 16. *bibe etiam tu, & denudare pudendis, vertet se super te calix dexteræ domini* &c. Eleganter opponit hæc iis, quæ antecedente versu dicta sunt: nempe pro eo, quod propinaverit, etiam ipsi fore bibendum; pro eo, quod inebriaverit, ut adspiceret nuditatem sociorum, etiam ipsum inebriatum obscœnis partibus retectum iri; lagenæ Nebucadnezaris opponit calicem dexteræ Domini. הֵעָרֵל significat *præputium retegere, præputiatum se ostendere, pudendis nudare se, ut ebrii solent.* At noster interpres pro הֵעָרֵל legit

חֵרָעֵל

הֵרָעֵל quod exponi poteſt *per ebrietatem maximam corpore & pedibus tremere, tremule agitari, ut genua labent, qualis ebriorum eſt tremor proprie*, uti notat Marinus. Inde poſtea vertit Lutherus: So ſauffe du nun auch / daß du daumelſt ꝛc. Videntur tamen ſic quoque legiſſe LXX. interpretes, unum verbum ebræum duobus iſtis σαλευθῆναι ϗ σεισθῆναι exprimentes. Vulgatus latinus plane extra oleas verſatur, interpretatus antedictum quod in fonte exſtat verbum *conſopire*. Quem Cornelius à Lapide dum magno ſtudio cum ebræa veritate conciliare annititur, quid quæſo vel invitus molitur aliud, quam quod commendare hanc, vulgati verò monſtroſam inter Pontificios auctoritatem deprimere ſatagat? dignus is propterea, qui legatur in hunc locum in comm. fol. 535. col. 1.

Geneſ. IV. 7.

הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת
רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ׃

ESt hic unus ex difficillimis V. T. locis. Varias translationes juxta cum germanica noſtra congerit Hackſpanius Miſcellaneorum l. 1. c. 4. easq; prolixe confutat, tandemq; aliam novam proponit: quæ tamen ea adhuc difficultate laborat, quod ad nomen חַטָּאת fœmininæ formæ referantur & verbum maſculinum רֹבֵץ & pronomina maſculini generis, *appetitus ejus* &c. dominaberis in *eum* &c. Admodum enim ambigua ſunt tria illa loca, quæ pro maſculino genere nominis חַטָּאת fœmininæ formæ proferuntur, ut, ſi diſputationis aleam ſubirent, forte oſtendi poſſet, nomen illud fœmininum etiam in ipſis illis locis eſſe fœmininum, vel ſaltim relinqueretur dubium, utrum nomen illud maſculinum unquam eſſet. Enimvero

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

cum alia T. V. loca sint, in quibus nomen חַטָּאת omnium confesso fœmininum existit, cumq; forma ejusdem nominis plane fœminina sit, existimaverim rectius actum iri, si planissimo sensu ex textu nostro emergente vox חַטָּאת etiam hic fœminina esse statuatur, quam ut incerta hypothesi, obtorto quasi collo, ad masculinum genus protrahatur. Novam igitur & versionem & explicationem in medium proponam, si quædam ab omnibus eruditis concessa, & inter Grammaticos trita, in antecessum monuero. Et (1) quidem notum est, quod particula אִם in textu aliquo repetita communiter distributive significet, & verti debeat *sive, sive; tam, quam.* Vid. Gen. XXIV. 49. Exod. XIX. 13. Lev. XXVII. 26. Devt. XVIII. 3. Ruth. III. 10. II. Sam. XV. 21. XVIII. 3. I. Reg. XX. 18. II. Reg. VII. 4. Eccles. V. 11. XII. 14. Jer. XLII. 6. (2) Si verbum הֵיטִיב *benefecit*, in tempore aliquo finito constructum, jungatur cum alio themate infiniti temporis, illud per adverbium *bene* exponendum est, hoc verò in prioris illius verbi finito tempore, genere, numero & persona, ut I. Sam. XVI. 17. *virum benefacientem pulsando*, h. e. pulsantem bene. Jerem. I. 13. *Benefecisti videndo*, h. e. vidisti bene. Proverb. XXX. 29. *benefacientia eundo*, i. e. euntia bene. Psal. XXXIII. 3. *benefacite modulando*, i. e. modulamini bene. (3) Verbum ebraicum נָשָׂא *ferre, elevare*, in sacris literis sæpius usurpatur de oblatione munerum, sacrificiorum & decimarum. vide Deut. XII. 26. Psal. XCVI. 8. Ezech. XLV. 11. &c. (4) He emphaticum, quale hic virtualiter continet vox פֶּתַח posse etiam cadere in nomen positum in forma regiminis. Exempla suppeditat Buxtorf. in Thes. Grammat. lib. II. cap. 5. pag. 385. & seq. His ita præmonitis, perspicuam textus hujus dabimus versionem, & antecedentia cum consequentibus probe connectemus. Postquam Caini sacrificium propter ferocitatem offerentis Deo minus gratum accidisset, quam Abelis,

Abelis, ipſeq; Cain aliàs indole ſua faſtu turgidus, ſupercilioſus, iracundus & trux; jam quoque oblationis ſuæ bonitatem, & perſonæ ſuæ dignitatem reputaret, ac propterea in fratrem acerbiſſima ira concitaretur, partesq; potiores præ ipſo indecenter affectaret, objurgat Deus propterea Cainum, & ait: *Ad quid eſt ira tibi, & ad quid conciderunt vultus tui?* Pergit jam idem Deus ỷſ. 7. *Nonne ſi benefeceris ferendo* (vel, ſi obtuleris bene, h. e. ſive boni aliquid ſacrificio tuo obtuleris, bene etiam externis ritibus ſacrificaveris, cultum tuum ad verum Deum direxeris, nihil profani ratione materiæ obtuleris, largus quoque fueris in offerendo,) *& ſi non benefeceris* (ſcilicet ferendo, i. e. ſive non bene obtuleris) *ad oſtium peccati cubans*, ſcil. tu es, (i. e. ſervus & ſubditus peccati es, quem ego exaudire nolo, tuusq; cultus plane à ſcopo ſuo abludit, dum nempe eum ſubis animo inflato, irato & fratrem tuum contemnente?) *& ad te appetitus ejus* (h. e. quamvis Abel te calidiſſimo affectu proſequatur, & ſe ſponte tibi ſubmittat) *& tu dominaberis ei*, (i. e. nihilominus tu plus quàm tyrannicum imperium in eum affectas. Senſus dicti in genere hic eſt: Deum non reſpicere externum opus, ſed cor atque intentionem; Deum non exaudire peccatores, cultumq;, qualiscunq; ille ſit, qui ſibi exhibeatur ſine charitate fraterna, non poſſe ipſi placere. Verbo: ad cultum divinum requiri non mortuam, ſed vivam ſalvificamq; fidem, quæ invido ac iracundo Caino deerat. Quod idem expoſitioni huic noſtræ plane conforme aſſerit Spiritus S. Ebr. XI. 4.

I. Sam. XIII. 4.

וַיִּצָּעֲקוּ הָעָם אַחֲרֵי שָׁאוּל

VErbum צָעַק in Conjugatione activa ſignificat *clamavit, inclamavit, exclamavit, vociferatus fuit.* In paſſiva

Con-

conjugatione autem *conclamatus, inclamatus fuit, inclamatione congregatus est.* In hoc versu citra controversiam est passivum Niphal; adeoq; verti debet: *& congregati* sive *convocati sunt populus post Saul in Gilgal.* Quod pulchre respondet antecedenti narrationi versiculi 3: *Et Saul clanxit tuba per omnem terram, dicendo: audiant Ebræi.* Vers. 4: *Et omnis Israel audierunt* &c. *& congregati sunt post Saul in Gilgal*, nempe per illum tubæ clangorem. Vulgatus latinus autem verbum male vertit, tanquam in activo esset positum: *clamavit ergo populus post Saul.* Noster Interpres: **Und alles Volck schrei Saul nach gen Gilgal.** Similis error circa hanc ipsam radicem constructam in passivo Niphal commissus est in nostra vernacula I. Sam. XIV. statim ab initio versiculi 20.

I. Sam. XVI. 21.

וַיָּבֹא דָוִד אֶל־שָׁאוּל וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו

ET *venit David ad Saul & stetit coram eo*, ita habet vulgatus latinus. LXX. græci καὶ παρέστηκε ἐνώπιον αὐτοῦ. Sic etiam cæteri interpretes. Radix עָמַד significat *stetit, stitit se, adstitit, permansit.* Noster autem transtulit: **und dienete vor ihm.** Nimirum pro וַיַּעֲמֹד legisse videtur וַיַּעֲבֹד. Nam radix עָבַד significat *servivit.* Aut forte rectius conjiciemus, translationem B. Lutheri hîc ab aliis male fuisse interpolatam: quippe textus hic in vetustissimis editionibus anni 1524. 1534. & aliis plerisque, quæ vivente Luthero prodierunt Wittebergæ, recte legitur versus sic: **Also kam David zu Saul/ und trat für ihm.** Videtur autem hæc emphasis hîc latere, & totus contextus id innuere: Davidem commendatum Sauli & accersitum, postea ad eum statim primo adventu admissum fuisse ad conspectum regis, visuri & personam hominis, & num aptus esset officio armigeri.

Quo facto, & vix se cum stitisset, illico magno amoris affectu motum fuisse Saulem erga Davidem, ut id muneris ipsi designaret, mitteretq; nuncios ad Isai ipsum, qui redderent certiorem, gnatum ad servitium regis inposterum obeundum fuisse delectum. Isq; adeò amor Saulis erga Davidem non pedetentim succrevit, postquam hic jam temporis aliquo spatio serviisset coram ipso, uti germanica nostra innuit, sed subitò & primo colloquio aditúque. Quod jam singulari providentia divina factum, uti multa alia in hac vocatione Davidis, nemo inficiabitur.

I. Sam. XXXI. 3.

וַיָּחֶל מְאֹד מֵהַמּוֹרִים׃

IN descriptione prælii Sauli fatalis Scriptura inter alia refert: *& aggravatum est prælium contra Saul, & invenerunt eum jaculatores viri cum arcu, & timuit valde à jaculatoribus*; uti vertunt chaldæus, Pagninus, Münsterus, Buxtorfius, & alii. LXX. autem in versione posteriorum verborum prorsus ab ebraica veritate recedunt, h. m. καὶ ἐτραυματίσθη εἰς τὰ ὑποχόνδρια· quos postea deseruit vulgatus latinus, propius ad fontem accedens, nisi quod verbum perperam reddiderit: *& vulneratus est vehementer à sagittariis*: ad quem modum etiam noster germanicus. Errârunt, inquam, in similitudine verbi חול *timuit, contremuit*, unde futurum in Hiphil וַיָּחֶל & verbi חָלַל quod in Kal futurum cum Vav conversivo facit וַיְּחוֹל & significat, *vulneratus fuit, fossus, perforatus fuit, saucius factus est*, in Hiphil vero וַיָּחֶל sed semper significat *incepit*, nunquam *vulneratus fuit*. Sensus loci est, Saulem, tametsi nondum vulneratus esset, cum videret globum sagittariorum ad se irrumpentium, ut suo judicio vix posset evadere, & illorum tela effugere, solo inepto ac effœminato metu à fiducia in Dei auxilium descivisse, & impiis manibus mortem sibi intulisse.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

Job. XXXVIII. 36.

מִי־נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה׃

ARias Montanus vertit: *quis dedit contemplationi intelligentiam?* Pagninus & Münſterus: *Quis dedit cordi intelligentiam?* Mercerus: *Quis dedit intellectui intelligentiam?* Lutherus: Wer gibt verſtändige Gedancken? Sic plures etiam alii. Verum longe rectius textum expreſſiſſe videtur vulgatus latinus hoc modo: *Quis dedit gallo intelligentiam?* Quam interpretationem, ut cæteris præferam, cauſſæ potiſſimùm ſunt quinque. (1) Vocabulum שֶׂכְוִי ſignificare *intellectum, contemplationem* vel *cor*, ne minimum quidem apparet antiquitatis veſtigium, nullaque ſubeſt firma ratio. Vice verſa (2) ſi vox in S. textu ebraico ſemel tantum occurrat, & incerti ſignificati ſit, ſenſus ejus inveſtigari debet in linguis cognatis, chaldaica, ſyriaca vel arabica. Canon hic ab omnibus interpretibus admittitur, & obſervari debet. Cum igitur vox שֶׂכְוִי non amplius occurrat in Bibliis, apud Arabas vero ea ſignificet *gallum*, idem ipſi ſignificatum non abſurde etiam h. l. poteſt adſcribi. (3) Idque eo magis, quod præter Rabbinos Hieronymus præfatione in Jobum, Origenes lib. 1. in Jobum, Gregorius M. l. 20. Moralium c. 25. & alii afferant, Jobum librum ſuum ſcripſiſſe lingua arabica; eſſe vero eum translatum in ebræam linguam à Moſe. Jam verò uſu ſatis exploratum eſt, nullum unquam librum tam exacte & accurate in aliam transferri linguam, quin linguæ originariæ manifeſta relinquantur veſtigia. Et Hieronymus loc. cit. expreſſe fatetur, *in Jobo ebraicis arabica vocabula eſſe intermixta.* (4) Habent & hanc hypotheſin interpretes communem ſibi, quod in ſingularibus vocabulis, de quorum ſenſu non conſtat, exponendis, recurrendum ſit ad veterum Judæorum teſtimonia. Hi vero in gloſſa magna

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

magna in Genesin Sect. XXV. item in Thalmud codice de Novo Anno c. 3. fol. 26. perhibent, gallum appellari שֶׂכְוִי. Hinc Judæi non solum mane, sed etiam noctu audito galli cantu, etiam nunc precari solent: *Laudetur Dominus, Deus noster, Rex mundi, qui dedit* שֶׂכְוִי *i. e. gallo intelligentiam: ad distinguendum inter diem & noctem.* Una etiam paraphrasium chaldaicarum, teste Schindlero in Lex. fol. 1852. sic reddit: *Quis dedit gallo sylvestri intelligentiam, ut laudet Dominum suum?* (5) Elegantissime convenit hæc expositio cum contextu. Expendit enim Jobus hoc & sequente capite admirandam Dei providentiam, qua creaturas suas, & inter has animantia regat, & in iis quasi ludat. Sic versu 39. & 40. (qui in germanica nostra sunt primus & secundus sequentis capitis) agit de *leonibus*; versu 41. de *corvis*; capitis XXXIX. ℣. 1. & seqq. de *capris sylvestribus* & *cervis*; versu 5. & seqq. de *asino sylvestri*; versu 9. & seqq. de *monocerote*; versu 13. & seqq. de *pavone & struthione*; versu 19. & seqq. de *equo*; versu 26. de *accipitre*; versu 27. & seqq. de *aquila* &c. Pari quoq; modo hoc versu 36. miratur sagacitatem *galli*, qua à Deo præditus, noctis momenta variasq; partes quasi cognoscat & discernat, lucem cantu suo annunciet, hominesq; ad operas excitet.

Proverb. XXXI. 18.

לֹא יִכְבֶּה בַלַּיְלָה נֵרָהּ׃

DE muliere proba ac morata sermo hîc est; de qua inter alia præclara Lamuel, vel potius Salomo, his verbis: *Gustat*, ait, *quod bona sit negotiatio sua, non extinguitur in nocte lucerna ejus.* De verborum sensu hic lis nulla est, sed de totius sententiæ scopo. Plures interpretes figurate intelligunt posterius hemistichium, ut per *lucernam* intelligatur *prosperitas*, & sensus sit: Industriam mulierem etiam in ad-

versis consolatione non destitui; & sic b. Lutherus in glossa marginali germanica ad hunc locum (des Nachts) in der Noth hat sie Nothdurfft. Sed constituamus pro hypothesi regulam tritam de genuina Scripturæ interpretatione: A sensu simplici ac proprio extra manifestam necessitatem non esse discedendum. Qua præsupposita, si inspiciamus contextum, nulla urgebit nos causa, ut ad improprium dilabamur sensum; quin locus in proprio verborum significato expositus, contextui longe convenientior erit ac aptior. Nam versu 15. dixerat Spiritus S. de matrona tali: *Surgit, dum adhuc nox est*, i. e. mane summo; hic vero eandem perhibet, etiam inclinante vespera, nihil à labore remittere, sed perdurare in eo per magnam noctis partem, antequam se det somno: plane uti talem fœminam describit Virgilius lib. 8. Æneid.

Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
Curriculo expulerat somnum: ceu femina, primum
Cui tolerare colo vitam tenuiq; Minerva
Impositum, cinerem & sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi, famulasq; ad lumina longo
Exercet penso: castum ut servare cubile
Conjugis, & possit parvos educere gnatos.

Jerem. II. 21.

וְאֵיךְ נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה׃

AD verbum sic redditur: *Et quomodo mutata es mihi in degeneres palmites vitis alienæ?* Vox סוּרֵי significat *degeneres palmites, declinantes ramos*, Bastartzweige. At LXX. interpretes similitudine literarum מ & ס decepti legerunt מָרֵי, *amara, amaritudines*, & verterunt εἰς πικρίαν. Quod mendum inserpsit etiam ex græca ista in germanicam translationem nostram: Wie bist du mir denn gerathen zu einem bittern wilden Weinstock?

Exod. I. 21.

וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים׃

PRo officioſo mendacio, aut ſaltim ſimulatione, tanquam licita, locus hic a nonnullis frequenter ſolet urgeri. Argumentantur enim ita: Quod Deus remuneratur, illud eſt bonum & licitum. Atqui factum obſtetricum, quod eſt mendacium, Deus remuneratur, ædificando illis domos. E. Item: Qui certam mendacii ſpeciem apud gentiles, quales erant obſtetrices, licitam eſſe jubet, ille multo magis eandem inter chriſtianos tolerabit. Atqui Deus h. l. &c. E. Ad diverſas metaphyſicas diſtinctiones dilapſi fuere pleriq; interpretum objectionibus allatis reſponſuri, ſed quam inaniter, prolixe demonſtrat Hackſpanius part. I. Notarum pag. 277. Nos quidem concedimus, Deum benefeciſſe obſtetricibus illis, *non quod mentitæ ſunt, ſed quia in homines Dei miſericordes fuerunt*, uti ait Auguſtinus libro contra mendacium c. 15. Tom. 4. Probe enim diſtinguendum eſt beneficium, quod multo ante intentione bona & reverentia erga Deum fecerant Iſraelitis, quodq; Deus clementiſſime compenſavit, a negatione coram Pharaone longo tempore poſt demum facta, quæ conjunctum habuit animum fallendi judicem Pharaonem, quæq; adeo Deo veritatis placere neutiquam potuit. Interim negamus omnino, S. Scripturam perhibere, Deum obſtetricibus ædificaſſe domos; tantum abeſt, ut propterea, quod mentitæ fuerint, ædificaverit. Omnis error ortus fuit ex corrupta verſione chaldæi, qui in hoc loco transferendo, præter plures alios, & LXX interpretes, & b. Lutherum, & vulgatum latinum decepit, quorum hic ita vertit: *& quia timuerunt obſtetrices Deum, ædificavit eis domos.* Enimvero cum pronomen

men לָהֶם masculinum sit, totum posterius hemistichium de obstetricibus intelligi nequit, sed ad Israelitas referendum est, & interpretatio totius contextus talis exstruenda: *Et fuit, cum obstetrices timerent Deum* (i. e. Israelitarum masculos non interficerent) *atq; Deus illis ædificaret domos* (i. e. familias Israelitarum magis magisq; augeret) *præcepit Pharao universo populo suo* (i. e. novi furoris & tyrannici mandati ansam inde accepit Pharao) *dicendo: omnem masculum ebræorum projicite in fluvium.*

Exod. III. 18.

יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ

D*Ominus Deus ebræorum occurrit super nos.* Ita vertit Arias Montanus. Pagninus, & Münsterus: *Occurrit nobis.* Marinus: *Se obviam obtulit super nos.* Piscator: **Der HErr der Ebræer GOtt ist uns begegnet.** Verbi radix est קָרָה per ה finale, quod significat *evenit, accidit, obviam factus est, occurrit.* At LXX interpretes transtulere: κύριος ὁ θεὸς τῶν ἑβραίων προσκέκληται ἡμᾶς. Vulgatus latinus: *Dominus Deus ebræorum vocavit nos.* Noster: **Der HErr der Ebræer GOtt hat uns geruffen.** Nimirum pro נִקְרָה quod est in textu, legerunt illi יִקְרָא per א finale, quod significat *vocabat, convocabat.*

Num XXIV. 3.

וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃

TExtum hunc sic reddit noster: **Es saget der Mann/ dem die Augen geöffnet sind.** Ita etiam Pagninus: *apertum habens oculum.* Münsterus: *vir, cujus oculus apertus est.* Chaldæus: *qui pulchre videt.* LXX: ὁ ἄνθρωπος

ὁ ἀλη-

ὁ ἀληθινῶς ὁρῶν. At vulgatus latinus plane contrario ſenſu, & meo judicio quidem rectius: *dixit homo, cujus obturatus eſt oculus.* Arias Montanus: *vir occluſus oculo.* Quibus adſtipulantur rabbini. Pontificii cum neſcirent vel ex ebræo, vel ex contextu tueri interpretationem ſuam, tandem eo dilapſi ſunt, ut aſſererent, in vulgata excidiſſe particulam negationis, totumq; locum ſic reſtituendum: *dixit homo, cujus non eſt obturatus oculus;* uti videre eſt apud Sixtum Senenſem Biblioth. S. l. 5. Annotat. 125. Omnis cardo volvitur circa ſignificatum verbi שָׁתַם quod pleriq; lexicographi quidem denotare ajunt & *occludere, obturare,* & contrarium ejus, *aperire, recludere.* At ego de poſteriori notione valde dubito, permotus communi theologorum canone: Si verbi ſenſus ambiguus ſit ac controverſus, veram ejus ſignificationem petendam eſſe ex loco Scripturæ alio. Jam vero verbum hoc ſemel adhuc occurrit in Bibliis, Thren. III. 8. & ibi omnium conſenſu ſignificat *occludere, obturare.* Lutherus zuſtopfen vertit. Unde idem ſignificatum eidem hoc quoq; loco tutiſſime atq; rectiſſime adſcribitur. Objiciat aliquis, tanquam locum parallelum, verſum ſequentem: *qui viſionem Omnipotentis intuitus eſt, qui cadit, & cujus oculi aperti ſunt.* Sed reſpondetur (1) Verſ. 3. loquitur de oculis corporalibus: ℣. 4. de oculis mentis. (2) Non neceſſe eſt, ℣ſ. 4. vertere: *cujus oculi aperti ſunt,* ſed reddi etiam poteſt, *cooperti ſunt.* Verbum enim גָּלָה quod ibi eſt, aliquando ſignificat *tegere, cooperire,* teſte Marino; quomodo etiam hic vertunt Arias & Pagninus. Senſus quoq; ſanus eſt, nempe talis: *dixit vir occluſus oculo,* i. e. qui oculo ſopore obturato prophetiam a Deo accepit. Certum enim hoc eſt, & ex lectione Scripturæ Sacræ tritiſſimum, prophetas viſiones ſuas & futurarum rerum cognitionem utplurimum accepiſſe in ſomno. Vide I. Sam. III. Ridiculum eſt, quod R. Salomo ad hunc locum commentatur,

D 2 tur,

tur, Bileamo, cum asinam verberaret in via, oculos corporales vere excussos fuisse ab Angelo.

I. Sam. XVII. 4.

וַיֵּצֵא אִישׁ־הַבֵּנַיִם

PRoceram Goliathi staturam luculenter depingit Scriptura sub finem ℣s. 4. I. Sam. XVII. Sed quod sub initium ejusdem versus eundem vocet gigantem, id vero probatu valde arduum est. Ebræus textus ad literam sic habet: *& egressus fuit vir inter duos ex castris Philistæorum, Goliath nomen ejus, de Gath.* Quid significet *vir inter duos*, mirum in modum dissentiunt interpretes. Syrus & arabs *gigantis* vocabulo explicant; sed hoc sine magna detorsione ad fontem applicari nequit. LXX interpretes transferunt, ἀνὴρ δυνατὸς. Nonnulli rabbinorum philistæum istum propterea sic dictum autumant, quod mater ejus, cum eum conciperet, a duobus diversis viris fuerit impraegnata. Quæ sententia etsi fabulæ similis est, secutus tamen eam videtur vulgatus latinus, quando vertit: *& egressus est vir spurius de castris Philistæorum.* Chaldæus interpres ebræum textum propius exprimit: *vir stans inter duas acies.* Quem secuti etiam fuere Arias Montanus, Pagninus, Münsterus, David Kimchi, & plures alii. B. Lutherus in prima editione versionis germanicæ, quæ prodiit A. 1524, reddidit **ein frecher Mann**; quod postea in editione de anno 1534. expunxit, ac pro eo substituit **ein Mann ein Kämpffer.** Atq; hanc versionem ebræo vocabulo omnium convenientissimam existimo, parum curans, quis in hodiernis Bibliis nostris pro illo inseruerit **ein Riese.** Nimirum phrasis *vir inter duos* designat *duellatorem monomachum*, **einen der Mann vor Mann fechten will / einen Zweykämpffer /** quomodo etiam vertunt Junius, Piscator, Dordracenses, & alii. Atq; ita Scriptura

Golia-

Goliathum ab arte palæstrica hic in priori hemistichio, veluti in posteriori a staturæ immensitate commendat, & indicare vult, Davidi tanto majoris periculi certamen imminuisse, quod ejus antagonista non solum esset vasta & ardua proceritate, sed &, quod caput rei erat, in arte athletica pridem exercitatissimus: cum e contrario David gracilis esset ac pusillus, & præterea militaris rei ac palæstricæ disciplinæ plane rudis. Hoc singularem suggerit emphasin etiam in explicando antitypo Christo, qui in statu exinanitionis apparebat debilis & contemtibilis, juxta id, quod canit Ecclesia: **Gar heimlich führt er sein Gewalt/ er gieng in einer armen Gestalt**; & tamen certamen subivit cum formidabilis ac proceræ staturæ leviathan ac behemoth diabolo, insuper forti armato, & callidissimo perniciosissimoq; athleta, de quo iterum Ecclesia: **Groß macht und viel List/ sein grausam Rüstung ist**: sed pusillus ille cœlestis David victoriam ab eo reportavit.

Cant. IV. 8.

אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי׃

VOcem אִתִּי LXX. adeo negligenter adspexerunt, ut minime ipsis suboleret, esse eam præpositionem אֵת auctam a fine per suffixum jodh, sed existimarent, esse imperativum chaldaici verbi אֲתָה *venit*, quod tamen analogiæ punctationis repugnare, tyronibus notissimum est. Hos postea secuti fuere vulgatus latinus & Lutherus, quorum hic vertit: **Komm meine Braut vom Libanon/ komm vom Libanon**/ cum potius ita debuisset: **Komm mit mir vom Libanon meine Braut/ ja mit mir vom Libanon.** Ebræa enim [illegible] sic habent: *mecum de Libano, o sponsa, mecum de Libano venias.*

Luc. IV. 5.

Ἔδειξεν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τῆς οἰκουμένης.

QUemadmodum in prioribus duabus tentationibus miraculum ſibi a Chriſto exhiberi flagitavit diabolus; ita in poſtrema hac magnis propoſitis præmiis eum ſollicitat. Ea in verſione ſua ſic deſcribit vulgatus latinus: *Et oſtendit illi omnia regna orbis terræ*; quem cæteri pleriq; rectiſſime ſunt ſecuti: οἰκουμένη enim *orbem terrarum* ſignificat, ac idem eſt quod κόσμος. Sed hic graves apud expoſitores oriuntur difficultates; quarum præcipua eſt: cum veriſimile ſit, diabolum admodum ſpecioſe Chriſtum voluiſſe ineſcare, quem non adeo incautum eſſe ex ante actis didicerat, licet, num Meſſias eſſet, etiamnum dubitaret, plane tamen frivolum eſſe, & palpabilem olere impoſturam, quod ipſi omnia regna orbis terrarum offerat, quale promiſſum a callidiſſimo ſpiritu nequaquam profectum eſſe videatur. Quicquid enim nemo unquam a condito orbe poſſedit aut adeptus eſt, id nulla ſpecie, nullo colore homini privato, ſed perſpicaci offerre potuit, ſcopum ſuum aſſecuturus diabolus. Atqui omnia regna terræ &c. E. Commodior igitur ſententia eſt, per πάσας τὰς βασιλείας τῆς οἰκουμένης intelligi Romam cum ſuo imperio, pompa, regnis ac provinciis, quæ tum temporis ad ſummum majeſtatis faſtigium aſcenderat, ita ut omnes civitates jam præ Roma ſorderent, nec quicquam gloriæ reportaret ulla pars terræ extra illud imperium. Cum igitur Roma in ſedem conceſſa fuerit ſatanæ Apoc. XIII. 2. hic illecturus Chriſtum promittit, ſe ei donaturum pompam ac poteſtatem cæſaream, & in manum ejus traditurum ſummum mundi imperium, id eſt, Romanum. Quod vero ad hypotheſin, qua expoſitio hæc nititur, attinet, certum eſt, Romanum imperium τῆς οἰκουμένης

ſive

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

five *orbis* vocabulo olim fuiſſe appellatum. Exempla ipſe Lucas ſuppeditat c. II. Evangelii ℣ſ. 1. *Factum eſt decretum a Cæſare Auguſto* ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, *ut cenſeretur totus orbis.* Syrus paraphraſta optime vertit: *ut deſcriberetur populus ditionis ipſius.* Non potuit enim iſtud decretum extra fines Romani Imperii ſe extendere. Act. XI. 28. dicitur *magna fames futura* ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην, additurque ſtatim eodem verſu: *accidiſſe eam ſub Claudio Cæſare.* Act. XVII. 6. legitur: *Hi conturbarunt* τὴν οἰκουμένην. Quomodo id fuerit factum, declaratur verſu ſequente 7. *Hi enim contra decreta Cæſaris faciunt, Regem alium dicentes eſſe, nempe Jeſum.* Adde Act. XIX. 27. Occurrunt etiam apud profanos ſcriptores græcos exempla. Sed & ex priſcis latinorum monumentis idem plurimis comprobari poſſet teſtimoniis. Unde Ovidius 2. Faſtorum:

Gentibus eſt aliis tellus data limite certo:
Romanæ ſpatium eſt urbis & orbis idem.

Petronius in Satyrico:

Orbem jam totum victor Romanus habebat,
qua mare, qua terræ, qua ſidus currit utrumq;.

Act. XXVII. 21.

Πολλῆς τε ἀσιτίας ὑπαρχούσης.

NAvigantes cum Paulo in Italiam importuniſſima tempeſtate maris jactati, gravi laborarunt ἀσιτίᾳ. Quæ vox notat (1) eſuriem ex defectu ciborum (2) jejunium ſeu abſtinentiam a cibo. Prius ſignificatum non habere hic locum, indicat verſiculus 33. & ſeqq. Poſterius ergo approbant fere omnes commentatores, ſentientes, præſentiſſimi naufragii metum famem omnem extinxiſſe de vitæ conſervatione magis, quam ventris repletione ſollicitis. Eſt tamen

men præterea, qui ſolenne jejunium inſtitutum hic autumat a periclitantibus, ut per id Deum flecterent & liberationem mererentur. Quamvis vero hæc expoſitio inepta ſit; tamen nec prior illa ſcopum ex omni parte attingit. Datur nimirum & tertium ſignificatum vocis ἀσιτίας, cujus meminerunt Heſychius & Phavorinus, exponentes eam nomine ἀνορεξίας, quod notat *ſtomachi faſtidium, nauſeam, familiarem navigantibus, præſertim in tempeſtate.* Vulgo die See-Kranckheit vocant. Verba igitur ſacri textus ſic commodiſſime reddentur: *Cum autem frequens eſſet ſtomachi faſtidium.*

Coloſſ. I. 27.

Οἷς ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι, τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅς ἐστι Χριστὸς ἐν ὑμῖν.

VErba iſthæc vulgatus latinus perperam vertit: *Quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ ſacramenti hujus in gentibus, quod eſt Chriſtus in vobis.* Et hunc ſecutus noſter germanicus: Welchen GOtt gewolt hat kund thun / welches da ſey der herrliche Reichthum dieſes Geheimniß unter den Heyden (welches iſt Chriſtus in euch) Orthodoxa quidem verba ſunt, ſed D. Pauli menti h. l. non reſpondent, qui Chriſtum hic nequaquam dicit eſſe *myſterium*, ſed *divitias glorioſi myſterii*, & articulus maſculini generis ὅς nomen neutrius generis μυστήριον reſpicere nequit, verum ad antecedens nomen πλοῦτος ſpectat, quod liquidiſſime patet. Quare autem Chriſtum divitias nuncupet, rationem ſtatim reddit Apoſtolus cap. II. 3. *quoniam in eo abſconditi ſunt omnes theſauri ſapientiæ & cognitionis.*

Apoc. XIII. 8.

Ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου ἐσφαγμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

LOcum hunc nemo interpretum, quos vidi, recte vertit, præter unum Lutherum, cujus tamen translatio hujus loci in plerisq; editionibus eſt corrupta. Vulgatus latinus: *Quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ agni, qui occiſus eſt ab origine mundi.* Hunc imitati fuere Eraſmus, Beza, ac alii. Hinc in ſacris concionibus Chriſtus uſitatiſſime proclamatur *agnus occiſus ab origine mundi:* quod genus appellationis commentatores hujus loci referunt ad ſacrificia V. T. quæ fuerint omnia typus Chriſti magnæ N. T. victimæ, unde is reſpectu illarum immolationum dicatur *agnus occiſus ab origine mundi*; quæ interpretatio tamen valdè torta eſt, atq; tantùm, cum alia non ſuppeteret, illuſtrando loco adinventa. Huic difficultati melius diſcutiendæ egregie nobis inſerviet ille ab omnibus doctis admiſſus, atq; intricatis locis reſolvendis inter alios conſtitutus canon: Scripturam, ſicubi obſcura ſit & ambigua, declarari debere ex locis parallelis vel ejusdem vel aliorum ſacrorum auctorum. Quo præſuppoſito, ſi inveſtigemus ſacrum codicem, hanc phraſin *agnus occiſus ab origine mundi* nuſpiam legimus, multo minus de Chriſto adhibitam deprehendimus; vice verſa (1) in Apocalypſi ſepties ac vicies appellatur ille ἀρνίον *agnus.* (2) bis vocatur ἀρνίον ἐσφαγμένον, *agnus occiſus*, nempe cap. V. 6. & 12. (3) cap. XXI. 27. mentio fit βιβλίου τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου. (4) cap. XVII. 8. quorundam nomina libro illi vitæ perhibentur *non inſcripta ab origine mundi.* Verba græca eadem fere, quæ hic, ſunt illic: Ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Quibus omnibus bene expenſis loci hujus noſtri

ſenſus planiſſimus evadit, nempe talis: *Quorum nomina in libro vitæ agni occiſi non ſunt ſcripta ab origine mundi*; atque vocabula ἀπὸ καταβολῆς κόσμου referenda ſunt ad verbum γέγραπται, non ad participium ἐσφαγμένου· quod etiam rectiſſime monet ſcholiaſta græcus ad hunc locum. Recte igitur capitis hujus XIII. ℣ſ. 8. transtulit Lutherus, **derer Namen nicht geſchrieben ſind in dem lebendigen Buch des Lams/ das erwürget iſt/ von Anfang der Welt/** interſertis commatibus, ut poſtrema verba **von Anfang der Welt** intelligantur pertinere ad illa **derer Namen nicht geſchrieben ſind in dem lebendigen Buch des Lams**; quæ diſtinctio in iis editionibus, quæ ex ultima Lutheri correctione paulo ante ipſius obitum prodierunt, atq; in nonnullis ſubſecutis expreſſe habetur, in aliis vero non paucis deſideratur.

Joh. III. 30.

Ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι.

LOcus hic olim, præcipue ante Lutheri tempora, a pleriſq; ineptiſſime fuit & intellectus & plebi pro concionibus expoſitus, quaſi Johannes baptiſta verbis αὐξάνειν & ἐλαττοῦσθαι deſignaſſet genus mortis Chriſti & ſuæ ipſius, Chriſtum nempe debere creſcere, quando a terra exaltandus ſit in crucem, ſe vero minuendum, quia capite foret obtruncandus, & ſic ſecundum corporis quantitatem minor futurus. Ita in feſto decollationis Johannis in eccleſiis ſuis adhuc canunt Pontificii in hymno, cujus auctor Adam de S. Victore:

In natalis ſui cœna
Capitali plecti pœna
Johannem, rex imperat;
Carnifex dat ſaltatrici,
Saltatrixq; genitrici
Caput, quod petierat.

Crux

Crux præsignat, sublimari
Christum: sed hunc minorari
Capitis abscissio &c.

Sed hoc est vim inferre textui; quem longe rectius declarat S. Gregorius Hom. in Evangelium Adventus: *Hac in re quærendum est, in quo crevit Christus, in quo minutus est Johannes? nisi quod populus, Johannis abstinentiam videns, remotum hunc ab hominibus esse conspiciens, eum Christum esse putabat, Christum vero cum publicanis comedentem, & inter peccatores ambulantem intuens, eum non Christum, sed prophetam esse credebat. Sed cum per accessum temporis Christus, qui propheta esse putabatur, Christus est agnitus, & Johannes, qui Christus esse putabatur, propheta esse innotuit, impletum est, quod de Christo suus præcursor prædixit: illum oportet crescere, me autem minui. In æstimatione quippe populi & Christus crevit & agnitus est, quod erat, & Johannes decrevit, quia cessavit dici, quod non erat.*

Joh. VIII. 25.

τὴν ἀρχὴν ὅ,τι καὶ λαλῶ ὑμῖν &c.

LOcus hic totus obscurissimus in speciem est, ac difficultate plenus; ita ut Bellarminus non dubitet probare inde, Scripturam esse obscuram, lib. 3. de V. D. c. 1. Verba ista sunt responsum Christi ad Judæorum hanc quæstionem: *Tu quis es?* & varie explicantur. (1) Vulgatus latinus vertit: *Principium, qui & loquor vobis.* Cui adstipulantur Ambrosius ac Cyrillus; nisi quod hic pro *qui* legit, *quia*, quasi in nominativo legeretur h. l. vox ἀρχή. Augustinus quidem videns τὴν ἀρχὴν non convenire interrogationis formulæ, versionem istam sic conatur excusare, ut dicat, illud *tu quis es?* idem valere, acsi dixissent Judæi: quem te esse dicis? aut quem te esse credemus? &, quasi

sic

ſic interrogaſſent, Chriſtum reſpondiſſe caſu quarto, τὴν ἀρχὴν &c. Sed hypotheſis illa nullo confirmari poteſt exemplo. Interim Patres ex hac vitioſa translatione paſſim probare ſolent, Chriſtum eſſe omnium rerum principium, & multa valde impertinenter ad hunc locum commentantur. (2) Lutherus ac alii transferunt: **Erſtlich der / der ich mit euch rede.** Quæ verſio propterea priori eſt anteferenda, quod τὴν ἀρχὴν non accipiat nominaliter, ſed pro adverbio; laborat tamen ea adhuc difficultate, quod neutrum ὅ,τι in maſculino exprimat, & præterea frigidam ac coactam parit ſententiam. (3) Alii τὴν ἀρχὴν idem eſſe hic volunt, quod παντελῶς ſive ὅλως, hoc ſenſu: plane illud ipſum verbum ſum, quod loquor vobiſcum. Cujus explicationis inconvenientiam oſtendit Beza ad h. l. (4) Nonnemo (*) Animadverſionibus paradoxis ad h. l. talem ſtruit translationem ac ſenſum: priusquam dicam vobis, quis ego ſim, multa de vobis habeo dicere. Quæ interpretatio cæteris multo planior eſt, ſed hac præcipue parte vacillat, quod voces τὴν ἀρχὴν ὅτι ſignificare perhibeat *priusquam*, ſine omni exemplo vel ſacrorum vel profanorum auctorum. (5) Cornelius a Lapide, Ludovicus Vives, Beza, Hackſpanius, ac alii interpretantur ſic: *Principio, quod & locutus ſum vobis*, & hunc conſtituunt ſenſum: illud ipſum ſum, quod olim & jampridem toties & tot modis inculcavi vobis. Sed (6) non neceſſe eſt translationem e longinquo petere, cum eam ſine omni detorſione ultro offerat contextus hujus loci. Ubi prius notandum, quod hactenus nemo forte obſervavit, vocem τὴν ἀρχὴν aliquando ſignificare *antea* ſive *jam ante*. Ita LXX. interpretes Geneſ. XLIII. 18. τὸ ἀποςραφὲν τὴν ἀρχήν. Lutherus: **Das wir vorhin wieder gefunden haben.** Ibidem verſ. 20. κατέβημεν τὴν ἀρχήν. Lutherus: **Wir ſind vorhin herab gezogen.** Dan. VIII. 1. Μετὰ

* Norton. Knatchbull.

τὰ τὴν ὀφθεῖσαν μοι τὴν ἀρχήν. i. e. *post eam visionem, quæ mihi antea apparuit.* Deinde usu cognitum est, ὅ,τι quandoque significare *quodcunque.* Vide Luc. X. 35. Joh. II. 5. XIV. 13. Hinc emergit jam sensus nostri loci expeditissimus: Quærunt hoc vers. 25. Judæi ex Christo: *Tu quis es?* atque is respondet: *Antea quodcunque locutus sum vobis*, id omne nimirum sum. Nuncupavit vero se antea vers. 12. hujus capitis *lucem illam mundi, præbentem lumen vitæ.* Vers. 16 *se missum* perhibuit *a Patre.* Vers. 18 *Patrem testari de ipso.* Vers. 22. *esse se ex supernis, neque ex hoc mundo.* Vers. 24 *credendum esse in se, nisi quis æternum velit perire*; adeoq; Christus ℣s. hoc 25. id vult dicere: quæ dementia est, quis stupor, quod in meam personam denuo inquiratis, de qua jam modo tam perspicue ac prolixe fui testatus? nolo igitur repetere ea, cum surdis fabulam me canere animadvertam; quin, cum nolitis intelligere quis ego sim, faciam periculum, num concione mea, vos quinam sitis, animis vestris queam inculcare. Hoc est, quod subjungit statim: *Multa habeo, quæ de vobis dicam ac judicem &c.* Vers. 34. vocat eos *servos peccati*; ℣s. 37. *contemtores verbi divini*; ℣s. 44. *homicidæ ac patris mendacii diaboli filios*; ℣s. 45. *incredulos*; ℣s. 47. *qui non sint ex Deo.*

Joh. XI. 10.

Ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ.

VErsu 9. dixerat Jesus: *Si quis ambulaverit in die, non offendit*, ὅτι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου βλέπει. Pergit jam ℣s. 10. *si autem ambulaverit in nocte, offendit, quoniam lux non est in eo.* Ita recte vertit vulgatus latinus; quod tamen a multis expositoribus præpostere intelligitur, referentibus pronomen αὐτῷ ad eum, qui ambulat in nocte: quomodo etiam noster germanicus: Dann er sihet das Licht dieser Welt: Wer aber des Nachts wandelt/ der stösset sich; denn es ist kein

 Licht

Licht in ihm. Cum illud potius pertineat ad nomen τ̃ κόσμυ, hoc sensu: *quoniam lux non est in eo*, nempe mundo. Ubicunq; enim in antecedente versu dicitur præsens fuisse lux, ibi hoc ℣. 10. eadem dicitur deesse; quod ex contextu clarissimum est. Atqui in mundo &c. E. Hoc autem similitudine illa sibi vult Christus. Cum ille ℣. 7. discipulis propositum suum eundi Hierosolymam detexisset, atq; hi & suo & Domini capiti metuentes, ℣. 8. submonerent: *Rabbi, nunc quærebant te Judæi lapidare, & iterum vadis illuc?* respondit Jesus ℣. 9. & 10. *si quis ambulaverit in die, non impingit, &c.* quasi dicat: Quemadmodum is, qui die ambulat, adeoq; lucem hujus mundi videt, non impingit: ita vos, me luce hujus mundi vobiscum præsente adhuc, non oportet esse tam pusillanimes, aut tam turpiter cespitare ad mentionem ascensionis meæ ad Jerusalem, quasi sanguinaria Judæorum consilia super me mortemq; adeo ipsam debeam evitare. Vice versa quemadmodum is facile *impingit, qui ambulat nocte, quando lux in mundo non est amplius*, ita cum ego sublatus fuero a vobis ex hoc mundo, tempus erit, quo non fuerit mirum, vos inter animi perturbationes & afflictionum lapides quandoq; graviter impingere: id quod in passione Christi, & post mortem ejus, usq; dum Spiritus S. super eos effunderetur, aliquoties etiam contigit.

Gen. XLIV. 5.

וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ

OCto potissimum de hoc loco circumferuntur sententiæ, duriores tres, reliquæ æquiores. Priorum patroni statuunt verbum, h. l. geminatum נִחֵשׁ, quod in toto codice S. Scripturæ novem duntaxat vicibus, nec in alia quam in conjugatione Piel occurrit, semper in malam sumi partem, ita ut notet *per magiam & illicitas artes conjectare &*

augu-

augurari. Chaldæus paraphraſta Jonathan utitur h. l. verbo טַיֵּר, quod eſt *divinare ex ſideribus, augurari ex ſubſilitionibus avium, ex voce motuq; alarum avium.* Marcus Marinus de illo Geneſeos verbo, ejusq; ſignificato ſic ſcribit: *Ex quavis re, quid eventurum eſſet, curioſe expertus eſt, futura ex accidentibus rerum obſervavit, e. g. ſi picus vel corvus à dextris vel ſiniſtris cantitet, ſi bucella ex ore cadat, ſi muſtela iter interrumpat, & id genus omnia, quæ vana ſunt & in lege veteri damnata, olim autem viros magnos obſervaſſe hujusmodi inſomnia videre eſt ex Joſepho. Gen. XLIV.* Hæc ille in Arca Nohæ Tom. I. fol. 446. Sic etiam pleriq; Rabbini lexicographi, nec non LXX, Vulgatus latinus & Lutherus. Hinc jam reſultant tres illæ, quas dixi, diverſæ quidem loci hujus in Joſephi pietatem iniquiores expoſitiones: quarum Prima eſt, Joſephum ſimulaſſe, ſe ex inſpectione ſcyphi iſtius cognoviſſe antea, quis fratrum eſſet primogenitus, quis ſecundonatus, atque ſeſe magorum (quorum in Ægypto ingens extiterat numerus) eſſe conſortem ac callentiſſimum artis à Deo quammaximè prohibitæ. Secunda eſt, Joſephum revera calluiſſe eandem artem. Tertia eſt, ſimulaſſe eum, ſe conſuluiſſe magos Ægypti, hariolos ac augures: atque ita interpretantur textum. R. Jona David Kimchi, Moſe bar Nachman: *ille augurando auguratus eſt propter illum.* Falſum vero eſt principium, cui ſingulæ tres iſtæ ſententiæ incumbunt, eique in contrarium nos aſſerimus, verbum נִחֵשׁ etiam in bona ſignificatione eſſe aliquando *obſervavit, conjectavit, expertus fuit, experimento didicit, rimatus eſt, inquiſivit*, & magno agmini iſtorum interpretum opponimus locum I. Reg. XX. 32. ubi citra controverſiam benignior, quam modo adduximus, ſignificatio eſt. Hinc jam quinq; mitiores ſententiæ ſubnaſcuntur: (1) *Ipſe rimando rimabatur in eo* i. e. ſtudioſe & magna cum cura perditum ſcyphum domi per omnes angulos requiſivit. Ita Chaldæus paraphraſta

phrasta Onkelos. (2) *Ipse augurando auguratus est in eo*, i. e. cogitavit amissionem scyphi, ex quo bibit, malum esse omen. (3) Sunt, qui interpretationem comminiscuntur argutiorem, quàm verisimiliorem; innui nimirum hic scyphum, ex quo Joseph in lautioribus conviviis solitus fuerit prælibare hospitibus sanitatem regis Pharaonis, & potando ipsi fausta quæque augurari ac precari, den Gesundheits-Becher. (4) *Ipse conjiciendo conjecit in eo*, i. e. suboluit ipsi, cum eum amisisset, non alium, quàm vos fecisse furtum. (5) *Ipse conjiciendo conjecit per eum*, i. e. dominus meus tentavit, num vos probi, an potius exploratores essetis; ideo scyphum illum ante vos reliquit, ut observaret, num surrepturi essetis eum. Harum sententiarum maxime omnium probabiles duas postremas facit, tanquam parallelus locus, versus 15, ubi Joseph inquit: *Annon intelligere potuistis, quod conjiciendo conjicere possit vir talis, qualis ego sum?* Ubi in ebræo idem plane verbum נַחֵשׁ reduplicatum, uti hoc loco, invenitur. Quæ verba ad nullam præcedentium expositionum benignioris illius interpretationis quadrant. Ultimam vero sententiam præterea verisimillimam & expeditissimam faciunt verba Josephi Gen. XLIV. 9. *Exploratores vos estis, atque venistis, ut recognosceretis terram.* ℣. 12. *Nequaquam, quia terram exploratum venistis.* ℣. 14. *Hoc est, quod locutus sum ad vos, dicendo: exploratores vos estis.* ℣. 15. *In hoc probamini &c.* ℣. 16. *Si hoc minus, vivit Pharao, quod exploratores vos estis.*

Exod. XXI. 16.

וְגוֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת

VErsum hunc Lutherus noster ita expressit: Wer einen Menschen stihlet und verkaufft / daß man ihn bey ihm findet / der soll des Todes sterben. Sensus est, eum, qui furto abstulerit

tulerit

tulerit hominem Iſraelitam, & ſimul poſt raptum vendidiſſe deprehenſus fuerit, ultimo ſupplicio afficiendum eſſe. Hanc translationem Sixtinus Amama in Antibarbaro Biblico l. 3. Obſervat. ad Pſalm. VIII. 5. rejicit, & duo illa *Vav* ante verba *vendiderit* & *inventus fuerit*, non copulativa, ſed disjunctiva asſerit, ſenſumq; eſſe vult talem: *Furatus hominem, ſive vendiderit eum, ſive inventus adhuc fuerit ſub manu ejus, morte morietur*, h. e. ſi vel maximè abſtulerit, non etiam vendiderit. Ratio ejus repudiandi verſionem noſtram iſta eſt: Quoniam abſurdum ſit, neque ex lege Judaica probari posſit, plagiarium non damnari capitis ob ſubreptum hominem, niſi etiam vendiderit eum. Cum interim ipſe omni teſtimonio, quo ſuam translationem fulciat, ex jure Judaico deſtituatur, nec ullum auſit proferre. Noſtram autem verſionem firmo ſtare talo, probare poſſumus ex ſententia vetuſtiſſimorum Ebræorum, quam a majoribus acceptam conſignarunt libris Maimonides, & alii. Unius producam R. Levi Barſell. verba: *Qui vero transgreſſus & furatus fuerit animam ex Iſraele, dignus eſt ſuſpendio, cum nempe vendiderit illam. Ita enim explicatur, quod reatus non cadat in in quenquam, usq; dum vendiderit illam, h. e. quod Scriptura dicit: Qui furatur hominem & vendit, morte morietur.* Hæc ille in ſuo Catechiſmo. Deſumſit autem ex capite XI. cod. Corporis Juris Judaici, qui inſcribitur de Synedriis. Vnde cum noſtra verſione conſentiunt LXX, Vulgatus Latinus, Arias Montanus, Pagninus, Münſterus, & alii.

Num. XXI. 30.

וַנִּירָם אָבַד חֶשְׁבּוֹן

NArrationi de expugnatione urbium Amoræorum ab Iſraëlitis facta ſubjungitur verſ. 27. *Idcirco dicunt, qui parabolas ſcribunt: Venite in Hesbon, ædificetur & præparetur civitas Sihon.* Verſ. 28. *Quia ignis egreſſus eſt de Hesbon,*

flamma e civitate Sihon, comedit Ar in Moab, dominos excelsorum in Arnon. Verſ. 29. *Væ tibi Moab! periiſti populе Camos! &c.* Pergit jam Moſe verſ. 30. *Nam confecimus eos jaculis, periit Hesbon usq; ad Dibon &c.* Initiale verbum verſ. 30. ſignificat *Jecit, projecit, jaculatus eſt, jaculis petiit* vel *confecit*, & conſtructum eſt in prima pluralis futuri Kal. Sed hic jam lis oritur, an illud ipſum vocabulum נִירָם ſit nomen נִיר quod ſignificat *lucernam*, an verò verbum יָרָה cujus ſignificationem ante commemoravimus. Qui ſtatuunt eſſe nomen, nituntur ſuffixo ם, quod nimirum verbis in futuro conſtructis non ut hic per Kametz, ſed per Zere debeat adhæreſcere. Vide Schickardum reg. 106. Verùm regula hæc generalis duntaxat eſt, ſuasque adeo patitur exceptiones. Sic v. g. Pſal. LXXIV, 8. occurrit verbum aliquod in eadem atque hic prima pluralis futuri Kal conſtructum cum ſuffixo ם addito per Kametz, ubi Interpretes non negant eſſe verbum. B. Lutherus illic vertit: **Laſſt uns ſie plündern.** Cum igitur oſtenſum fuerit, ſuffixum Mem non obſtare, quo minus aſſeratur, vocabulum iſtud eſſe verbum, jam porro demonſtrabo, neceſſario aſſeri debere, eſſe illud verbum. Id quod ad oculum patet ex præfixo Vav, quod converſivum eſſe indicat punctatio. Vav autem converſivum nunquam nomini, ſed ſolis verbis præfigi aperte conſtat. Oſtenditur jam hinc (1) textum ita verti debere: *Nam confecimus eos jaculis, periit Hesbon &c.* Vti exponunt Aben Eſra, Kimchi (qui in hac expoſitione ad conſenſum doctiſſimorum Rabbinorum provocat in libro Radicum) Buxtorfius & alii. Marcus Marinus (qui alteram illam ſententiam, quando vox illa nomen eſſe perhibetur, diſertis verbis atq; ſimpliciter rejicit) transfert: *Projecimus eos.* Avenarius, quondam Profeſſor Wittebergenſis: *Et obruimus eos, periit Hesbon.* Piſcator: **Aber wir haben ihn geſchoſſen / Hesbon iſt zu Grund gangen.** (2) Deducitur inde, alteram illam expoſitio-

ſitionem, qua vocabulum illud pro nomine ſumitur, perſiſtere non poſſe, etſi plures clariſſimi & eruditiſſimi viri iſtum erraverint errorem, ſeducti nimirum a ſemet ipſis invicem, quorum nonnulli dictionem illam ſimpliciter *lucernam*, alii per metaphoram *gloriam*, *honorem*, *regnum*, alii aliter interpretantur, & cum hoc nomine deinde ſequens verbum *periit* (quod tamen ad nomen Hesbon ſpectat) conjungunt. Onkelos: *Regnum deſiit a Hesbon.* LXX. τὸ σπέρμα αὐτῶν ἀπολεῖται. i. e. *Semen eorum peribit.* Vulgatus Latinus & Arias Montanus: *Jugum ipſorum diſperiit.* B. Lutherus: Ihre Herrligkeit iſt zu nichte worden. Arabs: *Veſtigia eorum periere.* Syrus: *Novale ſive agri eorum periere.* Münſterus: *Periit imperium eorum.* R. Sal. Jarchi: *Regimen & jugum, quod habebant Moabitæ in Chæsbon, peribit.* Sic etiam Nic. Lyra. Videatur Joh. Reuchlin. l. 1. de Rudim. Ebr. rad. ירה. In Pagnini verſione habetur utraq; expoſitio: *Regnum eorum periit.* Nec non: *Projecimus eos.*

II. Reg. VIII. 16.

וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה

TRia iſta vocabula in Germanica verſione noſtra tam veterum, quam recentiorum editionum ſunt omiſſa. Legitur enim tantum: Im fünfften Jahr Joram des Sohns Ahab des Königes Iſrael/ ward Joram der Sohn Joſaphat König in Juda. Expreſſerunt tamen eam Vulgatus Latinus: *Anno quinto Joram filii Ahab regis Iſrael, & Joſaphat regis Judæ, regnavit Joram filius Joſaphat rex Juda.* & LXX Græci: Ἐν ἔτει πέμπτῳ τῷ Ἰωρὰμ υἱῷ Ἀχαὰβ βασιλεῖ Ισραὴλ καὶ Ἰωσαφὰτ βασιλεῖ Ἰούδα, ἐβασίλευσεν Ἰωρὰμ υἱὸς Ἰωσαφὰτ βασιλεὺς Ἰούδα. Sic etiam alii. Verum & hæ interpretationes difficiles videntur, cum inde propemodum videri poſſit Joram filius Joſaphat anno quinto regni patris ſui Joſaphat imperii faſces accepiſſe; cum tamen ex II. Paralip. XX. 31. & XXI. 1. conſtet,

Josaphatum 25. annis regnasse, & Joram filium demum post mortem patris ad regiminis gubernacula accessisse. Existimaverim ego, in tribus istis vocabulis latere ellipsin plusquam perfecti verbi substantivi, & textum sic esse declarandum: *Anno quinto Joram filii Achab regis Israel, &* (postquam) *Josaphat* (fuisset) *rex in Juda, regnavit Joram filius Josaphat, rex Juda.*

Jerem. XVII. 11.

קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד

B. Interpres noster ita vertit: Denn gleichwie ein Vogel/ der sich über Eyer setzet/ und brütet sie nicht auß/ also ist der/ so unrecht Gut samlet/ denn er muß davon/ wenn ers am wenigsten achtet/ und muß doch zuletzt Spott darzu haben. Ebraicum vocabulum, quod hic nomine *avis* exprimit, certam speciem notat, nempe *perdicem*. Dicitur קרא a clamando, uti Marinus scribit, quod sæpius cantitet. Ex qua causa vocem illam nonnulli *nycticoracem*, R. Salomo Jarchi *cuculum* interpretatur. *Perdicis* tamen significato reddunt cæteri translatores, LXX Græci, Vulgatus Latinus, Montanus, Pagninus, Münsterus, Tossanus, Piscator, Forsterus, Avenarius, Marinus, Schindlerus, Wolfg. Frantzius, Buxtorfius &c. Semel adhuc occurrit nomen hoc in sacro codice V. T. nempe I. Sam. XXVI. 20. ubi ipse b. Lutherus: Wie man ein Rebhun jaget auf den Bergen. Sensus vero textus & comparationis, si Hieronymum & alios sequamur, itidem alius est: *Perdix fovit sive collegit ova, attamen non peperit:* Gleichwie ein Rebhun die jenige Eyer ausbrutet/ die es nicht gelegt hat. h. e. ut paraphrasin totius vers. jam proponamus: Quemadmodum perdix fovet ova, quæ tamen non peperit, adeoq; inconsiderate, inordinate, sine dijudicatione vel discrimine: sic etiam facit qui opes coacervat minus tamen recte justeq; neq; cum judicio: nam derelinquent hæ ipsum in

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

in dimidio dierum suorum, & in novissimo suo erit insipiens. B. Hieronymus Comment. in hunc locum: *Ajunt Scriptores natur. hist. tam bestiarum & volucrum, quam arborum herbarumque, quorum principes apud Græcos sunt Aristoteles & Theophrastus, apud nos Plinius II, hanc perdicis esse naturam, ut ova alterius perdicis, i. e. aliena furetur, & eis incubet, foveatq;, cumq; fœtus adoleverit, avolare ab ea & alienam parentem relinquere. Hujuscemodi divites sunt, qui aliena diripiunt, &c.* Tom. V. p. 305. Quæ expositio recte intellecta similitudinem a propheta institutam inter perdicem & avarum egregie expoliendi, uberrimam præstabit ansam Homiletico. Nam (1) Perdix aliena ova rapit. Sic avarus alienas opes. (2) Pullos tamen certo amittit perdix. Sic opes in morte avarus. (3) Amittit pullos inopinato, statim nempe atque e nido avolare possunt. Sic mors avaros, antequam divitiis frui possint, repente opprimit: saltim nunquam opportuna eis advenit. (4) Pulli relinquunt matrem invitam, non mater pullos. Ita avarus invitus moritur, invitus aliis permittit opes suas. (5) Pulli non redeunt ad nidum matris, alieni juris fiunt. Sic de male quæsitis non gaudet tertius hæres. (6) Testatur eodem loco Hieronymus, perdicem esse animal pugnacissimum. Avarus pro divitiis sibi corradendis nemini parcit, pugnatq; tanquam pro aris & focis (7) S. Basilius Tom. I. fol. 210. homil. in S. Baptism. testatur, perdicem pro tuendis pullis, atq; ut illi elabantur, semet ipsam venatoribus capiendam præbere. Avarus pro tuendis numis suis suummet corpus suamque animam periculo exponit. (8) Perdicem esse animal libidine furens & amoris intemperantissimum, tradunt Plin. H. N. l. X. 33. Athen. IX. Dipnos. Ælianus III. 16. Aristot. histor. anim. IX. 8. unde & veteres Ægyptii præposteram libidinem designaturi duas pinxerunt perdices, teste Horapolline in Hierogl. lib. II. cap. 95. pag. 118. Sic apud avarum furor & insatiabilis ac plane præ-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

postera libido acquirendi est, & crescit amor numi, quantum ipsa pecunia crescit. (9) Aristoteles de Generat. Animal. II, 5. auctor est, perdices etiam cum diversi generis avibus coire. Avarum, modo ut lucretur, non pudet conversari cum infamibus & qui ex civili communione sunt ejecti, cum Judæis & qui extra ecclesiæ christianæ sunt pomœria, cumq; aliis, cum quibus vir bonus alias haut facile aliquid habet commercii. (10) Perdices pennis, præsertim in collo, sunt versicolores. Sic avari animus in sectandis opibus varius est; diversos quærit modos; sub diversis coloribus rem suam agit; adulatur, fallit, pejerat, mentitur. (11) Scribit idem Hieronymus ibidem, perdicem esse animal immundum, ita, ut proprium victum polluat fimo suo. Avarus immundus est, sive victum & amictum ejus spectemus, uterq; enim vilis est plerumq; & sordidus; sive aurum & argentum, quorum ille mancipium, utrumq; ex lutulenta terra est effossum; sive facta & cogitata ejus, sunt illa vilipendium Dei cultusq; divini, & injuria proximi, quippe cui vel sua rapit, vel, si indigeat, nihil confert subsidii. Quo accedunt αἰσχροκερδία, machinæ pravæ, & abominabiles acquirendi modi. (12) Perdix paucas habet pennas, sed multum carnis: quæ est causa, quod non possit in sublimia evolare, sed tantum circa terram potius videatur currere, quam volare. Sic avari, dum studiis & meditationibus suis nimio plus adhærescunt terrenis bonis, parum habent veræ fidei, nec possunt elevare mentem super arborem, in qua Christus pependit. (13) Quamdiu perdix nisum, qui est species quædam accipitris, videt in aëre, tamdiu manet in suo loco, nec surgit de terra; itaq; aucupes solent nisum in hasta quadam portare, & ita deferre per agros, ut incidant in perdices. Sic avari, cum vident fulgura, audiunt fulmina, & cernunt alias manifestas pœnas divinas, terrentur, simulantq; pietatem; cessantibus illis, redeunt ad suum ingenium. (14) Oppianus de

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

de Venat. lib. II. fol. 158. edit. Turn. prodit, perdices cum damis rapacibus in ſylvis adeo familiarem colere amicitiam, ut contubernales inter ſe ſint, cubilia propinqua habeant, unà etiam veſcantur, demum vero amicitiam ſentire triſtem ac amaram, dum venatores indagantes damas per perdices, & has per illas, utrasq; ita capiant. Sic in extremo die avarorum pars & merces erit cum injuſtis ac crudelibus, quorum in his terris vixere vitam.

Jerem. XXXIII. 16.

וְזֶה אֲשֶׁר־יִקְרָא־לָהּ יְהוָה צִדְקֵנוּ׃

IN LXX. Interpretum tanslatione tredecim poſteriores verſus hujus capitis, adeoq́; dimidia ejus pars deſideratur. Verſus hujus 16. ultima verba Vulgatus Latinus vertit: *Et hoc eſt nomen, quod vocabunt eum Dominus juſtus noſter.* Hunc ſecutus b. Lutherus: **und man wird ihn nennen / der HErr / der unſer Gerechtigkeit iſt.** Sed hæc fonti adverſantur, in quo habetur pronomen fœminini generis, reſpiciens *Hieroſolymam*, non maſculini. Mendum autem in Vulgata Latina ab amanuenſe commiſſum eſſe exiſtimandum eſt: ſiquidem Johannes Hentenius decem exemplaria optimæ notæ numerat, in quibus genuina verſio eſt: *Et hoc eſt, quod vocabit eam.* Sic etiam transfert Münſterus: *Et hoc eſt, quod vocabit eam Dominus juſtitia noſtra.* Item Piſcator: **und diß iſt der Nahme / mit welchem man ſie (die Stadt Jeruſalem) nennen wird / der HErr / der unſer Gerechtigkeit iſt.** Locum hunc valde adverſus nos urgent Photiniani, diſputantes de divinitate Chriſti, quam nos ex attributione nominis tetragrammati colligimus: at illi hinc probant, nomen tetragrammaton non ſemper ſignificare verum Deum, cum inanimatis rebus etiam attribuatur, ut h. l. Hieroſolymæ. Ita Geneſ. XXII. 14. mons vocatur nomine tetragrammato *Dominus videbit.* Exod. XVII. 15. altare nuncupatur *Dominus*

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

minus vexillum meum. Propterea b. Hackſpanius verſiones jam ante citatas penitus rejicit, & aliam, quæ Ariæ Montani & Santis Pagnini eſt, ſubſtituit. Verba ejus ſunt: *Ac ſane ſi locus Jeremiæ XXXIII. propter ſuffixum fœminini generis acciperetur de Hieroſolyma, revera cedendum eſſet Photinianis, nec in argumento noſtro tantum eſſet roboris. At longe aliter ſe res habet. Verti enim poteſt: & iſte, qui vocabit eam* (*Hieroſolymam,*) *eſt Jehova, juſtitia noſtra.* Not. ad Jerem. XXIII. 6. pag. 769. Etſi autem eruditi facile agnoſcent, verſionem modo allatam longe expeditiorem eſſe illis antecedentibus, nihilominus tamen, retenta Münſteri etiam & aliorum verſione, nihil pro ſuo aſſerto lucrabuntur Photiniani. Nos enim hanc ponimus theſin: Ubicunq; nomen tetragrammaton abſolute tribuitur perſonæ, ibi denotatur verus & ſummus Deus. At in illis citatis locis Jeremiæ, Geneſeos, & Exodi ſacroſanctum illud nomen de creaturis cum reſtrictione prædicatur, non abſolute. Nam (quæ regula in ſcholis Philoſophorum notiſſima eſt) A conjunctis disparatis ad diviſa non valet conſequentia. Quam tamen inepte faciunt Photiniani. Sic v. g. ſi dicam: Sempronia eſt virgo corrupta; non ſequitur, E. eſt virgo. Pari modo, quando Scriptura vocat montem, *Dominus videbit*; altare, *Dominus vexillum meum*; Hieroſolymam, *Dominus juſtitia noſtra*, minime inde ſequitur, Ergo mons, altare, Hieroſolyma abſolute nominantur *Dominus.* Sixtinus Amama aliam adhuc loci noſtri affert expoſitionem, talem nempe: *Et hoc eſt, quo vocabit eam:* (civitas) *Domini juſtitiæ noſtræ.* Civitatis autem vocabulum elliptice omiſſum eſſe putat juxta vulgarem loquendi modum, quando dicimus: *ad S. Stephani, ad S. Johannis,* i. e. templum ſive ædem. Ita veteres Latini locuti ſunt: *ad Minervæ, ad Veneris*, i. e. fanum ſive delubrum. An vero apud Ebræos ſimilia dentur exempla, id adhuc demonſtrandum erit.

Job. VII.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

Joh. VII. 39.

Οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον.

PHotiniani hinc impugnant ὑπόστασιν Spiritus S. Nonnulli ex commentatoribus existimant, locum hunc a Macedonianis, qui Spiritum S. *creaturam creaturæ* nominarunt, esse corruptum, & inde sublatas duas particulas ἐπ' αὐτοῖς, quas in aliquo codice Græco reperiri testatur Robertus Stephanus, quæ eædem etiam in Gothica versione conspiciuntur. Sed respondetur: A particulari aliquo codice non valet argumentatio, ita ut, si ille aliter textum legat, quam cæteri omnes, extra urgentem necessitatem hisce illum unum præferamus. Quin in tali codice ab industrio aliquo lectore expositionis tantum gratia videntur istiusmodi particulæ additæ, & dehinc male irrepsisse in textum. Dici vero non potest, quantopere desudarint interpretes in vero sensu constituendo. Eorum unus atque alter autoritatem Syri prætendit, vertentis: *non enim huc usq; datus erat Spiritus.* Ubi in Syriaco est verbum יְהַב *tradidit, reddidit.* Cum quo tamen quomodo Græcum verbum ἦν conveniret, non ausus est hactenus quisquam enucleare. Nos ex ipsis fundamentis i. e. natura ac more loquendi S. Scripturæ rem omnem faciemus planissimam, duobus potissimum in antecessum prænotatis. Nimirum inter usitatissima Ebræorum verba est נָתַן quod primario significat *dedit*, pro materiæ diversitate autem alios quoq; recipit sensus. Ita LXX Græci illud non raro exprimunt per εἰμί *sum.* Esther. V. 3. 6. VII. 2. IX. 12. *tibi dabitur*, LXX. vertunt ἔςαι σοι. Aliquando transferunt per ἐκχέω *effundo.* Exod. XXX. 18. *Dabis ei aquas.* LXX. ἐκχεεῖς εἰς αὐτὸν ὕδωρ. Adde Num. XIX. 17. Aliquando per ἐπιχεύω & ἐπιχέω. Levit. II. 15. *dabis super eam oleum.* LXX: ἐπιχεεῖς. Levit. XI. 38. *Cum data fuerit aqua super semen.* LXX:

ἐπιχυθῇ. Esto igitur hæc jam prior hypothesis nostra, quod verbum נָתַן inter alia significet hæc tria, 1. *dedit* vel *datus est*, 2. *fuit*, 3. *effudit* vel *effusus est*. Alterius hypotheseos loco ponemus interpretibus Scripturæ notatu dignissimum canonem: Quando vocabulum aliquod duo vel plura significata habet in V. T. tunc fit nonnunquam in N. T. ut illarum significationum una pro altera ponatur. Ex his præsuppositis facillimus, & ex natura idiomatis sacri sponte fluens enascitur sensus præsentis loci Johannis, in quo verbum ἦν idem est, quod *datus est* vel *effusus est*, quatenus nempe εἰμὶ est inter significata verbi נָתַן, & quatenus verbum נָתַן denotat quoque *dari* vel *effundi*. Nihil jam a veritate evangelicæ historiæ aut principio fidei alienum est in his ita expositis verbis: *nondum enim datus vel effusus erat Spiritus S.*

Matth. XXII. 3.

Καλέσαι τοὺς κεκλημένους.

ET *misit servos suos vocare vocatos ad nuptias.* Res parvi momenti; magnas tamen turbas excitavit inter expositores. Si enim jam vocati sunt, quid opus est, ajunt, ulteriori vocatione? B. Hackspanius cum aliud, quo difficultatem phraseos explicaret, non succurreret, statuit, κεκλημένους significare hic *vocandos*, non vero *vocatos*. Quæ expositio, etsi cæteris præstat, nec ipsa tamen caret dubio. Quod facile patebit conferenti cum hoc textu Matthæi, Lucæ XIV. 16. 17. Quo loco dicitur, cum se invitati inciperent excusare apud servos, quod hic apud Matthæum fit, ibi ipsos jam ante a Domino fuisse vocatos, neque tunc renuisse. Ergo quos servi jam adducere debebant, vocati jam pridem erant, nec omnino commode dici possunt *vocandi*.

Veri-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Verisimillimum est, participium κεκλημένους significare *invitatos*, infinitivum autem καλέσαι sensu paulo alio esse accipiendum, & notare *adducere*, *introducere*, *accersere*, *excipere*. Ita usurpatur hoc verbum Esth. V. 10. *& veniens domum* ἐκάλεσε τοὺς φίλους. Lutherus: **Und ließ holen seine Freunde.** vers. 12. οὐ κέκληκεν *Regina cum Rege ad convivium*, **die Königin Esther hat niemand lassen kommen mit dem Könige zum Mahl.** Esther VI. 5. καλέσατε αὐτὸν, **lasset ihn herein gehen.** Num. XXIII. 11. κέκληκά σε, **ich habe dich holen lassen.** Atque sic textum nostrum intellexisse Syrum, constat ex eo, quod participium κεκλημένους reddat verbo, notante *invitatos* (α); infinitivum autem καλέσαι vertat themate prorsus diverso, & quod notat *convocare* sive *advocare* (β). Ex quo liquidissimum fit, sensisse & ipsum antiquissimum illum interpretem, verbum καλέω hic duplicatum non eodem utrobiq;, sed diverso sensu esse positum.

Gen. XVIII. 25.

הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט׃

POstquam Abraham impendentem a Deo Sodomitis pœnam & finale excidium deprecari conatus esset his verbis: *Absit a te, ut facias secundum verbum istud, & interficias justum cum impio, fiatq; justus, sicuti impius, absit, inquam, a te*; claudit tandem ardentem hanc intercessionem suam tali γνώμῃ: *numquid judicans universam terram non faciet judicium?* Ad quem locum verissime annotat Münsterus: *Neminem ex nostris scio, qui hunc locum bene reddiderit, omnes ex* ה *quæsitivo faciunt articulum, & ex faciet, facies.* Hæc ille. LXX Interpretes observarunt quidem interrogationem, verbum tamen tertiæ personæ male expresse-

 runt

(α) זְמַן (β) קְרָא

runt in ſecunda: ʽΟ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, οὐ ποιήσεις κρίσιν; At Vulgatus Latinus neglecta & interrogatione & perſona verbi, inſuper etiam dimidiam partem γνώμης hujus perperam ad præcedentem ſenſum rapit: *non eſt hoc tuum, qui judicas omnem terram: nequaquam facies judicium hoc.* Quem plane ſecutus fuit noſter: Das ſey ferne von dir / der du aller Welt Richter biſt / du wirſt ſo nicht richten.

Num. XXXVI. 7.

כִּי אִישׁ בְּנַחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

CORrupta verſio Vulgati Latini hujus loci falſiſſimo, ſed hodie in vulgus credito aſſerto anſam præbuit, quaſi nimirum prohibitum fuiſſet Judæis ſpeciali Dei mandato, ne quisquam eorum aliam, quam ex ea, in qua ipſe natus eſſet, tribu, ortam duceret uxorem, itemque, ne puella Iſraelitica nuberet alii cuiquam, quam ſuo tribuli. Verſio illa talis eſt verſ. 7. *Omnes enim viri ducent uxores de tribu & cognatione ſua, & cunctæ fœminæ de eadem tribu maritos accipient.* Verum verſioni huic adverſatur contextus veritas, adverſantur hiſtoria ſacra & antiquitates Judaicæ. Siquidem occaſione filiarum Zelophehad in hoc capite plane alius definitur caſus. Nempe terra Canaan duodecim tribubus in æquales & cuiq; proprias ditiones ac partes erat diſtributa, quas quidem contractione matrimoniorum diverſarum tribuum non licebat confundere, neq;, quod ſemel aſſignatum erat uni tribui, ab ea per matrimonium cum alia tribu initum, alienare. Hoc ut inviolatum ſervaretur, filiæ alicujus tribus, ſi fratres ipſis eſſent, qui hæreditatem paternam poſſiderent, e familia ſua exibant tantum cum dote ex bonis mobilibus data, atque ſic nubere viro poterant, cujuscunque etiam tribus. Sed vero ſi filia ſola atque unica hæres fundorum paternorum eſſet relicta, nulla ſci-

licet

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

licet sobole mascula superstite, tum adstricta erat filia talis maritum non adoptare alium, nisi quempiam suorum tribulium, ne portio regionis ad tribum puellæ spectans, per istiusmodi extraneum conjugium ad aliam tribum transferretur: ad quem modum uni alterique tribui facile immensum detrimentum potuisset accrescere, aliæ vero tribus potentia dominationis & finium dilatione æquo altius assurgere. Et hic posterior casus, qui tantum, uti jam constat, specialis est, in hoc capite determinatur. Nam filiæ Zelophehad fratribus non præsentibus solæ relictæ erant hæredes paternorum fundorum. Hinc jam Deus per Mosen præcipit vers. 6. *Ut placebit in oculis ipsarum, erunt in uxores, veruntamen familiæ tribus patrum suorum erunt in uxores.* vers. 7. *Et non vertetur hæreditas filiorum Israel de tribu ad tribum, sed unusquisq; hæreditati tribus patrum suorum adhærebit in filiis Israel.* vers. 8. *Et omnis filia hæreditate accipiens hæreditatem aliquam de tribubus filiorum Israel, alicui de familia tribus patris sui erit in uxorem, ut hæreditate accipiant filii Israel, unusquisq; hæreditatem patrum suorum.* vers. 9. *Et non vertatur hæreditas de tribu aliqua in tribum aliam &c.* Hic, inquam, specialis casus est, versio autem Vulgati Latini hoc tanquam generale statutum proposuit, & fefellit plures doctissimos viros, qui paradoxon hoc, quod nullum in Scriptura habet fundamentum, sparserunt in vulgus, quod, nempe conjugia diversarum tribuum apud veteres Judæos illicita fuerint & inconsueta. Contrarium vero demonstrare haut erit arduum. Quippe (1) tantum abest, ut soli suæ tribui adhærere mandatum fuerit Israelitis, ut potius etiam extraneam, quæ ne de gente quidem Israelitica esset, ducere fuerit concessum. Lex expressa extat Deut. XXI. 10. & seqq. *Si egressus fueris ad pugnam contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dominus Deus tuus in manum tuam, captivosq; duxeris, & videris in numero captivorum mulierem pulchram & adamaveris*

eam, volueriſq; habere uxorem, introduces eam in domum tuam, quæ radere faciet cæſariem, & circumcidet ungues, & deponet veſtem, in qua capta eſt, ſedensq; in domo tua flebit patrem & matrem ſuam uno menſe, & poſtea intrabis ad eam, dormiesq; cum illa, & erit uxor tua. (2) Etiam ipſi ſacerdotis filiæ permittitur conjugium cum extraneo Levit. XXII. 12. (3) Poſt inſignem cladem, quam cæteræ tribus intulere Benjamitis, Iſraelitæ omnium cæterarum tribuum juramento invicem ſe obligarunt, ne quisquam ex ſe cuiquam Benjamitarum elocaret filiam in uxorem, Jud. XXI. Id vero ſi jam ante lege divina fuiſſet prohibitum, juramentum iſtud temerarium fuiſſet. (4) Ubi agitur in lege Moſis de puella conſtuprata ob vitium ei illatum in uxorem ducenda, nulla tribus fit mentio; ita enim præcipitur: *Si invenerit vir puellam virginem, quæ non habet ſponſum, & apprehendens concubuerit cum ea, & res ad Judicium venerit, dabit, qui dormivit cum ea, patri puellæ quinquaginta ſiclos argenteos, & habebit eam uxorem, quia humiliavit illam. Non poterit eam dimittere cunctis diebus vitæ ſuæ.* Deut. XXII. 28. 29. (5) Uterq; parens Simſonis, ubi eum avocare voluit a conjugio cum Philiſtæa muliere contrahendo, proponit quidem illi filias conſanguineorum priore loco, ſed nec etiam filias reliquorum ex populo Iſraelitico omittit: *Numquid*, ait, *non eſt mulier in filiabus fratrum tuorum, & in omni populo tuo, quia vis accipere uxorem de Philiſtæis, qui incircumciſi ſunt?* Jud. XIV. 3. (6) Exempla conjugiorum cum extraneis occurrunt in Scriptura: nempe in libello Ruth, Boaſi ex tribu Juda cum Ruth Moabitide: I. Reg. III. 1. Salomonis (antequam a Deo & vera pietate deficeret) cum filia Pharaonis Regis Ægypti: Eſræ II. 61. & Nehem. VII. 63. Sacerdotis cujusdam cum filia Barſillai Gileaditæ: Matth. I. 5. Salmonis cum Rahab Cananæa. (7) Etiam diverſarum tribuum conjugia memorantur in ſacris literis. Ita Aaron ſummus ſacerdos uxorem

duxit

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

duxit Elisabetham sororem Nahasson Principis Juda, Exod. VI. 23. Quidam Levita uxorem accepit de tribu Juda, Jud. XIX. 1. Jojada pontifex maximus conjugio sibi junxit Josabetham, filiam Joram regis Judæ, II. Paralip. XXII. 10. Maria Deipara orta ex tribu Juda, cognata fuit Elisabethæ matri Johannis, quæ erat ex tribu Levi, Luc. I. 5. 36. Notavit hoc Epiphanius, ac proinde scribit, solis istis duabus tribubus, Judaicæ nempe & sacerdotali, licitum fuisse contrahere matrimonia, lib. 3. Tom. 2. hæresi 78. fol. 464. sed, ut in aliis, ita & in hoc asserto multum fallitur pius Pater; an non enim satis manifesto refellit eum conjugium Davidis ex tribu Juda orti, initum cum Michal filia Saulis, qui erat ex tribu Benjaminitica? Vide de hac controversia Bonaventuram Cornelium Bertramum in Lucubrat. Franckental. Gerh. Joh. Vossium Dissert. de genere JEsu Christi c. 1. sect. 10. 11. pag. 5. & seqq. Hackspanium in Notis Theol. Phil. Tom. 1. pag. 503. & seqq.

Deut. IV 30.

וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ׃

TOtum hoc comma b. Lutherus vertit: Wann du geängstet seyn wirst / und dich treffen werden alle diese Ding in den letzten Tagen / so wirst du dich bekehren zu dem HErrn deinem GOtt / und seiner Stimme gehorchen. vers. 31. Dann der HErr dein GOtt ist ein barmhertziger GOtt / Er wird dich nicht lassen noch verderben / wird auch nicht vergessen des Bundes / den Er deinen Vätern geschworen hat. Argumento hujus & aliorum locorum, inprimis Luc. XXI. 24. & Rom. XI. 25. & 26. multi adstruxerunt, Judaicam nationem ante extremum diem ad catholicam ecclesiam Christique agnitionem iri conversum, atque sic in gratiam cum Deo esse redituram.

turam. Ita ſenſit ſane venerabilis Beda: *Per Eliam*, ſcribit, *magnum mirabilemq; prophetam, expoſita ſibi lege, ultimo tempore ante judicium Judæos in Chriſtum verum i. e. in Chriſtum noſtrum eſſe credituros, celeberrimum eſt in ſermonibus cordibusq; fidelium.* Comment. in ep. ad Rom. fol. 53. Idem, nempe Judæos ad Chriſtum tandem convertendos eſſe, adſtruunt præterea Chryſoſtomus in epiſt. ad Rom. cap. XI. Serm. 19. Tom. 4. fol. 230. & ſeqq. Ambroſius de Joſepho patriarcha c. 14. Tom. 4. fol. 260. Auguſtinus de C. D. l. 20. c. 29. Tom. 5. fol. 195. & Serm. 40. in Evangelium Joh. Tom. 10. fol. 34. Anshelmus in ep. ad Rom. Tom. 2. fol. 81. Hilarius de Trinitate lib. XI. fol. 177. & Comment. in Pſalm. fol. 394. Sedulius in ep. ad Roman. Ex Pontificiis Sixtus Senenſis Bibliothecæ Sanctæ l. 2. fol. 127. & plurimi alii. Sociniani hoc aſſertum pro certo ſtatuunt. Vide Volckelium de Relig. Chriſtiana l. 3. c. 40. p. 164. & ſeqq. Ex Reformatis id partim ut certum, partim tanquam veritati conſentaneum docent Beza Comment. in N. T. Tom. 2. fol. 75. Piſcator Comment. in c. XI. ep. ad Rom. Paræus Comment. in idem caput. Ex noſtratibus Theologis eandem ſententiam amplectuntur Æg. Hunnius Comment. in 1. ad Tim. 3. Tom. 4. fol. 782. Winckelmannus Comment. in Rom. XI. Balduinus Comment. in idem caput, Hafenrefferus in Templ. Ezechielis p. 313. Mentzerus in Analyſi cap. XI. ad Rom. textu 63. p. 838. G. Calixtus lib. de Supremo Judicio pag. 27. & ſeqq. Alii vero negant, ante finem mundi expectandam eſſe generalem aliquam Judæorum converſionem. In qua ſententia ex noſtratibus fuere b. Lutherus Tom. 8. Jenenſi Germanico fol. 121. Cramerus de Regno Chriſti part. 2. c. 4. quæſt. 6. Matthias Hoë Comment. in Apoc. c. 7. Tom. 2. fol. 506. Joh. Gerhardus Tom. 9. Locorum Communium fol. 266. & ſeqq. Caſpar Eraſmus Brochmandus in Syſtemate univerſæ Theologiæ

Tom. 2.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Tom. 2. c. 2. de Extremo Judicio, quæſt. 13. fol. 621. & ſeqq. Licet vero prior illa ſententia, quæ affirmativam partem tuetur, longe ſit veriſimilior, quam altera hæc, & probabilioribus rationibus, quas egregie collegit Calixtus loc. cit. ſuffulta; fatendum tamen eſt, nullum dari in S. Scripturis locum, qui aſſertum illud de univerſali converſione ita apodictice demonſtret, quin aliam quoque ſano ſenſu & ſalvo contextu admittere poſſit expoſitionem. Piſcator locum quidem hunc Deut. neque de univerſali, neque de particulari Judæorum converſione intelligit, ſed interpretatur eum hypothetice, Deum nempe Judæos in ſinum Eccleſiæ recepturum, ſi media converſionis non reſpuant; ita autem transfert textum ſubintellecta particula conditionali *Si:* Wann du geängſtet seyn wirſt/ und dich treffen werden alle dieſe Ding in den letzten Tagen: So du dich dann bekehren wirſt zu dem HErrn deinem GOtt/ und ſeiner Stimme gehorchen wirſt/ ſintemahl der HErr/ dein GOtt/ ein barmhertziger GOtt iſt/ ſo wird Er dich nicht laſſen/ ꝛc. Rurſus nonnulli verba hæc, non ut vaticinium, ſed ut præceptum & parænesin, quonam in extremis iſtis anguſtiis confugiendum ſit Iſraelitis, non refragante fonte, interpretantur, in hunc circiter modum: Wann du geängſtet ſeyn wirſt/ ſo ſollſt du dich bekehren zu dem HErrn deinem GOtt/ und ſeiner Stimme gehorchen. Atque ita jam conſtat, locum illum univerſali Judæorum converſioni admodum favere, nihil tamen apodictice probare, ſed plures diverſos pati ſenſus.

Deut. XXVII. 16.

אָרוּר מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ

B. Lutherus vertit: Verflucht ſey/ wer ſeinem Vatter oder Mutter fluchet/ & participium, quod hic extat מַקְלֶה vel minus accurate inſpexit, quaſi ultima litera eſſet non ה

ſed ל & adeo radix קלל quæ denotat *maledixit*, *blaſphemavit*, *execratus fuit*, vel putavit, thema, unde participium illud deſcendit, ejusdem cum radice קלל ſignificationis eſſe: quod tamen eſſe falſum communi voce clamant Lexicographi Judæi & Chriſtiani, exponentes thema illud, *vilipendit*, *vilem habuit*, *contempſit*; ut ſenſus hujus loci ſit: *maledictus*, *qui patrem ſuum aut matrem ſuam vilipendit*, der ſeinen Vatter oder Mutter gering achtet. Quomodo vertunt Chaldæus, LXX Græci, Vulgatus Latinus, Pagninus, Arias Montanus, Buxtorfius & alii. Magnus vero in hac expoſitione habetur nervus, quarto, prout nos numeramus, Decalogi præcepto exacte intelligendo ac preſſe obſervando. Id enim cum in genere jubeat parentes eſſe honorandos Exod. XX. 12. quousque ſe honor ille extendere, & in quo potiſſimum conſiſtere debeat, Deus tribus locis aliis ſpeciatim poſtea declaravit. Primus extat Exod. XXI. 15. *Qui percuſſerit patrem ſuum aut matrem, morte moriatur:* quaſi dicat, facto ipſo parentes honorandos eſſe neque lædendos. Alter ſequitur ibidem verſ. 17. *Qui maledixerit patri ſuo vel matri, morte moriatur:* quaſi dicat, præter facta requiri inſuper, ne verbis triſtitia afficiamus parentes, ſed per ipſa etiam eos honore & obſequiis proſequamur. Tertius locus eſt hic, quem tractamus, quo honores parentibus exhibendos etiam ulra factorum ac verborum fines extendit, præter illa animum quoque de genitoribus honorifice ſentientem optimeque illis cupientem depoſcens, quando ait: *maledictus*, *qui vilipendit patrem ſuum aut matrem ſuam:* quaſi dicat, non ſufficere, ut externam erga parentes pietatem factis ac verbis præ nobis feramus, ita ut circa noſtra in eos ſtudia non poſſint niſi bene judicare homines, & ipſi etiam parentes; verum præterea neceſſe omnino eſſe, ut noſter in parentes amor, geſtis ac ore alias declaratus, proveniat ex animo & ſincero affectu, fervente in eos, quibus poſt Deum vitam debemus.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Jos. III. 16.

וַיַּעַמְדוּ הַמַּיִם הַיֹּרְדִים מִלְמַעְלָה קָמוּ נֵד־אֶחָד הַרְחֵק מְאֹד בָאָדָם הָעִיר אֲשֶׁר מִצַּד צָרְתָן

LUtherus vertit: **Da stund das Wasser / das von oben her= nieder kam / aufgericht über einen Hauffen / sehr ferne von den Leuten der Stadt / die zur Seiten Zartan liegt.** Quæ translatio punctationi S. textus manifesto repugnat: nam vocem אָדָם, quæ in textu in statu absoluto est, legit b. interpres tanquam in statu regiminis, unde sequens nomen civitatis in genitivo vertit, **von den Leuten der Stadt.** Quod cum fonti adversetur, patet hinc, interpretes alios nomen אָדָם melius transtulisse, ac pro proprio civitatis accepisse, hoc sensu: *Et stantes aquæ, quæ a superioribus locis descenderunt, consurrexerunt in cumulum unum, multumq; discedebant ab Adam civitate, quæ erat a latere Zarthan.* Plerique autem hunc errarunt errorem, quasi ultimis his textus verbis indicaretur vicinitas duarum urbium Adam ac Zarethan, atque eæ fuerint contiguæ, cum vice versa sat amplo spatio a se invicem distiterint, duodecim nempe milliarium, uti narratur in Thalmud Hierosolym. cod. de Muliere adultera fol. 21. colum. 4. Longe vero alius vers. nostri nervus est. Nimirum præcepit Deus, ut sacerdotes portantes arcam, præcederent populum, vers. 6. & cum ingressi essent partem aquæ Jordanis, subsisterent in ea cum arca, vers. 8. promisitque, cum sacerdotes portantes arcam vestigia pedum suorum posuerint in aquis Jordanis, aquas tunc scissum iri, & quæ superiores sunt, assurrecturas atque constituras in cumulum, vers. 13. Ingressis igitur tandem Jordanem sacerdotibus, cum pedes eorum tincti essent extremitate aquæ, vs. 15. steterunt aquæ superiores, & consurrexerunt in acervum unum, distantia valde longa a civitate nempe Adam (ad distantiam

ſtantiam iſtam) quæ eſt juxta Zarethan, verſ. 16. Hæc eſt vera loci interpretatio, adeoque id vult textus noſter, civitatem Adam fuiſſe centrum partitionis aquarum, inq; eadem urbe fuiſſe ſtationem (prout Deus antea præceperat) arcæ fœderis Jordanem jam introituræ. Etſi enim Adam & Zarethan non in ipſa Jordanis ripa ſitæ, ſed remotæ aliquantum erant a littore; obſervari tamen meretur, accidiſſe hoc miraculum eo tempore, quo Jordan more anniverſario ſeipſum intra alveum ſuum non continuit, ſed littora paſſim multum exceſſerat, quod notanter inculcatur verſ. 15. Quare jam porro ex verſ. 16. colligitur, effuſionem illam aquarum factam fuiſſe usque ad civitates propiores Adam & Zarethan. Hinc eſt, quod cum ſacerdotes veniſſent Adamam, ibi primum contigerit, non ſolum ipſos tangere pedibus aquas Jordanis, ſed & easdem dividi atque ſcindi. Deſignat autem Scriptura, quam vaſto ac ſtupendo ſpatio ſuperiores aquæ, quæ poſtea ſteterunt in cumulum, exſurrexerint, ea nempe diſtantia, quæ eſt inter Adam & Zarethan, h. e. duodecim milliarium, atque Adam fuiſſe centrum ſectionis aquarum ſeu terminum a quo, Zarethan vero terminum ad quem. Inter interpretes Scripturæ ſolus Vulgatus Latinus ad verum loci ſenſum proxime accedit, quanquam non omni ex parte attingat, vertit enim: *ſteterunt aquæ deſcendentes in loco uno, & ad inſtar montis intumeſcentes apparebant procul ab urbe, quæ vocatur Adam usque ad latus Sarthan.*

I. Reg. XVII. 4.

וְאֶת־הָעֹרְבִים צִוִּיתִי לְכַלְכֶּלְךָ שָׁם

QUinam Eliæ Thisbitæ, poſtquam ſe abſcondiſſet, ex præcepto divino ſubminiſtraverint cibum, controverſum facit nomen עֹרְבִים. Quod cum in hac forma triplicis ſignificati

gnificati ſit, triplex hinc etiam emergit expoſitio. (1) Quidam appellativum id eſſe judicant, denotans hic, ut in aliis quibusdam Scripturæ locis, *corvos*, qui adeo Prophetæ mane ac veſperi attulerint panem ac carnes. Atque ita hunc & ſequentem verſiculum 6. intelligunt ac vertunt poſt LXX Græcos, Vulgatum Latinum ac Germanicum noſtrum plerique Doctorum. (2) Sunt tamen vice verſa, qui vocabulum illud reputant eſſe participium præſens verbi primæ conjugationis, denotans alias *mercatores*, ut Ezech XXVII. 27. Lutherus ibi vertit: Deine Handthierer. Quem ſenſum huic noſtro loco incongruum haud eſſe arbitratur præter quosdam Rabbinos Marcus Marinus, transferens: *Præcepi negotiatoribus, ut ſuſtentent te.* & verſ. 6. *Negotiatores afferebant ei panem &c.* (3) Alia ſententia reperitur in antiquiſſimo libro Rabbinico, qui vocatur Gloſſa magna in Geneſin, cujus auctor floruit circa finem tertii ac initio quarti poſt Chriſtum ſeculi. Ibi enim cap. XXXIII. ex ſententia veterum aſſeritur, nequaquam corvos cibum Eliæ ſuppeditaſſe, ſed homines vicinæ civitatis Oreb incolas, denominatos inde Orebim. Quo refertur locus Judicum VII. 25. *Et occiderunt Orebum in rupe Oreb*, i. e. in civitate, quam condidit, ab ipſo nomen ſortita, cujus habitatores poſtea Orebitæ fuerint appellati, uti Alexandriam ab Alexandro, Brunſvigam a Brunone appellari videmus. Cum vero nulla trium iſtarum translationum formæ Grammaticæ repugnet, propterea Valentinus Schindlerus ſecundam (quo etiam pertinet tertia, cujus tamen ille non meminit) deſtruere, atque ſic primam ſtabilire ex antecedenti textu nititur. *Sunt*, ſcribit, *qui exponunt* mercatores, *ſed præcedit*, & abſcondes te in valle Crith, *ne quis ſcilicet de te ſciat. Inde conſtat, ſimpliciter de avibus iſtis intelligendum.* In Lexico fol. 1382. Sed reſpondebunt poſteriorum translationum patroni, textum antecedentem, quod ait Schindlerus, minime indicare,

ſed ſic tantum habere verſ. 3. *Vade hinc, & verte te ad orientem, & abſconde te in torrente Crith, qui contra Jordanem eſt.* Hic enim minime expreſſa fit mentio abſconſionis talis, ut nemo Prophetam videret vel ſciret. Quin abſcondi poſſe aliquem, ut unus vel pauci ipſius conſcii ſint, egregie probat id, quod Eliæ nunciat Obadias capite ſeq. XIIX. 13. *Numquid non indicatum eſt domino meo &c. quod abſconderim de Prophetis Domini centum viros &c. & paverim eos pane & aqua.* Huic adde exempla exploratorum Joſuæ, c. II. 6. 16. 22. Davidis, I. Sam. XX. 5. 19. Jonathanis & Ahimaaz, II. Sam. XVII. 18. & ſeqq. Joas Regis Judæ, II. Reg. XI. 2. &c. Iidem vero poſteriorum duarum ſententiarum aſſeclæ primam illam viciſſim impugnant, & ſuam confirmatum eunt ſequentibus rationibus: (1) Quia Deus Levit. XI. 15. abominetur corvos; unde veriſimile haut ſit, eos, maxime in procurando cibo, miniſtros eſſe ſibi voluiſſe. (2) Quia ipſe Propheta facile potuiſſet nauſea capi cibi ab immundiſſima ave allati. (3) Vix ſine peccato & transgreſſione legis Moſaicæ accipi potuiſſe hujusmodi carnes in eſcam, utpote cum Eliæ, unde deſumſiſſent eas corvi, quantum nos quidem novimus, explicite non conſtaret. (4) E contrario probabile eſſe, Deum pari modo hic per homines, uti ſtatim poſtea verſ. 9. & ſeqq. per viduam Sareptanam Prophetam paviſſe. (5) Afferunt etiam ſimile exemplum, quod ipſo perditiſſimo illo Eliæ ævo contigerit, Obadiæ nempe abſcondentis centum Prophetas in ſpeluncis & paſcentis. Unde colligunt, fieri potuiſſe, ut iidem ſive mercatores ſive Orebitæ, qui Eliam clam ſuſtentaverint, prius etiam in occultum abdiderint, utrumque exemplo Obadiæ. (6) Huc accedere, quod Deus reliquerit ſeptem millia eorum, qui idola non adoraverant, adeoque verum Deum ejusq; Prophetas venerabantur, ita ut nondum defuerint homines, quibus, ut Prophetæ curam gererent, demandare potuerit

Deus,

Deus, nec adeo dum id officii immundis avibus injungere habuerit necesse. Etsi vero Schindleri ratio primam illam sententiam cæteris probabiliorem haut facit, utpote falso fundamento nixa, uti ante ostensum, attamen nec contrariæ partis rationes cogentes sunt aut argumenta apodictica. Ad primam & secundam respondetur: Deus corvos abominabiles vocat, quatenus juxta cum aliis quibusdam animalibus non debebant ab Israelitis adhiberi in escam. Immundi igitur erant ad comedendum, non ad exequenda Dei mandata aut aliud ministerium hominum. Ad tertiam respondetur: Quamvis nec omnia animalia essent munda, neq; ea, quæ munda alias erant, omnia ad cibum essent permissa, qualia v. g. erant discerpta ac suffocata, Exod. XXII. 31. Levit. III. 17. solum tamen præceptum Dei ac fides Eliæ fecerunt, ut de allatarum escarum munditie, & quod sine peccato illis sibi liceret vesci, esset certissimus; undecunq; tandem eas abstulissent corvi, sive ex ædibus Regis Josaphat, aut aliorum piorum, quorum septem millia supererant, uti conjiciunt Thalmudici codice de Profanis c. I. sive aliunde. Ad quartam, quintam, sextam respondetur: Exempla allata nihil præjudicant miraculo, per corvorum ministerium edito, sed quadantenus comprobarent aliquid, si prima illa sententia a sacro fonte Ebræo deviaret, aut alio urgenti ac fortissimo argumento jam ante absurditatis fuisset convicta. Ex hactenus igitur allatis nondum liquido constat, quænam trium istarum sententiarum initio recensitarum sit præferenda. Primam, quæ scilicet corvos facit istos dapiferos, ex contextu confirmari sic posse existimo. Nimirum Eliam miraculose sustentaturus Deus præcepit corvis, ut mane vesperique cibum afferrent ipsi, panem nempe ac carnes. Cum vero solo cibo contenta naturaliter ac ordinarie humana vita non queat persistere sine potu, hunc autem perinde ut cibum non ita commode ac illibate transportare pos-

sent

ſent corvi, locum latibuli conſtituit ipſi Divinum Numen ripam, ſeu forte fruticeta ad ripam torrentis Crith, ut ita, capturus a corvis eſcam, potionem hauriret ex torrente. Vid. verſ. 3. 4. 5. 6. Jam vero in textu ſtatim narratur, deſeruiſſe eum poſt aliquod tempus locum iſtum, & abiiſſe Sareptam ad viduam magna adactum neceſſitate, propterea nempe, quoniam torrens, penes quem conſederat, fuiſſet exſiccatus. verſ. 7. & ſeqq. Unde tanta Prophetam invaſit ſitis, ut quamprimum Sareptam appuliſſet, viduæ ſibi obviæ primo dixerit alloquio: *Da mihi paululum aquæ in vaſe, ut bibam.* verſ. 11. Unde jam prorſus veriſimile fit, ſi ab hominibus piis Deiq; timentibus, ſive negotiatoribus, ſive Orebitis Propheta adeptus fuiſſet eſcam, eosdem eadem facilitate, qua cibum ex civitate aut domo ſua in eremum attulerant, potum pariter potuiſſe ſibi afferre, imo pro calido ſuo in virum Dei affectu lubentes ac ſponte attuliſſe, etiamſi torrens fuiſſet exſiccatus, ut adeo Eliam mutare locum novaque fuga novo ſeſe committere periculo, ſitique confectum Sareptam appellere nulla adeo urſiſſet neceſſitas. Unde ſane colligitur, eos, qui Eliæ ex Dei præcepto ſuggeſſerunt alimenta, non fuiſſe homines, ſed hujusmodi miniſtros, qui in aquæ defectu potum pro modo conſtitutionis corporis ſui æque commode non potuerint ipſi transportare, niſi novo id fieri voluiſſet miraculo Deus, quod tamen bonitati ipſius non placuit. Et hanc quidem ſententiam præter plerosque Chriſtianos approbant etiam ex Judæis multi, non tamen ſine ſuavi fabulæ ſupplemento: Ajunt enim, corvum, qui hic ſuſtentaverit Eliam Thisbiten, fuiſſe illum ipſum, quem decurrente diluvio Noah emiſerit ex arca, experturus, num orbis iterum eſſet habitabilis, Gen. VIII. 7. Hunc quippe cum fœmella ſua inde a diluvio usq; ad hæc tempora manſiſſe in vivis fuiſſeq; aſſervatum, ut, qui alias eſſet animal immundum, nulliq; uſui, jam demum Prophetæ utilem impenderet

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

deret operam. Atq; hoc, perhibent, indicare textum Scripturæ loci citati Geneſeos, quem ſic exponunt: *Et emiſit Noah corvum, qui exivit exeundo ac revertendo usq; ad* יְבֹשֶׁת i. e. *ſiccitatem aquarum* h. e. circumvolitavit hinc inde in mundo usq; ad ſiccitatem illam & maximam penuriam pluviarum & aquarum, quæ contigit tempore Eliæ. Idem porro ex eodem textu probant cabbaliſtice hoc modo. Corvus exivit & reverſus fuit usq; ad יְבֹשֶׁת quæ vox retro lecta eſt תִּשְׁבִּי Thisbi ſive Thisbites, quomodo Elias I. Reg. XVII. 1. vocatur. Putant ergo, innuere ibi Scripturam, corvum a Noah emiſſum tantisper exiviſſe ac reverſum fuiſſe, h. e. circumvolaſſe in mundo, dum tandem venerit Thisbites Elias, nempe ſuſtentatus ab hoc ipſo corvo ex arca emiſſo.

Eſai. VII. 11.

הַעְמֵק שְׁאָלָה אוֹ הַגְבֵּהַּ לְמָעְלָה

IMpio Regi Achaſo verſiculo hoc Eſaias optionem dat petendi ſignum, unde fiat certus, ipſum cum Hieroſolymitanis auxilio Dei liberatum iri ab hoſtibus ſuis Rezin, Rege Syriæ, & Pekah, Rege Iſraelis, atq; ait: *Pete tibi ſignum a Domino Deo tuo, profunda petitionem, vel eleva te in excelſum.* Ita fere interpretatur Arias Montanus. Pagninus: *Profunda te ipſum petendo, vel eleva teipſum in excelſum.* LXX Interpretes: Αἴτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου Θεοῦ σου εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος. Münſterus: *Pete tibi ſignum a Domino Deo tuo poſtulando in profundo, vel ſurſum in excelſo.* Piſcator: fordere/ daß etwas wunderbares geſchehe in der Tieffe/ oder droben in der Höhe. Sic etiam Chaldæus, Juſtinus, Origenes, Cyrillus, Cyprianus, Photius & pleriq; alii. Ebræa vox שְׁאָלָה vel eſt nomen, vel infinitivus nominaſcens, & ſignificat *petitionem.* At Vulgatus Latinus pro eo perperam legit שְׁאֹלָה quod denotat *infernum.* Inde transfert: *Pete tibi ſignum a Do-*

mino Deo tuo in profundum inferni, sive in excelsum supra. Noster pari quoq; modo: **Es sey unten in der Hölle / oder droben in der Höhe.** Causa erroris manifesta est, orta ex isto principio, punctationem non certo indicare veram lectionem. Hinc cum D. Hieronymus congerens commentaria sua codice Ebræo non punctato esset usus, etiam ipse hanc lectionem contra LXX. interpretationem defendit, Notis in hunc locum Tom. 5. fol. 16. Minus quidem vere expositionem hanc Mercerus vocat *recentiorum*: nam & ei adstipulantur Aquila, Theodotion & Symmachus, interpretati εἰς ᾅδην, erroneam tamen recte judicat. Irenæus tradit, LXX Græcos ad eundem modum vertisse: *Seniores*, inquit, *sic interpretati sunt dixisse Esaiam: Et adjecit Dominus loqui ad Ahas: pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum inferni, aut in excelsum supra*, adversus hæres. lib. 3. c. 26. pag. 348. Quid autem imposuerit pio Patri, nondum possum assequi (nisi forte incidit in exemplaria Aquilæ, Symmachi ac Theodotionis, & ex errore putavit esse LXX) nam & hodierna exemplaria versionis LXX interpretum, & acerrimi defensores vulgatæ latinæ constanter testantur, LXX versionem sic, uti supra eam recitavimus, se habere. Videantur modo Jesuitæ, Emanuel Sà Notis in hunc locum fol. 226. & Martinus Del Rio in Adagiis Sacris ad II. Reg. sive Sam. XX. 6. num. 197. fol. 230. Hic jam (1) notetur, locum istum, falso apud Vulgatum Latinum translatum, a Pontificiis pro purgatorio contra nos disputantibus inepte nobis objici. (2) Observetur, Martinum Del Rio vulgatam latinam defensurum de hoc effato Esaiæ impudentissime scribere: *Sumendum de loco, qui est in centro terræ, docent S. Irenæus l. 3. c. 26. Origenes, S. Basilius, Hieronymus, Cyrillus, S. Ambrosius in Psalm. 118. Serm. 8.* Hæc ille loco citato. At nemo istorum Patrum allegatorum de tali loco dictum illud Esaiæ explicat. Hæc nempe vetus illa Jesuitarum ars est, antiquitatis

con-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

consensum mentiri, testimonia Patrum fingere, atq; ita rudioribus aut sequioribus, vel iis, quibus Patrum scripta non sunt ad manus, imponere. Nam I. Irenæus, cum capite antecedenti 25. libri III. dixisset, Spiritum Dei in LXX Senioribus bene interpretatum esse, quæ bene prophetata fuerant, capite hoc 26. pro exemplo adducit ex versione LXX interpretum totum Esaiæ locum a vers. 10. usq; ad vers. 17. eiq; subjungit: *Diligenter igitur significavit Spiritus S. per ea, quæ dicta sunt, generationem ejus* (nempe Christi) *quæ ex virgine, & substantiam, quoniam Deus &c.* Cæterum de inferno ne gry quidem tractat, multo minus de loco, qui sit in centro terræ; versionem autem LXX interpretum corrupte allegat, uti jam ante memoravimus. II. Origenes commentatus quidem fuit in verba illa, sed ea de sepultura Christi exponit: *Pete tibi signum,* scribit, *a Domino Deo tuo, in profundum aut in excelsum. Propositum est signum Dominus meus Jesus Christus. Hoc enim est signum, quod jubetur, ut sibi postulet in profundum aut in excelsum &c. Neq; dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœlum? Hoc est Christum deducere. Aut quis descendit in abyssum? Hoc est Christum ex mortuis reducere.* Homil. II. in Jes. III. Etiam apud Basilium M. de centro terræ, in quod purgatorium & damnatos includunt Pontificii, altum est silentium. Meminit enim ille tantum partium inferorum terræ, atq; inter alia scribit: *Quid enim ait Propheta? Et adjecit Dominus loqui ad Ahas, dicens: Pete tibi signum in profundum aut in altum. Et dixit Ahas: Non petam, neq; tentabo Dominum. Deinde paulo post inquit: Propterea dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce virgo in utero concipiet. Quandoquidem enim non petivit Ahas neq; in profundum, neq; in altum signum, quo disceres, quod qui descendit in inferiores partes terræ, sit etiam ille, qui ascendit supra omnes cœlos, ipse Dominus dedit signum.* Homil. de Humanæ Christi Generatione Tom. 1. fol. 389. IV. Quod ad Hieronymum attinet, explicat ille

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

quidem præsentem locum de inferno, & hunc in corde terræ esse perhiberi ait, sed ea duntaxat nude recenset, &, si vel maxime ipsius Hieronymi assertio ista esset, nondum tamen evictum est, cor terræ esse centrum terræ. Hieronymi verba sunt hæc: *Sicut* profundum *infernum significat, ita* excelsum *supra cœlos intelligere debemus; ut cum de inferno sive de excelso signum acceperis, credas futura, quæ dixi. Vis, inquit, ut scindatur terra, & grandi hiatu inferi pateant, qui in corde terræ esse dicuntur, an ut aperiantur cœli?* Comm. in h. l. T. V. fol. 33. V. Sed nec apud Cyrillum vel levissima mentio fit loci, qui sit in centro terræ. Expositio enim ejus talis est: *Genus & modum petitionis assignat sua sententia, cum dicit:* In profundum vel in excelsum, *i. e. in cœlum vel in terram, atq; adeo in inferiora. Quibus verbis probat ac significat, Deum esse universitatis Dominum, & per potestatem & autoritatem, quicquid visum est, efficere, sive rerum cœlestium, sive terrestrium procurationem velit suscipere.* Comment. in h. l. Lib. I. Orat. 4. Tom. 5. fol. 88. VI. Similiter apud Ambrosium ne apicem eorum, quæ ipsi tribuit Del Rio, invenire est. Ille enim verba Esaiæ de statu exinanitionis & morte Christi accipit, scribens: *Habes in Esaia scriptum ad Regem Achaz: Pete tibi signum a Domino in profundum aut in altum. Respondit ille: Non petam & neq; tentabo Dominum. Mysticum illi propositum est, sed non intellexit, & veritus est, ne tentare Dominum videretur, si signum peteret in altum aut in profundum. Dominus autem volens gravia tentamenta remedio supplantare divino, ait: Ecce virgo concipiet in utero. Hoc est magnum signum, quod altitudinis & profundi tentamenta destruxit. Dominus enim Jesus non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, neq;, quæ sua sunt, requisivit, sed formam servi accepit, humiliavit se usq; ad mortem. Itaq; neq; elatus est potestate, neq; mortis quadam dejectione turbatus. Hoc igitur signum proponitur Regi.* Serm. 8. in Psalm. 118. Tom. 4. fol. 472. Apparet hinc, quam perfricta fronte

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

fronte tradiderit Del Rio, Irenæum, Origenem, Baſilium, Hieronymum, Cyrillum & Ambroſium docere, præſens dictum Eſaiæ accipiendum eſſe de loco, qui ſit in centro terræ.

II. Reg. III. 27.

וַיִּקַּח אֶת־בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר־יִמְלֹךְ תַּחְתָּיו וַיַּעֲלֵהוּ עֹלָה עַל־הַחֹמָה
וַיְהִי־קֶצֶף גָּדוֹל עַל־יִשְׂרָאֵל

COntinet caput hoc bellum trium regum, Judaici, Iſraelitici & Edomæi, conſociatorum adverſus unicum regem Moabitarum, in cujus ultimis duobus verſiculis in verſione noſtra ceſpitatum fuiſſe, ſenſumq; turbatum, jam olim notavit vir quidam doctus. Habet autem ea ſic: Da aber der Moabiter König ſahe / daß ihm der Streit zu ſtarck war/ nahm er ſiebenhundert Mann zu ſich / die das Schwerdt auszogen / heraus zureiſſen wider den König Edom / aber ſie kunten nicht / da nahm er ſeinen erſten Sohn / der an ſeine Stadt ſollte König werden / und opffert ihn zum Brandopffer auf der Mauren. Da ward Iſrael ſehr zornig / daß ſie von ihm abzogen / und kehreten wieder zu Lande. Quod communiter a noſtratibus explicatur, quaſi rex Moabitarum in anguſtiis hoſtium circumfluentium conſtitutus, impetu in caſtra eorum fruſtra facto, jam impos conſilii & auxilii, ex deſperatione proprium filium ſuum primogenitum idolo ſuo Chamos pro ſalute recuperanda piacularem fecerit hoſtiam: uti etiam ibi habet ad marginem gloſſa hæc, Moabiter König opffert ſeinen Sohn. Sed ſi proprietatem vocabulorum ebræorum & ſacrum textum probe penſitemus, mitius de parentis hujus στοργῇ ſentire habemus neceſſum, adeoq; aliter hic textus cohæret, alia quoque mens ejus eſt. Nimirum cum rex Moabitarum hactenus Iſraelitarum tributarius, verſ. 4. deſciviſſet a Joram rege Iſraelis,

verſ. 5. abiit Joram cum exercitu ad ſubjugandum rebellem iſtum, verſ. 6. Quandoquidem autem ſolus id non auderet, in auxilium traxit Joſaphatum regem Judæ, verſ. 7. & ſimul regem Edom, per cujus regionem tranſibat, verſ. 8. & 9. Cum igitur facto prius miraculo & promiſſo divino certæ victoriæ, verſ. 9. usq; ad 24. tres reges confœderati fudiſſent Moabitas, deviciſſentq; exercitum & civitates, omniaq; ſolo æquaſſent, verſ. 24. 25. excepta civitate fictili, h. e. quam ambiebat murus ex fictilibus lapidibus conſtructus adeoq; fortiſſimus, quamq; propter hunc Iſraelitæ expugnare non poterant, præceperunt fundibulariis, ut circumirent eam, & quaqua poſſent præſidia & copias hoſtium in muris læderent & percuterent: quod illi cum effeciſſent, verſ. 25. rex Moab, qui intra urbem illam erat, coactus anguſtiis & periculis, cum certo militum numero prodiit, & ex deſperatione in medium exercitum prorupit, ſicubi forte ad regem Edomæum poſſet penetrare eumq; captivare, verſ. 26. Sed cum id non poſſet, filium regis Edomæi primogenitum in prælio obviam habuit, eumq; cepit & abduxit, & in muro civitatis ſuæ combuſſit. Quod tam male habuit regem Edomæum, ut cum indignatione a reliquis duobus regibus recederet, iratus maxime regi Iſraelitico, cujus cauſa & ſuaſu militatum abiverat, verſ. 27. Ita enim verſ. 26. & 27. κατὰ πόδα juxta fontem Ebræum ſonant: *Et vidit rex Moab, quod prævaleret contra ſe bellum, & tulit ſecum ſeptingentos viros, evaginantes gladium, ut penetrarent usq; ad regem Edom, & non potuerunt, & cepit filium ejus primogenitum, qui regnaturus erat pro eo, & obtulit illum in holocauſtum ſuper murum, & facta fuit ira magna ſuper vel contra Iſrael, & profecti ſunt abeo, & reverſi ſunt in terram.* Ita fere LXX, Vulgatus Latinus, Santes Pagninus, Arias Montanus, Münſterus, & alii. Itaq; triplex error in dicta verſ. Germ. notandus venit: I. In verbo *capiendi*, cujus ſignificatio h. l. non eſt ſimplex vel generalis, ut

ſæpe

ſæpe alias, ſed ſpecialiter ac ſenſu militari importat violentam abreptionem, quod nos enunciamus *captivare*, *captivum arripere* ſive *abducere*. Atq; id factum in excurſione a rege Moabitarum in caſtra Edomitarum tentata. Hoc jam probatur ex eo, quod rex Moabitarum non proprium filium, qui alter error eſt, ſed filium regis Edomitarum hoſtis ſui captivum abductum combuſſerit, cujus hiſtoriæ veritatem luculentiſſime declarat verſ. 1. cap. II. Amoſi, quem pleriq; omnes interpretes, etiam illi in Bibliis Vinarienſibus ad verſ. hunc 27. II. Reg. III. cap. referunt & ex eo exponunt. III. Falſum illud pariter eſt, indignatos propter inhumanum facinus Iſrælitas diſceſſiſſe ab Edomitis; quin ex adverſo miſer rex Idumæus illectus ad hoc bellum ab Iſraelitis, indignatus ipſis ob jacturam tam dire trucidati filii, dereliquit ipſos, & ita primus obſidionem ſolvit. Id quod liquido inde conſtat, quod in phraſi iſta, quæ hic eſt: *fuit indignatio magna ſuper Iſrael*, per vocabulum *Iſrael*, vel quicquid ejus loco ponitur, non intelligitur ſubjectum aliquod, quod fuerit iratum, ſed ſemper & ubiq; illud objectum, adverſus quod indignatio concepta: quod patebit ex ſeqq. locis plane parallelis, Num. I. 53. XVIII. 5. Joſ. XXII. 20. I. Paral. XXVII. 24.

II. Reg. IV 8.

וְשָׁם אִשָּׁה גְּדוֹלָה

NOſter vertit: Daſelbſt war eine reiche Frau. Verbo ſubmoneo, in Ebræo eſſe, *mulier magna*; quomodo etiam habent LXX, Vulgatus & reliqui plerique omnes. Magnitudo illa, num ad ſolas pertinuerit divitias, nobis incertum. Rabbini mulierem illam vocant magnæ reputationis, tum propter divitias, tum propter ſublime ingenium,

tum

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

tum propter laudes, quas apud conterraneos longo uſu ac probæ vitæ exercitio ſibi conciliaverat.

Pſalm. II. 4.

אֲדֹנָי יִלְעַג־לָמוֹ

INterpretes ſic ſatis recte verterunt. LXX Græci: Ὁ κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. Vulgatus Latinus: *Dominus ſubſannabit eos.* B. Lutherus: **Und der HErr ſpottet ihr.** Tantum hic notari velim (1) emphaſin verbi, quod importat geſtum, formatum ore, labiis & ementita balbutie, ſive quod balbutientes irridere ſoleamus, ſive quod irriſores per contemtum & malignam imitationem balbutiant. Verbi hujus ſignificatum admodum nervoſe exprimit Marcus Marinus his verbis: *Subſannavit, deriſit, blæſitatem finxit. Sic etenim dicitur eleganter per translationem à blæſitate, quod, ſi quos cum ſanna excipere volumus, ad eos ridendos blæſitatem effingere ſolemus.* In Arca Nohæ Tom. 1. fol. 349. (2) Notetur, admodum difficile videri, iſtud atrocioris ſignificati verbum de Deo prædicari, utpote cum natura ejus parum conveniens. Inde enim quidam ex Calvinianis colligunt, quod Deus nec reproborum ſalutem ſerio unquam voluerit, externe quidem eos vocans ac manum ſuam extendens, revera autem ridens eos atq; ſubſannans. Obſervari igitur meretur, verbum hoc ſubſannandi in Scriptura Deo attribui remota imperfectione, adeoq; in hoc caſu accipiendum eſſe de effectu, non affectu. Subſannat Deus impios, cum aliis mortalibus eos proponit deridendos, h. e. cum malignos eorum conatus irritos reddit. Vnde poſtea evenit, ut alii ipſos irrideant & ſubſannent. Quo ipſo eos potius ad frugem revocat, quam ut damnationi eorum illudat.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Pſalm. LX. 9.10.

יְהוּדָה מְחֹקְקִי׃ מוֹאָב סִיר רַחְצִי

PRæbet ſane David exemplum inconſtantiæ affectuum animi humani, qui in rebus ſecundis vegetus eſt & erectus, proſtratus vero ac debilis in adverſis. Calamitatibus enim & anguſtiis ingruentibus omnis ſæpe expers fuit lenimenti: *Territa ſunt,* inquit, *oſſa mea, & anima mea eſt territa valde, & tu Domine usq; quo? &c.* Pſalm. VI. 3.4.5. &c. Cum vero res proſpere & ad voluntatem ejus fluerent, gaudium verbis vix ſatis potuit exprimere, quemadmodum hoc pſalmo LX, qui continet triumphale carmen, compoſitum, poſtquam viciſſet David Syros, & Joab percuſſiſſet Edomitarum duodecim millia, uti inſcriptio pſalmi indicat. Ait hic inter alia verſ. 8. *Deus locutus eſt in ſanctitate ſua, lætabor, dividam Sichem & vallem Suchoth metiar* (i. e. devici jam omnem terram hoſtium, eamque dividam inter milites meos.) verſ. 9. *Meus eſt Gilead, meus eſt Manaſſe, & Ephraim fortitudo capitis mei, Juda eſt legislator meus.* (Vulgatus Latinus ex LXX interpretibus vertit: *Juda rex meus.* Ad eundem modum Germanicus interpres noſter: Juda iſt mein Fürſt. Omnes παραφραστικῶς· Nam Ebræum vocabulum, quod hic extat, ſignificat 1. eum, qui ſtatuta condit, & leges conſcribit. 2. dominum, qui legum condendarum & promulgandarum jus habet. Ad quod poſterius ſignificatum reſpexerunt citati interpretes.) verſ. 10. *Moab olla ablutionis meæ* (i. e. Moab ſervus meus erit ad ſordidiſſima quæq; miniſteria. Alii exponunt: Moabiticas vires tanquam ollam confringam. Alii: Moabiticæ genti tantam inferam cladem, ut calcem ſanguinem ejus, & ſic quaſi pedes eo abluam.) *Super Edom projiciam calceamentum meum* (i. e. Edomitas tanquam viliſſima mancipia pedibus conte-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

ram, & ex illis eligam, qui calceamenta mea abstergant.) Initium vers. 10. Lutherus optime vertit: **Moab ist mein Waschtöpffen.** Perperam vero LXX interpretes: Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου. Et horum compilator Vulgatus Latinus: *Moab olla spei meæ.* Nisi forte sentire velimus, LXX Græcos primum scripsisse ἐκπλύσεως, quod postea mutatum fuerit in ἐλπίδος. Et profecto versio illa a fonte toto cœlo distat, nec dici potest, quam absurda super eam enata fuerint commentaria, inter quæ pene ridiculum est, quod D. Ambrosius inde Christi ex Spiritu S. conceptionem & incarnationem in Maria Virgine voluerit probare. De Institut. Virginis cap. XII. *Habitavit*, ait, *in nobis quasi rex sedens in aula regali uteri virginalis vel in olla ferventi, sicut scriptum est: Moab aula spei, vel aula spei meæ, Psalm. LX. Utrumq; enim diversis in Codicibus invenimus. Aula regalis est virgo, quæ non est viro subdita, sed Deo soli. Est & olla uterus Mariæ, quæ Spiritu ferventi, qui supervenit in eam, replevit orbem terrarum, cum peperit Salvatorem.* Tom. 1. fol. 168. Et capite seq. XIII. scribit: *Excipite igitur ex hac Moabitide olla gratiæ cœlestis unguentum &c.* Didicerat nimirum pius Pater, Christum natum esse ex stirpe David, cujus proavia erat Ruth Moabitis. Hinc cum apud Vulgatum legisset, *Moab olla spei meæ*, contra fontem & contextum ad illam expositionem prolapsus est. Verum hoc non est commentari aut fidei dogmata probare, sed potius Scripturam dentibus distrahere, & tractare, ut sutor corium.

Matt. VI. 7.

Μὴ βαττολογήσητε, ὥσπερ οἱ ἐθνικοί.

Accurate hoc vertit Beza: *precantes autem ne eadem blaterate.* Et addit in Notis: Notum est, deductum esse hoc verbum a Batto quodam, & eo significari vitium eorum,

qui

qui eadem identidem molestissime inculcant, cujus exemplum nullum aptius proferri potest eo sermone, quem ab Erasmo appositissime citatum ingeniosissimus ille poëta Ovidius ipsi Batto in lib. 2. Metamorph. tribuit his verbis:

-- -- -- -- *sub illis*
Montibus, inquit, erant, & erant sub montibus illis.

Cui par pari referens Mercurius: *Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis, ait.* fol. 28. colum. 2. Hujusmodi battologiæ civilis supplicantium Ethnicorum aliquot occurrunt apud Latinos autores exempla. Lampridius in Commodo: *Parricida trahatur. Rogamus. Auguste. Parricida trahatur. Hoc rogamus. Parricida trahatur. Exaudi Cæsar. Delatores ad leonem. Exaudi Cæsar. Delatores ad leonem. Exaudi Cæsar. &c.* Vide eundem in Severo. Gallicanus in Avidio Cassio: *Antonine Pie. Dii te servent. Antonine Clemens. Dii te servent. Antonine Clemens. Dii te servent.* Adde Capitolinum in Maximinis. Quo etiam spectat vers. 26. c. XIIX. I. Reg. Cum igitur Christus ab hujusmodi battologia abstinere suos jubeat, utiq; etiam eam usitatam fuisse in Liturgiis Pharisaicis, vel ex Pharisæorum traditionibus vulgo tempore Christi apud Judæos consuetis, verisimile est: quod plerique loci hujus expositores bene ac congrue sentiunt. Sane vetus Pharisæorum traditio fuit, impios, qui post mortem in purgatorio vel inferno torqueantur, singulis Sabbatis inde egredi & refrigerium capere in aquis fontium vel fluviorum, ita quidem ut ab eo temporis puncto, quo Judæus aliquis in terra Sabbato consuetis suis ritibus facit initium, damnati e flamma ad quietem terrestrem prosiliant, atq; vicissim eo momento, quo ultimæ precationis Sabbaticæ ultima pronunciata fuit syllaba, proruant iterum ad tormenta. Precatio vero, quæ claudit Sabbatum Judaicum, extat Deut. VI. 4. *Audi Israel, Dominus Deus noster,*

Deus unus est. Cujus ultima vox est אֶחָד. Hujus igitur ultimam syllabam חָד post recitatam precatiunculam ipsam centies ac millies plerumq; per dimidiæ horæ spatium iterant, ac stentorea voce recinunt, ex traditione nempe Majorum, rati, se refrigerium damnatis Sabbato a Deo concessum hoc modo prolongare, & battologia syllabæ חָד veniam ex inferno aliquantisper adhuc emanendi impetrare. Unde liquidissime jam constat, non solum easdem voces in precibus Ebræos quandoq; repetiisse, sed fecisse idem eos per stultissimam superstitionem, quæ si hujusmodi precibus accedat, reddit ipsas Deo ingratas. Istam proinde vafram opinionem tangit ac carpit hoc loco Christus, qua imbuti existimabant Judæi, multum virtutis aut zeli vel pietatis esse in istiusmodi battologiis, citiusq; audiri, plusque apud eum valere tales repetitiones, quam privatas concisiores formulas, quas veteres Christiani *jaculatorias preces* nuncupârunt.

Marc. VI. 5.

Καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι.

ARrianos hinc probasse, Christum non esse verum Deum, Pontificios etiam, nobis objicientibus, cur miracula apud nos non edant, quæ edi ab ipsis in India tantopere jactant? ex eodem hoc loco respondere, se non posse apud nos miracula edere propter incredulitatem Lutheranorum & Calvinianorum, prolixe ad hunc locum annotârunt alii. Ei declarando, cum admodum difficilis esse videatur, multis ac variis modis allaborârunt interpretes. Novam & planissimam nos dabimus expositionem ex significato verbi מֵאֵן, quod notat *renuit*, *recusavit*, & a LXX interpretibus non solum per οὐ βούλομαι, οὐκ ἐθέλω, οὐκ εἰσακούω, οὐχ ὑπακούω, οὐ προαιρέω &c. sed & per οὐ δύναμαι vertitur, v. g.

Job. VI.

Job. VI. 7. Vt ita ſenſus ſit, Chriſtum ob popularium ſuorum incredulitatem miracula in Nazareth edere noluiſſe. Quod ſi enim vocabulum in V. T. duo vel plura habet ſignificata, fit interdum in N. T. ut illorum ſignificatorum unum ponatur pro altero. Vide pag. 46. Apud eosdem Interpretes Græcos verbum cum negativa particula οὐ δύναμαι uſurpatur etiam pro Ebræo verbo זהם quod notat *faſtidivit, & tanquam ſordidum atq; immundum deteſtatus eſt.* Vide Job. XXXIII. 20. Item pro חדל *abſtinuit, deſtitit,* Gen. XLI. 49. Ex quibus pariter ſenſus loco Marci ſanus ac congruus conciliari poteſt, & ſimul ex iis omnibus declarabuntur alia æque difficilia ejusdem monetæ loca, v. g. Joh. V. 19. *Non poteſt filius facere a ſeipſo quicquam, niſi quod viderit patrem facientem*, id eſt, non vult ſive recuſat facere. Johann. XII. 39. *Propterea non poterant credere*, id eſt, faſtidiverunt credere.

Marc. IX. 22. 23.

Ἀλλ' εἴ τι δύνασαι, βοήθησον ἡμῖν, σπλαγχνισθεὶς ἐφ' ἡμᾶς. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, τὸ εἰ δύνασαι πιστεῦσαι, πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι.

MUlti interpretes verſiculo 23. articulum τὸ ante εἰ δύνασαι in vertendo omiſerunt; omnes vero ſequens verbum πιστεῦσαι in ſignificato infinitivi tranſtulerunt. Ita Vulgatus Latinus verſum illum exponit: *Jeſus autem ait illi: Si potes credere, omnia poſſibilia ſunt credenti.* Lutherus: Wenn du könteſt glauben / alle Dinge ſind müglich dem / der da glaubet. Beza: *Si potes hoc credere, omnia fieri poſſunt credenti.* Et verſionem hanc ex Græco textu admodum difficulter deduci, fatetur in Notis, ubi inter alia: *Poſitum igitur eſt* τὸ *pro* τοῦ τι, *quod durum eſt in ſoluta oratione.* fol. 181. col. 1. Eraſmus Schmidius: *Si potes hoc credere*, quod ego poſſim vobis opitulari, *omnia fieri poterunt* tibi *credenti.* Camerarius Notis in hunc

hunc locum fol. 128. arbitratur itidem, orationem hanc esse deficientem, supplendamq; eo modo, quo ausus est Schmidius. Enimvero perfectus ac integer est ille textus, neque, si recte excutiantur verba, tali indiget supplemento. Et primo quidem verbum πιστεῦσαι infinitivæ formæ ex natura sacri idiomatis, quam utriusque Testamenti plurima exempla comprobant, exponi potest in tempore finito, nempe Imperativo. Immo, si accentus tantum mutetur, & in prima syllaba acutus collocetur hoc modo, πίστευσαι, ipsa etiam forma est Aoristi 1. Imperativi Medii. Accentus autem & spiritus, nec non distinctionum signa vocibus N. T. non a primis ac θεοπνεύστοις sacrorum voluminum Scriptoribus, verum longo tempore post ab hominibus imbecillitati humanæ adeoque erroribus obnoxiis fuisse addita, ac forte etiam inventa, jam alibi demonstratum est. Deinde quod particulam τὸ attinet, sumitur ea hic, ut alibi sæpe, τεχνικῶς, & præsupponit materiam, de qua agitur, quæstionem nempe de virtute Christi, utrum poterat aliquid, nec ne? Sic v. g. Matth. XX. 21. mater filiorum Zebedæi rogat Christum, ut duos ipsius filios sedere permittat ab utroque suo latere in regno suo. Cui inter alia Christus vers. 23. respondet: *Poculum quidem meum bibetis &c.* τὸ δὲ καθίσαι &c. *non est meum dare vobis.* Ubi particula τὸ refert se ad crudam petitionem matris ante factam, quasi dicat: Illud τὸ sedere, cujus in precibus tuis meministi, non dabitur vobis. Pari modo etiam heic pater obsessi pueri verbis valde ineptis supplicat Christo vers. 22. Εἴ τι δύνασαι. *Si quid potes, succurre nobis.* Hunc igitur præposterum orationis stylum & languidam patris fidem responso suo Servator corripit vers. 23. πιστεῦσαι i. e. crede tu illud, quod inconsiderate antea prolocutus es. Nempe dixeras ante ad me εἰ δύνασαι, si quid potes, crede tu modo τὸ εἰ δύνασαι illud si potes i. e. noli dubitare me posse, nam omnia credenti sunt possibilia. Ita

Chri-

Chriſtus objurgat patrem, incredulitatem ei exprobrando cum indignatione, quaſi diceret: An dubitas, utrum poſſim, necne? Non queo ferre iſtud abs te præcipitatum verbum, εἰ δυνάσαι. Niſi credideris me poſſe, voti tui minime fies compos. Hac reprehenſione perculſus pater pueri verſ. ſeq. 25. ſtatim exclamans cum lachrymis dixit: *Credo, Domine, ſuccurre incredulitati meæ.*

Joh. XX. 17.

Μή μου ἅπτου· οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου· πορεύου δὲ &c.

QUid ſit, quod Chriſtus a Maria Magdalena tangi ſe nolit, multa ac varia in hunc locum commenti ſunt interpretes. Inter hos Beza manducationem ac bibitionem ſacramentalem veri corporis ac veri ſanguinis Chriſti, quæ ore fiat in S. cæna, ex hoc loco impugnat, & cum Dei verbo e diametro pugnare annititur probare. De verbo ἅπτω primum disquirendum erit, quod hic non in ſimplici ſenſu tangendi accipiendum eſſe patet ex Matth. XXVIII. 9. 10. ubi Chriſtus mulierculis feſtinantibus ad urbem, ut, ex mandato Domini, ejus reſurrectionem diſcipulis annunciarent, permittit apprehendere ſuos pedes, & ſe adorare, adeoque etiam tangere, quod alibi quoque fecit Thomas. Dantur vero duo verba apud Ebræos ejusdem fere ſignificati. Unum eſt אחז deſignans talem apprehenſionem, quæ tanta vi & arctiſſimo deſiderio fit, ut objecto apprehenſo firmiter adhæreamus, idque in poſſeſſionem quaſi noſtram rapiamus, aut, ne elabetur, remoremur. Ita Jacob in utero matris manu apprehenſam tenuit plantam Eſavi in partu, Gen. XXV. 26. Moſes apprehendit caudam ſerpentis ex baculo ſuo converſi, Exod. IV. 4. Simſon oſtia portæ civitatis Gaza, Jud. XVI. 2. Phi-

2. Philiſtæi Simſonem in ſinu Delilæ dormientem, ibidem verſ. 21. Adonia fugitivus cornua altaris, I. Reg. I. 50. Uſa arcam fœderis, ne laberetur, II. Sam. VI. 6. A LXX interpretibus exprimitur ſæpe per ἐπιλαμβάνω, κατέχω, κρατέω, πιάω, κληρονομέω. Alterum verbum eſt דָּבַק quod talem conjunctionem notat, qua ab objecto nunquam avelli nos patimur, ſed illud perpetuo comitamur apprehenſum, ut quaſi glutine illi videamur juncti adhæreſcere. Hinc LXX vertunt κολλάω, προσκολλάω, πρόσκειμαι, πρόσειμι, καταδιώκω. Deut. XXVIII. 60. & II. Reg. V. 27. uſurpatur de morbis contagioſis. Gen. II. 28. De viro, adhæſuro uxori. Ita Ruth c. I. 14. ſocrui in patriam reverſuræ ſe comitem jungit perpetuam. I. Paral. XI. 2. Philiſtæi fugienti Saul perſequendo adhæreſcunt. Utrumque illorum verborum aliquando exprimitur apud LXX per ἅπτω & συνάπτω. Prius Ezech. XLI. 6. Eccleſiaſtis IX. 12. Poſterius I. Sam. XIV. 22. II. Paral. III. 11. Jobi XXXI. 7. Patet hinc jam uſus hujus verbi, & ex eo affectus ac intentio Mariæ amplexibus irruentis in Chriſtum, nec receſſuræ ab eo. At Chriſtus nunciam reſurrectionis ac aſcenſionis ſuæ eam eſſe volebat, non individuam comitem. Senſus igitur verborum eſt: *Ne me tangito* (i. e. noli mihi adhæreſcere & affixa manere) *nondum enim aſcendo ad Patrem meum* (quaſi dicat: manebo aliquandiu adhuc vobiſcum, paratus colloquiis veſtris; eſt igitur aliquid, quod tibi committam) nempe *proficiſcere ad fratres meos, & dic illis &c.* Reddit jam cauſſam, cur Mariam ſibi adhærere recuſet, quod nimirum ipſam elegerit nunciam ſuæ reſurrectionis & imminentis aſcenſionis; quaſi dicat: Ne morare tam diu in amplexu meo, & exue propoſitum non recedendi a me, cum, antequam ad Patrem meum aſcendam, cujus aſcenſionis meæ procul omni mora certiores fieri velim diſcipulos meos, idque te prænunciante. Ocyus igitur abi, & recrea perterritos fratres, nondum me aſcendiſſe, brevi tamen aſcenſurum.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

Rom. V. 7.

Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τὶς ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τὶς καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν.

VErſum hunc ita vertit Vulgatus Latinus : *Vix enim pro juſto quis moritur : nam pro bono forſitan quis audeat mori.* Ambiguum hoc eſt , quid per *juſtum* ac *bonum* intelligat, hominem-ne,an factum? Clarius mentem ſuam exerit b. Lutherus : **Nun ſtirbet kaum jemand um des Rechtes willen / um etwas Gutes willen dürfte vielleicht jemand ſterben;** quæ tamen a contextu ac intentione Apoſtoli abſcedit. Voces enim δικαίου & ἀγαθοῦ h. l. non ſunt neutrius, ſed maſculini generis, quod fatentur Gloſſatores Theologi in Bibliis Vinarienſibus ad h. l. **Nun ſtirbet kaum jemand um des Rechtes (und um eines gerechten Mannes) willen / um etwas Gutes (und um eines Gerechten) willen dürfte vielleicht jemand ſterben.** Sic alii quoq; viri docti vertunt : ſed in expoſitione, uti a ſe invicem, ita a ſcopo Pauli quoq; abeunt, & ſenſum admodum torquent & convellunt. Origenes per τὸν ἀγαθὸν Chriſtum indicari vult. Beza , Vinarienſes, ac pleriq; alii ſic explicant , ut plane idem intelligatur eſſe ἀγαθὸς , qui in antecedente hemiſtichio nuncupatus fuit δίκαιος , & ſenſus ſit : *Vix enim pro juſto quisquam morietur.* deinde Apoſtolus veluti per correctionem ſubjungat : *pro bono viro enim forſan quis audeat mori*, quaſi dicat: Eſto tamen, fortaſſis accidere etiam poterit, ut pro juſto quis moriatur : quamvis id rariſſimo fieret exemplo. At enim vero ſimplicisſimus ſenſus emergit , modo ſi probe excutiatur ſignificatum vocis ἀγαθοῦ , quæ non ſolum bonum denotat, ſed & eum , qui benefacit. Suidas : ἀγαθοὶ ἄνδρες ἐπὶ τῶν σφόδρα πρὸς ἔλεον ῥεπόντων : i. e. *Phraſis* ἀγαθοὶ ἄνδρες *uſurpatur de iis, qui ad miſericordiam valde propenſi ſunt.* Et

apud Phavorinum ἀγαθὸς est, *qui non rogatus bona sua largitur citra invidiam.* Ita pulchre cohæret textus: Pro viro justo, utcunq; justus fuerit, vix morietur quisquam; pro amico autem benefico, & qui multa eximia amoris in alterum specimina edidit, forte quis mori velit, ut exempla rara docent, nec ultra tendit humanus amor, teste ipso Christo Joh. XV. 13. Vice versa divinus erga injustos sibiq; inimicos homines amor longe altius assurrexit, latiusque se extendit. Sic enim pergit Apostolus ỷsu seq. 8. *Commendat igitur suam erga nos charitatem Deus, quod cum adhuc essemus peccatores ac inimici ejus, Christus pro nobis mortuus sit.*

Rom. VIII. 19.

Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία &c.

QVid ἀποκαραδοκία hîc secundum emphasin, & contextus circumstantias, adeoq; mentem Apostoli significet, non puto quenquam commentatorum satis enucleasse. Qui versiones concinnarunt, cum nomen illud græcum in aliis linguis difficulter possit exprimi unica voce, facile possunt excusari. Vulgatus Latinus transtulit: *Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat.* Propius ad rem b. Lutherus: Denn das ängstliche harren der Creatur. Erasm. Schmidius: *Nam creaturæ sollicita expectatio &c.* & addit in Notis: *Quæ fit exerto capite.* Ita Beza etiam vertit, & in commentario explicat amplius his verbis: *Ego vero studui græcum vocabulum exprimere, quo significatur gestus illius, qui cupidissime aliquid expectat, nimirum qui exerat caput, & oculos intendat, quasi eminus venturum prospiciens.* Et verum quidem hoc est, vi etymologiæ καραδοκεῖν & ἀποκαραδοκεῖν esse, cupide & caput ad prospiciendum exerendo observare eum, qui expectatur; quomodo etiam sæpius apud profanos auctores usurpatur. Sed hæc interpretatio non-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

nondum exhaurit nervum loci noſtri. Specialiorem igitur, & huc maxime ſpectantem ſenſum vocis iſtius oſtendit nobis Aquila V. T. interpres græcus Pſalm. XXXVII. 7. Ubi verbum חולל, quod ſignificat *peperit*, *inpartu fuit*, *parientis inſtar doluit*, *gemuit & expectavit*, interpretatur ἀποκαραδόκει αὐτὸν. Quod ſi penſius conſideremus, diſcimus inde, ἀποκαραδοκίαν eſſe aliquando expectationem mulierum laborantium in partu, erectoq; capite anhelantium laborum finem, & optatæ ſobolis aſpectum, incredibilibus anguſtiis circumfuſam, inter ipſos tamen gemitus læta ſpe ſuffultam. Et talem ſenſum intendere h. l. Apoſtolum, indicant verba ſequentia, quibus, quid creatura tantopere expectet, docet, nempe *patefactionem filiorum Dei*; veluti filii, quem enixura jam eſt, revelationem mulier pariens. Eundem eleganter confirmat ſequens contextus, in quo Paulus in eodem ſimili perſiſtit ac progreditur ℣ſu 22. *Scimus enim omnem creaturam una ſuſpirare* (mulieris inſtar in puerperio jacentis) *& una parturire adhoc usq; tempus.*

I. Cor. VII. 23.

Τιμῆς ἠγοράσθητε; μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων.

EX loci hujus priori hemiſtichio vulgo probari ſolet redemtio per Chriſtum facta; poſterius vero hemiſtichium frequenter allegatur contra adiaphora, ſeu doctrinam de rebus mediis; in quibus nonnulli ſuperſtitioſi ſummam quaſi ponunt cultus divini, conſcientias hominum talibus commentis duriſſima ſervitute opprimentes, ita quidem, ut ii repudiata libertate chriſtiana miſerrimis vinculis ſeſe ſubjiciant, & in iis ſibi placeant, quaſi omnium eſſent feliciſſimi. Utraq; iſtarum expoſitionum valde præter ſcopum hujus loci eſt. Theſis Apoſtoli generalis hæc eſt

versu 20. *Unusquisq; in qua vocatione vocatus fuit* (nempe ad christianismum) *in ea maneat:* quæ iisdem prope verbis repetitur versu 24. Hanc postea eleganter per quæstionem & responsionem speciatim diducit, & versu 21. ait: *Servus vocatus es? ne sit tibi curæ &c.* quasi dicat: patiens esto in eo statu, quando aliter fieri nequit. Rationem persuadendi subnectit statim versu 22. *Etenim*, ait, *qui in Domino vocatus est servus, libertus Domini est &c.* Pergit jam vers. 23. *Pretio emti estis? nolite fieri servi hominum.* Nota bene. Per signum interrogationis hoc est legendum, ut antecedens versus 21. & consequens vers. 27. quasi dicat: Vice versa, si non fueris servus amplius, sed liber, etiam in hoc statu permanebis, nec te amplius dabis in servitutem gentilibus: quod christiano nomine indignum, semel vero susceptæ salutari fidei etiam periculosum. Simili modo progreditur vers. 27. *Alligatus es uxori? ne quære dissolutionem: solutus es ab uxore? ne quære uxorem &c.* Vides perspicuam cohæsionem totius textus hunc & non alium sensum præ se ferre, agiq; hic non de spirituali conscientiarum, sed humano servitio. Verbo: Totus contextus nihil commune habet sive cum redemtione, sive cum servitio spirituali, & si de his ẏs. 23. exponatur, nemo luculenter ac firmiter poterit ostendere, cui bono eorum h. l. Apostolus injecerit mentionem, quæ videlicet nec ad antecedentia, nec ad consequentia quicquam possint spectare: cum e contrario expositio a nobis tradita tersissima sit, facillima, & toti proposito hujus loci ex omni parte respondens, quod est, suadere continuationem status vocationis suæ. Obiter observetur, vocem ἀνθρώπων designare hic Ethnicos seu gentiles, qui alibi quoq; sæpius ita κατ' ἐξοχὴν appellantur. Ita Matth. XVII. 22. Christus ait, *se traditum iri in manus hominum*, h. e. *gentibus*, uti enunciant Marcus X. 33. Lucas XIIX. 32.

I. Tim. II. 14. 15.

Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη· ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα &c.
Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν &c.

LOcus hic plerisq; interpretibus difficillimus esse videtur, nec quisquam, quantum sciam, mentem Apostoli satis fuit assecutus. Quæritur hic (1) quî Adam possit dici non fuisse deceptus? (2) quomodo mulier salvari per τεκνογονίαν? & quò pertineat verbum μείνωσιν, ad mulieremne? atq; sic nihilo minus causalitas aliqua salvationis mulierum ascriberetur generationi liberorum; an ad τέκνα? quo pacto sensus loci plane incongruus videtur esse, aliisq; Scripturæ locis repugnans, salvari nempe matrem propter liberorum fidem ac sanctitatem. Prius quod attinet, pleriq; hunc constituunt sensum: *Adam non fuit prior deceptus, sed mulier prior decepta fuit.* Verum Apostolus sic parum valide videtur concludere ad probandam thesin suam, quæ est, viris permitti, ut doceant, mulieribus non item; quamvis enim vir non fuerit prior seductus, seductus tamen atq; deceptus utiq; fuit non minus, quam Eva, idq; sua pariter culpa. Forte hoc notarunt alii. Unde missa vulgari sententia, ita exponunt locum, Adamum non a serpente fuisse seductum, sed ab uxore duntaxat; quodq; adeo seductio non possit dici, sed mera potius persuasio. Neq; Adamo fuisse persuasum, sed Evæ, Deum non præcepisse ne comederent de arbore: Sed Adamum scientem ac volentem violasse præceptum Dei, neq; dubitantem, se id violare, & tantum ut conjugi placeret consensisse in comestionem. Verum hoc interpretamentum principium manifesto petit, & luculenter potest refelli ex Gen. III, 22. Circa alteram quæstionem mirum in modum laborârunt interpretes in varios divisi sensus. Eruditis præcipuè probari video Theophy-

lacti expositionem, per τεκνογονίαν intelligentis generationem filii futuri semen mulieris, conterens caput serpentis. In verbo μείνωσιν autem mutationem numeri statuunt fere omnes, pertinere adeoq; illud ad nomen γυνή. Mea sententia est, significationem verborum ἀπατάω & σώζεσθαι probe esse excutiendam, & verbum μείνωσιν referendum ad τέκνα, sensu inde emergente planissimo, totiq; contextui aptissimo. Ubi primum notandum est, apud Ebræos tertiæ conjugationis tam activum, quam passivum involvere causam efficientem impulsivam coadjuvantem &c. Ut, si in prima conjugatione radix sit *erravit*, & construatur in tertia, exponi debet in activo, *errare fecit*, *seductor fuit &c.* In passivo, *factus est seductor* sive *causa erroris*; vel sensu intransitivo, *seductor evasit*, *seductorem se præstitit*: quod tyronibus notum est. Hoc verbum tertiæ conjugationis passive exprimit (cum Græci una voce aliter commode non possint) passivum ἠπατήθη & ἀπατηθεῖσα, hoc sensu: *& Adam non seductorem se gessit, sed mulier seductrix facta fuit &c.* Hanc expositionem confirmant plurima exempla, ubi Græci verba tertiæ Conjugationis Ebræorum tantum simplicibus thematibus exprimunt, notantibus id Augustino l. 1. de Trinitate c. 12. Beza ad Philip. IV. 10. Glassio Grammat. Sacr. de Verbo Can. 27. Hackspanio ad Marci XIII. 32. Calixto, Camerone, & aliis, v. g. Matth. V. 45. legimus, *qui solem suum* ἀνατέλλει, *oritur* i. e. oriri facit. Joh. XIX. 1. *assumsit Jesum Pilatus & flagellavit*, i. e. flagellari jussit vel fecit. II. ad Cor. II. 14. *Gratia Deo semper* θριαμβεύοντι, *nos triumphanti*, i. e. triumphare facienti. ad Philip. IV. 10. ἀνεθάλετε, *revixuistis vestram pro me solicitudinem*, i. e. revirescere fecistis. Verbum σώζεσθαι autem in passivo cum διὰ constructum significat aliquando active *spem sive confidentiam, sive solatium habere in aliquo.* Ita sumitur apud LXX. interpretes Jesaiæ XIV. 32. Καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. Lutherus: Und daselbst werden die

Elen-

Elenden seines Volcks Zuversicht haben. Simile fere significatum hujus verbi vide Joh. XI. 12. Totus jam contextus est expeditissimus. Ponit primo Apostolus ℣s. 12. hoc thema: *Mulieri docere non permitto, neq; autoritatem usurpare in viros, sed esse in silentio.* Ei firmando duo statim subjungit argumenta: Prius ℣s. 13. *Adam enim prior formatus est, deinde Eva:* alterum ℣s. 14. *Adam non exhibuit se seductorem, sed mulier seductrix facta fuit.* Ne igitur etiam nunc homines seducat, excluditur a munere docendi. Addit tamen ℣. 15. *spem sive solatium habebit in generatione filiorum, ut si manserint in fide, dilectione, sanctitate,* doctores evadant ipsi, a quorum celebritate laus etiam in matrem possit redundare. Deniq; notari potest, quod Apostolus ℣s. 14. dicit, idem plane legi in paraphrasi Chaldaica cap. VII. Ecclesiastis: *Solummodo ecce hoc inveni, quod Dominus fecit Adamum protoplastum coram se justum, serpens autem & Eva facti fuerunt seductores.*

I. Tim. III, 16.

Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι.

Est hic difficillimus locus, in cujus explicatione multi hæserunt propter verbum ἐδικαιώθη, quod nihil notare aliud, quam *justum fieri* existimarunt. Unde ex verbis istis enasceretur sensus sanctitati ac divinitati Christi, aliisq; de eo Scripturæ testimoniis prorsus contrarius. Itaq; alii commodiorem eruere conati sunt ex Ebræorum idiotismo, verbo nempe צָדַק *justus fuit*, quod apud LXX interpretes sæpissime vertitur δικαιόω. Quod si enim verbum istud construatur in 3. Conjugatione Ebræorum, significat in activo *justum fecit*, nempe per confessionem, declarationem vel agnitionem; in passivo vero *justus declaratus* sive *agnitus est*. Sic Jobi XXVII. 5. *absit mihi, ut justificem vos.* Ubi Græ-

Græci vertunt δικαίους ὑμᾶς ἀποφῆναι, i. e. *ut vos juſtos oſtendam.* Prov. XVII. 15. *Juſtificans impium* δίκαιον κρίνει τὸν ἄδικον Supra autem pag. 82. dixi, talia verba, quæ ſignificationem ex conjugatione Hiphil ac Hophal habent, in Græco N. Tti textu quandoque tantum per ſimplicia verba, quale eſt ἐδικαιώθη, ſolere exprimi. Exempla vide ibi. Quicquid tamen hujus ſit, quanquam expoſitio hæc ſatis ſit apta, inveniri tamen poſſe aliam contextui magis congruam exiſtimo, ex verbo videlicet בָּחַן quod exponitur *exploravit, probavit, manifeſtum fecit &c.* & in paſſivo conſtructum a LXX. Interpretibus indiſcriminatim modo per δικαιόομαι, modo per φαίνω, modo per φανερὸς γίνομαι vertitur, e. g. Geneſ. XXI. 13. *quia probatus eſt*, ὅτι δεδικαίωται. Gen. XLII. 15. *In hoc probabimini*, ἐν τούτῳ φανεῖσθε. vſ. 16. *& probabuntur verba veſtra* ἕως τοῦ φανερὰ γενέσθαι τὰ ῥήματα ὑμῶν. Referri huc poteſt hypotheſis pag. 46. allata. Ex quibus concludimus: Cum toto verſiculo & contextu hoc Paulus tantùm prædicet revelationem ſacroſancti myſterii perſonæ Redemtoris noſtri, revelationem, inquam, tantum; de ipſa perſona autem Servatoris non agat ex propoſito, propterea verbum ἐδικαιώθη hic per expolitionem eſſe poſitum, atq; idem notare, quod antecedens verbum ἐφανερώθη, ut ſit ſenſus: *Deus conſpicuus factus eſt in carne*, i. e. ſenſibus corporeis hominum juxta humanam naturam revelatus, quando aſſumta carne humana verſatus eſt atq; conſpectus in terris. Huic manifeſtationi in carne ſubjungitur ac opponitur jam ſtatim manifeſtatio in Spiritu, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, *juſtificatus* i. e. *probatus* ſeu *manifeſtus factus eſt etiam in Spiritu*, ſeu ſecundum divinam naturam, quaſi dicat: Gloria divinitatis ſeſe in illa infirma carne ita exeruit, ut Chriſtum, quamvis hominem infirmum, tamen palam etiam factum ſit, eſſe verum Deum, quod univerſa hiſtoria evangelica abunde prodit. Ab hac expoſitione prorſus non abhorrent

Theo-

Theologi Vinarienses, ad verba Lutheri, Gerechtfertiget im Geist / sic commentantes: Er ist wider seine Lästerer für den warhafftigen GOtt und verheissenen Messiam in allen Stücken/ welche von dem Messia durch die Propheten geweissaget waren/ erkläret und bewähret worden vom H. Geist / Rom. I. vers. 4. Per *spiritum* vero non tertia divinitatis persona, uti plurimi volunt, hic intelligitur, sed divina Christi natura (quemadmodum ante per ἐν σαρκὶ humana ejusdem natura indigitabatur) seu quicquid in Christo divinum & supra carnem h. e. supra hominem fuit, innuitur. Deus est *spiritus*: atq; hoc appellato in Scripturis alicubi, quanquam non semper, opponitur hominibus sive carni. Rom. I. 3. *Christus* dicitur *factus ex semine Davidis* κατὰ σάρκα i. e. secundum humanam naturam. vers. 4. *declaratus autem filius Dei potenter* κατὰ πνεῦμα i. e. secundum divinam naturam. Vnde simul patet, locum hunc ad Romanos ab adversæ sententiæ asseclis pro ea tanquam parallelum præpostere citari.

Matth. VI. 2.

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν.

VErsu hoc secundo, uti pleriq; vertunt, Christus eos, qui eleemosynam coram hominibus aucupandæ gloriæ ergo faciunt, *retulisse* perhibet *mercedem suam*. At versu antecedente planè contrarium dixerat: tales videlicet *non habituros mercedem*. Interpretes, ut textus conciliarent, distinxerunt inter fluxam & mundanam, de qua vers. 2. & inter æternam ac cœlestem mercedem, de qua vers. 1. ut ita vox *mercedis* vers. 2. sumeretur improprie de tali, quæ revera merces non est, nec eo nomine digna. Verum nulla, ut eo dilabamur, urget necessitas, modo si recte consideraverimus vim ac sensum verbi ἀπέχω, quod apud veteres Lexicographos Græcos exponitur κωλύω, *prohibeo*, *arceo*, *impedio*. Ita

Dionyſius Halicarnaſſæus: ὐδεὶς με ἀφέξει φόβος, μὴ ὐχ, ἃ φρονῶ, λέγειν. i. e. *nullus me prohibebit terror, quo minus dicam, quod ſentio.* Plutarchus de defectu Oraculorum: ὐδὲν ἀπέχει &c. *nihil prohibet vaticinandi ſpiritum.* Senſus jam facillimus eſt. Cum enim Chriſtus verſ. 1. dixiſſet, ineptos bonorum ſuorum operum præcones *mercedem non habituros,* jam verſ. 2. clarius oſtendit, quid obſtet, quo minus optata mercede fruantur, & ait: *Amen dico vobis, impediunt mercedem ſuam;* quaſi dicat: Ipſi perditionis ſuæ ſunt cauſa, & parata ſibi mercede ſemetipſos defraudant.

Matth. XVIII. 6.

Μύλος ὀνικός.

QUi offenderit unum de puſillis iſtis, qui in me credunt, expedit ei, ut ſuſpendatur mola aſinaria in collum ejus &c. Quid *mola aſinaria* eſſet, cum ex priſcis nonnulli neſcirent, loco μύλος ὀνικὸς ex Marc. IX. 42. legerunt h. l. λίθος μυλικὸς, quemadmodum etiam b. Lutherus heic transfert; niſi ſentiendum potius ſit, eum generali aliqua uſum hic fuiſſe tantum paraphraſi. Sed conſtans reliquorum codicum græcorum textus N. T. conſenſus & Luc. XVII. 2. mutari hic quicquam vetant. Alii per μύλον ὀνικὸν intellexerunt inferiorem lapidem molarem, qui inſtar aſini alterum, qui incubat & circumagitur, ſuſtinere cogitur, quem inde vulgari voce Græcis dictum aſſerunt ὄνον. Miror vero hanc plerorumq; eruditorum in hunc locum ſententiam eſſe, cum tamen plane contrarium conſtet, nempe non inferiorem lapidem molæ, ſed ſuperiorem dictum fuiſſe ὄνον. Diſerte Heſychius: μύλη λέγεται ὁ κάτω τῆς μύλης λίθος, ὁ ἢ ἄνω ὄνος. Sed neq; hunc indigitari hic & apud Lucam a Chriſto exiſtimo, quandoquidem ſuperior iſtiusmodi lapis etiam in minoribus molis uſitatus levior eſſe potuerit; a Servatore autem graviſſimum quiddam

dam hic innuatur. Sciendum igitur eſt, duplicis generis molas apud priſcos fuiſſe uſitatas: primo *truſatiles*, quibus varia commolebant aromata, non ſolum pro deliciis conviviorum, ſed & apud Judæos pro vulnere circumciſionis ſanando; quarum crebra mentio eſt apud Thalmudicos, inprimis codice de Synedr. fol. 32. colum. 2. deinde *jumentarias*, a jumentis, præcipue vero aſinis circumagi ſolitas. Vid. omnino Muret. Var. Lect. lib. 8. cap. 15. Ὀνικὸς igitur cognominatur μύλος, ut diſtinguatur eo nomine a truſatili mola, & ut exaggeretur iſta ſubmerſio in profundum; quippe mola jumentaria ponderoſior eſt, atq; adeo exitiali καταποντισμῷ, de quo Chriſtus loquitur, propter gravitatem ſuam accommodatior. Cæterum notum eſt, aſinum præter cætera quadrupedia præcipue damnatum fuiſſe ſe molæ verſandæ. Unde illa Naſonis VI. Faſtorum:

Ecce coronatis panis dependet aſellis,
Et velant ſcabras florida ſerta molas.

Et poſt pauca:

Inde focum ſervat piſtor, dominamq; focorum,
Et quæ pumiceas verſat aſella molas.

Gen. XXXIII. 18.

וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם

VOcabulum שָׁלֵם ambiguum eſt, modo appellativum, ſignificans *integrum*, *incolumem*, *perfectum*, modo proprium nomen urbis terræ Canaan, quæ poſtea *Jeruſalem* dicta fuit. In poſteriori ſenſu vertunt LXX Græci, Vulgatus Latinus, Lutherus, Münſterus, Arias Montanus ac alii: *Tranſivitq; in Salem urbem Sichemorum.* Darnach zog Jacob gen Salem / zu der Stadt des Sichem. In priori accipiunt Onkelos Chaldæus paraphraſta, Pagninus, Marinus & Rabbinorum plerique: *Et venit Jacob incolumis in civitatem Sichem.* Quod alii de animo, alii de corpore, alii de bonis exponunt.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

nunt. Quæ omnia simul conjungit Rabbi Salomo Jarchi Comment. in hunc locum: *Venit salvus corpore suo, sanatus quippe a claudicatione sua; salvus divitiis suis, cum nihil quicquam deficeret ex omnibus bonis ipsius; salvus lege sua, quod in domo Laban non dedidicisset Thalmud suum* (i.e. doctrinam suam) fol. 60. colum. 1. B. Lutherum quod attinet, deseruit ille, immo ut prorsus improbabilem repudiavit sententiam, quam in versione Germanica protulit, prout etiam ea in omnibus omnino editionibus versionis illius extat, & sententiam priorem, qua vocabulum illud appellativum esse censetur, amplexus est in suo Commentario in Genesin, cui operi est immortuus: absolvit enim tribus duntaxat mensibus ante obitum suum. Quod cum notatu sit dignum, verba ipsa B. Viri suppeditare non pigrabor. *Quæritur an* Salem *h. l. appellative, an vero proprie ponatur? Appellative significat* pacem *aut* pacificum, *item* perfectum, *interdum etiam* retributionem. *Hac significatione, si accipiatur adjective, hic sensus erit: Jacob integer vel pacificus & quietus, i.e. sine tentatione & incolumis transiit Jordanem, & pervenit in civitatem Sichem. Hæc non est inepta expositio, quia evasit jam victor tentationis & certaminis, quod sustinuit cum viro luctatore, accepit consolationem, & habet omnia salva & integra, ideo securo & tranquillo animo ædificat domum, & figit tentoria. Alii referunt ad historiam de luxato femore Jacob, & sic interpretantur: Jacob venit integer i.e. restitutus & sanus, ita ut non claudicaret amplius. Neq; hanc explicationem reprehendo. Tertia opinio, quod sit nomen civitatis, non facile probari potest, nec potest affirmari, quod Sichem veteribus nominata sit Salem.* fol. 504. colum. 1. Et post multa alia huc spectantia pergit: *Etsi autem in tanta varietate opinionum non habeo, quod respondeam aut asseverem, tamen mihi placet magis hæc interpretatio, ut dicatur Jacob liberatus tot vexationibus, plenus fide & consolatione ac viribus integris, venisse in civitatem, quæ vocatur Sichem a principe vel a conditore &c.* Colum. 2.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Gen. XXXVII. 36.

וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל־מִצְרָיִם

IN turma illa negotiatorum, qui Josephum a fratribus suis emerunt, tres fuere nationes, quas quidem S. Scriptura memorat, I. *Ismaëlitarum* vers. 27. 28. II. *Midianitarum* vers. 28. III. *Medanitarum* vers. 36. Atque hi in specie, quos postremo nominavimus, vendiderunt eum Potiphari, velut hoc significatur versiculo, etsi tota turma generaliter tanquam a potiori parte nuncupabatur Ismaëlitarum, uti apparet ex collatione vers. 28. hujus cap. & vers. 1. cap. XXXIX. Plerique interpretes in vertendo vers. 36. errarunt, confundendo & mutando *Medanitas* cum *Midianitis*. Etsi autem vero non est absimile, eos contiguas regiones inhabitasse, nempe in Arabia Felice, quam occupasse Abrahæ filios ex Kethura natos, docent Joseph. Antiqq. I. 23. II. 9. 11. & Hieronymus Quæst. Ebr. in Gen. XXV. diversi tamen fuere populi a diversis sati patribus, diversis etiam insigniti nominibus, siquidem hi nuncupantur *Midianitæ*, illi *Medanitæ*. Illorum pater erat *Midian*, filius Abrahami ex Ketura; horum vero pater *Medan*, alius Abrahæ ex eadem uxore filius. Vide Gen. XXV. 1. 2.

Num. V. 14.

וְעָבַר עָלָיו רוּחַ־קִנְאָה

ET *transierit super eum spiritus zelotypiæ*. Verbum עָבַר significat *transivit*, *transgressus fuit*. Noster interpres: und der Eyvergeist entzündet ihn. Manifestum est, pro עָבַר legisse eum בָּעַר, quod significat, *accendit*, *exussit*, item *arsit*, *succensus vel combustus fuit*.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Deut. XXVI. 5.

נֶאֱרַמִּי אֹבֵד אָבִי

ONkelos minus recte vertit: *Laban Syrus quærebat patrem meum perdere.* Hunc ſecutus Vulgatus Latinus: *Syrus perſequebatur patrem meum.* Ad eundem fere modum noſter: die Syrer wolten meinen Vatter umbringen. Verbum אָבַד in conjugatione Kal ſignificat *periit, interiit*, in conjugatione Piel vero *perdidit, perire fecit*, quod uberius docent Lexicographi. Hoc loco eſt participium Kal, adeoque ſenſu *perdendi* vel *interimendi* transferri nequit. Unde etiam Vulgatum Latinum ſuum paroramatos hic commiſſi accuſare non veretur Marcus Marinus in Arca Nohæ Tom. 1. fol. 2. Rectius igitur Junius, Tremellius, Arias Montanus & alii: *Syrus periens erat pater meus*, quod exponunt: miſer, fortunis dejectus, cum variis calamitatibus conflictatus. Piſcator: mein Vatter war ein elender Syrer. Per patrem autem atq; Syrum innuit vel Abrahamum, quod ei olim patria fuerit Aram ſive Syria, vel, quod veriſimilius, Jacobum, quod diu in ea verſatus ſit, apud Laban. Senſus autem totius loci hic eſt. Præcipit Moſe Iſraëlitis, ut, poſtquam occupaverint terram Canaan, Deo omnium frugum primitias offerant, addita ſimul expreſſa conteſtatione miſeriæ ac penuriæ majorum ſuorum, periculorumque, quæ ipſis contigerint, & e quibus ſola Dei miſericordia ac munificentia erepti in fertilem iſtam terram fuerint introducti. Atque adeo in oblatione primitiarum profiteri jubentur, ſe has divitias non donare ſed debere Deo, ſe terram benedictam accepiſſe ſolius Dei benignitate, non hæreditario, non a parentibus, cum pater ipſorum Jacob, dum habitaret in Syria, laboraverit ibi tanta penuria, ut etiam Labano ſerviret, poſtea idem in terra Canaan tam gravi preſſus fuerit egeſtate, ut deſcendere coactus ſit

in

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

in Ægyptum tempore famis &c. Confer & Paulum Fagium in Paraphr. Chald. h. l. fol. 244. col. 1.

Jerem. I. 11.

מַקֵּל שָׁקֵד אֲנִי רֹאֶה

ET *factum fuit verbum Domini ad me, dicendo: quid tu vides Jeremia? & dixi: virgam amygdalinam ego video.* שָׁקֵד, uti Lexicographi ad unum omnes consentiunt, significat *amygdalam*, quæ ita dicitur a maturando, quoniam prima omnium floret mensæ Januario, Martio vero fert poma matura, scribente Plinio hist. nat. l. 16. c. 25. שֹׁקֵד autem significat *sedulum, assiduum, festinum, vigilantem, maturantem.* Vnde unica vocalis minus accurate adspecta decepit hic Vulgatum Latinum, ut verteret: *virgam vigilantem ego video.* Ad quem modum etiam noster: Ich sehe ein wackern Stab. Melius LXX interpretes: βακτηρίαν καρυΐνην, *baculum nuceum*, proprie de nuce juglande. Chaldæus omnium crassissime erravit, commisitque duplex parorama, vertendo: *Regem festinantem ad malefaciendum ego video.* Videntur enim legisse (1) מֶלֶךְ pro מַקֵּל (2) שׁקר pro שָׁקֵד (3) עֲנִי pro אֲנִי. Cæteri omnes nobiscum faciunt.

Jerem. XVII. 9.

עָקֹב הַלֵּב מִכֹּל וְאָנֻשׁ

DUo epitheta אָנֻשׁ & עָקֹב, quæ hoc versu de corde prædicantur, interpres noster minus commode, certe contra opinionem cæterorum omnium, expressit, illud trotzig / hoc verzagt. Lexicographos si audiamus עָקֹב est *supplantatitius, fraudulentus, perversus, tortuosus, inæqualis*; Germanice vertas betrieglich / verkehrt. אָנֻשׁ exponitur *insanabilis, periculosus,*

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

desperatus, desperate malus, ægerrimus, lethifer, dolore summo affectus. Lutherus Jerem. XXX. 15. exacte interpretatur verzweiffelt böse. Præterea in versione nostra prorsus omissam videbis notabilem particulam מִכֹּל, ac proinde juxta mentem Prophetæ totum textum ita forte reddideris: Es ist das Hertz ein überaus betrieglich und verzweiffelt böses Ding.

Jerem. XVII. 16.

וְיוֹם אָנוּשׁ לֹא הִתְאַוֵּיתִי

NIhil usitatius, quam ex hoc loco de S. verbi præconibus divitias, gloriam, otium non aucupatis prædicare, eos non concupivisse Menschen-Tage / & hanc vocem proverbii loco usurpare de rebus secundis, ac vita delitiis & voluptatibus exuberante, cum illa in fonte plane contrarium significent, & nomina יוֹם אָנוּשׁ, quæ h. l. extant, verti debeant: *dies periculosus*. Lutherus vero ex hypothesi sua, quam pag. 1. commemoravimus, legit אֱנוֹשׁ & transtulit: So habe ich Menschen-Tage nicht begehret / secutus simul LXX interpretes & Vulgatum Latinum, quos h. l. dormitasse textus originalis liquidissimum facit. Sensus loci hic est. Cum Propheta Jeremias calumniis ac cavillis, quod ex antecedente versu constat, undique impeteretur, solatium hinc recipit, quod a solo Deo, cui etiam lubens obtemperaverit, ad munus istud propheticum fuerit evocatus, nec spontaneo ausu in illud irruperit, idque his verbis declarat: *Et ego non festinavi a pastore post te* i. e. non rebellis fui aut fugitivus factus, cum delegares mihi munus propheticum, ut pascerem populum tuum, sed humiliter obsecutus sum, *Et diem periculosum non concupivi* i. e. neque tamen desperato hoc ævo calamitatibus & malitia pleno in periculosum istud officium stulta quadam ambitione sponte mea irrupi.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

Matth. XIV. 2.

Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς, αὐτὸς ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν.

POstquam Johannem Baptistam decollari jussisset Herodes, & fama miraculorum, quæ edebat Christus, ad eum pertigisset: *hic est*, ait, *Johannes Baptista, is surrexit a mortuis*: vel, uti Marcus narrat c. VI. 14. *Johannes ille, qui baptizabat, resurrexit a mortuis*. & vers. 16. *cui ego præcidi caput, Johannes iste est, ipse surrexit a mortuis*. Gravissimus heic oritur scrupulus, notatu tanto dignior, quod Commentatores reliquerint eum non insolutum solummodo, sed plerique prorsus intactum. Cum enim testatissimum sit, Herodem fuisse de secta Sadducæorum, uti jam alibi demonstratum est, & vel inde patet, quod doctrina, quæ apud Matthæum XVI. 6. dicitur *fermentum Sadducæorum*, a Marco c. VIII. 15. appellatur *fermentum Herodis*; Sadducæos vero negasse resurrectionem mortuorum, quemadmodum narratur Matth. XXII. 23. Marc. XII. 18. Luc. XX. 27. Act. IV. 1. 2. XXIII. 8. ex istis præsuppositis nemo profecto facile dixerit, quomodo hæc duo inter se possint conciliari, Herodem Sadducæum fuisse, & tamen de JEsu cum inaudiret, venisse sibi in mentem, Johannem resurrexisse a mortuis; quod ex principio religionis suæ, uti vulgo fertur, ne somniasse quidem ipsum verisimile est. Ut contradictio tollatur, observari meretur, Sadducæos ex Scriptura de omnipotentia Dei abunde fuisse edoctos, nec quicquam dubitasse, eum, ut alia efficere, sic mortuos in vitam revocare miraculose utique posse. At facturum eum hoc, & omnes omnino tam pios, quam impios resuscitaturum, ac immortalitate donaturum post consummationem hujus mundi, id vero erat, quod totis impugnabant conatibus. Interim specialia exempla nonnullorum, qui omnipotentia divina a morte redivivi facti erant, latere

ipſos non permittebant SS. Scripturæ; quos tamen uti minime immortales factos, ſed altera vice vita exceſſiſſe colligebant, ita hujusmodi exempla & olim facta, & fieri per interminatam Dei potentiam etiam tunc potuiſſe & poſſe omnibus ſeculis, lubentes concedebant. In Thalmude Sadducæi quærunt, quomodo e Scripturis reſurrectio mortuorum probari poſſit? Hanc probat Rabbi Gamaliel (1) ex Lege, Deut. XI. 21. *ut multiplicentur dies veſtri & filiorum veſtrorum ſuper terram, quam juravit Dominus patribus veſtris ad dandum eis.* (2) Ex Prophetis, Eſ. XXVI. 19. *vivent mortui tui &c.* (3) Ex Hagiographis, Dan. XII. 2. *Multi de dormientibus in pulvere evigilabunt.* Ibi ad duo poſteriora loca allegata reſpondent Sadducæi: *forſan referendum id eſt ad mortuos, quos Ezechiel ſuſcitavit.* Quaſi dicant: Tantum abeſt, ut omnem prorſus mortuorum reſurrectionem negemus, ut ipſi potius profiteamur, tale quid proditum ab Ezechiele c. XXXVII. Videatur cod. de Synedriis cap. ult. Et ſane habebant Sadducæi in Scripturis mortuorum reſuſcitatorum luculentiſſima, & quæ negare non poterant, exempla v. g. II. Reg. IV. 35. XIII. 21. Videtur autem Herodes, antequam in eam ſententiam, Deum ſpeciali miraculo Johannem reſuſcitaſſe, deſcenderet, ipſamque verbis proderet, a nonnullis ex plebe, doctrinæ Phariſæorum (qui mortuorum reſurrectionem contra Sadducæos operoſe adſtruebant) addictis & opinatis, Johannem vitæ reſtitutum eſſe, occaſionem ſimile quid ſuſpicandi accepiſſe, quod fortaſſis indicat Lucas IX. 7. *Audivit autem Herodes Tetrarcha omnia, quæ fiebant ab eo, & hæſitabat, eo quod diceretur a quibusdam, quod Johannes reſurrexiſſet a mortuis.* verſ. 9. *Et ait Herodes: Johannem ego decollavi, quis eſt autem iſte? &c.* Huc accedebat ſaſcia tyranni conſcientia, horroris & reatus aculeo ſtimulata, ac ſi verſaretur ſub ejus oculis imago & umbra Baptiſtæ recens ab eo trucidati, ita ut horreret animus, & reſurrectionem mortui, quanquam ſpeciali

ciali

ciali exemplo factam, nolens volens, gemens tremens statueret.

Marc. VI. 6.

Καὶ ἐθαύμαζε διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν.

CUm Christus hic dicatur miratus, admiratio autem præsupponat ignorantiam, hinc locus iste pridem varie fuit ventilatus in gravissimis turbis inter nostrates Theologos tanta animorum exacerbatione excitatis, ut alter alterum hæreticum publice proclamaret. Fuere Giessenses ex una, & ex adversa parte Tubingenses, quorum illi contenderunt, Christum in statu exinanitionis secundum humanam naturam quædam ignorasse, quam sententiam approbarunt etiam Reformati, nec non B. Hackspanius. Tubingenses vero id simpliciter negarunt, asseclas nacti Pontificios, cui dogmati accessit etiam B. Calixtus. Quicquid hujus sit, locum sane hunc pro Giessensibus nihil facere, neque id, quod voluerunt, necessario inde sequi, demonstrari potest. Ubi in antecessum notandum est, dari apud Ebræos radicem שְׁגַח, quæ tantum in Hiphil legitur, & significat *attendere & cum animi observatione adspicere, vultu horrenti ac severo, qualis meditantium ac admirantium est, intueri.* Ex qua causa aliquando simpliciter vertitur per θαυμάζω v. g. Es. XIV. 16. *Videntes te ad te exertis quasi oculis prospicient.* LXX. Græci transferunt οἱ ἰδόντες σε θαυμάσονται ἐπὶ σοί. Eundem sensum interdum quoq; admittit verbum שָׁעָה, *hinc inde adspexit*, vultu scilicet gravi. Es. XLI. 23. *Hinc inde adspiciemus.* LXX: θαυμασόμεθα. Nihil jam obstabit, quo minus etiam apud Marcum verbum ἐθαύμαζε eodem accipiamus modo, non pro affectu, sed pro eo, quod alias vulgo affectus index est seu signum, pro vultu, inquam, gravi ac severo; ut Christus, postquam in Synagoga patria docuisset, conterranei autem illius in ipso offensi essent,

essent, vultum admiranti vel meditanti similem in incredulos defixerit, & ipsos, qui verbis erudiri recusabant, obtutu saltim castigaverit. Vel, si hoc in Synagoga non accidisse statuendum sit, sed sub discessum Christi (quod contextus arguit) qualis ille fuerit, describit Lucas cap. IV. 29. *Et cum surrexissent, ejecerunt eum extra urbem, & duxerunt eum usq; ad supercilium montis &c. ut præcipitarent eum.* vers. 30. *Ipse vero transiens per medium illorum abiit.* Cum igitur truculentum propositum animadvertisset Jesus, ne manus illi inferrent, verisimile est, eum, nisi horrorem illis incussisset, alioquin vix evasurum, majestatem vultus sui ad majorem severitatem composuisse, atque ita quaquaversum circumspiciendo, ac scelestos percellendo, per medium eorum salvum transiisse. Refer huc, quæ de B. Luthero narrat Melch. Adamus in ejus vita p. 168.

Ebr. XI. 4.

Καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖται.

FIdem Abelis prædicat auctor epistolæ. Verba hæc versiculi finalia sic vertit Vulgatus Latinus: *& per illam defunctus adhuc loquitur.* Erasmus ac Beza: *& per hanc mortuus adhuc loquitur.* Erasmus Schmidius: *& per hanc etiam mortuus adhuc loquitur.* Lutherus: und durch denselbigen redet er noch/ wiewol er gestorben ist. Sic cæteri pleriq; omnes; quod postea exponunt, Abelem mortuum loqui adhuc in S. Scriptura de fide ac justitia sua. Sed coactum hoc esse fatentur nonnulli, & cum contextus commodiorem explicationem admittat, prior illa tanto facilius repudiari potest. Nimirum participium ἀποθανὼν ellipsi frequentissima secum involvit verbum substantivum εἶναι, & presse cohæret cum particulis δι' αὐτῆς. verbum λαλεῖται autem passive accipiendum est, sensu inde tali resultante: *& propter illam, nempe fidem,*

dem, mortuus eſſe adhuc dicitur. Quaſi dicat: Non ſolum olim Deus Abeli fidei & juſtitiæ perhibuit teſtimonium, ſed & in hodiernum usq; diem de eo nos cum omnibus piis & cordatis perhibemus, mortuum eum fuiſſe propter fidem. Quod eleganter conſpirat cum eo, quod I. Joh. III. legimus: *Cujus rei gratia Cain occidit fratrem ſuum, quia opera ejus mala erant, fratris autem ejus juſta.* verſ. 12. *Per fidem autem teſtimonium obtinuit Abel, quod eſſet juſtus,* ait auctor epiſtolæ ad Ebræos eodem hoc verſu.

Pſalm. LXXVIII. 61.

אֹהֶל שִׁכֵּן בָּאָדָם׃

LXX & Vulgatus Latinus vertunt, *tabernaculum ſuum, ubi habitavit in hominibus.* Lutherus: Die Hütten/ da er unter Menſchen wohnet. Sic cæteri interpretes, quos vidi; ita ut in voce אָדָם ſit enallage numeri ſingularis pro plurali. Sed cum hujusmodi figuræ extra urgentem neceſſitatem non ſint admittendæ, quæ eſt regula Theologorum; præterea etiam verbum שִׁכֵּן in hac conjugatione ſecunda nunquam ſignificet apud Ebræos *habitavit*, ſed ſemper *habitare fecit, morari juſſit, collocavit, fixit*, textus commodius vertetur ſic: *Tabernaculum, quod morari fecit ſeu juſſit in Adam.* Sic enim præceperat Deus Joſ. III. 8. ut in prima parte aquarum Jordanis ſacerdotes ſubſiſterent cum arca, &, quod ad eam pertinebat, tabernaculo. Atqui factum hoc fuiſſe in Adama, demonſtratum fuit pag. 55. ad quam ſtationem autorem hujus pſalmi Aſſaphum reſpicere veriſimile fit, ſi contextum inſpiciamus; ita enim ait verſ. 61. *Tradidit in captivitatem fortitudinem ſuam, & gloriam ſuam in manum hoſtis.* Quod in bello cum Philiſtæis tempore Eli factum fuiſſe diſcimus ex I. Sam. IV. 11. Arcam fœderis igitur hic verſ. 61.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

uti etiam Lutherus in gloſſa Germanica exponit, vocat *fortitudinem & gloriam Dei*: ſed in præcedente verſ. 60. meminit etiam tabernaculi ſive tentorii, ſub quo arca collocari conſuevit, idq; deſcribit a duabus inſignioribus ſtationibus, quibus ex præcepto Dei priſcis temporibus diverſis in locis commorata fuit arca, una erat in Silo I. Sam. I. 3. altera in Adama. Ita habet integer verſ. 60. Pſalmi hujus: *Et reliquit Deus tabernaculum, quod olim erat in Silo, tentorium, quod aliquando morari juſſerat in Adama.* Quemadmodnm igitur in priori hemiſtichio tabernaculum deſcribitur a certa ſtatione, ita incongruum haut fuerit, ſi dixerimus, immo ſimpliciſſima textus expoſitio depoſcit, in poſteriori idem ab alia pariter ſtatione deſcribi, & *Adam* eſſe nomen proprium loci.

II. Sam. III. 8.

הֲרֹאשׁ כֶּלֶב אָנֹכִי

VErba hæc Abneri ad Isboſeth recte Latine vertuntur: *Numquid caput canis ego ſum?* Male autem Germanice: Bin ich denn ein Hundskopf? Quemadmodum caput apud Latinos ſæpe ponitur pro Duce vel Principe, ita ראש apud Ebræos, quod infinitis probe exemplis demonſtrari poſſet. Vid. Exod. VI. 14. Num. I. 16. XXX. 1. Jud. XI. 8. Nehem. XII. 7. Jerem. XIII. 21. Ut ſenſus loci noſtri ſit: Num quid reputas me, qui Imperator ſum totius exercitus Iſraëlis, præfectum eſſe cani alicui regendo? num me primipilarem ducem adeo vilipendis? vel plenius: Tu Isboſeth indigne fers, quod conſueverim cum pellice patris tui, quaſi ea familiaritas & contracta vobiſcum affinitas mea probro vobis eſſet & familiæ veſtræ dedecori. Quin rectius eam felicitati veſtræ ac gloriæ duceretis: Num enim ego adeo abjectiſſimæ ſum ſortis, tanquam is, cujus officium in domo aliqua viliſſi-

viliſſimum & contemtiſſimum eſt, ſcil. præfectum eſſe canibus, curam eorum gerere, eis porrigere cibum, coercere illos? Scias vero velim, me non eſſe ejus ſordidæ conditionis, ut meæ cum Rizpa copulæ pudere vos debeat: Præfectus ſum non canum, ſed totius exercitus Iſraelitici: dux primipilaris ſum: Imperator ſum.

II. Reg. XXIII. 29.

וַיְמִיתֵהוּ בִּמְגִדּוֹ כִּרְאֹתוֹ אֹתוֹ

PIentiſſimi Regis Joſiæ (quem Spiritus S. ſplendidiſſimo hoc elogio inſignivit, quod *ante eum non fuerit ſimilis Rex, qui reverſus fuerit ad Dominum toto corde ſuo & tota anima ſua & tota validitate ſua juxta omnem legem Moſis, & quod poſt eum non ſurrexerit Rex ſicut ipſe* verſ. 25.) cruentum interitum enarrat hic Scriptura his verbis: *In diebus ejus* (nempe Joſiæ) *aſcendit Pharao Necho Rex Ægypti contra Regem Aſſur juxta flumen Phrath, & abiit Rex Joſias in occurſum ejus* (atq; ex hac cauſa a Deo fuit punitus, ſiquidem Pharao ex mandato Dei, cui hic refragatus eſt Joſias, bellum iſtud ſuſcepit, Joſiamque, ne ſe ei implicaret, rogavit, uti apparet ex II. Paralip. XXXV. 21. 22.) *& occidit* (Pharao) *eum* (Joſiam) *in Megiddo, ut primum ille vidiſſet eum* i. e. ſtatim atq; in conſpectum Pharaonis veniſſet Joſias cum exercitu ſuo, mandavit ille jaculatoribus ſuis, ut ipſum regem Judæ peterent: telis quippe fuiſſe confoſſum diſerte perhibetur loc. cit. Paralip. verſ. 23. In hoc autem loco noſter vertit: Und ſtarb zu Megiddo. Verum in Ebræo verbum conſtructum eſt in Hiphil, adeoq; ex natura hujus conjugationis indicat eum fuiſſe occiſum, quod teſtatur etiam autor Librorum Paralipomenon. LXX interpretes recte tranſtulere: Καὶ ἐθανάτωσεν αὐτὸν &c. Vulgatus Latinus: *Et occiſus eſt in Mageddo &c.*

Sic etiam cæteri interpretes. Ultimorum verborum pereuntis Josiæ meminit Jeremias propheta in Threnis c. I. 18. si vera sunt, quæ ibi habet Paraphrasta Chaldæus, cujus translatio dicti versus hæc est: *Oraculo ediderat Dominus populo domus Israel, ne exercitum colligeret. Venit tamen Josias Rex prælium committens cum Pharaone claudo in campo Megiddo, quem eo, quod non mandatum illi fuerat, & non consuluerat divinum oraculum, jaculatores tandem sagittis impetentes adeo vulnerarunt, ut semimortuus rex labia vix movens dixerit: Justus Dominus, quoniam verbum illius transgressus sum. Audite nunc omnes populi lamentum, quo lamentatus est Jeremias propter Josiam, & videte dolorem illum, qui accidit mihi post mortem illius. Virgines meæ & ingenui juvenes mei abierunt in exilium.* Ejusdem meminit idem Paraphrasta c. IV. 20.

Esdr. VI. 11.

וּבַיְתֵהּ נְוָלוּ יִתְעֲבֵד עַל־דְּנָה׃

Videtur B. interpres noster dubitasse de genuino sensu vocabuli Chaldaici נְוָלוּ: nam in editionibus annorum 1524. 1534. & aliis vertit: Und sein Haus soll verkauffet werden um der That willen. Postea ita mutavit, uti in hodiernis legitur: Und sein Haus soll dem Gericht verfallen seyn; aut certe secutus est Vulgatum Latinum, qui habet: *Domus autem ejus publicetur.* Quæ expositio admodum ambigua est. Radix apud Thalmudistas & Rabbinos usitata significat *inquinare, fœdare, deturpare*: unde ortum nomen נְוָלוּ notat *inquinationem, stercus, sterquilinium, latrinam, fimum, sordes, locum ubi immunditiæ colliguntur.* Unde Pagninus, Münsterus, Avenarius, Buxtorfius, Schindlerus recte vertunt: *Et domus ejus sterquilinium fiat.* Crinesius: *Et domus ejus in sterquilinium redigatur.* Arias Montanus: *Et domus ejus latrina fiat.* Piscator:

tor: Und ſein Haus ſoll zum Miſthauffen gemacht werden. Toſſanus: Und ſein Haus ſoll zum Wuſtplatz (da man allen Wuſt und Unflat hinſchütten ſoll) gemachet werden. Ita etiam R. Elias Germ. in Lex. Chald. fol. 88. col. 2. Pæna hæc orientalibus non erat inconſueta. Ita cum Chaldæi regi Nebucadnezar ſomnium ſuum explicare neſcirent, alloquitur hic ipſos: *Ecce ſi non ſcire feceritis me ſomnium, domus veſtræ in latrinas ſive ſterquilinia ponentur.* Dan. II. 5. Idem Nebucadnezar poſt mirabilem conſervationem trium virorum in igne fornacis conſtituit decretum, *ut domus uniuscujusq;, qui blasphemiam dixerit contra Deum Sadrach, Meſach & Abednecho, in latrinam ſive ſterquilinium ponatur.* Dan. III. 28.

Jeſai. III. 24.

כִּי־תַחַת יֹפִי׃

POſtquam in luxum veſtium capite hoc gravi reprehenſione invectus eſſet Deus, verſu hoc 24. denunciat, quantam ille paſſurus ſit cataſtrophen. *Et erit,* inquit, *pro aromate fœtor, & pro cingulo excisio, & pro crinium æquali diſpoſitione calvitium, & pro pectorali faſcia cinctura ſacci.* Quæ jam in textu ſequuntur, ambigua reddit vocabulum כִּי, quod aliquando eſt particula, aliquando nomen. In priori forma ſignificat *quia, quoniam, nam &c.* Itaq; textum hunc nonnulli interpretantur, *quia loco pulchritudinis,* ſubintellige, erunt vel accident tibi iſta omnia jam ante memorata. Atq; ita vertunt b. Lutherus & Arias Montanus. Si vero ſit nomen, ſignificat *ardorem, aduſtionem.* Quo ſenſu Deus in priori illa oppoſitione luxus veſtium & pœnarum perſiſteret hoc modo: *Erit tibi ardor pro pulchritudine.* Hanc interpretationem ponunt Pagninus, Münſterus, Toſſanus, Piſcator, Amama, Buxtorfius, Avenarius, & pleriq; Rabbinorum. Intelligunt vero eam aduſtionem, quæ fit ab ardore ſolis, quam ſcilicet ſuſtenturi

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

ſunt Judæi, partim in transportatione ex terra ſua in alienam, partim in duriſſimis laboribus ruri & ſub dio in ipſa aliena terra exantlandis. Verum cum cognatum vocabulum ab eadem radice, unde כִּי deducitur, ortum, Levit. XIII. 25. 28. de lepra uſurpetur, forte non incommode aduſtio, quam Deus heic apud Eſaiam minatur, de inflammatione illa, quæ lepræ conjuncta eſt, explicari poterit, quaſi dicat: Vos delicatæ & tenellæ fæmellæ, quæ ſplendente fuco ornaſtis faciem, & colorem fuiſtis mentitæ, percutiemini morborum teterrimo, nempe lepra, qua Judæis præſertim nihil execrabilius contingere poterat. Atq; ita locum hunc eleganter explicat Don Iſaac Abarbenel. LXX interpretes, & Vulgatus Latinus verſ. hujus 24. totum poſterius hemiſtichium in translationibus ſuis prorſus omiſerunt.

Tob. III. 7.

Τῇ θυγατεὶ Ραγυὴλ Σάῤῥα ἐν Εκβατάνοις.

VUlgatus Latinus vertit: *Eadem die contigit, ut Sara filia Raguelis in Rages civitate Medorum, & ipſa audiret improperium ab una ex ancillis patris ſui.* Hunc ad verbum ſecutus Lutherus: Sara eine Tochter Raguel / in der Meder Stadt Rages. Utraq; translatio, quæ Raguelem cum filia ſtatuit habitaſſe in Rages, adverſatur textui Græco, qua lingua librum hunc apocryphum originaliter ſcriptum fuiſſe ſentiunt, ſi Hieronymum excipias, pleriq; eruditi: ſed & Ebraica editio libelli Tobiæ (quem nequaquam ex Latina Lingua in Ebræam convertit Sebaſtianus Münſterus, uti Rabbi quidam mentitur, ſed Ebraice conſcriptum, ac a Judæis Conſtantinopoli typis impreſſum, atq; acceptum ab Oswaldo Schreckenfuchſio Baſileæ anno ſuperioris ſeculi XLIX. recudi curavit laudatus Münſterus) cum Græco textu conſpirat ac habet:

habet: *Eadem die occurrit tale quid Saræ, filiæ Raguelis, quæ fuit in Ecbatanis.* Unde iterum patet, falſum eſſe, quod vulgo de hoc ebræo Tobiæ libro ſentiunt quamplurimi, eum lingua illa translatum eſſe ex verſione Vulgata Latina, quæ magno exemplarium conſenſu hic habet *in Rages*, cum Ebræus textus legat, *in Ecbatanis*. Aut ſaltim Vulgata Latina verſio, quæ hodie extat, corrupta ſtatuetur eſſe, & miris modis diſcrepare ab ea, quæ priſcis temporibus fuit, & ex qua, ut illi volunt, translata fuit verſio Ebræa. Neceſſe autem eſt, ut Vulgatæ Latinæ & Germanicæ noſtræ verſionibus Græcum ac Ebræum textum hic præferamus, & ſtatuamus, Raguelem cum filia fuiſſe non in Rages, ſed in Ecbatanis, niſi manifeſtam contradictionem & inextricabilem difficultatem in hoc libello Tobiæ velimus admittere. Liqueſcit hoc ex capitum contextu. Nimirum Tobias filium ſuum ad recipiendam pecuniam mutuo datam (de quo cap. I. 16. 17.) & reſtituendum chirographum, mittit ad Gabelem, habitantem in Rages civitate Medorum cap. IV. 21. Profectus igitur cum ſocio Azaria appulit in itinere ad Raguelem, apud quem divertit, Saram filiam ejus uxorem duxit, nuptiasq; fecit, cap. VII. & VIII. & cum ſolemnia iſta expeditioni a patre ſibi demandatæ magnam injeciſſent moram, neq; dum junior Tobias avelli poterat ab iis, ut tamen vel per ſocium Azariam, quod pater volebat, efficeret, proficiſci juſſit eum ex urbe, in qua ſocer ſuus Raguel habitabat, & ipſe modo nuptias celebraverat, ad Gabelem in Rages habitantem cap. IX. 1. ſeqq. Inde ſine mora Azarias cum quatuor ſervis Raguelis & duobus camelis in viam ſe dedit, profectus ad Gabelem in Rages, atq; omnia ſibi commiſſa executus. cap. IX. 6. ſeqq. Ex quibus omnibus pleniſſimum fit, (1) Gabelem habitaſſe in Rages civitate Medorum, 188. milliaribus a Ninive, ubi Tobias ſenior habitabat, diſtante. (2) Raguelem in alia civitate longo a Rages intervallo habuiſſe

buiſſe lares, ad quam ex civitate illa cum camelis iter facere opus habuerit Azarias. Et hæc fuit Ecbatana, metropolis regni Mediæ, Regum ſedes æſtiva, dicta olim Achmetis, (Vid. Eſr. VI. 2.) quæ adhuc 65. milliaribus a Rages diſtitit. Adeoq; (3) falſum eſſe, quod verſiones Vulgata Latina & Germanica noſtra habent, *filiam Raguelis Saram in familia paterna in urbe Rages degiſſe.*

Jud. XXI. 22.

כִּי לֹא אַתֶּם נְתַתֶּם לָהֶם כָּעֵת תֶּאְשָׁמוּ

POſt graviſſimam cladem, quam Benjamitis intulere cæteræ tribus Iſraeliticæ ob deteſtandum facinus cum uxore Levitæ commiſſum, Judic. XIX. quaſi ſcelus tot mille hominum ſanguine non ſatis fuiſſet expiatum, ſanctiſſimo jurejurando ſe inſuper obſtrinxerunt invicem ad unum omnes Iſraelitæ, ne quisquam ex ſe cuiquam Benjamitarum filiam daret in uxorem, Jud. XXI. 1. idq; juramentum tam ſtrictum fuit, ut qui id non præſtaret, concordibus populi ſuffragiis morte afficeretur, Jud. XXI. 5. Inde cum compertum fuiſſet, ſolos cives urbis Jabes iſti juramento præſtando ſe ſubduxiſſe, omnes ejus incolas, viros, mulieres & parvulos, ſolis virginibus exceptis, armata manu non habito reſpectu percuſſerunt, Judic. XXI. 9. ſeqq. Poſtquam itaq; pœnitudine juramenti & commiſeratione erga Benjamitas ducti eſſent Iſraelitæ, hoc conſilii apprehenderunt, ut ſuperſtites Benjamitæ raperent vi Siloenſium filias ad ſacram aliquam ſolennitatem commeaturas, ita enim putabant & conſultum iri Benjamitis in matrimonio ineundo, & Siloenſes ſolutum iri ſacramento, quod præſtiterant, quandoquidem conjuraſſent, ſe nulli Benjamitarum daturos filiam, Benjamitæ vero eas rapuiſſent, quas ſcilicet Siloenſes non dediſſent.

Hoc

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Hoc ſtratagema liberandi ſe jurejurando his verbis Benjamitis proponunt Iſraelitæ verſ. 21. *Si egreſſæ fuerunt filiæ Silo ad ſaltandum in choris, vos exite ex vineis, & rapite vobis unusquisq; ſibi uxorem aliquam de filiabus Silo &c.* verſ. 22. *Cum vero patres aut fratres earum venerint ad jurgandum nobiſcum, nos dicemus ad eos: Miſeremini noſtri cauſa eorum, quia non accepimus unicuiq; mulierem ſuam in bello* (hoc eſt, in bello, quod cum civibus Jabes geſſimus, non tot virgines ſuperſtites reliquimus, quot Benjamitis ſufficerent. Nam filiarum Jabes captæ ſunt quadringentæ, de Benjamitis autem ſupererant ſexcenti.) *quia non vos dediſtis eis, ita enim pro tempore deliquiſſetis,* (quaſi dicant: Non eſt quod vos religio ſacramenti a vobis præſtiti aut metus inde eventuræ pœnæ atq; exemplum Jabeſitarum terreat vel urgeat, quia vos non dediſtis eis filias, quod jurejurando voviſtis, ſed illi rapuerunt eas, adeoque vos & a juramento & a culpa ſoluti eſtis.) Hic eſt difficillimi loci expeditiſſimus ſenſus. A quo longe abſcedit Vulgatus Latinus in verſione ultimorum verborum verſ. 22. *Rogantibus, ut acciperent, non dediſtis, a veſtra parte peccatum eſt;* & hunc ſecutus Germanicus interpres: Ihr wolt ſie ihnen nicht geben / die Schuld iſt jetzt euer. Immo vero ſi Siloenſes Benjamitis dediſſent filias, ſi ab illorum parte fuiſſet peccatum, ſi culpa fuiſſet in ipſis, utiq; etiam fracti juramenti fuiſſent rei, neq; debuiſſent non exſcindi penitus exemplo Jabeſitarum.

1. Reg. XXI. 27.

וַיְהַלֵּךְ אַט׃

COmminationibus divinis per Eliam annunciatis conſternatus ſceleratus rex Ahab pœnitentiam ſubito agere cœpit, ſuamq; contritionem externis iſtis ſignis memorante Scriptura declaravit: *Scidit veſtimenta ſua, & poſuit ſaccum*

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

ſuper carnem ſuam, & jejunavit, & dormivit in ſacco, & ambulavit ſenſim. Ita recte vertunt Arias Montanus, & Pagninus. Mœſti & lugentes ſenſim ac leniter ingredi ſolent. Ex qua cauſa locutionem hanc generali paraphraſi expreſſit B. Lutherus: und gieng jämmerlich einher. Ab illa longius abſceſſit Vulgatus Latinus: *Et ambulavit demiſſo capite.* Quem in primis editionibus anni XXIV. & ſeqq. ſuperioris ſeculi ſecutus fuerat etiam noſter interpres: und gieng krum einher. Longius vero adhuc deſerit textum Jonathan Chaldæus transferendo: *Et ipſe ambulabat diſcalceatus.* Cujus orbitam in verſione ſua preſſit etiam Münſterus. Ad eundem modum vocem illam interpretatos fuiſſe LXX Græcos, ait Emanuel Sà comment. in hunc locum. Quod autem falſum eſt: habent enim illi: καὶ ἐπορεύθη κεκλιμένος. Licet vero dubium ſit nullum, Ahabum non capite ſolum, ſed & brachiis ac manibus pænitentiæ ac triſtitiæ edidiſſe ſigna; Scriptura tamen hîc non de illis, ſed de modo incedendi loquitur. Vocabulum אַט Buxtorfius exponit *ſenſim, leniter, lente.* Marinus *ſenſim, pedetentim.* Avenarius *leniter, pedetentim, paulatim, absq; ſtrepitu.* Et plerumque accipitur de greſſu lento. Præter hunc locum ter tantum particula hæc in fonte reperitur, Gen. XXXIII. 14. Ubi noſter vertit: Ich will mählich nach treiben; II. Sam. XVIII. 5. Ubi noſter: Fahret nur ſäuberlich mit dem Knaben Abſolom; Eſ. VIII. 6. Ubi noſter: Das ſtille gehet. Præſentem quem tractamus locum recte etiam expoſuit Piſcator: Und gieng leiſe einher.

Pſalm. CXXXIX. 6.

פְּלִיאָה דַעַת מִמֶּנִּי

Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ. Sic vertunt LXX Græci, a quibus ſuam translationem mutuatus eſt Vulgatus Latinus: *Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex me.* Ex hoc loco D. Au-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

D. Augustinus adstruit, hominem intuitu suimet ipsius & miræ creationis suæ intelligere posse mirabilem Dei sapientiam. Verba ejus sunt: *Mirifica est scientia tua ex me, invaluit, & non potero ad illam. Ex me quippe intelligo, quam sit mirabilis & incomprehensibilis scientia tua, qua me fecisti, quando nec me ipsum comprehendere valeo, quem fecisti.* lib. XV. de Trinitate c. 7. circa finem Tom. 3. fol. 102. Verum hoc non indigitat Ebræus fons, sed tantum in genere reputat profunditatem omniscientiæ Dei, in quam nemo hominum possit penetrare, siquidem præfixum מ hic non significat *ex*, uti LXX & Vulgatus transtulere, sed *præ*, uti Arias Montanus & alii interpretantur: *Mirabilis scientia præ me.* Quod postmodum exponi debet: *Mirabilior est scientia tua me;* uti vertit Pagninus. Notum est, Ebræos in gradibus comparationis exprimendis non flectere adjectiva sua more Græcorum vel Latinorum, sed gradus illos formare beneficio certarum particularum. Ita comparativus gradus constituitur, quando adjectivo invariato manente, rei, cum qua fit comparatio, præfigitur litera מ, quæ deinde literaliter exponi debet *præ*, non vero *ex*. Sic Jud. XI. 25. *Num bonus tu præ Balack?* i. e. an melior es Balacko? Prov. VIII. 11. *Bona est sapientia præ margaritis* i. e. melior est margaritis. Ezech. XXVIII. 3. *Sapiens es tu præ Daniele*, i. e. sapientior &c. Ita hoc loco *mirabilis scientia præ me* i. e. mirabilior me, quasi dicat: Non possum tua scire secreta, & in profundum sapientiæ tuæ mens mea non potest introire, uti locum hunc recte declarat Hieronymus. Rectissime vertit b. Lutherus: Solches Erkänntniß ist mir zu wunderlich. Nec male Symmachus: *Prætergreditur me scientia tua.* Vulgatam suam libere hic corrigit Jesuita Emanuel Sà, pro *ex me* substituendo *præ me*, additque: *quasi dicat, mirabilior est, quam ut possim assequi.*

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Ezech. XXXIV. 16.

הַשְּׁמֵנָה וְאֶת־הַחֲזָקָה אַשְׁמִיד

NOtum eſt, quod ד & ר, quantumvis diverſiſſimæ ſint conſonantes, figura tamen non multum inter ſe diſcrepent, adeoq; facile confundi poſſint. Accidit hoc LXX interpretibus, cum locum hunc verterent, & אַשְׁמִיד *perdam* legerent ſenſu plane contrario אֶשְׁמִיר *cuſtodiam*, & ſic transferrent, καὶ τὸ ἰσχυρὸν φυλάξω, vitio evidentiſſimo. Quod nec evitavit Vulgatus Latinus transferens: *Quod pingue & forte cuſtodiam.* Hos ſecutus Germanicus noſter: Was fett arck iſt/ will ich behüten. Quanquam vero ſit, qui verſionem hanc auſit defendere, ſatius tamen nos ducimus clariſſimæ veritati dare palmam, quod & fecerunt Vinarienſium Bibliorum Gloſſatores Theologi jam allegata B. Lutheri verba rectius in contrario ſenſu exponentes: Dagegen will ich verderben und vertilgen die Gottloſen / die ſich auf ihre Stärcke verlaſſen und in Wollüſten leben ꝛc.

Amos. VI. 10.

וּנְשָׂאוֹ דוֹדוֹ וּמְסָרְפוֹ

ANguſtias & clades bellicas in futura captivitate Judæis eventuras capite hoc per partes diducit Propheta, & verſiculo hoc proponit domum aliquam cadaveribus funeſtam, atq; ait ſecundum Vulgatum Latinum: *Et tollet eum propinquus ſuus & comburet eum.* Arias Montanus: *Et tollet eum patruus ſuus, & cremabit eum.* Piſcator: Und wird ein jeglichen ſein Vetter nehmen und ihn verbrennen. Sic etiam S. Hieronymus, Aben Eſra & alii. Alii vero pro *cremabit eum*, vertunt *avunculus ejus.* Münſterus: *Et tollet eum patruus ejus & avunculus ejus, ut efferat oſſa de domo.* Sic etiam transferunt R. Salomo, R. Juda, R. Kimchi, R. Nathan &c. Reuchlinus, Pagninus, Vatablus, Schindlerus, & alii.

alii. Hos secutus noster: Daß einen jeglichen sein Vetter und sein Ohme nehmen/ und die Gebeine aus dem Hause tragen muß. Videtur autem prior illa versio isto premi absurdo, quod inde colligi queat, cadavera apud Judæos olim fuisse combusta, cum non cremationem, sed humationem apud eos obtinuisse certum sit. Verum enim vero non obstante hoc, de vocabulo, circa quod cardo controversiæ volvitur, recte scribit M. Marinus: *Vocem hanc avunculum i. e. matris fratrem sine ulla ratione interpretantur: ego verbum esse judico ex significatione comburendi.* in Arca Nohæ Tom. 2. fol. 15. Pariter postquam B. Lutheri & aliorum ei adstipulantium interpretationem adduxisset D. Martinus Geierus, statim deinceps hæc subjungit verba: *Verum nequid dissimulem, insolens quodammodo videtur talem asserere significatum, qui nullum alias vel in Ebræa vel cognatis Chaldæa, Syra aut Thalmudica linguis habeat fundamentum.* De luctu Ebræorum c. 6. §. 6. pag. 112. & seqq. Avenarius & Buxtorfius vocabulum itidem ex comburendi significato, sed nominaliter transferunt *ustorem*, *vespillonem*, *curatorem funerum*. Expeditior igitur & firmior utiq; est expositio ex notione *comburendi*, quam illa altera, quando Ebræum vocabulum *avunculum* significare incerto traditur. Ad absurdum vero jam supra memoratum quod attinet, etsi quidam Vulgati Latini versionem defendere conantur, perhibentes, aliam fuisse rationem casus necessitatis, veluti in magna peste aut insigniori clade, quando qui rite curarent funus, præsentes non erant, ut ita combureretur cadaver alias ex ritu gentis sepeliendum; existimo tamen cum laudato Geiero, textum hunc sic ad amussim verti debere: *Tollet eum patruus ejus & cremabit ei ad efferendum ossa ex domo*, i. e. deducturus funus accendet thymiamata fragrantiæ causa, ne pestilenti odore comites funeris & vicini infestentur. Ritus hic quemadmodum in inferiis Ethnicorum erat usitatissimus, ita pri-

ſcis etiam Ebræis non fuit plane inconſuetus. Illuſtre exemplum vide II. Paralip. XVI. 14.

Marc. III. 21.

Καὶ ἀκούσαντες οἱ παρ' αὐτοῦ ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτόν, ἔλεγον γὰρ, ὅτι ἐξέστη.

TOtus contextus ita redditur a Vulgato Latino: verſ. 20. *Et veniunt ad domum, & convenit iterum turba, ita ut non poſſent neq; panem manducare.* verſ. 21. *Et cum audiſſent ſui, exierunt tenere eum, dicebant enim: quoniam in furorem verſus eſt.* verſ. 22. *Et Scribæ, qui ab Hieroſolymis deſcenderant, dicebant, quoniam Beelzebub habet &c.* Verſione hac apud alios plerosq; interpretes etiam recepta diciur JEſus *furere* ſive apud ſe non eſſe, vel extra ſe eſſe. Expoſitione, ſi fas eſt dicere, indigna, neq; neceſſario ex textu fluente, immo aliis Evangeliſtis eandem hiſtoriam recitantibus prorſus contraria. Quin in hoc ipſo Marci loco haut bene convenit inter ſe contextus apud nonnullos interpretes, inter quos Lutherus: **Und da es höreten / die um ihn waren / giengen ſie hinaus und wolten ihn halten; denn ſie ſprachen: Er wird von Sinnen kommen.** Chriſtus enim verſ. 20. expreſſe dicitur fuisſe intra domum, & tamen illi, qui circa ipſum tunc erant, perhibentur exiviſſe extra domum, ut tenerent eum, qui erat in domo. Totum nervum commodioris atq; verioris ſenſus continet Græcus verſ. 21. textus. Is ut attingatur, tria notanda ſunt in anteceſſum. (1) Vocabula οἱ παρ' αὐτοῦ vel accipi poſſunt conjunctim, quomodo phraſis οἱ παρὰ σοῦ apud Grammaticos exponitur *nuncii tui, vel abs te miſſi*; ut apud Marcum quidam a Chriſto foras miſſi intelligantur, poſtquam tumultuantis populi ad ædes confluxum inaudiviſſent intra domum: vel accipi poſſunt diviſim, ut οἱ ſignificet *quosdam, aliquos*, & pertineat ad verbum ἀκούσαντες, voces παρ' αὐτοῦ autem ad verbum ἐξῆλθον ſpectent, tali ſenſu:

Et

Et audientes aliqui exiverunt ab eo. (2) Verbum κρατέω in S. Scripturis v. g. apud LXX interpretes Daniel. X. 8. XI. 6. ponitur pro עָצַר, quod ſignificat *detinuit, cobibuit, imperando coercuit.* (3) Pronomen αὐτὸν & verbum ἐξέστη nequaquam referenda ſunt ad Jesum, ſed ad nomen ὄχλος, quod eſt verſ. 20. unde jam talis emergit verſio textus Marci: *Et veniunt in domum, & convenit iterum turba adeo, ut ne panem quidem poſſent edere, & audientes quidam ab eo miſſi exierunt, ut eam ſiſterent, dicebant enim, quod fureret,* ſcilicet turba, quæ præ vehementi deſiderio ad Jesum appropinquandi ita violenter irruebat, ut cibum edere non poſſent. Hunc verum loci ſenſum eſſe, probari poteſt ex Matthæi XII. 23. Ubi eadem narratur hiſtoria eodemq; verbo dicitur: Ἐξίσταντο πάντες οἱ ὄχλοι, οἱ δὲ Φαρισαῖοι &c. i. e. *obſtupuit, ſive apud ſe præ admiratione non erat tota turba; Phariſæi vero dicebant: Hic non ejicit dæmones, niſi in Beelzebub, principe dæmoniorum.* Marcus vero ſic loquitur: Ἔλεγον γὰρ, ὅτι ἐξέστη, καὶ οἱ γραμματεῖς i. e. *dicebant enim, quod fureret,* vel apud ſe non eſſet, ſcilicet turba; *Scribæ vero dicebant, quod haberet Beelzebub, & in principe dæmoniorum ejiceret dæmonia.* Hoc tantum inter Evangeliſtas iſtos diſcrimen eſt: Matthæus habet ἐξίσταντο in paſſivo, Marcus ἐξέστη in activo, quos verbo ſynonymo interpretatur Lucas XI. 14. Καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι &c. i. e. *Mirata eſt turba; quidam vero ex eis dixerunt, in Beelzebub principe dæmoniorum ejicit dæmonia.* Nam apud Phavorinum ἐξέστην exponitur ἐθαύμασα, ἐξεπλάγην. Turba igitur inſanivit, vel apud ſe non erat ſive præ admiratione, ſive præ deſiderio, ut ad Jesum pertingeret; Scribæ vero indignati populum tanto ardore ad eum prorumpere dicebant, quod Chriſtus haberet Beelzebub, cujus artibus miracula ſua, quorum cauſa tantus ad ipſum fiebat vulgi confluxus, edidiſſet. Puto autem eos, qui domo exiverant, ad compeſcendum obſtrepentem turbam, eleganti paronomaſia uſos dixiſſe ſua lingua הָמוֹן הָמָה, nam

vox

vox הָמוֹן multitudinem ſive turbam ſignificat, reſpondetq; Græco ὄχλος, ac deſcendit a radice הָמָה *ſtrepuit, fremuit, tumultuatus fuit*, quaſi dicant: Turba originem ſuam, a qua nomen accepit, ſervat, dum more procellarum intra ſe contineri amplius non poteſt, ſed perſtrepit ac tumultuatur.

Luc. VI. 48.

Ὃς ἔσκαψε, καὶ ἐβάθυνε, καὶ ἔθηκε θεμέλιον ἐπὶ τὴν πέτραν.

TOtus hic locus a multis commentatoribus (quos pictores paſſim imitantur in delineanda hac parabola) præpoſtere fuit acceptus, ac ſi per τὴν πέτραν intelligeretur rupes quædam ex plana terra in ſublime ſurgens, caputq; ad nubila tendens, cum vice verſa vox πέτρα hic non rupem, ſed ſaxorum molem ac congeriem ſignificet, neq; a planitie ſurſum editam, ſed projectam ac ſuppreſſam in foveam. Parabola metaphoricis locutionibus redundat, ſumtis ab architectis. *Qui venit ad me &c.* ait Chriſtus, *ſimilis eſt homini, qui fundamentum fodit, & profundavit, & poſuit ſuper lapidem ſive in lapidem.* Et huic deinde opponitur verſ. 49. *homo, qui ædificat domum ſuam ſuper terram* χωρὶς θεμελίου, *absq; fundamento.* Ita nempe mos eſt eorum, qui ſunt ædificaturi. Profundam primo fodiunt foſſam, quam deinde ſolent adimplere lapidibus arctiſſime preſſis inſtar petræ, atq; in ejusmodi fundamento ſuper eos in hunc modum poſito ſecurus pergit architectus. Inundatio facta non poteſt eam domum movere, fundata eſt enim ſuper lapidem, ſeu lapidum demerſa congeries fundamentum eſt, quo ſecura fit domus illa. Vice verſa, quæ fundata eſt ſuper ſolum ſeu ſuper planam terram, χωρὶς θεμελίου, de ea dicit Chriſtus, cadere eam continuo, ſimul ac illiſus ei fuerit fluvius. Immo vero certe, ſi quis in petram aliquam de terra exaltatam ſive rupem domum ædificaverit (quomodo verſ. 48. multi, uti dictum, intelligunt) ſimulac inundatio fuerit facta, & ipſam evertet funditus, ac torrente abripiet.

Luc. XII. 29.

Καὶ μὴ μετεωρίζεσθε.

SErmone hoc toto a verſ. 15. usque ad verſ. 34. præcipit Chriſtus, ut caveamus nobis ab avaritia ac nimia pro victu & amictu cura. Et verſ. 29. inquit: *Vos igitur, ne quærite, quid eſuri ſitis aut bibituri*, καὶ μὴ μετεωρίζεσθε. Quod Vulgatus Latinus vertit: *Et nolite in ſublime tolli.* Lutherus: **Und fahret nicht hoch her.** Etſi vero verſio non repugnat Græco verbo, quod eſt a primitivo ἀείρω, *tollo*, & apud Autores ſignificat *ſublime petere, elevari*; in expoſitione tamen ſententiam parit difficilem, & cum contextu quodammodo inæquabilem, qui, uti diximus, ſuperfluam ſolicitudinem ac puſillanimitatem propter vitæ ſuſtentationem diſſuadet. Miror autem, pleroſque interpretes dicto verbi ſignificato inhæſiſſe, neque de alio ulterius disquiſiviſſe, quod ſuppeditat Gloſſarium vetus, in quo μετέωρος eſt κρεμάμενος *ſuſpenſus*, & ὁ μὴ ςερεὸς τὸν νοῦν, *animo inſtabilis.* Et apud Dionyſium Halicarnaſſæum μετέωροι φῆμαι ſunt *incerti rumores.* Hinc jam exacte cohæret contextus, & Chriſtus his verbis in eadem materia perſiſtit, cum dicit: vos nolite quærere, quid manducetis aut bibatis, & *ne eſtote ſuſpenſo animo*, ſcilicet propter cibum ac potum. Ita textum noſtrum intellexit Syrus, quando vertit: *Ne diſtrahamini mentibus veſtris propter illa, quæ manducetis & bibatis.* Et Theophylactus ad hunc locum μετεωρισμὸν explicat τὸν περισπασμὸν, quod notat *diſtractionem, ortam ex curis ac negotiis diverſis.* Datur præterea & tertium ſignificatum hujus verbi loco huic haut inconveniens apud LXX Interpretes, qui eandem vocem Ebraicam, quam Prov. XIV. 10. λυπηρὸς vertunt, Ezech. III. ℣. 14. transferunt μετέωρος. Unde præſens noſter locus exponi

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

poni etiam poteſt : *Et ne triſtitia afficiamini,* ſcilicet propter cibum ac potum.

Luc. XV. 7.

Ἢ ἐπὶ ἐννενηκονταεννέα δικαίοις, οἵτινες οὐ χρείαν ἔχουσι μετανοίας.

DIci non poteſt, quantas apud interpretes difficultates, quam præpoſteras apud commentatores expoſitiones, quos inter partes litigantes veteres ac recentiores tumultus cauſatus fuerit locus iſte; neque enim non disputatum fuit ſolum, quomodo nonnulli pœnitentia non habere opus perhiberi queant, ſed & quo pacto ſuper uno peccatore reſipiſcente majus gaudium dicatur fore in cælo, quam ſuper 99. perfecte juſtis. Et quanquam nonnulli verum loci ſenſum attigerunt, intactam tamen, quantum vidi, reliquerunt rationem illius, & quomodo is ex fontis græci verbis fluat. Ut igitur & hoc teneatur, duo notanda ſunt, unum circa nomen δίκαιος, alterum circa phraſin χρείαν ἔχω. Nomen quod attinet, id non ſignificat hic eum, qui revera ſit juſtus, ſed *qui tantum apparenter, in ſpeciem, & externo colore talis eſt*, ſignificato deſumto ex Ebræo verbo צָדַק quod cum primario & proprie ſignificet *juſtus fuit*, tamen a LXX interpretibus quandoq; recte vertitur : δίκαιος ἀναφαίνεται, *juſtus apparet*, Jobi XIII. 18. & XL. 3. item οἴεται δίκαιος εἶναι, *putat ſe juſtum eſſe*, Jobi XI. 2. Circa alterum obſervetur Ebræum verbum חָפֵץ, quod notat *voluit, deſideravit, delectatus fuit*, & a LXX Græcis varie redditur, nimirum per θέλω, βούλομαι, βουλεύομαι, εὐδοκέω, μέλει, ἐπιθυμέω, αἱρετίζω, ἐράω, ἀγαπάω &c. Sed & idem Proverb. XIIX. 2. Eſ. XIII. 17. Dan. III. 16. per χρείαν ἔχω vertitur. Unde phraſis אֵין חֵפֶץ בּוֹ, *non eſt voluntas in eo*, ab iisdem exprimitur οὐκ ἔστι χρεία αὐτοῦ, Jerem. XXII. 28. XLVIII. 38. Hinc jam expeditiſſimus emergit ſenſus verborum Lucæ, fore nempe gaudium in cœlo ſuper uno peccatore

catore resipiscente, *quam super 99. justis, qui scilicet tales se esse putant, neq; resipiscere volunt, aut curam gerunt pœnitentiæ:* Quales Pharisæos fuisse (contra quos parobola isthæc fuit dicta, uti patet ex vers. 2.) tota Evangelica historia clamat. At objiciat aliquis: Si super pœnitente uno majus erit gaudium in cælo, quam super nonaginta novem impœnitentibus, sequitur quodammodo inde, etiam super his gaudium, licet non æque magnum, atq; super illis agitari in cælo. Respondetur: Ebræorum mos fert, comparationem instituere per negationem, & viceversa negationem per comparationem. Prioris exemplum est Hos. VI. 6. *Misericordiam volo, & non sacrificium*, i. e. magis volo, quam sacrificium. Posterioris exempla sunt Jobi XXXV. 11. *Deus docet nos præ feris terræ*, i. e. docet nos, non feras terræ, quæ sunt indociles. I. Sam. XXIV. 17. Dicit Saul ad David: *Justus es præ me*, additq; rationem, *quia tu retribuisti bonum, ego malum.* Atqui hoc plane non erat justum. I. Cor. VII. 9. *Melius est nubere, quam uri*, i. e. nubere bonum est, uri non bonum. Pari modo hic cum dicitur: *Gaudium erit super pœnitente, quam super nonaginta novem, non delectatis pœnitentia*, sensus est: Super pœnitente gaudium erit in cælo, non vero super impœnitentibus, licet multi sint eorum.

Psalm. II. 13.

נַשְּׁקוּ־בַר

OSculamini filium. Vulgatus: *Apprehendite disciplinam.* Præcipuum vaticinium de Christo in Ebræo fonte heic tam perspicuum est, ut (sequuntur jam verba ipsa Bellarmini) *editiones Ebrææ magis Judæos vexent, quam Latinæ, ex quibus adversus Judæos nihil adduci potest, ut in Psalmo II. Vulgatus:* apprehendite disciplinam. *Ebræus:* osculamini filium.

Et hic locus est invictus adversus Judæos. &c. l. 2. de V. D. c. 2. §. Argumentum quartum. Adde eundem ibidem c. 13. & lib. 1. de Christo c. 5. Idem ingenue agnoscunt Genebrardus, Andradius, Jansenius, Sà & alii. Quæ vero obsecro perversitas hæc est, testimonia de Christo tam luculenta translationis obscuritate tam futili obfuscare & Vulgatam authenticam declarare, quando in locis ad primarium fidei articulum pertinentibus ab Ebraica veritate deficit? Prolixe hunc locum contra Pontificios tractarunt Tarnovius, Rivetus, Chamierus, Amama, Junius, Whitakerus, & alii.

Gen. XXIV. 36.

וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי בֵן לַאדֹנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ

VErba hæc sunt servi Abrabami ad familiam Bethuelis, a Vulgato Latino sic translata: *Et peperit Sara uxor domini mei filium domino meo in senectute sua.* Ultimum hoc pronomen, quanquam in Latino ambiguum sit, & ad utrumvis parentum possit referri; in Ebræo textu tamen fœminini generis est, atq; sic hoc loco indicatur, Isaacum a matre vetula, & quæ secundum consuetum naturæ ordinem non poterat concipere amplius ac parere (vid. Gen. XVIII. vers. 11.) adeoq; miraculose in lucem fuisse editum, & hoc ipsum pro argumento persuasionis ad conciliandum Isaaco matrimonium adhibet servus Abrahami, postquam omnes divitias domini sui versu antecedente 35. speciatim recensuisset ac deprædicasset. B. Lutherus vero sive ambiguitate Latinæ translationis seductus, seu hypothesin, de qua pag. 1. secutus, in masculino vertit: Dazu hat Sara/ meines Herrn Weib/ einen Sohn gebohren meinem Herrn in seinem Alter.

Quod

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Quod fontis veritati & Spiritus S. intentioni in hoc quidem loco ſane repugnat. Etſi enim ambo conjuges ſenuerant Gen. XIIX. 11. ſervus tamen hic exaggerat tantum ſenectutem Saræ eo, quod viros provectiſſimæ ætatis viribus non ita fuiſſe dejectos, quin adhuc generarent, exempla antiqua & recentiora teſtentur: Abraham enim vix jam centenarius genuit Iſaacum, Gen. XXI. 5. At genuerunt liberos paris aut majoris ætatis Patriarchæ multi tam ante, quam poſt diluvium. Vid. Gen. V. & XI. Exempla nupera habes apud Levinum Lemnium lib. IV. de occulis Nat. miraculis cap. 24. p. 464. Et vice verſa uſu inconſuetum eſt, mulierem, in qua deſiit via mulierum (uti Scriptura loquitur Gen. XIIX. 11.) parere. Quod cum in conceptione Iſaaci contigerit, ſervus Abrahami pro miraculo id hic recenſet, & innuere vult, dubium non eſſe, quin Deus amet Iſaacum, & evecturus ſit ad altum dignitatis culmen, quod tam mirabiliter eum ab effœta vetula naſci permiſerit, ut Bethueli cauſa ſit nulla in deſponſatione filiæ cum Iſaaco tergiverſandi. Simile exemplum habemus Luc. I. 7. 8. ubi etſi ambo parentes Johannis baptiſtæ eſſent ſenes, tamen angelus Mariæ miracula Dei prædicans ait verſ. 36. *Et ecce Eliſabeth cognata tua & ipſa concepit filium in ſenectute ſua*, ἐν γήρει αὐτῆς. Et pergit ſtatim verſu ſequente 37. *Quia apud Deum nihil quicquam eſt impoſſibile.* Non tamen diſſimulavit B. Lutherus, verſionem ſuam Germanicam cum fonte non convenire, quippe in ſuo Commentario in Geneſin aliam affert, nempe hanc: *Sed & Sara, uxor domini mei, peperit filium domino meo, poſtquam ipſa conſenuit.* fol. 344. column. 1. Quod poſtea ſic exponit: *Deinde addit amplius: Non ſolum magna & præſtantia dona Dei, ſed etiam mirabilia narrabo, quæ argumenta ſunt, Deum eſſe cum domino meo Abrahamo. Sara, uxor ejus, fuit ſterilis & per ætatem effœta, & ad generandum impotens, ea peperit domino meo filium Iſaac. Il-*

lam nativitatem Isaac ex vetula ac sterili matre haut dubie pluribus verbis exaggeravit & narravit copiosius, quæ hic paucis descripta sunt. Hactenus Lutherus ibidem colum. 2. Rabbini aliam causam senectutis Saræ post commemoratas divitias Abrahami allegatæ comminiscuntur, ut scilicet Bethuel certus esset, cum miracula non duplicentur, Saram non ulterius concepturam, sed hunc filium tantarum divitiarum unicum fore hæredem, utq; adeo sine hæsitatione filiam libentius ipsi desponderet.

Gen. XXIV. 63.

וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה

AMbiguitatem hic causatur vocabulum שׂוּחַ, quod Aben Esra pro nomine reputat, significante *virgultum*, atque hinc textum reddit: Et exivit Isaac, ut nempe ambularet inter fruteta in agro. Cæteri autem pleriq; rectius esse verbum judicant. Quod cum duplicis significati sit, & notet modo *meditari*, modo *colloqui, confabulari;* duplex inde etiam inter hos natus fuit textus sensus. Vulgatus Latinus enim, Arias Montanus, ac alii vertunt: *Et egressus fuerat ad meditandum in agro.* Quod postea Pagninus, Münsterus ac alii sic declararunt: *Ad orandum.* B. Lutherus: **Und war ausgegangen zu beten auf dem Felde.** Omnes secuti Chaldæum, tum etiam Rabbinos, qui hunc ipsum locum, qui sub manibus nobis est, constituunt fundamentum precum suarum meridianarum, ad quas singulis diebus fundendas quilibet Judæus est adstrictus, ut prolixe docui & probavi cap. IV. De Ritu precandi veterum Ebræorum §. 10. Fortassis etiam nonnulli pro לָשׂוּחַ legerunt לָשׁוּחַ *ad incurvandum se:* quomodo esset habent quædam corrupta exemplaria. Verum cum verbum שׂוּחַ, quod in emendatioribus est, non nisi per para-

paraphrasin, contextu necessario id flagitante, reddi queat sensu orandi, nihil hic obstabit, quo minus h. l. id ipsum in suo proprio & vulgari significato, colloquendi scilicet sive confabulandi, accipiamus; cui expositioni, derelicta ea, quæ in Germanica versione ipsius hodienum extat, accessit quoque tandem B. Lutherus Comment. in hunc locum Tom. VI. Wittebergensi: *Textus habet, egressum eum* ad meditandum, *quod Hebræi reddunt:* ad orandum. *Sed alterum mihi magis placet. Duplex enim significatio est vocabuli SVAH. Alias virgultum sive arbustum significat, ut supra cap. 2. Alias usurpat Scriptura Sancta pro eloquio, quando quis vel secum, vel cum altero colloquitur. Sicut Psalm. 102.* Cum effunderet eloquium suum. *Significat privatum & arcanum colloquium, cum duo una deambulantes sermones conferunt. Isaac tum non cogitavit de sponsa, sed expatiatus est cum amico, cum quo inter deambulandum contulit, sive de promissionibus divinis, sive de conjugio, sive de œconomia. Gessit se, ut patrem familias decet, locutus est de Deo & benedictione Dei, de gubernatione familiæ aut de cultura agri.* fol. 347. colum. 2. Fuit autem huic libro, uti vaticinando prædixerat, B. vir immortuus, ut ultimas ejus sententias tuto ac certo haurire ex eo liceat. Nam absolvit eum Anno 1545. d. 17. Novembr. diem autem suum postea obiit Anno 1546. d. 18. Februarii.

Gen. XXIV. 64.

וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל

Lutherus: Da fiel sie vom Camel. Ita plures transtulerunt, & postmodum exposuerunt, Rebeccam sive præ gaudio, sive consternatam inopinata sponsi præsentia cecidisse de camelo. Vinarienses autem longe rectius explicant, eam non casu aut vi deturbatam, sed deliberato animo desi-

desiliisse de camelo. **Sie stieg eilends herab vom Kamel.** Nec dubito B. Lutherum in istac versione sua voluntarium eumq; celerrimum descensum voluisse indicare, non secus ac cum vertit I. Sam. XXX. 17. **Ohne 400. Jünglinge/ die fielen auf die Kamelen und flohen/** id innuit, eos festinatissime ascendisse. Atq; sic transfert Vulgatus Latinus: *Rebecca quoq; conspecto Isaac descendit de camelo.* Santes Pagninus: *Jactavit se de camelo.* Judæi Germanici: **Und sie rucket sich von dem Kamel herab.** Münsterus tamen ac plures alii de invito ac fortuito lapsu accipiunt & interpretantur verba, veteres secuti Rabbinos tali versioni putidissimas fabulas superstruentes: Tradunt enim in Thalmude, Rebeccam conspecto Isaac per spiritum propheticum prævidisse ex suo cum Isaac conjugio impium Esavum fore generandum, unde tanto terrore fuerit percussa, ut ceciderit de camelo, lapsu adeo gravi, ut per illum virginitate sua fuerit privata. Quod cum Isaac animadvertisset, perhibent, eum dicam scripsisse Eleazaro (est is servus Abrahami, qui adduxerat sponsam) quod in itinere concubuisset cum Rebecca, eamq; devirginasset: ejus vero innocentia detecta, ajunt, ipsum illum servum, quod temere fuisset accusatus, in meritum pietatis suæ vivum plane, uti Enoch, sublatum fuisse in paradisum. Addunt alia plura, a quibus castæ aures abhorrent. Vide tamen quædam a me annotata in Disput. de Beatitudine ac damnatione æterna §. 28.

I. Sam. XIX. 20.

וַיַּרְא אֶת־לַהֲקַת הַנְּבִיאִים

CUm Sauli nunciatum esset, Davidem degere in Najoth Ramæ, atq; ille nuncios eo misisset ad capiendum ipsum, obviam eis facto cætu Prophetarum prophetantium, quorum

rum præses erat Samuel, cœperunt & ipsi nuncii prophetare. Ita enim Scriptura: *Et vidit cœtum prophetarum prophetantium, & Samuelem stantem ut præsidem super ipsos.* Versio nostra inter cæteras sola pro uno cœtu, quem sacer fons memorat, habet zween Chor Propheten. Forte est vitium amanuensis vel librarii statim in prima editione dictæ versionis commissum.

Job. V. 24.

וּפָקַדְתָּ נָוְךָ וְלֹא תֶחֱטָא׃

CApite hoc vers. 17. & seqq. docet Eliphas, piis, quamvis eos interdum affligat Deus, omnia tamen cedere in bonum ac salutem, & vers. hoc 24. ait: *Et scies, quod pax erit in tabernaculo tuo, visitabisq; habitaculum tuum, & non peccabis.* Uti inter multos vertit Joh. Mercerus. B. Lutherus: Und wirst deine Behausung versorgen / und nicht sündigen. Sensus est, domum tuam & familiam institues & diriges ad cultum ac timorem Dei, neq; peccabis. Vel juxta alios: nec in pœnam incides, aut reus perageris. Alii sic exponunt: curabis domum tuam & res tuas, & eas procurans non aberrabis i. e. non frustaberis spe tua, cedentibus tibi rebus omnibus pro voto & ex animi sententia. Rursus alii: considerans domum tuam non aberrabis in rerum tuarum administratione. At Vulgatus Latinus nomen נוך deduxit à radice נָאָה pulcher, decorus, amœnus fuit, & sic deinceps transtulit: *Et visitans speciem tuam non peccabis.* Hoc a fonte alienissimum interpretamentum, dici non potest, quam ineptis expositionibus a Concilii Tridentini (in quo nempe Latina illa versio authentica declarata fuit) asseclis distortum fuerit atq; interpolatum. Prodeat unus inter multos Matthias Faber, qui in magno suo opere tripartito Tom. I. sic scribit: *De Socrate scribit Laërtius l. 2. consuevisse eum ado-*

lescentes forma præstantes ad speculum adducere, ut se ipsos contemplarentur, ne quid indignum gererent tali forma & venustate. Recte & christiane. Sic enim & S. Job ad hoc ipsum speculum omnes nos adducit, dum ait capite V. Visitans speciem tuam, non peccabis. *Quasi dicat: statue te coram speculo & vide, cujus sit hæc imago, & abstinebis a pecatis. Perspexerunt isti corporis humani structuram, effigiem, figuram, membra sic a Deo efformata esse, ut eorum aspectu satis superq; admoneantur homines, quid sibi agendum sit ad bene beateq; vivendum, adeoq; etiam quales secundum animum esse debeant.* fol. 1184. & seq. Sed quid hoc aliud est, quam corticem lambere, & nucleum non attingere?

Joh. XII. 3.

Καὶ ἐξέμαξε ταῖς θριξὶν αὐτῆς τοὺς πόδας αὐτοῦ.

QUotnam mulieres unxerint Dominum, acriter pridem inter quosdam fuit disputatum; quarum alii quatuor, alii tres, alii unam tantum fuisse sensere; sed & iis, qui Mariam Magdalenam eandem fuisse cum peccatrice illa Luc. VII. negarunt, hæreseos convitium impingere haut erubuerunt nonnulli superioris seculi Monachi: In hoc tamen conveniunt inter controvertentes illas partes omnes, Mariam, quæ Bethaniæ in castello unxit pedes Christi Joh. XII, cognominatam fuisse Magdalenam, uti videri potest apud Wilibaldum Birckheimerum peculiari dissertatione de hac controversia fol. 220. & seqq. Addatur Dresserus de Festis pag. 142. Mirum vero videbitur alicui, quare capillis suis ita, uti vulgo a pectoribus effingitur, & plerique; putant, pedes Domini extersesit. Id ut rectius discatur, disquiremus prius, cur cognominata fuerit Magdalena, nam & de hoc magnæ inter expositores sunt dissensiones. Quorum nonnulli a Magdalo castello patrio, ubi nata fuerit,

fuerit, alii à Magdala civitate, alii alio de loco, quem rursus quidam in mappis Geographicis ad Orientem, quidam ad Occidentem locant, nuncupatam eam putant. Quos omnes hac in re multum fuiſſe falſos, & rationem appellationis ex uſu linguæ Thalmudicæ, quæ Chriſti temporibus in Judæa citra controverſiam vernacula fuit, petendam eſſe exiſtimo. In ea igitur ſæpe ut epitheton non ſolum cujusdam Mariæ, ſed & aliarum mulierum occurrit vox מַגְדְּלָא & ſignificat *plicatricem crinium aut cincinnorum.* Videantur Codices Thalmudici de Synedriis fol. 67. col. 1. De Sabbatho fol. 97. col. 2. & fol. 104. col. 2. De Feſtivitate fol. 4. col. 2. Gloſſa ad Codicem de Libello Repudii fol. 90. col. 1. Nam radix ג-ד-ל apud Thalmudicos & Rabbinos ſignificat *implicare, intricare, inſtar funis intorquere.* Magdala igitur, ſive græca terminatione Magdalena ea fuit, quæ capillos comebat atq; decore flectebat, ſeu quæ comas ſuppoſititias pro ornatu mulierum conficiebat ac vendebat, quales fœmellæ apud veteres Romanos dictæ fuere *Ornatrices*, uti ex Jure Civili multisq; antiquis Inſcriptionibus docui ac probavi libro de Sacrificiis cap. 10. pag. 231. & ſeq. Hujusmodi vero comas alienas, quibus nobiles virgines ac fœminæ ſe in capite atq; fronte ornare ſolebant, apud veteres Judæos, tempore inprimis Chriſti valde fuiſſe in uſu, plurimis in locis teſtantur Thalmudici. Vid. Cod. de Sabbatho fol. 64. col. 2. De Naſiræis fol. 28. col. 2. De Æſtimationibus fol. 7. col. 2. R. Nathan in ſuo Lexico Thalmudico ſic ſcribit: *Mulier, quæ non habebat multos capillos, ſumebat capillos de aliis mulieribus, eosq; ita capiti ſuo imponebat & adaptabat, ac ſi ſui eſſent.* Intelligimus jam talium capillamentorum ſuppoſititiorum a fœmellis Judaicis geſtari conſuetorum textricem fuiſſe Mariam hanc, cognominatam propterea Magdala, & cum adeo in promtu ſemper haberet capillos egregie lotos pretioſisque oleis ac adorato pulvere probe ſubactos, & propterea ſuave-

olentes, confecturæ hujusmodi comarum inservientes, hinc prorsus verisimile fit, Mariam ex more gentis suæ Servatoris ad mensam accubituri pedes loturam, veluti aquæ loco adhibuit libram unguenti nardi pisticæ ac pretiosæ, ita in lintei vicem pariter adhibuisse pretiosa, odorata ac munda illa capillamenta, dicto fini alias destinata, utrumq; in cultum ac venerationem Christi. Præter hunc alium etiam scopum habuit scortatrix illa mulier Luc. VII. quæ lachrymis rigabat pedes Christi, & hujusmodi supposititia coma, quam quidem ipsa inter cætera ornamenta meretricia capite suo gestare consuevit, eosdem extergebat. vers. 38. Nam capitis sui ornandi curam inprimis habebant mulieres, præsertim impudicæ: hæc vero seriam agens pœnitentiam istud adeo neglexit, ut omni abjecto ornatu suam delicatissimam comam, qua & sibi antea placebat, & suis amatoribus placere tantopere studebat, etiam vilissimo præstando ministerio adhibuerit. Quod laudibus quoq; prosecutus fuit Christus, vers. 44.

Act. XXII. 25.

Ὡς δὲ προέτειναν αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσι.

VUlgatus Latinus vertit: *Et cum adstrinxissent eum loris.* Beza: *Cum autem eum distendissent loris cædendum.* Et addit in notis: *Ita significatur habitus corporis distenti & crudeliter mox flagellandi.* fol. 532. Erasmus vero legit προέτεινεν, & transtulit: *Et cum adstrinxisset eum loris.* Lutherus: Als er ihn aber mit Riemen anband. Erasm. Schmidius: *Quum autem prius expandisset* (ille scilicet, qui hoc facere jussus fuerat) *eum loris, jam cædendum.* Mens horum ac plerorumq; interpretum est, tribunum a tumultante populo instigatum, Paulum propter concionem habitam jussisse flagellis cædi in castris ac torqueri. vers. 24. Cum vero vers. 25. Paulus ad equuleum

ſeum aut ſimile quid alligatus eſſet diſtentis membris, ut ita ad fluctuandum inhabilior factus commodius flagris cæderetur, jamjam verberum ictus expectantem adſtanti centurioni dixiſſe: Num hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare? Cum vero veriſimile omnino ſit, Apoſtolum nequaquam diſtuliſſe ſermonem ſuum ad centurionem, usq; dum a tribuno abducti corpus denudaſſent & extendiſſent flagellandum, ſed vel a prima auditione, vel ſaltim a prima facie flagellorum primam arripuiſſe opportunitatem, ut ſe Romanum civem eſſe faceret notum, proinde haut abs re exiſtimabimus, verſiones illas omnes emphaſin textus non omnino fuiſſe aſſecutas, ſed paululum ceſpitaſſe circa vocabula προέτειναν & ἱμᾶσι, quorum illud hic non habet ſignificatum extendendi aut adſtringendi, verum aliud, quod Heſychius annotavit, exponens verbum προτείνει per δίδωσι. Per ἱμάντας autem non intelliguntur vincula, quibus adſtringendus erat verberandus, uti multi expoſitorum putant, ſed *ſcuticæ*, quibus ille cædendus; idem enim eſt lorum & flagellum, fortaſſis, quia flagella, quibus cædebantur, conficiebantur e loris. Perſpicuus jam eſt omniq; difficultate caret textus, Paulum nempe nondum quidem adſtrictum & expanſum ad verbera, ſed *ut primum eum tradidiſſent flagellis*, h. e. flagellatum abduxiſſent, nequaquam κωφὸν πρόσωπον egiſſe, ſed gravi defenſione lictoribus incuſſiſſe terrorem.

I. Cor. XI. 7.

Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστι.

MUlier autem gloria viri eſt. Sic poſt Vulgatum Latinum pleriq; vertunt. At in plano ſenſu hujus ſententiæ conſtituendo miris modis deſudarunt commentatores; neque enim, quomodo mulier ſit gloria viri, adeo promtum eſt

 vel

vel dicere, vel intelligere. Ut vero facilior translatio & contextui convenientior enaſcatur, attendendum eſt ad nomen δόξαν, quod hic, ut & in antecedenti hemiſtichio hujus verſus non ſignificat *gloriam*, ſed *imaginem*, *figuram*, *ſimilitudinem*. Hoc ſignificatum inter alia ei attribuit Phavorinus, ſcribens: δόξα, εικασμός. Pariter LXX interpretes vocem תְּמוּנָה, quæ imaginem notat, transferunt δόξα Num. XII. 8. ubi Lutherus: **In ſeiner Geſtalt.** & Pſalm. XVII. 15. ubi Lutherus: **Nach deinem Bilde. ꝛc.** Senſus jam expeditiſſimus eſt: *Vir eſt* εἰκὼν ϗ δόξα Θεοῦ i. e. *imago & figura Dei; mulier autem* δόξα i. e. *imago viri eſt.* Quod pulchre reſpondet illi, quod legitur de viro Gen. I. 27. *Creavit Deus Adamum ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, ad imaginem Dei creavit illum.* nec non quod Gen. II. 18. de muliere legitur: *Non eſt bonum, hominem eſſe ſolum: faciamus ei adjutorium, ſimile ipſi.*

Num. X. 29.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב בֶּן־רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה

ET *dixit Moſe ad Chobab filium Reguel Midianitem, ſocerum Moſis &c.* Ita multi vertunt, freti Rabbinorum aſſerto, Jethro ſocerum Moſis variis appellatum fuiſſe nominibus, qualia ſunt: Jethro, Jæther, Kinæus, Hobab. Vide Münſterum Notis ad Exod. IV. Vocabulum enim Ebræum *ſocerum* ſignificat, non affinem, uti teſtantur Lexica. Itaq; mirum videri poſſit alicui, quare B. Lutherus verterit, **zu ſeinem Schwager Hobab.** Verum cum Ebræi nominis vim & ſignificatum minime ignoraverit doctiſſimus vir, ſtatuit in illo textu eſſe formulam, quam Grammatici regiminis ſeu conſtructionis nuncupare ſolent, adeoq; verba ſic eſſe exponenda: *Et dixit Moſe ad Hobab filium Reguel, ſoceri Moſis.* Et hoc modo Hobab utiq; fuiſſet affinis Moſis, Reguel autem

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

tem cognomen ſoceri : contendunt enim inter ſe eruditi, quis ille Hobab fuerit? Quod non latuit Lutherum. Hinc megalander in quodam Bibliorum ſuæ verſionis exemplari ad marginem hujus loci manu propria annotavit: *Fortaſſis Jethro fuit, aut filius ejus.* Conf. Forſteri Lexicon fol. 294. qui contra, quam ſolet, a b. Lutheri verſione heic recedit.

II. Sam. XV. 30.

וְהוּא הוֹלֵךְ יָחֵף

VIdetur B. Lutherus vocem יָחֵף derivaſſe a radice חָפָה, quæ ſignificat *texit, occultavit, operuit.* Vertit enim: Dann er gieng verhüllet. Verum talismodi derivationem analogia formæ ſive conſtructionis difficulter admittit. Ipſe megalander eandem vocem Eſ. XX. 2. 4. recte interpretatur Barfuß/ & hoc ſignificatum comprobant omnes lexicographi, conſtituentes radicem ejus יָחֵף. Avenarius exponit: *discalceatus, nudipes, apertus pedibus.* in Diction. fol. 290. Reuchlinus: *diſcalceatus.* in Lexico. Marinus: *Aliis eſt diſcalceatus, nudus pedes; ſed mihi potius eſt diſcalceatio, pedum nudatio.* in Arca Noæ Tom. 1. fol. 288. Hinc jam textum illum recte vertunt LXX. καὶ αὐτὸς ἐπορεύετο ἀνυπόδατος. Vulgatus: *Porro David aſcendebat clivum olivarum ſcandens & flens, nudis pedibus incedens.* Arias Montanus, Pagninus & Münſterus: *incedebat diſcalceatus.* Piſcator & Toſſanus: und er gieng barfuß. *In funebri luctu,* ſcribit Flacius, *Judæi ſoliti ſunt non uti coriaceis calceamentis diebus 30, nudis pedibus efferre & comitari funus flebantque & lamentabantur ſuam miſeriam deplorantes & mortuum celebrantes clara voce, os tegebant panno lineo, & caput involvebant præſertim in publicum prodeuntes.* part. 1. Clavis fol. 838. In mortuorum luctu ritum hunc fuiſſe uſitatiſſimum, clare pateſcit ex Ezech. XXIV. 16. 17. *fili hominis,*

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

hominis, ait Deus, *ecce ego tollo a te desiderium oculorum tuorum in plaga, & non planges neq; plorabis, neq; fluent lacrymæ tuæ, mortuorum luctum non facies, & calceamenta tua erunt in pedibus tuis, nec amictu ora velabis, nec cibos lugentium comedes.* Adde vers. 23. Idem apud hodiernos Judæos receptum, ex Ritualibus eorum docet Buxtorfius in Synag. Judaic. c. 35. Eundem servarunt morem alias quoq; in die expiationis, & publico privatoq; luctu, quo tempore mœrorem suum nudis incedendo pedibus testati fuere etiam prisci Judæi, quod exacte ostendit D. Geierus de Luctu Ebræorum cap. 15. §. 6. pag. 39. & seqq.

1. Reg. XXII. 30.

הִתְחַפֵּשׂ וָבֹא בַמִּלְחָמָה וְאַתָּה לְבַשׁ בְּגָדֶיךָ וַיִּתְחַפֵּשׂ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃

POstquam Josaphatum, quem Spiritus S. a probitate & sanctitate commendat vers. 43. capitis hujus, seduxisset impius Rex Ahab, ut secum in bellum contra Syros proficisci animum induceret, hoc porro ipsi periculum astute intentavit suadendo illi, ut Josaphat regio suo ornatu vestiretur, se vero habitum velle mentiri, & amictum simplicem assumere; ita enim putavit fore, ut, si juxta Michæ vaticinium exercitus Israeliticus conjiceretur in fugam & pateretur ab hostibus cladem, omne periculum non in suum, sed in Josaphati, utpote regio amictu insignis, caput volveretur. Et profecto successissent ipsi propemodum istæ machinæ. Cum enim hostes vidissent regem Josaphatum, dixerunt: Certe hic est Rex Israel, & impetu facto pugnabant contra eum &c. vers. 32. Videtur autem Ahab per exploratores, aut transfugas, aut aliunde rescivisse decretum regis Syrorum, qui præceperat suis, ne pugnarent contra minorem & majorem quempiam, nisi contra regem Israel solum. vers. 31. Hinc in

casses,

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

caſſes, qui ſibi tendebantur, Joſaphatum præcipitare conatus eſt Ahab fraudulento iſto conſilio, quod ſupra memoravimus, & Scriptura refert verſ. 30. his verbis: *Dixitq; rex Iſrael ad Joſaphat, mutabo me, & ingrediar bellum, tu autem indue te veſtibus tuis. Mutavit igitur ſe rex Iſrael & ingreſſus eſt bellum.* Ad iſtum fere ſenſum vertunt Chaldæus, LXX interpretes, Vulgatus, Pagninus, Cajetanus, Piſcator, Amama, pluresq; alii. Porro obſervatu dignum eſt, LXX Græcos in ea fuiſſe ſententia, Ahabum ſuum habitum regium, ut ipſum indueret, commodaſſe Joſaphato, ut ita in hunc malum ſibi a Syris paratum eo certius devolveret. Vertunt enim: Καὶ σὺ ἔνδυσαι τὸν ἱματισμόν μου. Et hoc opinatus etiam fuit Avenarius, Profeſſor Wittebergenſis. Verum Münſterus plane aliter exponit totum textum, tanquam ex conſilio Ahabi, & ipſe & Joſaphat mutato habitu abiiſſent in prælium; putat enim verba *mutandi* & *abeundi*, quæ hic extant, conſtructa eſſe in ſecunda ſingularis maſculini imperativi, ideoq; vertit: *Et dixit Rex Iſrael ad Joſaphat: immuta te, cum ingredi volueris bellum, atq; indue veſtimenta tua. Immutavit quoq; ſe rex Iſrael, & ingreſſus eſt bellum.* Sic etiam noſter: **Und der König Iſrael ſprach zu Joſaphat: verſtelle dich/ und komm in den Streit / mit deinen Kleidern angethan. Der König Iſrael aber verſtellet ſich auch / und zog in den Streit.** Et quidem verſio iſta cum analogia grammatica non pugnat. Quippe apud Ebræos analogorum verborum ſecunda ſingularis maſculini imperativi ab infinitivo vel quoad literas, vel quoad vocales non diſcrepat. Laborat tamen iſtis difficultatibus: (1) Quod ſi duo illa verba conſtructa eſſent in imperativo, ſequens pronomen אַתָּה præponendum illis fuiſſet, non poſtponendum. (2) Expreſſe ſuadet Ahab Joſaphato, ut ſuis veſtibus in prælio compareat, neque adeo alienas aſſumat. (3) Clare idem elucescit ex ſequentibus, Joſaphatum re-

gio habitu fuiſſe notabilem, nec adeo alienum atque communem induiſſe. Vide verſ. 32. Huc denique accedit autoritas tot inſignium interpretum, diverſum & ſupra commemoratum ſenſum ſecutorum. Notari inſuper hic meretur, (1) particulam *etiam*, quæ hic verſ. 30. inſeritur in Germ. translatione noſtra: Der König Iſrael aber verſtellet ſich auch / (quaſi idem feciſſet rex Juda) in fonte non haberi. (2) B. Lutherum II. Paralip. XVIII. 29. ubi plane eadem quæ hic extant vocabula, ne unico quidem addito aut omiſſo, recte vertiſſe, atq; vafritiem Ahabi, qua Deum hoſtesq; volebat decipere, confœderatumq; regem Joſaphatum in exitium perfide adducere, bene ita expreſſiſſe: Und der König Iſrael ſprach zu Joſaphat: Ich will mich verkleiden / und in den Streit kommen / du aber habe deine Kleider an. Und der König Iſrael verkleidet ſich / und ſie kamen in den Streit.

Exod. XXXIV. 30.

וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו

DE Moſis facie, deſcendentis de monte Sinai, loquitur Scriptura. Verba propoſita ſic transfert Vulgatus Latinus: *Videntes autem Aaron & filii Iſrael cornutam Moſis faciem, timuerunt prope accedere.* Eadem habet verſ. 29. & 35. Dici non poteſt, quibus ſannis excepta fuerit verſio illa, quantis ſtudiis in commodo ſenſu conſtituendo allaboratum ab ipſius patronis. Indignatus Martinus del Rio Jeſuita ſcribit: *Ignari pictores & ſculptores nos Judæis ridendos propinare ſolent, cum legislatorem hunc cum veris cornibus depingunt ſculpuntque.* in Adagiis Sacris num. 91. Hinc alii verbum קָרַן exponunt, *ſplenduit, radiavit.* Quo inclinare videtur Apoſtolus II. Cor. III. 7. *Ut non poſſent oculos intendere filii Iſrael in faciem Moſis propter gloriam vultus ejus.* Ubi *gloria* ex interpre-

terpretum ſententia ponitur pro ſplendore & majeſtate quadam corporeos oculos perſtringente. Similiter LXX interpretes cum verſ. 29. & 35. tum hoc verſu 30. καὶ ἦν δεδοξασμένη ἡ ὄψις τοῦ χρώματος τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Chaldæus paraphraſta: *Et ecce magna erat claritas gloriæ vultus ejus.* Ad quæ verba Paulus Fagius ſcholiaſta: *Senſus eſt, quod frons, naſus, os & mentum, totaq; facies Moſis ſplenduerit, atq; radios in modum cornu ejaculata fuerit.* Enim vero, ſi antiquitatum monumenta nos non fallant, non poſteriorum modo auctorum, ſed & Vulgati Latini verſiones recte ſeſe habent. Ubi in anteceſſum exacte inquirendum eſt in ſignificatum verbi קרן quod contra conſuetudinem Ebræi idiomatis derivatur a nomine קֶרֶן quod *cornu* notare in confeſſo apud omnes eſt. Vſu tamen deprehenditur ſæpiſſime figurate accipi, & aliquando quidem de re, quæ cornu quidem non ſit, ejus tamen referat figuram aliquam. Ita ſtructuræ quædam quadratæ in ſingulis quatuor angulis altaris prominentes dictæ fuerunt *cornua altaris.* Vaſculum, quo ſacrum unguentum reſervabatur, appellabatur *cornu olei &c.* Ab iſthoc nomine deductum jam verbum (quod ſolo hoc capite 34. Exodi reperitur) non modo metaphorice itidem ſignificat *emittere ſplendorem*, ſed & trahit aliquid ex proprio ac primitivo ſuo ſignificato, atq; innuit, *ſplendorem illum ſuperne veluti in duo cornua in vertice aut fronte quaſi extantia ſe diviſiſſe atq; extendiſſe.* Notârunt hoc R. Salomo Jarchi & R. David Kimchi ſcribentes, radios in modum cornu micuiſſe e facie Moſis. At ego ſpeciatim duorum cornuum facio mentionem, ſub iſthac tamen hypotheſi, ſi nempe antiquitatis monumenta nos non fallant. Ea exhibent nobis imaginem Moſis, verum extra ſplendorem ex ſpeciali divina viſione contractum, quæ nimirum eſt fuſco & a ſole aduſto cutis colore, ore patulo, ut inferiorum dentium ſeries videri poſſit, capillo nigerrimo brevi & poſt aures ſurſum obliquato: in fronte au-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

tem sive syncipite duobus insignioribus cincinnis assurgen-
te, & cornuum instar diviso. Talis faciei Mosis ad vivum,
uti ferunt, expressæ & ex Ægypto in Europam allatæ exem-
plaria depicta ostenduntur ac asservantur in pretiosissima-
rum antiquitatum locupletissimo reconditorio, quod Wolf-
ferbyteli instruxit Sereniss. Princeps, DN. ANTONIUS UL-
RICUS, nec non in Bibliotheca cum Illustris Reip. Norim-
bergensis, tum Altdorfina, locisq; aliis. Quod si igitur facies
Mosis juxta proportionem partium ipsius radiavit, quod qui-
dem dissimile vero non est, eandem in fronte propter ante
memoratos cincinnos emisisse duos extantiores radios, colli-
gi potest. Et si vel maxime concedatur, verbum קָרַן nullum
plane ad id, quod diximus, habere respectum, manifestum ta-
men est, pictorum consuetudinem non destitui omni antiqui-
tatis fundamento. Quod insuper confirmatur ex vetustissimis
Judæorum nummis quibusdam, Mosen in fronte quasi duo-
bus cornibus insignem repræsentantibus, atq; dubio procul
eo ipso cincinnos istos significantibus. Qualem nummum
aureum depinxit atq; exhibuit Hottingerus libro de Cippis
ac Nummis Ebræorum. Hoc amplius stabiliri potest ex hi-
storia Gentili. Notissimum enim est, simiam Dei diabolum
per κακοζηλίαν suam ex vero Dei cultu, orthodoxa etiam
V. T. Ecclesia, quamplurima decerpsisse, & ex iis hinc inde
idololatricum cultum efformasse atq; instruxisse. Cum igi-
tur Mosis facies fuisset talis, qualem antea delineavimus,
Bacchus autem apud Æthiopas ac Arabas designaverit Mo-
sen, atq; ea, quæ de Mose in S. Scriptura tradita fuerunt, aut
ipsum attinebant, ad Bacchum fuerint translata, quod ex-
acte demonstrat Hugo Sanfortus l. 1. de Descensu Christi ad
inferos, & Vossius de Idololatria l. 1. cap. 30. exinde Bacchi
idolum cum duobus in capite cornibus fictum fuit, atq; sic
in fanis adoratum. Quare Bacchus cognominatur ab Or-
pheo in hymnis ταυρομέτωπος & κερασφόρος, a Sophocle apud
Strabo-

Strabonem initio l. 15. βούκερως, ab Euripide ταυρόκερως θεὸς &c. Græcos vero Bacchi cultum ab Ægyptiis accepisse, idem Vossius palam facit ibidem l. V. c. 27. Unde non absurde conjicitur, Ægyptios effigiem Mosis sive Bacchi ita cum cincinnis in fronte extantibus tradidisse Græcis, qui illos habuerint pro cornibus, atq; ad eum modum postea expresserint. Ridiculum est, quod comminiscuntur Rabbini quidam, undenam admirabilis iste splendor fuerit profectus. Perhibent videlicet, Mosen legis divinæ præcepta a S. Numine sibi dictata excepisse ad calamum in monte, & ab eodem liquorem, qui atramenti vice esset, accepisse. Finitis igitur dictatis & scriptione, cum istius liquoris aliquid adhuc hæreret in calamo scriptorio, Mosiq; religio esset dispergere eum in terra aut veste, ajunt, Mosen calamum adhuc madidum abstersisse in suamet ipsius facie, atq; hanc totam oblevisse atramento isthoc, ex quo ipsi deinde fulgor iste resultaverit. Quæri autem hic potest: Cur Deus tanto splendore faciem Mosis reddiderit insignem, cum has secundas tabulas a monte deferret, neq; id fecerit, quando cum primis tabulis descendit de monte? Forte non incommodum fuerit, si respondeatur, stupendam multitudinem Israelitarum ipsam adstitisse ad montem, cum Mose primas tabulas accepturus eo ascenderet, adeoq; coram viso fulgurationis igne atq; audito tonitruum fragore tantis miraculis abunde fuisse confirmatam, ut ne dubitaret, legem, quam allaturus esset, non ex ejus cerebro fuisse effictam, sed a Deo ipso traditam. Vide Exod. XIX. & XX. At cum altera vice montem ascenderet Mose, expresse mandavit Deus, ne quisquam ex hominibus aut bestiis assisteret monti, aut ascensurum conspicaretur, Exod. XXIV. 3. Ut tamen novo miraculo certi fierent Israelitæ, etiam has tabulas divina autoritate esse editas, propterea Mosen tanto splendore venerabilem atq; formidabilem redditum fuisse verisimile est.

Jos. VI. 3.

וְשִׁבְעָה כֹּהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִם

VErsum hunc LXX interpretes omisere. Apud Vulgatum Latinum & nostrum Germanicum est numero quartus versus capitis, cum tamen in Ebræo sit tertius. Nam illi versum ultimum præcedentis capitis hujus initio prætexuerunt. Nunc ad rem ipsam. Memoratur hoc capite miraculosa expugnatio urbis Jericho, cujus modum præscribit Deus vers. 2. & seqq. Vers. 2. *Et circumibitis civitatem omnes viri bellatores circumeundo civitatem semel.* Vers. 3. *Et septem sacerdotes portabunt septem tubas arietinas ante arcam; in die vero septimo circumibitis civitatem septem vicibus.* Initiale vocabulum vers. 3. est nomen numerale cardinale, indicans, quot sacerdotes singulis diebus in solenni illa circumgestatione arcæ hanc præire debeant, quemadmodum eadem ipsa verba, quæ hic extant, vers. 6. in germanica translatione recte vertuntur, ubi Josua mandatum illud Dei de expugnatione urbis populo revelat: **Da rieff Josua / der Sohn Nun / den Priestern / und sprach zu ihnen: Traget die Lade des Bundes / und sieben Priester lasset sieben Halljahrs Posaunen tragen / vor der Lade des HErrn.** Adde vers. 8. & 13. At vero versu prædictæ versionis Germanicæ illo tertio Vulgatus Latinus nomen numerale non ad sacerdotes refert, ibidemq; duplicem statuit ellipsin & præpositionis & subjungendi alicujus nominis, quasi nomen numerale illic ordinale esset, neq; sacerdotes, sed tempus designaret. Vertit enim: *Septimo autem die Sacerdotes tollent septem buccinas.* Similiter Germanicus noster: **Am siebenden Tage aber laß die Priester sieben Posaunen des Halljahrs nehmen / vor der Lade her.** Unde videri alicui possit, sacerdotes cum tubis septimo demum die arcam præcessisse tubisq; clanxisse. Vtrumque vero

vero antecedentibus ſex diebus quoq; fuiſſe factum, clariſſime perhibent verſiculi 5. 7. 12.

II. Reg. XI. 14.

וְהַשָּׂרִים וְהַחֲצֹצְרוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ

MAxime conſpicua ſolennitate regem Joram inauguravit Jojada ſacerdos, fremente interim & tumultum ciente Athalia, poſtquam audiviſſet lætas acclamationes & recens creatum regem vidiſſet ſtipatum caterva principum, ſacerdotum & plebejorum. Qua de re verſ. 14. *Et vidit* (nempe Athalia) *& ecce rex ſtabat ſuper columnam juxta morem, & principes & tubæ ad regem.* LXX interpretes perperam verterunt: Καὶ οἱ ᾠδοὶ καὶ αἱ σάλπιγγες πρὸς τὸν βασιλέα. Atque ita ſeduxerunt Vulgatum Latinum, qui reddit: *Vidit cantores & tubas prope eum*; & Germanicum interpretem: **Und die Sänger und Trommeter bey dem Könige.** Quanquam ipſiſſima hæc verba in narratione hujus ipſius hiſtoriæ II. Paralip. XXIII. 13. recte transtulerit: **Und die Oberſtern/ und Trommeten um den König.** In noſtro loco vitium manifeſtiſſimum eſt, quando interpretes illi pro שָׂרִים *principes*, unica mutata litera adeoq; dictione ad diverſam radicem pertracta, plane alia ſignificatione legerunt שָׁרִים *cantores.*

Jer. XXIII. 23.

הַאֱלֹהֵי מִקָּרֹב אָנִי נְאֻם־יְהוָה וְלֹא אֱלֹהֵי מֵרָחֹק׃

A*N Deus de propinquo ego, dictum Domini, & non Deus de longinquo?* Ita textus habet ad literam, ſuffragantibus Vulgato Latino, Hieronymo, & pleriſq; probæ notæ interpretibus. Repetendus heic eſt Ebræorum canon: *Ebræi cum interrogant ſine addita particula negativa, tunc fortiter negant;*

gant; Si cum particula negativa interrogant, vehementissime affirmant. Sensus itaq; verborum illorum est: Non sum Deus de propinquo, sed sum Deus de longinquo, h. e. non sum Deus ea tantum spectans & curans, quæ oculis meis propinqua sunt, quin potius omnia remotissima, & quæ in toto terrarum orbe geruntur, cerno. Chaldæus & Kimchi non de loco, sed de tempore explicant: *Non sum ego Deus heri demum natus, sed existo ante infinita secula.* Noster interpres sensu e diametro inverso proponit: **Bin ich nicht ein GOtt/ der nahe ist/ spricht der HErr/ und nicht ein GOtt der ferne sey?** Cum reddere debuisset: **Bin ich denn ein GOtt / der nahe ist ꝛc.** Eum tamen denuo deceperunt LXX interpretes.

Psalm. (XIX.) XIIX. 5.

לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־אֹהֶל בָּהֶם

SOli *posuit tabernaculum in illo*, nempe cœlo. Vulgatus corrupte & contra fontem: *In sole posuit tabernaculum suum.* Hinc jam concludit Bellarminus: *Ergo Ecclesia Catholica erit conspicua & solis instar exterius illustris, adeoq; externa visibilitas erit nota Ecclesiæ.* l. 3. de Eccles. Milit. c. 16. §. 2. Eadem vero consequentia Manichæos ex hoc loco fuisse argumentatos monet, simulque Ebræam veritatem contra vulgatam versionem agnoscit Sixtus Senensis: *Manichæi ex imperitia linguæ Ebrææ, cum non intelligerent literalem sensum hujus dicti, converterunt se ad præsidia allegoricæ expositionis, dicentes, Christum post resurrectionem suam sine carne ad Patrem ascendisse, relicto corpore suo inter ambitum globi solaris, ut à nobis caro ejus in sole tanquam in tabernaculo Dominici corporis adoraretur; cum tamen genuinus ac proprius ejus literæ sensus sit, Deum posuisse soli tabernaculum in cœlo.* Bibliothec. S. l. 3. fol. 141.

II. Macc.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

II. Macc. XIII. 2.

Ἅρματα δὲ δρεπανηφόρα τριακόσια.

STupendus apparatus bellicus, quo ad Judæos obterendos instructus, egressus fuit Antiochus Eupator, versu hoc describitur; & sub finem memorantur trecenta ἅρματα δρεπανηφόρα. Quod Lutherus vertit: 300. Wagen mit eisern Zacken. Verùm cum δρέπανον & δρεπάνη denotent in specie *falcem*, pressius proinde secutus textum Vulgatus Latinus transfert: *Currus cum falcibus trecentos.* Hos eosdem fuisse cum ferratis curribus, quorum mentio fit Judic. I. 19. IV. 3. 13. &c. sentiunt pleriq;. Neque dubitabitur facile, cum in Scriptura hos vel illos Reges cum curruum maximo numero processisse in bellum, nonnullis in locis narratur, similes currus falcatos intelligi. Hujusmodi curruum genere verisimile quoque est usos fuisse habitatores vallis, quos propterea metuebant Israelitæ Jos. XVII. 16. Istorum instrumentorum bellicorum usus plerisq; incognitus. Ut ad propositi loci ac aliorum penitiorem cognitionem rectius pateat, describemus ea ex Xenophontis l. 6. Παιδείας Κύρου, qui & eadem Syris, Medis, Arabibus ac universis Asiæ incolis in præliis adhibita fuisse asseverat. Ita autem ille de Cyro verba faciens: *Currus bellicos*, scribit, *fabricandos curavit ex rotis validis, ne facilè comminuerentur, & axibus longis, minus enim evertuntur omnia, quæ lata sunt. Sellam autem aurigis fecit tanquam turrim, ex lignis validis constructam. Altitudo porrò earum est usq; ad cubitos, ut possint equi supra sellas aurigari. Aurigas verò armavit totos præter oculos. Addidit autem etiam axibus falces ferreas circiter duorum cubitorum ex utraq; parte rotarum, & item alias infra sub axe in terram versas.* Eorum pariter mentionem facit Curtius l. 4. *Ducentæ falcatæ quadrigæ unicum illarum gentium auxilium secutæ sunt. Ex summo temone hastæ præfixæ ferro eminebant. Utrinq; à jugo ternos*

direxerant gladios, & inter radios rotarum plura ſpicula eminebant in adverſum. Aliæ deinde falces ſummis rotarum orbibus hærebant, & aliæ in terram demiſſæ, quicquid obviam concitatis equis fuiſſet amputaturæ. Refert præterea auctor quidam anonymus lib. de Rebus Bellicis, *poſteriorem horum curruum partem cultris acutiſſimis in orbem extantibus fuiſſe communitam, videlicet ne facilis à tergo cuiquam præberetur aſcenſus, falces vero in lateribus extantes, habuiſſe anſulas innexas funibus, atq; iſtis pro neceſſitate loci vel laxari atq; deprimi potuiſſe, vel rurſus extendi atq; erigi.* De horum curruum violentia ac celeritate Lucretius l. *3.* de Rerum nat.

Falciferos memorant currus abſcindere membra,
Sæpe ita deſubito permiſta cæde calentes,
Vt tremere in terra videatur ab artibus id, quod
Decidit abſciſſum.

Rationem avertendi quadrigas haſce & exercitum ab iis ſalvandi Sylla invenit, qui palos in terram defigi juſſit, intra quos milites quadrigis advolantibus ſe recipiebant, eorum ita præſidio quaſi poſt vallum tuti, uti tradit Frontinus l. 2. c. 3. de Stratagem.

Matth. X. 2.

Πρῶτος, Σίμων ὁ λεγόμενος πέτρος.

IN hunc locum cum incidiſſet B. Hackſpanius, ſcribit: *Dici non poteſt, quantum urgeant hunc locum Pontificii, ut obtineant aliquam jurisdictionem Petri in reliquos Apoſtolos: putant vero valde nobis ægre fieri, quod h. l. Petrus dicatur primus.* Part. 3. Not. p. 57. Eorum anteſignanus Bellarminus l. 1. de Pontifice Rom. c. 18. ſic argumentatur: *Matthæus Petrum nominatim vocat primum. Ergo eſt primarius.* Beza ad hunc locum Matthæi arbitratur, *vocabulum* πρῶτος *ſuppoſititium eſſe, & additum fuiſſe ab aliquo Petri primatum ſtabilituro.* Sed recte refellitur à Carolo Molinæo in Collat. Evang. part. 25. p. 124.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

p. 124. col. 1. Omnes enim, quotquot nos vidimus, codices, omnes etiam interpretes vocem illam conſenſu unamini exhibent. Quin nos contra Pontificiorum ſententiam ac expoſitionem hujus loci ita argumentamur: Quæcunq; prioritas ſemper ac nominatim ter à Chriſto Apoſtolis prohibita eſt, ea h. l. Matthæi non poteſt vocabulo πρῶτος indigitari. Atqui prioritas jurisdictionis ſemper &c. prohibita eſt, nempe (1) in Capernaum Matth. XIIX. Marc. IX. Luc. IX. (2) Prope Jericho Matth. XX. Marc. X. (3) Hieroſolymis in S. Cænâ Luc. XXII. E. iſta prioritas non poteſt vocabulo πρῶτος hic indigitari, quod tamen contendunt Pontificii. Argumentamur porro: Si prior nominatio ab Evangeliſta facta infert prioritatem jurisdictionis, multo magis eam inferet prior vocatio ipſo Domino facta. Affirmative ſi ſubſumamus, ſequetur, non Petrum, ſed Philippum polluiſſe hujusmodi jurisdictione, utpote qui omnium primus in diſcipulum vocatus & ſequi juſſus fuit Joh. I. 43. Quamvis Theophylactus putet, Petrum & Andream (licet id expreſſe non dicatur in Evangelio) fuiſſe πρωτοκλήτους, ac propterea in ordine diſcipulorum primos recenſeri. Quo conceſſo, neque tamen hinc lucrarentur aliquid Pontificii, quandoquidem Andreas prior Chriſtum acceſſit, ad quem poſtea adduxit fratrem Simeonem. Vide Joh. I. 40. 41. 42. Si negative ſubſumamus, pariter omne ipſorum commentum cadit. Ad locum vero Matthæi à Bellarmino aliisq; objectum, varie hactenus fuit reſponſum. Ad verum ac commodum illius ſenſum exacte nos manuducit Ariſtoteles, ſecundum quem πρῶτον dicitur aliquid 1. κατὰ χρόνον, uti Abraham prior fuit Davide. 2. Τὸ μὴ ἀντιστρέφον κατὰ τὴν τοῦ εἶναι ἀκολούθησιν. Hoc pacto τὸ ἓν τῶν δύο πρότερον. Nam ſi duo ſunt, neceſſe eſt etiam eſſe unum: Sed ſi unum eſt, non ſtatim neceſſe eſt eſſe duo. 3. κατά τινα τάξιν. Ita προοίμιον τῆς διηγήσεως πρότερον τῇ τάξει ἐστίν. 4. Πρότερον dicitur illud, quod eſt βέλτιον

καὶ τιμιώτερον. Ita Rex prior eſt plebeio, aurum argento. Hinc jam porro ſequitur, quot modis dicatur prius, tot modis etiam dici poſſe primum: Ariſtoteles enim uſurpat indiſcriminatim voces πρώτου καὶ προτέρου. Quamvis igitur Petri prioritatem ordinis in illo Evangeliſtæ loco nos agnoſcamus, juxta tertium Ariſtotelis modum; Bellarminus tamen prioritatem illam refert ad ultimum ſive quartum modum, dignitatis nempe ſive jurisdictionis, qui fatente ipſo Ariſtotele τῶν τρόπων ἀλλοτριώτατος σχεδόν ἐστι, i. e. modorum maxime fere alienus eſt. Bellarminus quidem inſtat: Si h. l. Petrus vocatus eſſet primus tantum ratione ordinis, tunc neceſſarium etiam videtur, ut Andreas, qui immediate ſequitur Petrum, numeratus eſſet ſecundus, Jacobus tertius, & ſic deinceps. Hoc vero cum non fuerit factum, ſed Petrus dicatur primus omiſſo numero in reliquis Apoſtolis recenſendis, ſequi hinc, quod nomen πρῶτος non ordinis, ſed jurisdictionis prioritatem ſignificet. Sed reſpondetur: Uſitatum hoc eſt Scripturæ, ſi plura numero recenſeat, ut aliquando illi, quod primum eſt, addat numerum, reliquis non item. Exempla vide Act. XXVI. 20. Rom. I. 8. III. 2.

Joh. XVIII. 22.

Ἔδωκε ῥάπισμα τῷ Ἰησοῦ.

Vulgatus Latinus vertit: *Dedit alapam Jeſu.* Lutherus: Gab der Diener einer / die dabey ſtunden / JEſu einen Backenſtreich. Syrus paraphraſta: *Percutiebat ſuper maxillam Jeſu.* Joachimus Camerarius: *Impegit colaphum.* Ita etiam Gothus, Anglo-Saxo, Eraſmus, Abrahamus Scultetus l. 2. Exercit. Evangelic. c. 26. Petrus Faber l. 1. c. 19. Agoniſt. & alii. Beza verò, Eraſmus Schmidius, & nonnulli transferunt: *Unus ex miniſtris, qui adſtabant, bacillo cecidit Jeſum.* Atque horum quidam priorem expoſitionem argumentis

in

in ſpeciem ſatis validis impugnant. Nam (1) ῥαπὶς ſignificat *virgam* vel *baculum*. Vnde Mercurius χρυσόῤῥαπις Poëtis cognominatur. Significat etiam *ſandalium*. Et hinc formatum verbum ῥαπίζω ajunt denotare *ſandalio vel bacillo aut fuſte percutio*, & ῥάπισμα *plagam, quæ hujusmodi inſtrumento infligitur*. (2) Frequens illorum vocabulorum uſus eſt apud veteres Scriptores, qui de priſcis agonibus ac digladiationibus agunt, in quarum palæſtra qui audacter ac ferociter congredi recuſabat, aut qui ante ſignum committendi certaminis datum, atque adeo maturius, quam oporteret, ad decertandum ſurrexiſſet, ipſamq; pugnam inchoaſſet, ῥαπίσμασι vel incitabatur vel coërcebatur. Virgis vero hæc facta, nemo dubitat. Vide Petrum Fabrum loc. cit. pag. 68. (3) Manifeſte diſtinguitur κολαφίζειν à ῥαπίζειν Matth. XXVI. 67. καὶ ἐκολάφισαν αὐτὸν, οἱ δὲ ἐῤῥάπισαν. Lutherus: Und ſchlugen ihn mit Fäuſten: etliche aber ſchlugen ihn ins Angeſicht. Verum enimvero cum antiquiſſimi ante memorati Interpretes omnes priori expoſitioni adſtipulentur, & ῥάπισμα pro alapa accipiant, non temere ab iis recedendum eſſe puto. Contra quos primam ac ſecundam inſtantiam nihil neceſſario concludere, fatetur ipſe poſterioris ſententiæ aſſecla Eraſm. Schmidius ad Matth. V. 39. ubi docet, ῥαπίζω & ῥάπισμα in ſpecie quidem denotare *ictum, qui fiat bacillo &c.* deinde etiam *in genere percuſſionem*, quocunq; facta fuerit inſtrumento. Tertia autem inſtantia ex Matth. XXVI. 67. allata paulo majoris momenti eſſe videtur. Si enim ῥαπίζειν apud Evangeliſtas eſt etiam manu faciem alterius percutere, tunc κολαφίζειν illo loco planè erit otioſum, quod nempe citra controverſiam eandem obtinet ſignificationem. Sed reſpondetur: Manet adhuc inter duo illa verba aliqua notabilis differentia, quam diſcimus ex Theophylacto ac Suida, quorum ille in Comment. fol. 121. ſcribit: Κολαφίζειν ἐστι τὸ διὰ χειρῶν πλήττειν συγκαμπτομένων τῶν δακτύλων, καὶ ἵνα ἀφελέστερον εἴπω, διὰ τοῦ

 κόνδυ

κόνδυ κονδυλίζειν. Hic vero in Lexico : Ῥαπίσαι, πατάξαι τὴν γνάθον ἁπλῇ τῇ χειρὶ, ὃ λέγουσι καὶ ἐπὶ κόῤῥης. Unde jam constat, κολαφίζειν esse *pugno sive complicatis seu convolutis in manu digitis*, ῥαπίζειν autem *palma sive manu digitisq; extensis percutere alterum.* Quam differentiam innuere videtur Vulgatus Latinus in illo Matthæi loco : *Et colaphis ceciderunt eum: alii autem palmam in faciem ejus dederunt.* Et cum eo Juvencus Hist. Evang. lib. 4.

Tunc sanctam Christi faciem sputa improba complent,
Et palmæ in malis, colaphiq; in vertice crebri.

Sedulius lib. 4. Paschal. carm.

-- -- *Non deniq; passim*
Vel colaphis pulsare caput, vel cædere palmis,
Aut spuere in faciem plebs execranda quievit.

Accuratissime eam intellexit, ac eodem loco observavit vetustissimus interpres Anglo-Saxo: & verberabant eum pugnis suis (*mid hyra fystum:*) aliqui vero percutiebant faciem ejus extensis manibus ejus (*mid hyra bradum handum.*) Si quis tamen contentiosius vellet agere, posset dari adhuc tertia significatio vocis ῥάπισμα ex LXX. Interpretibus, qui vocabulum מֹרְטִים, quod agit de iis, qui alteri involant in capillos atque eos evellunt, ῥαπίσματος nomine vertunt, v. g. Es. L. 6. τὸν νῶτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα. B. Lutherus: Jch hielt meinen Rucken dar denen die mich schlugen / und meine Wangen denen die mich rauff-ten.

Act. XIIX. 3.

Ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην.

CUm Paulus Corinthum appulisset, diversatus fuit apud Aquilam & Priscillam, quia eodem artificio, quo Paulus, quærebant sibi victum : Erant enim σκηνοποιοὶ, quod Vul-

gatus

gatus Latinus vertit: *Erant enim scenofactoriæ artis.* Lutherus: Die waren aber des Handwercks Teppichmacher. Nonnulli Apostolum restionem fuisse contendunt, & hi pro σκηνοποιοὶ admodum inepte & oscitanter legerunt σχοινοποιοί. Σκηνὴν vero tabernaculum notare, liquescit ex Matth. XVII. 4. Act. VII. 43. 44. XV. 16. Ebr. VIII. 2. 5. IX. 2. 3. 6. 8. 11. 21. &c. Optime Syrus Nov. Testamenti Paraphrasta, quidnam id opificii fuerit, quod exercuerit Paulus, exprimit speciatim, nominans eum *conficientem tabernacula.* Pariter Chrysostomus Homil. V. de S. Paulo, eum nuncupat σκηνοῤῥάφον, i. e. *consutorem tentoriorum*, e pannis nimirum lineis vel laneis, vel etiam ex pellibus. Origenes Homil. XVII. in Num. scribit: *Paulus arte erat faber tabernaculorum.* Qualium videlicet usus in plagis orientalibus fervidissimis solis radiis aut frigoris acerbitati maxime expositis, erat frequentissimus. Quod ex multis Thalmudici operis locis, tum etiam aliorum relationibus abunde constat. Istis egregie consentit vetustissimus Poëta Christianus Arator l. 2. in Acta Apostolorum pag. 272.

Nec vacat ars Pauli, socio celebrata sub ipso,
Secreti virtute boni: tentoria quippe
Fortia mobilibus fabricabat in aggere textis.
Longius hæc abiens peregrinus ubiq; viator
Erigit, atq; hyemes solesq; his pellibus arcet.

Nam hujusmodi umbracula vel peregrinantes ipsi ferebant secum, vel ea ab aliis erigebantur in viâ, maxime desertis locis, pro excipiendis atque inibi se refecturis iter facientibus. In talibus tabernaculis Patriarchas habitasse, prodit Autor epistolæ ad Ebræos X. 9. atque ad illa forte alludit Christus Luc. XVI. 9. iisdemque corpora nostra, quæ animæ in terrestri hac peregrinatione inhabitant, comparantur ab utroque Apostolo II. ad Cor. V. 1. 4. & II. Petr. I. 13. 14.

Ephes. V.

Ephes. V. 32.

Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστί.

CApite hoc Paulus inter alia salutaria monita præscribit a vers. 22. usque ad vers. 25. uxoribus normam vivendi cum maritis suis. A vers. 25. autem usque ad finem capitis, maritos docet, quo pacto erga uxores se debeant gerere. Vtrobique elegantissima deducit similia ex nexu, quo Christus & Ecclesia ipsius invicem tenentur, eumque cum conjugio comparat. Vers. 22. & seqq. mulieribus subjectionem viris debitam præcipit, quod vir caput sit mulieris, ut Christus Ecclesiæ, & ut Ecclesia subjecta est Christo, sic, ait, uxores subjectas esse debere maritis. Vicissim vers. 25. & seqq. exstimulat viros, ut diligant uxores, sicut Christus Ecclesiam, quoniam caro una cum ipsis sint; carnem autem propriam quisque nutriat ac foveat, sicut Christus Ecclesiam. Et quemadmodum nos membra sumus corporis Christi, de carne ejus & de ossibus ejus, ita maritum ac fœminam duos esse in carne una: quod vers. 31. probat Apostolus ex Gen. II. 24. Addit deinde vers. seq. 32. nexum hunc inter Christum & Ecclesiam magnum esse mysterium: cui cum certis modis similis sit nexus inter virum & uxorem, ideo præcepta hactenus ex priori nexu per similitudinem ducta, tanto sanctius & majori cum reverentia esse observanda. Verba postremorum versiculorum ex interpretatione Vulgati Latini sic habent: *Propter hoc relinquet homo patrem & matrem suam, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in Ecclesia.* Ex his vero multa ἀλλότρια a nonnullis deducuntur. I. Robertus de Litio, Pontifex Aquinas & Theologiæ Professor in Serm. I. c. 3. hinc probare conatur, mysterium incarnationis Christi Adamo ante

ante lapsum fuisse cognitum. Ita enim ibi inter alia scribit: *Secundum doctrinam S. Thomæ via hominibus veniendi ad beatitudinem est mysterium Christi incarnationis, quod ante statum peccati homo cognovit, sed explicite, secundum quod ordinabatur ad consummationem gloriæ, non secundum quod ordinabatur ad liberationem a peccato per passionem & resurrectionem, quoniam homo non fuit præscius peccati futuri. Videtur autem incarnationis Christi præscius fuisse ex eo, quod dixit:* Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem suam, & adhærebit uxori suæ, *Gen. II. & hoc ab Apostolo Paulo Eph. V. dicitur:* Sacramentum magnum esse in Christo & in Ecclesiâ *&c.* Quæ probatio quidem a mente Apostoli & totius contextus scopo longissime aberrat. Paulus enim verba Geneseos hoc fine allegat, ut propositam similitudinem confirmet, atque demonstret, maritum & uxorem esse unam carnem. Atque pronomen τοῦτο vers. 32. non respicit locum vers. 31. ex Genesi adductum (qui heic non mystico, sed plane litterali sensu allegatur) verum id, quod antecessit vers. 30. & quod sequitur vers. 32. credentes nempe esse membra corporis Christi de carne ejus & de ossibus ejus. Et si vel maxime Paulus locum Geneseos mystico intellectu adduxisset, non sequitur tamen, pariter Adamum (si modo verba illa Adami sint, & non potius ipsius Dei, quod itidem valde adhuc incertum) eodem sensu id fuisse prolocutum; multa enim a Patribus V. Test. dicta aut facta leguntur, quæ a Scriptoribus N. Test. mystice explicantur, & ad spirituales res transferuntur; quale quid tamen Patres illi suis locutionibus vel actionibus non intenderunt. Ita v. g. Abrahamo, dum duxit duas uxores, non propositum fuit præfigurare duo Testamenta duosq; populos, unum carnalem, alterum spiritualem: dum ablactare fecit Isaacum, non separationem suadere voluit a lacte carnalis vitæ: dum lusit Ismael cum Isaaco, non in animo habuit delineare carnalis populi

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

persecutionem contra spiritualem: dum Sara indignata fuit filium ancillæ ludere cum filio liberæ, nihil forte minus cogitavit, quam hoc ipso præmonstrare, novam legem contra veterem solum carnaliter sentientem indignari. Et tamen hæc omnia ita per allegoriam exponit divino afflatus spiritu Paulus Gal. IV. 22. seqq. Similiter igitur, posito, dictum Geneseos Paulum mystice allegasse; non sequitur, Adamum pariter mystico intellectu id recitasse; ut inde vel minima possit desumi probatio, protoplasto parenti incarnationis Christi mysterium innotuisse in felicissimo præsertim statu illo ante peccatum. Proinde pleriq; alii Pontificiorum allegatum hic a Paulo in sensu litterali Geneseos dictum concedunt, ex illo tamen & seq. versu 32. capitis hujus V. ad Ephes. freti versione Vulgata Latina, conjugium sacramentum esse probant, & hinc petitum argumentum in istac controversia omnes, quos ego scio, in prima fere collocant acie. Videantur inter multos Concilium Tridentinum de Matrimonio Sess. V. & Eccius in Enchirid. pag. 115. Hanc vero doctrinam duobus inde derivant modis. 1. Quod juxta Vulgatum Latinum conjugium expresse hic dicatur *sacramentum*. 2. Asserunt, pronomen τοῦτο vocem sacramenti necessario referre ad ea, quæ immediate fuerint dicta, nempe *propter hoc relinquet homo patrem &c.* Ad prius cum dudum responsum fuerit a nostris, Latinam versionem h. l. minus accurate sequi fontem, in quo extet τὸ μυστήριον, regerit tamen Bellarminus l. 2. de Verbo Dei c. 14. idem esse μυστήριον Græcis, quod sacramentum Latinis. Id quod falsum esse, duplici argumento nos probabimus. Prius desumemus ex origine vocis, quam Casaubonus ac nonnulli ab Ebræo מִסְתָּר *absconsio*; Pasor, Becmannus ac alii a Græco μύω *claudo, abscondo*, deducunt, ut ita utrovis modo μυστήριον significet *id, quod occulitur*, sive *quamlibet rem arcanam, secretam, occultam.* Jam argumentamur: Si omne id, quod occultum

cultum eſt, ſtatim eſt ſacramentum, etiam lychnus ſub modio poſitus, ſacramenti merebitur titulum. Poſterius ridiculum eſt. E. & prius. Et vero concedimus equidem, omne ſacramentum eſſe μυςήριον, negando tamen, vice versâ, omne μυςήριον eſſe ſacramentum, cum ab eo, quod eſt latius, ad id, quod eſt anguſtius, affirmative argumentari non licere, etiam tirones Logicæ noverint. Alterum argumentum capiemus ab uſu vocis μυςηρίου, quæ ita, uti diximus, in Græcorum ſermone late patet & generalis eſt. Quod ſic oſtendimus. Si a voce μυςηρίου ad ſacramentum univerſaliter valet argumentatio, quod Bellarminus contendit, ſequitur, ſacramenta quoq; eſſe μυςήριον τοῦ θελήματος τοῦ θεοῦ, Epheſ. I. 9. itemq; μυςήριον τῆς ἀνομίας, II. Theſſ. II. 7. Poſterius ineptum atque abſurdum eſſe fatebuntur ipſi Pontificii. Ex quo tamen porro conſequeretur, ſacramentorum numerum hoc modo longe ſe ultra ſeptenarium extendere, quod tamen dogma ſub anathematis fulmine damnat Capitulum Tridentinum. Sed inſtat 2. Bellarminus: Cum Apoſtolus ait: Sacramentum hoc magnum eſt, pronomen *hoc* referri debet neceſſario ad id, quod proximè præceſſit: Eſt enim demonſtrativum ejus rei, de qua agitur. At proxime illud præceſſit, *relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori ſuæ, & erunt duo in carne una.* Sententia igitur Pauli hæc eſſe debet: Sacramentum hoc, nimirum quod relinquat homo patrem & matrem, & adhæreat uxori, & ſint duo in carne una, magnum eſt, quia Chriſti & Eccleſiæ conjugium repræſentat. Sed reſpondetur: Pronomen οὗτος in N. Teſt. non ſemper ad immediate præcedens, ſed interdum ad remotius antecedens ſubjectum refertur, interdum vero etiam id, quod ſubſequitur, reſpicit. Exempla habemus Act. I. 11. II. 23. IV. 11. I. Joh. II. 22.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Judic. XIII. 13.14.

מִכֹּל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר׃ מִכֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן
לֹא תֹאכַל וְיַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל־תֹּאכַל
כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר׃

SImſonis conceptionem & nativitatem cum denunciaret angelus matri ejus, præcepit ei, ut ipſa mater a vino & omnibus ex fructu vitis confectis, a ſicera & ab immundis abſtineret, iſtiusq; præcepti addidit cauſam, quod filium, quem conceptura eſſet, oporteret eſſe Naſiræum ex utero matris. Matri autem iſta prohibentur, a quibus Naſiræi ipſi alias quoq; ex lege ordinis abſtinebant, quod nempe Simſon eſſe deberet Naſiræus ex utero matris, embryones autem a matre accipiant nutrimentum: quod in Medicorum ſcholis amplius docetur. Hæc cum probe inculcaſſet matri angelus verſ. 4. 5. & 7. eadem poſtea repetit Manoæ marito, & ait verſ. 13. *Ab omnibus, quæ dixi ad mulierem, caveat ſibi* (nempe uxor tua.) verſ. 14. *De omni, quod egreditur de vite vini, non comedat* (uxor,) *& vinum & ſiceram ne bibat* (ſcilicet illa,) *& omne immundum ne comedat* (illa:) *Omne quod præcepi ei, cuſtodiat* (illa.) Quinq; verba iſta conſtructa ſunt in 3. fœmin. futuri, adeoq; ad ſubjectum maſculinum referri nequaquam poſſunt. Refert tamen ad Simſonem b. Interpres: Er ſoll ſich hüten für allem / das ich dem Weibe geſaget habe / er ſoll nicht eſſen / das aus dem Weinſtock kommt / und ſoll keinen Wein noch ſtarck Getränck trincken / und nichts unreines eſſen. Alles / was ich ihr gebotten habe / ſoll er halten. Sed hæc verſio, ut dixi, cum fonte non convenit.

I. Sam. I.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

I. Sam. I. 5.

וּלְחַנָּה יִתֵּן מָנָה אַחַת אַפָּיִם

ET *ipsi Hannæ dedit partem unam duarum facierum.* Hoc Vulgatus Latinus explicat : *Hannæ autem dedit partem unam tristis.* Noster : gab er ein Stück traurig. Sed hæc versio admodum difficulter ex Ebræo poterit stabiliri. Nam vocabulum אף quod hic in duali extat, nunquam tristem aut tristitiam significat, sed (1) *vultum*, *faciem :* (2) *nares sive nasum*, quod faciei decor sit nasus : (3) *furorem*, *iram*, quia hæc ex vultu & naso facile dignoscitur, vel quia irati exsufflant naribus. Hinc Joseph Kimchi & alii locum hunc exponunt : *Dabat partem unam iratus.* Sed nec hanc versionem facile admittere poterimus : cui enim succenseret Elkana ? num Deo ? erga quem tamen pietas ejus & veneratio prædicatur in Scriptura ; an vero uxori culpam non habenti ? Tantum id abest, ut potius uxorem, sterilitatem suam flentem, blandissime fuerit solatus. *Quare ploras*, inquit, *& quare non comedis, & quare male se habet cor tuum? nonne ego melior sum tibi, quam decem filii?* vers. 8. Rectius igitur vocabulum אף in suo proprio significatu accipietur, & phrasis *pars duarum facierum* significabit vel *portionem duplam*, vel *præ aliis conspicuam lautamq;.* Jonathan Chaldæus vertit : *Partem unam electam.* Syrus, & Arabs : *Partem duplo majorem, atque erat illa, quam alteri uxori ejusq; liberis dederat.* Pagninus : *Partem honorabilem.* Marinus : *Partem narium i. e. odoriferam, vel maximam, quasi aspici dignam.* Piscator : Ein ansehnlich Stück. Paulus Tossanus : Das beste oder das meiste.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

I. Reg. XXII. 48.

וּמֶלֶךְ אֵין בֶּאֱדוֹם נִצָּב מֶלֶךְ׃

ET *rex non erat in Edom, præfectus erat rex.* Ita vertunt Chaldæus, Montanus, Pagninus, Marinus, Avenarius, Junius, & alii. Piscator & Tossanus: Sondern ein Stadthalter (nemlich von wegen des Königs in Juda) war Regent. Ebræum vocabulum significat Præfectum, Antistitem, qui vicem alterius gerit. Vulgatus Latinus hæc postrema verba non expressit, interpretatus hunc versiculum: *Nec erat tunc Rex constitutus in Edom.* Et hunc secutus Germanicus noster: Und es war kein König in Edom. In Vulgata Latina defectum hunc agnoscit Emanuel Sà Jesuita, eumque supplet his verbis: *Sed ProRex, scilicet constitutus a Rege Juda.* Comment. in h. l.

Genes. XXVIII, 20. 21. 22.

אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי &c.

PRoponitur tribus finalibus hujus cap. versiculis votum a Jacobo in itinere post revelationem per somnium ac præclaram simul promissionem a DEO sibi factam conceptum. Cum vero in omni voto sub certa hypothesi edito spectanda inprimis sint duo, primum conditio, dein obligatio, exinde jam oritur dubium circa posterius hemistichium versus penult. 21. verba nempe illa: *Et erit Dominus mihi in DEUM sive pro DEO*, an pertineant illa ad conditionem voti, an ad obligationem voventis? Et de obligatione quidem accipiunt quam multi interpretes, secuti procul dubio ex parte versionem Vulgati Latini, quæ est: *Si fuerit Dominus meum &c. erit Dominus mihi in DEUM*, so soll der HErr mein GOtt seyn. Id vero cum valde durum sit dictu, & crudam voti pariat sententiam, si phrasis, prout sonat, intelligatur

tur

tur de agnitione & cultu veri DEI in genere (quo ſenſu eam Immanuel Sà aliiq; h.l. exponunt): unde abſurda iſta promanarent conſectaria, quaſi Jacob jam ante & hactenus Dominum pro vero DEO non agnoviſſet, neq; niſi poſt impletionem voti agniturus eſſet; aut, cum præcedens conditio voti inprimis temporalem ſalutem ac protectionem exprimat ac ſupponat, quaſi licitum ſit, ſub tali ratione DEVM verum vel colere vel ex adverſo diffiteri, negare, & averſari. Idcirco Cajetanus, Cornelius a Lapide, & verſionis iſtius patroni pleriq; hunc commenti fuere ſenſum phraſeos iſtius, *Erit Dominus mihi in DEVM* ſive *pro DEO*, i. e. ſpecialem aliquem externum cultum per certos ei deſtinatos reditus DEO erigam atque inſtituam. Verum, quod pace manium tantorum interpretum dixerim, hoc ſignificatum locutionis iſtius purum putum commentum eſt, deſtitutum exemplis locisq; parallelis. Haut enim ex Sacra Scriptura demonſtrabitur, iſtam loquendi formulam uſpiam ita adhiberi, ac debere, quin & commode poſſe exponi. Viceverſa invenimus, *Dominum eſſe alicui in DEVM* ſive *pro DEO*, ſignificare (1) in genere Dominum pro vero DEO ab aliquo haberi, adorari & coli, atque in eum ipſum ſpem & fiduciam reponi. (2) Dominum alicui ſingulariter favere, propitium eſſe, auxilio, gratia & amore ipſum proſequi & amplecti. Videatur jam Gen. XVII, 7. 8. ubi DEVS tranquillam largiterque benedictam a ſe profecturam poſſeſſionem terræ Canaan deniq; ſic exprimit, *Ero illis in DEVM, ſive pro DEO*, plane eadem, quæ hic exſtat, phraſi, ad quam & promisſionem Abrahamo factam Jacob videtur heic aliquem habuiſſe reſpectum. Hinc ſi phraſis illa, *eſſe alicui in DEVM, ſive pro DEO*, de hominibus uſurpetur, veluti de Moſe Exod. IV. 16. denotat illa, perſonam vel vices DEI gerere apud aliquem conſilio, auxilio, mandatis, executione legum &c. Quod ſi porro phraſis, *eſſe alicui in DEVM* ſive *pro*

DEO

DEO, ex mente b. Lutheri & aliorum æquipolleat phrasi *esse DEUM alicujus* sæpissime in Scripturis occurrenti, res adhuc evadet liquidior de gemino illo significato a nobis adducto, & quod tertium illud supra commemoratorum interpretum nuspiam in Codice habeat fundamentum. Relinquitur ergo, quod illorum versio ista, locum in phrasi illa tantum habentibus ante memoratis duobus significatis istis, aut sine ingenti absurditate non possit persistere, aut saltim phrasis non trahi ad obligationem voventis, sed pertineat ad conditionem voti, ita ut versu antepenult. ac seq. toto contineatur conditio, vers. ult. obligatio, non vero obligatio medio versu penult. incipiat, quod non perinde etiam est conveniens, ac credibile. Hinc jam conditio, (ut sic loqui liceat) voti Jacobei quinq; erit membrorum. Ait (1): *Si fuerit Dominus mecum.* (2) *Et si custodierit me in via, per quam ego ambulo.* quod utrumq; ante vers. 15. in somno ipsi promiserat. (3) *Et si dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendum.* (4) *Et si reversus fuero in pace ad domum patris mei*, juxta promissum divinum vers. 15. (5) *Et si fuerit mihi Dominus pro DEO*, h. e. si summatim loquendo ex omni parte mihi faverit, ac abundantem opem suam mihi tulerit, quod Abrahamo posterisq; ejus promiserat Gen. XVII. 8. Qua de re tamen Jacob minime videtur dubitasse, & particula *si* h. l. non tam vim habet strictæ conditionalis, quam adverbii potius temporis, h. m. Cum, vel Quando, vel Postquam hæc omnia præstiterit DEUS. Sequitur jam in voto Jacobi obligatio vers. ult. eaque est bimembris: 1. *Lapis iste, quem posui in statuam, fiet domus DEI.* 2. *Omnium, quæ dederis mihi, dabo decimas.* Atque in eundem sensum votum hoc nobiscum explicat celeberrimus Rabbi Salomo Jarchi, qui inter tribules suos κατ' ἐξοχὴν nuncupatur Interpres legis. Eidemque expositioni nil derogant Chaldæus Onkelos, & LXX interpretes, qui sacri fontis litteram presse hic fuere secuti.

Deut. XII. 32.

לֹא־תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ׃

MEmini hoc loco usum fuisse quendam pro assertione, eos, qui ad Libros ecclesiæ Symbolicos jurato, quin & subscriptione adstringuntur, teneri id præstare sine omni restrictione, limitatione, aut reservatione, quatenus nempe illi cum sacra Scriptura consentiant. Hypothesis constituitur ista, quia nempe Libri Symbolici nil aliud sint, quam Verbum DEI. Quid ab aliis prolixe fuerit responsum, hîc non repetam. Id tantum monere operæ pretium est, si vel maxime Symbolicis Libris tali reservatione aliquid derogetur, vel auctoritas eorum atteratur, atque ex præsenti Deut. loco argumentum exstruatur tale: Quicquid est verbum DEI, ei nihil addendum est, nihil de eo minuendum. Atqui libri symbolici sunt verbum DEI. E. & per consequens subscriptio debet fieri simpliciter & cum nulla formidine oppositi; minorem propositionem posse concedi, si verbum DEI formaliter tale intelligatur; debere autem eam negari, si materialiter tale intelligatur, quale DEI verbum nimirum non sunt libri symbolici, utpote ab hominibus humanæ imbecillitati obnoxiis profecti. Vnde facile colligitur, non omnes in iis apices adeo sanctos esse, non omnia probationum genera adeo solida & firma, atque in sacra Scriptura, quæ ex adverso & formaliter & materialiter verbum DEI est, & ex consequenti primaria regula ac norma librorum symbolicorum, ad quam, qui hisce subscribunt, animum utique etiam primario debent intendere & habere respectum, etsi fortassis de cætero certi, nihil contineri in illis, quod sacræ Scripturæ ita sit contrarium, ut fundamentum fidei destruat. Observatu hîc fuerit dignum in Apologia Aug. Conf. ad art. X. Pontificiorum transsubstan-

tiationis erroneum dogma ex adductis Canonis Missæ Græcorum verbis, nec non effato quodam Bulgarii saltim in speciem stabiliri, quem locum totum postea tanquam intolerabilem & puræ doctrinæ contrarium inde sustulerunt Theologi alii, sed quo consilio simul etiam ibid. resciderint argumentum aliquod ex Paulo desumtum pro vera corporis Christi præsentia contra Zwinglium ejusque asseclas, (quod tamen in quibusdam editionibus margini minoribus literis legitur additum) equidem non constat: nec etiam de eo amplius lubet disserere. Prius autem illud quod attinet, D. Nicolaus Selneccerus sub finem Formulæ Concordiæ, quæ prodiit A. 1584. videtur castrationem illam, quam diximus in præcedentibus quibusdam editionibus factam, improbare, & illicitis adscribere mutationibus, quemadmodum & ibi locum restituit, & restitutum pariter legimus in nostris harumEcclesiarum nuncupatis itaLibrisNormalibus. Nihilominus Theologi hujus doctissimi quamvis & pientissimi sententia susque deque habita, in secutis quampluri-mis apologiæ editionibus repetitam videmus interpolationem loci. Non apparet is in Germanica Formulæ Concordiæ versione, quæ tamen enixo studio & deliberato consilio fuit concinnata, quod ex præfatione Christiani II. Electoris Saxoniæ patet: Nec habetur quoq; in corpore doctrinæ Julio. Adducam hîc, citra tamen præjudicium nostrorum normalium librorum, verba D. Tilemanni Heshusii ex libr. de Præsentia corporis Christi in cœna Domini: *Quod in prima editione Apologiæ Papistarum commentum de transsubstantiatione defenditur, his verbis:* Id enim testatur Canon Missæ apud illos, in quo orat sacerdos, ut pane mutato ipsum corpus Christi fiat. Et Bulgarius scriptor, ut nobis videtur, non stultus diserte inquit, panem non tantum figuram esse, sed vere in carnem mutari. *Hunc inquam Apologiæ errorem repudio, atq; damno. Quod ideo admoneo, quia hæc verba nunc expuncta*

sunt

sunt in ea editione, quæ in vulgi manibus versatur. Ac nihilominus in multis locis ministri Ecclesiæ, & alii, hujus emendationis ignari, periculose adstringi solent, non solum ad Confessionem Augustanam A.1530. Carolo Imperatori exhibitam, sed etiam ad Apologiam, quæ mox secuta est. In qua obligatione hæc circumspectio adhibenda erat, ne approbatione impii erroris de transsubstantiatione homines ab eo alieni macularentur. Atq; ideo revocanda fuit potius hæc hallucinatio publico scripto, quam clandestina omissione, & tacita correctione dissimulanda. Nec bono consilio evidentissimum illud argumentum de præsentia corporis Christi ex Apologia sublatum est. Sic enim propria editio argumentatur: Cum enim Paulus dicat, panem esse participationem corporis Domini, sequeretur, panem non esse participationem corporis, sed tantum spiritus Christi, si non adesset vere corpus Domini. *Hæc non ideo dico, ut Apologiæ authoritatem convellam: fateor enim hunc librum esse utilem Ecclesiæ, sed tamen humana scripta a divinis oraculis discerni volo. Et ut error, in publica Confessione admissus, revocandus, ita vera & pia sententia retinenda erat.*

Genes. I. I.

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים

EX hoc & similibus quamplurimis locis Scripturæ V. T. in quibus reperitur nomen אֱלֹהִים in plur. num. constructum cum verbo singularis num. quale hic est בָּרָא *creavit,* colligunt multi, innui ibi (1) DEUM, non angelos, non judices vel homines, quibus vox illa pariter quandoque attribuitur. Præterea (2) verum DEUM, non idola, quæ pariter sic etiam nonnullibi nuncupantur. Insuper (3), & quod palmarium ac præcipue fuerit observandum, in una divina essentia pluralitatem, quam christianus orbis sancte credit

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

ac conſtanter profitetur, perſonarum. Hinc hypotheſeos loco univerſalis canon formatur talis: In quocunque loco nomen Elohim plur. num. conſtruitur cum verbo ſing. num. in eo innuitur verus DEUS, atq; plures in una divina eſſentia perſonæ. Ex quo principio & majori propoſitione deinceps ad ſingula particularia loca, quæ heic illic reperiuntur, ſubſumitur & concluditur. Enim vero quanquã res ipſa ſit certiſſima, (1) unum eſſe DEUM eſſentia, perſonas autem in illa plures, nempe tres; (2) quod textum, quem tractamus, concernit, opus creationis non eſſe unius alicujus perſonæ divinitatis ſeorſum, ſed omnibus tribus indiviſim proprium, cum ſit opus Trinitatis ad extra, ſic ut Filius & Spiritus S. in eo æqualiter ac efficienter concurrerint. Vid. Pſal. XXXIII, 6. Job. XXXIII, 4. Joh. I, 3. Ebr. I, 2. Patri autem præcipue adſcribitur creatio, partim quia ille fons & principium eſt, non temporale quidem, ſed originale totius divinitatis, a quo condita omnia; partim ut exſtet in eccleſia externum aliquod diſcrimen, quo Pater a Filio & Spiritu S. ad extra diſcernatur. Quanquam ad hæc (3) pia ſic contra adverſarios concludentium intentio ſuas utique mereatur laudes: validum tamen ac urgens ex dicta phraſi ac loquendi modo, præſertim contra pertinacem Judæum aliumve antitrinitarium, emergere argumentum, nemo facile dixerit, qui conſideraverit loca Judicum XVI, 23. & 24. ubi Philiſtæi inter eucharistica ſacrificia captivo Simſoni ſic inſultant, & coram idolo ſuo Dagon tripudiant: נָתַן אֱלֹהֵינוּ h. e. *dedit DEUS noſter Simſon inimicum noſtrum in manus noſtras.* Exſtat hîc verbum ſing. num. נָתַן *dedit*, conſtructum cum nomine אֱלֹהֵינוּ quod eſſe hic nomen plur. אֱלֹהִים ex litera י inter ה & נ conſpicua vel tironibus Ebraicæ linguæ indubitatum perſpectiſſimumq; eſt. Videatur inter alios Schickardus in Inſtit. Ling. Ebr. Reg. CVIII. Obſervavi hæc duo loca pridem, & ſacros fontes diligenter evoluturis fortaſſis ſe offerent alia plura:

quæ

quæ quidem, quo minus ex conſtructione iſta verbi ſingularis cum nomine pluralis numeri ad eum, quem diximus, modum aliquid ſolidi contra obſtinatum adverſarium inferatur atque concludatur, liquido ac graviſſime obſtant. Quod ſi enim illa hypotheſis ac major propoſitio ſuperius allegata ſit maneatq; univerſalis, ſtatuendum exinde fuerit, Philiſtæos in abominabili ſuo deaſtro Dagon coluiſſe pariter verum DEUM, & in una ejus divina eſſentia agnoviſſe plures perſonas. Id quod inauditum ac abſurdum. Ergo memorata illa hypotheſis ac major propoſitio: In quocunque loco nomen plurale Elohim conſtruitur cum verbo ſing. num. &c. neutiquam univerſalis amplius eſt, ſed evadit particularis: ac proinde ſyllogiſmi inde enati vitio laborabunt in forma.

Geneſ. IV. 1.

קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה

VErba verſiculi finalia viri quidam bene docti interpretantur: *Poſſedi virum cum Domino.* Quo fere etiam collimant veteres LXX. interpretes & Vulgatus Latinus. Quaſi dicat Eva exultans de recens nato filiolo, DEI opitulante gratia acquiſiviſſe ſe puellum, prolem maſculini generis, ſtirpis humanæ propagatorem, parentum inſigne delicium. Quamplures autem vertunt: *Poſſedi virum Dominum*, (ubi in Ebræo ſoli DEO competens nomen tetragrammaton exſtat) exiſtimantes, ſignificaſſe eam hoc ipſo, puerum a ſe editum eſſe promiſſum jam ante in Paradiſo mulieris ſemen, Meſſiam, futurum Redemtorem generis humani, quanquam multum hac opinione hallucinatam. Verum enim vero quod mens hæc fuerit primævæ matris, nondum ſatis idoneæ mihi evincunt rationes. Ac inter alios & hic ſatis durus intricatusq; eſt nodus. Quandoquidem apud

 Theo-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Theologos extra controversiam positum sit, si non in universum omnibus V. T. fidelibus, saltim Patriarchis, Prophetis, aliisq; præcipuis sanctis DEI viris mysterium incarnationis filii DEI explicite fuisse cognitum, atque eo magis etiam protoplastis Adamo & Evæ, verisimile non esse, cum Eva, quod jam præsupposuimus, sciverit, exhibendum Messiam conceptum iri absque maritali hominis conjunctione cum fœmina, novissetque simul indubito, Cainum tunc editum enixam partu se fuisse ex conjunctione cum marito Adamo, eam tam crassum, tam stupidissimum errasse errorem. Hunc equidem megalandrum Lutherum impingere Evæ, quod in propatulo est, non diffitemur: licet tamen inter hæc observare circa versionem loci, quæ hodie exstat in omnibus Germanicæ versionis nostræ Bibliorum editionibus, ich habe den Mann den HErrn / quæ & tanto magis favet expositioni illi, non esse versionem Lutheri, sed profectam post mortem ejus ex correctione M. Georgii Rorarii. Beatus enim Lutherus transtulerat, quamvis declinans a fonte: Ich habe den Mann des HErrn / *acquisivi virum Domini.* Cui versioni etiam immortuus fuit, ut patet ex Tomo VI. Wittebergensi, complexo Commentarium in Genesin, absolutum die XVII. Nov. 1545. secuto autem anno 1546. d. XVIII. Febr. beatus vir diem suum placide obiit. Liceat annectere hoc obiter, quod in veteri exquisitissimorum adversariorum MS. Johannis Kauffmanni, Theologi quondam & Antistitis Noribergensis eruditissimi meritissimiq;, alibi mihi antehac non obvium, a præsenti autem argumento non omnino alienum inveni: An. 1546. kurtz vor seinem Ende hat D. Lutherus die Episteln Pauli angefangen zu corrigiren / und ist kommen bis auf das vierdte Capitel der andern an die Corinthier/ und soll dasselbige Neue Testament Herr M. Georgius Rorarius bekommen haben / und nach seinem Tod Rutilius, Pfarrherr zu Dieben / sein Eidam/ welches jetzo sein Sohn M. Martin. Rutilius, Diaconus

zu Weinmar/ soll haben. Philippus, wie Andreas Stangenwaldus aussaget/ hat nach D. Lutheri Tod/ zween Oerter geändert: der erste ist ad Philipp. II, 13. der ander I. ad Thess. IV, 11.

Gen. XXIII. 3.

וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ

ET *surrexit Abraham a facie mortui sui.* Vox *facies* frequenter per pleonasmum in V. Test. additur nominibus eleganti Ebraismo, ita tamen, ut in versione Latina vel Germanica, nisi eæ plane litterales sint, tanquam redundans recte omittatur. Qua de re inter multos Glassius Gramm. Sac. l. 3. Tractat. I. de Nom. can. 38. Sic v. g. Gen. IV. 14. *Ecce ejicis me hodie a facie terræ* i. e. a terra. I. Sam. XIV. 25. *in quo erat mel super faciem agri* i. e. super agrum. I. Reg. VI. 3. *Ante faciem templi* i. e. ante templum &c. Recte igitur & scite locum nostrum vertit B. Lutherus: Darnach stund er auf von seiner Leiche. Male Vulgatus Latinus: *Et surrexit Abraham ab officio funeris.* Inde cum Missæ ac oblationes, quas pro mortuorum ex purgatorio redemtione facere solent Papicolæ, vulgo inter ipsos vocentur *officium*, occasione Latinæ versionis ex hoc loco non solum purgatorium, sed & sacrificia pro defunctis probare nituntur, asserentes, per officium non solum lacrymas intelligi, sed & orationem atq; jejunium sc. pro defuncta uxore Sara; quæ ipsissima verba sunt Bellarmini de Purgatorio l. 1. c. 15. Sed cum heic Vulgatus Latinus, uti hodie extat, multum discrepet a sacro fonte, quod jam omnibus patet, totum etiam argumentum ex hoc loco pro Pontificio officio petitum penitus concidit, neque unius fit assis. Regerunt Pontificii: Constare hinc saltim, Vulgatum Latinum interpretem tale officium agnovisse ac approbasse, qui cum citra controversiam vetustissimus fuerit, proximisq; post Christum seculis vixerit, sequi inde simul,

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

mul, officium istud usu apud primos Christianos fuisse in Ecclesia receptum. Sed respondetur: Posito, interpretem illum sic vertisse, probari tamen nequit, istum tale officium, quale Pontificii prætendunt, intellexisse, nisi prius ex historia primorum post Christum seculorum fuerit probatum, sacrificia ac preces pro defunctis jam tum obtinuisse. Quin *officii* vocabulum Abrahami mortuæ Saræ tabernaculum ingressi luctum ac planctum propter fidelissimam ac desideratissimam sociam amissam designare potest; a quo hîc surrexisse dicitur, & tabernaculo conjugis egressus de honesta sepultura cogitationes inivisse. Verum enim vero non levis mihi oritur suspicio, veterem illum Interpretem Latinum nequaquam sic, ut hodie legimus, transtulisse, sed versionem illam secutis temporibus fuisse ita interpolatam ab alio sive minus attendente & propter consonantiam vocabula *facie* & *officio* confundente, sive volente & Pontificium illud dogma stabilituro. Rationes id suspicandi sunt: 1. Quia Ebræa vox פְּנֵים nunquam officium significat, sed semper faciem sive conspectum. 2. Quia Latinus ille interpres Ebræi idiomatis utique fuit callentissimus. 3. Quia idem eandem vocem Ebræam nuspiam in tota S. Scriptura vocabulo officii transtulit. Quod ad oculum patebit, si Concordantiæ super versionem illam Latinam impressæ Antwerpiæ Anno 1567. evolvantur, & omnia illa loca, quæ sub vocabulo *officium* extant, cum Ebræo textu conferantur. 4. Quia idem Latinus interpres pleraq; loca illa, quibus vox פְּנֵים modo ab initio allegato per pleonasmum est addita ac redundat, tamen vertendo expressit atque ad litteram transtulit; cujus quamplurima exempla iterum suppeditabunt Concordantiæ. Vt adeo vero valde sit simile, eum hoc Geneseos loco itidem vertisse: *Et surrexit Abraham a facie funeris sui.*

Jer. X.

Jer. X. 1. 2. 3.

אֶל־דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם אַל־תִּלְמָדוּ וּמֵאחות הַשָּׁמַיִם אַל־תֵּחָתּוּ
כִּי־יֵחַתּוּ הַגּוֹיִם מֵהֵמָּה׃

LOcum hunc producunt aliquammulti contra vulgarem ſententiam, quod cometæ peſtem, famem, bella, terræ motus aliaq; dira mala, & quidem hic vel iſte pro ratione ſui ſitus, ſiderum, per quæ currit, directionis ac longitudinis caudæ vel barbæ, coloris, moræ, quam conſpectui noſtro exhibitu; trahat, & hujusmodi circumſtantiarum aliarum, hoc vel illud in ſpecie portendat atq; deſignet: cum DEUS expreſſe hîc prohibeat ſuis fidelibus metum hujusmodi a ſignis cœli. Excipiunt vulgari ſententiæ addicti, præcipere hîc DEUM, ne metuant a talibus aſtrorum atque adeo cometarum portentis timore ſervili, ut nempe penitus deſperent de ipſius gratia atq; animum deſpondeant, quaſi nulla præſto ſit futura ſalus contra imminentia mala; non autem interdictum ſimul eſſe timorem filialem, neq; adeo hîc improbari ſententiam de portentis, quæ olim ac nuper a doctiſſimis, partim etiam pientiſſimis ac celeberrimis viris cometis fuerint adſcripta. Sed ſalvo aliorum judicio reſpondetur: (1) Cum probari nequeat, tale aliquod portentum ſtellis aut cometis (niſi quod proxime ante finem mundi in ipſis aſtris ſigna eſſe futura prædixerit Chriſtus) uſpiam aſſignaſſe Scripturam, e contrario vero multoties ea graviſſimis interminationibus, præſertim in lege divinâ, damnaverit hariolos ac aſtrologos judiciarios, qui tunc & poſtea inter gentiles magni fiebant, & a quibus, Arabibus inprimis, Ægyptiis ac Chaldæis, illa genethliacorum, & qui ex aſtris ac cometis hoc vel illud præſagire ac ſpeciatim deſignare contendunt, ſubrepſerunt intra Chriſtianæ Eccleſiæ pomœria; veriſimile

eſt, *metum juxta vias gentium* (ceu loquitur Jeremias) dici hic non metum ſervilem, ſed omnem metum ſuperſtitioſum, vanum, protervum aliquid aſtrologiæ judiciariæ ex paganismo & Chaldæorum regulis ſecum trahentem. (2) Ad illas gentilium regulas, quibus hæc vel illa ſtellarum ac in ſpecie etiam cometarum portenta definivere ac complexi fuere in libris ac ſcholis ſuis ethnici, manifeſtiſſime videtur reſpicere propheta, cùm ſtatim verſ. 3. ſubjungit: *Quia leges* (ita habet Vulg. Lat. ſive deciſiones, conſtitutiones, ſtatuta, præſcripta, decreta) *populorum* (quos antea gentiles nuncupaverat) *vanitas* h. e. vanæ ſunt. In Germ. verſione noſtra perperam hæc vertuntur: **Dann der Heiden Götter ſind lauter nichts.** (3) Non hîc metus gentilis, tanquam ſervilis, determinationis loco quaſi per comparationem adducitur, uti iterum minus preſſe vertit auctor noſter h. m. **Solt euch nicht fürchten für den Zeichen des Himmels/ wie die Heyden ſich fürchten** / quaſi diceret: Non prohibetur hîc metus omnis omnino a ſtellarum portentis, ſed tantum metus adinſtar gentilium, h. e. ſervilis. Fons ipſe non ſic loquitur: *Quemadmodum ſibi metuunt gentiles*: verum notantius ait: *A ſignis cœlorum ne expaveſcite vel contremiſcite, conſternati reddamini, terreamini, QVONIAM terrentur gentiles ab iisdem.* Vulg. Latinus exprimit: *A ſignis cœli nolite metuere, QVÆ timent gentes.* Quæ quidem voces *quoniam* vel *quæ* metum omnem ab aſtrologia gentilium judiciaria circa portenta uti ſtellarum aliarum, ita pariter cometarum, ortum trahentem vetant & excutiunt. (4) Re probe mecum expenſa, ne tamen in alterutram partem ceſpitarem, quin turpiter cum conſcientiæ læſione laberer, cum nuperus inſignior cometa viſui ſe noſtro offerret, conſului præter alios etiam virum ſubacti judicii, pietatisq; fervore ac theologica eruditione præcellentem Herm. Conringium. Is litteris XXVI. Januarii anni hujus 1681. ad me datis, quid ipſe cen-

censeat, quidq; pariter mihi statuendum esse suadeat, mentem suam his verbis exponit: *De significatu cometarum lectum tibi arbitror libellum, Bosii cura Jenæ ante hos aliquot annos editum. Me a divinando absterret multum illud, quod, tametsi haud dubie a condito orbe interdum cometæ luxerint, Deus tamen per nullum Prophetarum indicaverit, hoc ipso aliquid portendi, diserte autem dixerit:* A signis cœli nolite metuere. *Commodissimum factum videtur, populum incertis haud percellere auguriis, quin excubantem quasi præ foribus divinam indignationem, cujus infinita prob dolor sunt indicia certissima, inculcare etiam atq; etiam.* Hactenus Conringii epistola. Quem non adduxi eo fine, ut auctoritate alioqui non contemnenda viri pugnem, sed ut argumentum, quo utitur, palam fiat. (5) B. Lutherum sententiæ, quam initio vulgarem dixeramus, favisse, scripta ejus aliquot diserte declarant. Alicubi invicem sibi opponit iridem ac cometam, illam *gratiæ signum*, hunc *terroris* vocitans. Assumamus autem hypothesin sive regulam megalandri, quam circa significatum iridis format atque supponit, & simili modo applicemus ad cometam; & conclusio pro nostra sententia contra vulgarem hinc emerget expeditissima. Sic vero hanc in rem scribit Lutherus: *De iride certum est, quod significat, nullum diluvium venturum esse. Et tamen significat hoc non ex aliqua naturali causa, sed tantum ex verbo DEI, quia DEUS sic statuit & definit per verbum suum. Sicut enim circumcisio signum fuit, quod ille populus, DEI esset populus: (significavit autem hoc circumcisio non per se, sed tantum per verbum, quod additum fuit) item sicut pelliceæ vestes significabant vitam & conservationem, non quod sua natura id præstare possent, sed quia DEUS ita promiserat: Ita arcus in nubibus non ex naturali causa significat diluvium amplius non venturum, sed propter verbum DEI. Cogitationes & speculationes naturales de his rebus non prorsus contemno: sed quia demonstrationes non sunt solidæ, non nimium eis fido. &c.* Et paulo post:

Stat igitur arcus hic ex divino beneplacito ad certificandum tum hominem tum bestias, quod diluvium nullum ullis unquam temporibus futurum sit. Comm. in Gen. Tom. VI. Witteberg. fol. 118. col. 1. Si ergo de iride, quod prænotet gratiam divinam, tantum ex verbo DEI certi sumus, & nisi DEUS in verbo suo id nobis aperte & diserte revelasset, tale aliquid statuere nefas esset temerariumque, & ejusmodi assertum, quod humanis, quæ sane facile posunt fallere, cogitationibus ac speculationibus, ne demonstrationibus quidem nitatur, quæ jam B. Lutheri hypothesis est tuta satis nec rejicienda; idem profecto axioma ex opposito pariter valebit de cometa, de quo cum DEUS nihil uspiam, quod portendat aliquid, præmonuerit per prophetam ullum, nec quicquam definiverit per verbum suum, quæ de ejus significatis circumferuntur, ea incertis cogitationibus humanis annumerari debere eodem ex principio perinde sequitur: præsertim cum cometæ ac iridis in infaustis lætisve eventibus connotandis eadem statuatur ratio, & idem Lutherus noster scribat: *A priore definiamus ista, nempe quod, cum DEVS vult, ardet cometa in signum terroris: Sicut cum vult, refulget in cœlo iris in signum gratiæ.* l. c. Sed unde voluntatis illius divinæ circa cometam sumus certi, cum ex adverso de iride clarissima Scripturæ verba exstent? (6) Quæ de cometarum traduntur portentis, jam dudum consignata fuere pariter ab ethnicis philosophis, originemq; adeo trahere videntur ex scholis ac scriptis Chaldæorum, Arabum, Ægyptiorum, &, qui ab istis talia didicerunt, Græcorum; saltim ex iisdem fluxere principiis. Illi cum in certis constellationibus secutos hos vel illos eventus observassent, & plerunq; quidem, uti ajunt, ita secutos, à posteriori & per inductionem inde argumentabantur, suasq; construebant h. m. regulas, quibus postea in evolvendis horoscopis prædictionibusq; astrologicis utebantur, & quæ quasi datatim etiam ad ipsos

Chri-

Christianos serpebant, acceptatæq; ab ipsis sunt. Quemadmodum apud vulgaris sententiæ asseclas hoc ipsum argumentum a perpetua experientia decerptum quasi palmarium est, quod nunquam cometa luxerit, qui non hæc vel illa dira mala longo syrmate post se traxerit: cujus tamen firmitatem & quid in recessu habeat, expenderunt jam ac demonstrarunt alii. Quam graviter vero ista divinationum gentilium genera improbet DEVS, quamq; serio detestetur hariolos & qui eos consulunt, liquido constat ex Levit. XIX. 31. XX. 6, 27. Deut. XVIII. 11. Jes. VIII. 19. XIX. 3. Mich. V. 12. pluribusq; locis alis. (7) Pertinent igitur & ista cometica præsagia ad astrologiam judiciariam & inde natas prædictiones. Novimus, Philippum Melanchthonem astrologica illa studia fuisse sectatum & commendasse. At vero pleriq; Patrum eadem tanquam frivola repudiarunt, & quam infirmo ingrediantur serperastro, operose monstrarunt. Videatur inter plures S. Augustinus l. 7. Confess. c. 6. Tom. I. Opp. *Jam etiam Mathematicorum fallaces divinationes & impia deliramenta rejeceram. Confiteantur etiam hinc tibi de infimis visceribus animæ meæ miserationes tuæ, DEVS meus. Tu enim, tu omnino, nam quis alius a morte omnis erroris revocat nos, nisi vita quæ mori nescit, & sapientia mentes indigentes illuminans, nullo indigens lumine, qua mundus administratur usq; ad arborum volatica folia? Tu procurasti pervicaciæ meæ, qua obluctatus sum Vindiciano acuto seni, & Nebridio adolescenti mirabilis animæ: illi vehementer affirmanti, huic cum dubitatione quidem aliqua, sed tamen crebro dicenti, non esse illam artem futura prævidendi: conjecturas autem hominum habere sæpe vim sortis, & multa dicendo dici pleraq; ventura, nescientibus eis, quid dicerent, sed in ea non tacendo incurrentibus. &c.* Adde, quæ idem habet lib. 4. cap. 3. lib. 5. cap. 4. & lib. 1. contra Academ. cap. 7. & enarrat. in Psal. XXXI. Tom. IIX. pag. 43. Audiamus autem hac de re etiam B. Lu-

therum noſtrum accurate judicantem, ubi & nihil dicit, quod non pariter ad prædictiones ex apparitionibus cometarum ex aſſe quadret. Verba ejus ſunt: *Sed hic quæri ſolet de aſtrologicis prædictionibus, quas ex hoc loco confirmant & probant. Ego, ſi quis eas defendat minus pertinaciter*, (vel manibus palpare licet, in gratiam amiciſſimi ſui Melanchthonis hæc a megalandro adjici) *non valde repugno. Oportet enim ingeniis ſuos luſus concedi. Igitur ſi ſuperſtitionem tollas, non valde offendit me, ſi quis ingenii cauſa iſtis prædictionibus ludat. Quod tamen ad rem attinet, mihi nunquam perſuadebitur, Aſtrologiam inter ſcientias numerandam eſſe: ſequar autem hanc rationem, quod nullam plane demonſtrationem habet. Nam quod allegant experientiam, nihil me movet. Omnes enim aſtrologicæ experientiæ ſunt mere particulares. Nam iſtas tantum artifices notarunt & retulerunt in literas, quæ non fefellerunt; reliquas experientias, ubi falſi ſunt, nec ſecuti ſunt effectus, quos prædixerunt certe futuros, non notarunt. Sicut autem Ariſtoteles dicit, unam hirundinem non facere ver: ita ego ex talibus particularibus obſervationibus non puto ſcientiam conſtitui. Sicut enim venatorum dictum eſt, Quotidie venationes exerceri poſſe, ſed non quotidie ſecundas venationes eſſe: idem plane de aſtrologis & eorum prædictionibus dici poteſt, quia ſæpiſſime fallunt. Sed etiam ſi quid certi haberent iſta, quæ ſtultitia eſt, valde de futuris eſſe anxium? Nam hæc futura poſſe ſciri per aſtrologicas prædictiones, ſi mala ſunt, profecto multis modis eorum ignoratio melior eſt, quam ſcientia. Sicut Cicero quoq; diſputat. Et præſtat eſſe ſemper in timore DEI, ac orare, quam diſcruciari metu futurorum eventuum.* lib. cit. fol. 10. col. 2. (8) Auctoritas vero ſanctorum Patrum cometarum portenta cum Ariſtotele, Seneca, Cicerone Poëtisq; quibusdam ethnicis aſſerentium & inculcantium ſi urgeatur, probe obſervandum, pleroſq; illos, qui prædictiones futurorum malorum ex cometis ad nos transmiſerunt, vixiſſe ante illos, qui in eccleſia DEI eas-

dem

dem comprobarunt, & fuiſſe ethnicos, utiq; ab ethnicis & ex paganiſmo easdem adeptos. Quia tamen, cum magnam ſapientiæ humanæ, præſertim in naturalibus acquiſitæ, opinionem apud Patres illos, prout in aliis etiam, haberent, cometæ autem eſſent rari, inſolentes, terribiles adſpectu, & ex tot malis, quæ aſſignabantur eis, unum aut alterum ocyus ſeriusve in late patentibus terris (nunquam nimirum a talibus immunibus) ſi non in hac, ſaltim in altera vicinia aut remotioribus quoque regionibus ſequeretur, adducti ſunt etiam in eccleſia viri docti, ut judicia de cometis aſtrologica, utut ethnica, cæteris vulgaribus eximerent, veraq́; & certa reputarent. Quod utiq́; eſt veriſimillimum. (9) Inprimis etiam adverſa pars contra noſtram ſententiam urget verſ. 14. cap. I. Gen. ubi aſtra, quibus utiq́; annumerandi ſint cometæ, dicantur *ſigna*. Si autem ſigna ſunt, oportet, ajunt, ut deſignent aliquid vel DEO, vel angelis, vel hominibus. Non DEO: quod abſurdum. Nec angelis: quibus cœleſtia iſta corpora non ſunt propoſita. E. hominibus. Ad hoc quidem reſpondetur, neutiquam nos refragari aut ire inficias, cometas juxta cum aſtris poſſe dici & eſſe ſigna. Sed id cognomenti non uno modo attribuitur aſtris. 1. Enim ea DEVS voluit eſſe ſigna σημειωτικὰ, docentia, unum ſe agnoſcere ſupremum Creatorem, cui ſubjaceant, & concordi conſenſu uni parere, ut ſic loquamur, belli Duci. Ex qua cauſſa non modo in hiſtoria creationis, ſed & ſæpius alibi nuncupantur *exercitus*, DEVSq́; ipſe inde *Dominus exercituum* ſive *Zebaath* multoties denominatur. Et ſic cometæ pariter, qui jam a mundi initio per breviora diſtantiorave intervalla luxerunt, utiq́; ſunt ſigna. 2. Aſtra ſunt ſigna μνημονικὰ ſive ἀποδεικτικὰ, deſignantia venerabilem majeſtatem ac inexplicabilem omnipotentiam tremendi Creatoris, cujus ἀόρατος θειότης i. e. inviſibilis deitas per has abſolutiſſimas ac admirabiles creaturas demonſtratur,

&,

&, nisi per suspinam malitiam cæcitatem sponte affectent
homines, luculentissime καθορᾶται sive cognoscitur, prout
Paulus loquitur Rom. I. 20. Cujus adeo horrenda adversus
peccata ira, eaq; gravissime puniendi potentia percellantur
impii, mature resipiscant, omnemq; pravam securitatem
cane pejus & angue fugiant; sed & ut pii intuitu tanti παντο-
κράτορος tanto enixius in vero DEI timore toto corde per-
sistant; omnes deniq; in universum uno ore confiteantur
ex libello Baruch: *Stellæ dederunt lumen in custodiis suis, & læ-
tatæ sunt. Vocatæ sunt, & dixerunt: Adsumus! & luxerunt
ei cum jucunditate, qui fecit illas. Hic est DEUS noster, & non
æstimabitur alius adversus eum.* cap. III. 34. 35. 36. Et ne hoc
quidem modo denegamus cometis appellationem signi vel
signorum. 3. Astra sunt etiam signa προγνωστικά, sed non
omnia, aut si vel maxime pleraq; talia essent, nihil certi ta-
men, ut circa ea hoc vel illud definiamus, nobis ex natu-
rali philosophia (multo minus ex verbo DEI) constat;
quemadmodum in natura quamplurima adhuc occulta
dantur, quorum ratio ignoratur. Id ut rectius plenius-
que cognoscatur, notandum, hoc respectu usum astro-
rum vel esse Naturalem, vel Supernaturalem. Naturalis est
vel communis, vel proprius. Communis, *ut dividant diem
& noctem, & sint in signa, & tempora, & dies, & annos,* uti
Spir. S. loquitur Gen. I, 14. Deinde etiam ex astrorum mo-
tu, ortu, occasu, oppositionibus, conjunctionibus & aspecti-
bus variis, ut loquuntur, tanquam ex causis, vel tanquam
ex signis, colliguntur eventus naturales, vel certiores, ut
eclipses solis & lunæ, fluxus & refluxus maris &c. vel incer-
tiores, (quod pleriq; Calendariographi suo exemplo toto
anno abunde satis testantur, dum adhibita omni diligentia
accurate veterum secuti regulas, nihilominus in his talibus
multoties & fallunt & falluntur) ut sunt: serenitas, siccita-
tes, pluviæ, venti, calor, frigus, tempestates, &c. Quem
qui-

quidem prognosticum astrorum usum Judaica quoque attendebat Synagoga, uti videre est Matth. XVI, 2. Et notum est tritum illud:

Pallida luna pluit, rubicunda flat, alba serenat.

Huc si quis referre ausit cometas, quicquid de iis diceretur, non nisi ad incertiora pertineret, cum ex iisdem cum his principiis præsagia ex cometis profluxerint. Quin hæc cæteris adhuc incertiora esse oportet, quo infrequentiores cometarum sunt apparitiones & adeo ex eis observationes, quæ & a veteribus valde multum fuerunt neglectæ. Usus astrorum prognosticus naturalis proprius est vel ecclesiasticus, vel politicus, vel œconomicus, ut cum astrorum in iis, quæ ad celebranda sacra vel festa itemq; ad obeunda negotia civilia aut œconomica attinent, ratio habetur. Sic nautæ ex siderum motu, lumine ac situ multa experientia didicerunt, quando & ubi commode navigandum; piscatores, quando piscandum; agricolæ, quando arandum, occandum, seminandum; hortulani, quando serendum, plantandum, inserendum; vinitores, quando vites putandæ, pastinandæ, pampinandæ; lignatores, quando cædendæ silvæ & ligna; medici, quando incidenda vena, mittendus sanguis, vel non. De quibus prolixe Virgilius in Georg. & Hesiodus e lunæ incrementis & decrementis totius agricolationis rationem pendere ostendit libr. περὶ ἔργων καὶ ἡμερῶν. Videatur Hottingerus in histor. Creation. quæst. LXIII. pag. 127. seq. Et huc vix quisquam referat, quæ cometis adscribuntur, portenta. Supernaturalis siderum usus est, quo ipsa supernaturaliter se conspicienda exhibent, vel eodem modo patiuntur. Et sic signa sunt vel faventis vel irati Numinis, indeq; expectandorum extraordinariorum vel certorum singulariumq; lætorum tristiumve eventuum. Tale erat eclipsis tempore passionis CHRISTI; tale sol jussu DEI vindicis Israëlitarum judicisq; infidelium supra hori-

zontem inconſueto ac productiori ſpatio moratus tempore Joſuæ; tale retrogradi ejusdem ſolis umbra in horologio Achas tempore Hiskiæ. Similia prædicebantur a Joële cap. II, 30. 31. & a CHRISTO tanquam præceſſura extremum judicium, Matth. XXIV. 29. Jam verò cometæ quod ſupernaturaliter fiant appareantque, vel ſidera hæc aut illa eodem modo aliquid patiantur, ut reſultet exin apparitio cometarum, ſane non ſine validis rationibus negabunt, immo negarunt & contrarium prolixe demonſtrarunt hodierni peritiores aſtrorum contemplatores, quin pars bona adverſanti ſententiæ addictorum non multum repugnabit; ſaltim quod objiciat, nihil apodictici ex philoſophia, nedum ex divino habebit verbo. Ergo nec ſigna talium, quos diximus, eventuum apodictice ſtatui cometæ poſſunt. (10) Inſtet aliquis: A nonnullis etiam veteribus cometas prodromis extremi diei accenſeri. Enim vero reſpondetur: Primum quod auctoritatem, opinionemq; veterum concernit, quamvis ea cæteroquin quoque divina ac irrefragablis, præſertim in hiſce talibus haut ſit; repetenda tamen inſuper circa hanc ſunt ea, quæ ſuperius num. 8. monuimus. Abſtractive autem rem porro ſi conſideremus, non nego quidem, fore, ut in aliis ſtellis, ita pariter fortaſſis in cometis circa finem mundi ſigna conſpiciantur. Sed an illi ipſi, cum apparuerint jam, & prout apparuere a condito orbe, minores, majores, maximi, ſint talia ſigna, quæritur, ac merito dubitatur. Si enim ante aliquot ſecula (etiam paris inuſitatæ magnitudinis, atque nuperus ille noſtro ſe viſui præſentavit) apparuerunt cometæ, quod compertum utiq; habemus, illi, uti hactenus ita fuere conſpicui, inter ultima illa ſingularia rariora ac ſupernaturalia ſigna mox perituri mundi ex intentione CHRISTI non erunt referendi: nam & aliàs referri eò potuiſſent, qui ſecuti erant vaticinium iſtud CHRISTI etiam jam ante multa ſecula, quod cum verbis vaticinii non convenit.

CHRI-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

CHRISTVS enim indicat ſigna finis mundi antegreſſis temporibus inſolita, inconſpecta, eventui quem deſignant propria, adeoq; ſingularia, monetque, mora haut protractiori, multo minus tot interjecta ſeculorum, brevi ac derepente ſe appariturum ad judicium. Accedit, quod verba apud Lucam: *Et erunt ſigna in ſole, & luna, & ſtellis*, c. XXI, 25. Matthæus ſic explicite ac ſpeciatim declaret: *Sol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cœlo*, c. XXIV, 29. Marcus autem uno quaſi ore ac planiſſimo conſenſu ſic: *Sol contenebrabitur, & luna non dabit ſplendorem ſuum, & ſtellæ cœli erunt decidentes*, c. XIII, 24. 25. Quid præterea deſignet illa *virtutum cœlicarum commotio*, quam ſinguli tres illi Evangeliſtæ citt. locis memorant, aperte indicare videtur S. Petrus, eademq; nominare *magnum impetum* (B. Lutherus bene: das groſſe Krachen) *tranſiturorum cœlorum, elementorumq; per calorem ſolutionem*. II. ep. c. III, 10. Nihil horum ad cometas, uti hactenus illuxere nobis majoribusq; noſtris, pertinere, luculentiſſime omnino patet. (11) Objicitur præterea a nonnullis tritum illud, & quod ambabus largimur manibus: *DEVM & naturam nihil fruſtra facere*. Sed quæ iſta dein ſubſumtio ad cometarum portenta? Abſit utique, ut ſtatuamus, DEVM cometas feciſſe fruſtra: ſed unde quæſo ſtatim conſequitur? E. fecit eos nullo fine alio, quàm ad deſignandos certos eventus, eosq; quidem malos, nec alios quam infelices, atque inſuper etiam ita, ut hic cometa peſtem, alter famem, tertius bella, aliique porro pariter alia luctuoſa denuncient. Hæc conſequentia fuerit probanda. Atqui qua ratione fieri id poterit, niſi, qui hoc auſit, veteri iterum chorda oberret, & experientiam prætendat? Quod argumentum jam ſupra expendimus, atque ut invalidum ſatis excuſſimus rejecimusque. Eodem aliquis modo adſtruat meteora, monſtra, tam inter beſtias quam plantas, inprimis infinita fere illa marina, aliaque

quadantenus insolita deprehensu rariora, quin denique creaturas in universum omnes portendere infausta quæque, & quidem in specie hæc vel ista, ex eodem nimirum principio, quoniam DEVS & natura nil faciant frustra. Excipias: Aliarum creaturarum, cur factæ sint a DEO, finem alium ac usum, officiumq; cognitum nobis esse, cometarum non item. At enim denuo infirma est quæ nectitur sequela: Cujuscunq; rei finis aperte nobis non constat nec revelatus est, ei aliquis obtorto quasi collo est obtrudendus. Etsi nec hoc concedimus, finem plane nullum, cur cometæ exstent, aut sciri posse ab hominibus (quemadmodum enim a posse ad esse non valet consequentia, ita e converso a non esse ad non posse perinde non valet consequentia ut in aliis, ita inprimis etiam in naturalibus, ubi multa adhuc incognita sunt vel erant, quorum ratio nobis ignoratur, aut nuper demum a curiosis naturæ scrutatoribus modernis luculentisq; experimentis deprehensa est) aut etiam ex parte sciri, cum jam num. 9. dixerimus, cometas esse signa σημειωτικά, itemq; μνημονικά. Videntur eodem modo collectionem instituisse, cum cœcum a nativitate vidissent, discipuli CHRISTI, videlicet cum DEVS ac natura nil faciant frustra, illum visus defectum indicare aut miselli istius hominis aut parentum ipsius malum culpæ, eique debitum malum pœnæ. Explodit autem CHRISTVS consequentiam, respondens: *Neq; hic peccavit, neq; parentes ejus, sed ut manifestentur opera DEI in illo.* Joh. IX, 3. (12) Notum fortassis est, ad vulgaris, quam initio diximus, sententiæ principia evertenda, esse, qui perhibeant, si experientia standum sit, & regulas inde de cometarum præsagiis conficere liceat, posse e contrario etiam successus felices ex eorum apparitionibus deduci, si quis bonos lætosq; eventus, qui cometas insecuti inter malos fuerint (prout in his humanis per universum terrarum orbem fere semper sunt bona mixta malis, sunt mala mixta

bonis) cum his velit contendere, & res geſtas diverſarum ætatum regionumq́; invicem examinare atque evolvere. Ubi obſervandum, quod Joh. Prætorius, Joachimicus, Reip. Norimbergenſis quondam Aſtronomus, & Mathematum in hac Academ. Altdorfina Profeſſor clariſſimus, *in Narratione* ſua *de cometis, quotquot antea viſi ſunt &c.* edita Norimbergæ, cum gratia & privilegio Cæſareæ Majeſtatis ex officina typographica Catharinæ Gerlachiæ & heredum Johannis Montani anno ſuperioris ſeculi octavo & ſeptuageſimo, ſcripſit de ingenti cometa, qui in principio anni 1472. apparuerit, (in Chronicis vero Polonicis annotatum fuit, duos cometas notabilis magnitudinis viſos fuiſſe in ariete & libra, quanquam a Regiomontano unus tantum obſervatus fuerit Noribergæ die XX. Januarii, is nempe, qui in ſigno libræ hæſit) circa illa tempora cùm maxima argenti copia ex argentifodinis Schneebergenſibus effoſſa eſſet, fuiſſe, qui annum hiſce verbis contentum & artificio eteologico per litterarum numeros deſignatum notarint: eCCe CVI CoMeta LVXIt. Id quod non eo fine adduco, quaſi ipſe talia læta omina cometis ex adverſo aſſignem, cum hoc æque atq́; illud alterum, quod in ſequiorem partem conjicitur, incertum ſit, ſicq́; cum eo, quatenus eandem experientiam argumento valde infirmo prætendit, pari ambulet paſſu: ſed ut inde conſtet, ante hos jam ducentos annos fuiſſe, qui infauſtis ex cometarum apparitione prædictionibus denegarint fidem, neque approbarint illud: ὐδεὶς κομήτης ἐςὶς ὃ κακὸν φέρει. Immo & altius ſi inveſtigemus antegreſſa ſecula, etiam plane conſimile quiddam legimus apud Plinium Secundum, cujus verba memoratu digna hîc allegabimus: *Cometes*, ait, *in uno totius orbis loco colitur in templo Romæ admodum fauſtus divo Auguſto judicatus ab ipſo, qui incipiente eo apparuit ludis quos faciebat Veneris genitricis non multo poſt obitum patris Cæſaris in collegio ab eo inſtituto. Namq́;*

his verbis id gaudium prodidit: Iis ipsis ludorum meorum diebus sidus crinitum per septem dies in regione cœli sub septentrionibus est conspectum. Id oriebatur circa undecimam horam diei, clarumq; & omnibus terris conspicuum fuit. Eo signo significari vulgus credidit Cæsaris animam inter deorum immortalium numina receptam, quo nomine id insigne simulacro capitis ejus, quod mox in foro consecravimus, adjectum est. Et ut verum fateamur, salutare id terris fuit. lib. II. H. N. cap. 25. Sed & alii prodidere, ipso salutiferæ CHRISTI nativitatis anno, quo tempore pax alma in universo orbe florere cœpit, cometam fulsisse, qui a Sibylla vate eidem Imperatori Augusto ostensus sit, cujus pariter meminit laudatus Prætorius lib. cit. (13) Tandem ut eò, unde orsi fuimus, quasi e diverticulo revertamur, vult DEVS apud Jeremiam, ne addiscant fideles viam gentium, eorum more metuendo sibi a signis cœli: ubi vox *viæ* ad morem loquendi Scripturæ notat religionem sive doctrinam, seu præcepta, axiomata, constitutiones, regulas &c. qua de re Fagius, Ravanellus, aliique. Cultus astrolatricus gentilium eò spectabat, ut hæc vel illa bona; metus, ne mala designarent ipsis aut apportarent sidera. Hoc optime omnium perdocet apud eundem Jeremiam DEVS c. VII, 18. XLIV, 17. 18. 19. Utrobiq; vid. Lutherus in glossa marg. Immo plurimi astra non quidem caussas, sed signa certa & fatalia esse dicebant, quasi cœlum sit liber, in quo DEVS acta & eventus nostros, & omnia, quæ toto mundani ævi decursu futura sunt, depinxerit, & etiam nunc depingat. Videatur Julius Sirenius de Fato l. IX. c. 35. Et Horapollo scripsit: *Ægyptii fatum indicantes pingebant sidus, eo quod fatum e siderum cursu ac dispensatione constituatur.* in Hierogl. lib. I. cap. 13. Primus, quantum ex veterum documentis novimus, qui de cometis opiniones suas & prædictiones protulit in publicum, fuit Pythagoras, proximi Anaxagoras & Democritus, secuti inde Aristoteles, Seneca, aliique. Omnes illi ætate antecesserunt

runt

runt Patres Ecclesiæ, qui hoc argumentum tetigere; omnes fuere ethnici & in gentilium via edocti educatique. Habemus nos partim antiquiores, sed & immunes ab erroribus auctores, Mosen & Prophetas, in schola Spiritus S. edoctos, de portentis hujusmodi altum silentes. *Hos audiamus*, præcipiente Christo Luc. XVI, 29.

Job. XXXVII. 7.

בְּיַד־כָּל־אָדָם יַחְתּוֹם לָדַעַת כָּל־אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ׃

CHiroscopiam sive artem fortunam hominis ex manibus divinandi ut extollant quidam, provocare solent ad hunc locum Jobi. Ita inter alios Rudolphus Goclenius: *Patronos habet Galenum, Avicennam, Aristotelem, Johannem de Indagine, Tricassum & Joh. Taisnierium, deniq; ipsam experientiam. Ex sacris Jobum cap. XXXVII.* qui signat in manu omnium hominum, ut singuli noverint opera sua. *Etiamsi autem hoc dictum varie ab antiquis & recentioribus Theologis explicatur, inprimis vero a contemtoribus chiromantiæ; tamen si ad linguæ sanctæ originem respiciamus, quemadmodum hac de re doctissimos Ebræos consului, aliter non, quam de chiromantiæ artis usu & significatione intelligi potest ac debet.* c. I. de Chiroscopia §. 15. & 16. Sed hæc falsissima sunt, & expositio ista violenta est, atque repugnat ipsi tum textui sancti fontis, tum contextui sacri scriptoris. In ebræo enim non legitur, quemadmodum Vulgatus Latinus & Goclenius habent, *ut singuli noverint opera sua*; sed legitur, *ad sciendum singulos homines operis sui* i. e. servos operarios, qui certis laboribus ac negotiis expediendis ab hero suo sunt destinati. Totus textus ut rectius intelligatur, sciendum, (1) vocem יַד non *manum* solum, sed & *locum, spatium, terminum &c.* significare. Quod notant Lexicographi. (2) Gerundium absolute positum sæpe exponendum esse in tempore finito cum præmissa

missa particula prohibendi ne, v. g. Exod. XIX. 12. *ascendendo* i. e. ne ascendatis; & Esaiæ LVIII. 13. *faciendo* i. e. ne facias &c. Hinc jam vera translatio versiculi hujus hæc emergit: *In loco sive spatio vel termino certo omnem hominem concludit, ne recognoscat omnes operarios suos.* Persistit nimirum versu hoc 7. Elihu in enarrandis mirabilibus naturæ a Deo sustentatæ ac gubernatæ effectis, præsertim meteoris, ad Dei sapientiæ, potentiæ justitiæq; confirmationem, & ad comprimendam humanæ audaciæ temeritatem. Ita vers. 2. hujus capitis agit de tonitru, vers. 3. de fulgure, vers. 4. & 5. de fragore fulminis, vers. 6. de nive ac imbribus, vers. 9. de tempestatibus ac frigore, vers. 10. de gelu ac diluviis, vers. 11. & 12. de nubibus ac nebulis &c. Versu igitur 7. & 8. uti contextus jam indicat, docet imbrium ac pluviarum, de quibus antecedenti versu egerat, effectum, quando ait vers. 7. in loco certo omnem hominem concludi, ne recognoscat omnes operarios suos. vers. 8. *Ingreditur bestia latibulum & in antro suo moratur.* Quasi dicat Hiob: Videte potentiam Dei, quam hujusmodi pluviis exerit, nimirum imbre quasi recludit hominem domi suæ, ut non possit exire, operariosq; suos ruri invisere, neque adeo inspicere & recognoscere, numquid sedulo incumbant labori sibi commisso, ut opus præfinitum exequantur. Ita vere exponunt Mercerus, Ludovicus Lavaterus, Vatablus, Tremellius ac alii.

I. Cor. II. 6.

Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις.

LOcus hic diversas passus fuit interpretationes, quamvis earum, quas vidi, nulla nervum sensus, quem contextus præbebit, attingat. Plerique particulam ἐν non significato simplici, sed ex ebraismo vertunt *inter*. Vulgatus Latinus trans-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

transfert: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos.* Lutherus: Da wir aber von reden/ das ist dennoch Weisheit bey den Vollkommenen. Erasmus: *Porro sapientiam Dei loquimur inter perfectos.* Quasi Paulus significet, se non inter quoslibet loqui, sed inter perfectos, ne porcis objiciat rosas. Quam versionem non pertinere ad scopum & falsam esse, cum testetur Apostolus Rom. I. 14. *se & sapientibus & insipientibus esse debitorem*, & ex I. Cor. IX. 22. constet, *eum factum esse omnibus omnia*, recte judicat Beza Comment. in h. l. fol. 103. Veruntamen ejusdem census est, atq; ex iisdem Scripturæ locis forte subverti potest ipsius Bezæ versio (quam etiam sequitur Erasmus Schmidius:) *sapientiam vero loquor inter adultos.* Vbi addit in Notis: *Adultos vocat translatitie, qui, quod ad interiorem hominem attinet, eo usq; profecerunt, ut mysterium fidei probe teneant, & sensus habeant ad discernendum bonum a malo exercitatos.* fol. cit. Omnes ita quidem hactenus vocem τελείοις de personis accipiunt: incongrue sane, si antecedentia & consequentia probe pensitemus, quæ de rebus, non de personis, intelligendam eam esse facile ostendunt. Vt sit sensus: *Loquimur sapientiam in rebus perfectis*, i. e. tradimus eam sapientiam, quæ versatur circa res sacras. Quod igitur priores istæ versiones a vero scopo abludant, & sermo in illis verbis instituatur de rebus, non de personis, sequentes suadere videntur rationes. (1) Sequentis capitis vers. 1. testatur Apostolos, se Corinthiis loqui ὡς νηπίοις *tanquam infantibus.* Vnde non videtur h. l. innuere, se inter Corinthios loqui tanquam ἐν τοῖς τελείοις *inter perfectos. Qui* enim infantes erant, utiq; non fuere perfecti sive adulti. (2) Particula ἐν procul dubio hic, prout contextus postulat, erit exponenda. Atqui vero in antecedentibus & consequentibus sæpius in similibus phrasibus occurrentem eam, non *inter*, sed *in* significare, magno nisi fallor consensu fatebuntur interpretes. Nimirum per totam orationis

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

ſeriem deprehendimus, Apoſtolum profiteri, non quibus vel inter quos loquatur, ſed quid & quale ſit, quod prædicaverat. Quod inſpicienti textum liquidiſſime patebit. Verſ. 4. ait: *Sermo meus & prædicatio mea non erat* ἐν πειθοῖς, *in perſuaſoriis humanæ ſapientiæ verbis, ſed* ἐν ἀποδείξει, *in demonſtratione Spiritus.* Subjungit jam verſu hoc 6. *Porro ſapientiam loquimur* ἐν τοῖς τελείοις, *in rebus perfectis* i. e. ſacris &c. Et pergit verſ. 7. *Sed loquimur ſapientiam Dei* ἐν μυστηρίῳ *in myſterio &c.* Addit poſt pauca, verſu nempe 13. *Loquimur* ἐν διδακτοῖς, i. e. *in iis, quæ edocti ſumus a Spiritu S.* Ex quibus abunde conſtat uſus particulæ ἐν in toto contextu, nominumque, quæ cum illa conſtruuntur. (3) Huc accedit vetus verſio Arabica, quæ expreſſe habet: *Porro loquimur ſapientiam de rebus perfectis.* A qua non multum abludit paraphraſta Syrus. Τέλεια autem exponimus *res ſacras ac ſublimes, quas oculus non vidit, & auris non audivit, & quæ in cor hominis non aſcenderunt*, uti loquitur Apoſtolus ℣. 9. Ita vocem illam interpretatur Heſychius: Τέλεια, ἱερά. A Phavorino τελειώσεις explicatur ἁγιάσεις. Similiter in epiſtola ad Ebræos II. 10. verbum τελειῶσαι ſtatim ſequenti verſ. 11. exprimitur per ἁγιάζεσθαι. Notiſſimumque eſt, nomen τέλος apud profanos ſcriptores ſignificare *rem ſacram* ſive *ſacrificium.*

I. Cor. XI. 21.

Καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει.

VErba iſta omnes vertunt: *Et alius quidem eſurit, alius autem ebrius eſt:* Und einer iſt hungerig / der ander iſt truncken. Rectius ad contextum ac ritum, cui non repugnat ſignificatum verbi μεθύειν, verteretur: *Alius quidem eſurit, alius vero ſatur eſt.* Verbum enim μεθύειν opponitur verbo πεινᾷ, quod famem ſeu deſiderium ciborum citra dubium impor-

tat.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

tat. Agit nimirum heic Apoſtolus de cœnæ dominicæ adminiſtratione, cui adjunctæ tunc erant agapæ, in quibus omnes communi utebantur cœna ex epulis, ab iis, qui parare poterant, allatis; atque ita familiariter inter ſe verſabantur, edebant, bibebant. Chryſoſtomus in h. l. *Statis diebus menſas faciebant communes, & peracta ſynaxi poſt ſacramentorum communionem inibant convivium; divitibus quidem cibos offerentibus, pauperibus & qui nihil habebant etiam vocatis, & communiter veſcentibus.* Homil. XXVII. Taxat igitur hîc Paulus non mortale ebrietatis vitium, uti putat Cornel. à Lapide in h. l. fol. 307. nec iſtam Corinthiorum in S. ſynaxi ebrietatem, quam in honorem martyrum licitam putarint, ceu ſtatuit Caſalius de veter. ſacr. Chriſtian. Ritib. c. XXI. fol. 106. ſed aliud, idque duplex vitium ditiorum Corinthiorum, videlicet cœnam dominicam cœna illa, quæ *agape* dicebatur, antevertentium: deinde, priusquam una convenirent pauperes, propriam cœnam edentium, & pauperes poſtea venientes, nihilque epularum ſecum ferentes hoc modo pudefacientium. Ita enim loquitur ℣. 20. & 21. *Cum igitur convenitis in unum* i. e. in eccleſiam, *id, quod facitis, non eſt dominicam cœnam edere. Vnusquisq; enim propriam ſive privatam accipit vel manducat prius, quam alii convenerint: atque ita in edendo alius eſurit, alius ſatur eſt.* Opulenti quidem ſaturantur, pauperes vero οἱ μὴ ἔχοντες, qui non habent cœnam, vel qui nihil aut parum, quod ſecum ad agapas conferre potuiſſent, habuerunt in bonis ſuis, eſuriunt. Hinc ſubjicit Apoſtolus verſ. 33. *Itaque, fratres mei, cum convenitis ad veſcendum*, ſcilicet agapas, poſt euchariſtiam, *alius alium expectate.* Quamvis vero μεθύει ſignificet *ebrius eſt*, tamen non raro etiam notat in genere *repletus fuit cibo ſive potu, ſatur eſt.* Phavorinus & Heſychius exponunt πεπλήρωται. Elegans locus eſt apud Lutherum Comm. in Gen. XLIII. 34. *Finito convivio inquit Moſes eos*

inebriatos fuisse, quod non de ingurgitatione Græcorum aut Germanorum accipiendum est, sed juxta phrasin Scripturæ S. alibi etiam usurpatam, ut Prov. XI. 25. qui inebriat, ipse quoque inebriabitur, *hoc est, qui saturat pauperes liberaliter, is abunde satiabitur. Est igitur* inebriari *juxta phrasin Scripturæ ad satietatem comedere & bibere*, satt essen und trincken / satt und frölich werden. *Non qualis Græcorum aut Germanorum ebrietas est, qui in conviviis belluationibus continuis non tantùm ventrem replent, sed repletum mox vomitionibus exonerant.* fol. 646 col. I.

Act. I. 4.

Καὶ συναλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς.

ERasmus, Pagninus, Tigurina & interpretes alii vertunt: *congregans:* Luth. Und da er sie versamlet hatte. Hieron. qu. 7. ad Hedib. Chrysost. Theophyl. Oecumenius & correctiores Vulg. Lat. editiones reddunt *convescens.* Et hoc puto rectius atque verius, adductus loco Lucæ parallelo in evang. c. XXIV. 36. seqq. Vbi idem evangelista eandem historiam, quæ immediate antecessit ascensionem Domini recenset, variatis tantum verbis & circumstantiis, narrans nimirum, quomodo Jesus post resurrectionem, ut tolleret omnem dubitationem ex cordibus discipulorum, qui spiritum se crediderunt conspexisse, in certissimum resurrectionis suæ argumentum rogarit, numquid haberent manducandum? & cum dedissent ei partem piscis assi & de favo mellis, comederit coram ipsis: atque sic eo ipso loco ac tempore συναλιζόμενος *convescens* dixit eis: *Ecce ego mittam promissum Patris mei in vos.* Nullus igitur dubito, quin idem evangelista per verbum συναλιζόμενος idem hoc quoq; Actorum loco velit, idque exponendum sit *convescens*, sive *dum una comederet.* Ipsa enim eadem reliqua hîc commemorat, quæ antea eo ipso loco & tempore in suo evangelio c. XXIV. narraverat.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Atq; hoc argumento ait Chrysostomus Apostolos semper astruxisse resurrectionis fidem. Ideoq; Petrus πιςούμενος τὴν ἀνάςασιν Act. X, 41. eod. argumento utitur, & ait: *Qui edimus ac bibimus una cum eo, posteaquam resurrexit a mortuis.*

I. Reg. XXII. 38.

וְהַזֹּנוֹת רָחָצוּ

LOcus hic prima specie difficultate omni videtur carere, sed si diligentius excutiatur, valde implicatus est, crucemq; dudum fixit interpretibus. Dissidium parit vocabulum πλύσιμον זֹנוֹת quod frequenter meretrices seu scorta significat. Vnde Münsterus versum hunc vertit: *& abluit* (quidam) *currum in piscina Samariæ, linxeruntq; canes sanguinem ejus, & meretrices laverunt* (juxta piscinam.) Lutherus: Und da sie den Wagen wuschen bey dem Teiche Samaria/ leckten die Hunde sein Blut. Es wuschen ihn aber die Huren. LXX interpretes: Καὶ αἱ πόρναι ἐλούσαντο ἐν τῷ αἵματι. Hujus versionis patroni in ejus expositione iterum discrepant. Quorundam enim mens est: prostibula impii regis currum sanguine conspersum abluisse. LXX Græci autem hoc indigitant, mulieres istas non currum, sed reculas suas lavisse in stagno, in quo jam ante ablutus fuerat currus Achab; quod cum totum sanguine Achabi fuerit respersum, hinc evenisse, ut, veluti canes eum linxerint, ita meretrices cum eodem, quanquam ex accidenti, laverint immunditias suas. Ita etiam Münsterus Comment. in h. l. fol. 685. Rursus paulo aliter B. Lutherus Glossa Germanica in h. l. hoc tantum indicare Scripturam, currum Achabi ablutum fuisse non a meretricibus, sed duntaxat in illo loco, in quo personæ vilissimæ lotioni vulgo dederint operam. Postremo aliter iterum artifices in excogitandis fabulis Rabbini hoc explicant. Perhibent nimirum, cum Achab nullo

erga muliebrem sexum affectu teneretur, liberisq; procreandis vacare recusaret, uxorem ipsius, ut morosum hoc mariti fastidium corrigeret, eumque in sui amorem & concubitum alliceret, curasse par meretricum sive mulierum nudarum depingi in tabula quadam, & hanc affigi e conspectu Regis in ipsius curru. Hinc Scripturam h. l. id sibi velle: Achabi vulnerati sanguinem tam ubertim profluxisse, ut tabula illa penitus eo conspergeretur, utque depictæ meretrices ita quasi se lavisse in eo viderentur, vel omnis illa pictura cruore prorsus deleretur. Hactenus primam translationem vidimus. II. Idem vocabulum potest etiam significare *cauponas, hospitas.* Quem sensum huic loco itidem convenire, statuere videtur B. Lutherus in Glossa Germanica. III. Johannes Forsterus in Lexico fol. 210. sic transfert: *Et linxerunt canes sanguines ejus, & lotrices abluerunt.* Verum hic vocis sensus omni destituitur fundamento. Interim trium harum versionum autores omnes vocabulum זנות subjectum orationis constituunt. Sed enim multo rectius idem esse prædicatum, & notare non eas, quæ abluerint, sed aliquid, quod ab alio lotum est, sensit Vulgatus Latinus, transferens: *Et habenas laverunt juxta verbum Domini.* Quod quamvis Andreas Osiander dispunxerit, & pro *habenas* ex Germanica versione substituerit *meretrices*, fecit tamen id præpostere, judicante Schindlero in Lex. fol. 477. Incommoditas priorum illarum versionum apparere, & vulgata stabiliri potest ex eo, quod initio hujus versiculi de eo, qui lavisse dicitur currum, adhibetur verbum masculini generis (וַיִּשְׁטֹף). Vnde sequitur, subjectum illud, quod lavit, masculinum fuisse, ac proinde non mulierculas, non meretrices. Significat nimirum IV. nomen זנות etiam *arma*, seu quævis *instrumenta bellica.* Ita Chaldæus vertit: *Et instrumenta armorum abluerunt.* Nicolaus de Lira Comment. in h. l. & Joh. Reuchlinus in Diction.

Et

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Et armaturas seu instrumenta laverunt. Santes Pagninus & Buxtorfius: *Et arma laverunt.* Arias Montanus: *Et zonas laverunt.* Marcus Marinus: *Et laverunt arma.* Schindlerus: *Et arma abluerunt.* Quisnam vero laverit & currum & arma, id sacer textus non prodit.

Psal. LXXVIII. 49.

מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים

INter alia Dei beneficia Judæorum populo exhibita memorat Spiritus S. psalmi hujus vers. 43. & seqq. plagas Ægyptiis immissas, & vers. 49. dicit: *Misit in eos iram naris suæ, fremitum & furorem & angustiam, immissionem angelorum malorum.* Jam olim inter Theologos quæsitum fuit, num per angelos malos incolas Ægypti afflixerit Deus, an per bonos angelos? Prius qui assertum ivere, munierunt se h. l. psalmi, v. g. ex Patribus Augustinus, ex Pontificiis Genebrardus, ex nostratibus Christophorus Binderus in libro de Causis Pestis; quandoquidem fuere persuasi, eos, qui Ægyptiis intulerint plagas, hoc psalmi loco clara ac manifesta litera nuncupari angelos malos. Posterioris sententiæ asseclæ objectioni huic quod reponerent, habuerunt fere nihil, nisi quod nonnulli responderint, bonos spiritus dici hic malos ab effectu, h. e. non a malitia morali, sed a pœnali malitia, quam juste hominibus inferunt, quia sunt calamitatum & suppliciorum inferendorum a Deo destinati ministri. Enimvero non opus est isthoc vel simili responso, cum inspicienti sacrum fontem facili negotio queat constare, locum illum nihil quicquam facere ad probandum illud assertum, Ægyptios per malos angelos fuisse afflictos. LXX ambigue verterunt: Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ, θυμὸν καὶ ὀργὴν καὶ θλῖψιν ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων πονηρῶν. Hos secutum Vulgatum Latinum fefellit Ebræi fontis neglectus:

to-

totum enim Pſalterium tantùm ex Græco vertit. Quare tranſtulit : *Miſit in eos iram indignationis ſuæ , indignationem & iram & tribulationem , immiſſiones per angelos malos.* Neque tamen aliter interpretatus fuit etiam B. Lutherus : Da er böſe Engel unter ſie ſandte. Sciendum autem eſt , angelos hîc in textu nequaquam dici malos , ſed formula regiminis ſive conſtructionis nominari *angelos malorum.* Angeli mali nuſpiam in S. Scriptura vocantur ſanctiſſimi ſpiritus ; angeli autem malorum & hîc vocantur & vocari poſſunt, utpote quorum opera ac miniſterio utitur Deus ad caſtigandos impios. Quemadmodum magna differentia eſt inter paſtorem malum & paſtorem malorum. Poteſt eſſe paſtor malorum, qui tamen paſtor ſit minime malus.

Job VI. 16.

הַקֹּדְרִים מִנִּי־קָרַח

PErfidiam & inconſtantiam amicorum accuſans Job ℣. 15. & 16. comparat eos torrentibus , qui , cum maxime eos deſiderant homines , transeunt , & æſtivo quidem tempore exareſcunt , hiberno autem congelaſcunt , & nive operiuntur. Textus ad verbum ita habet : ℣. 15. *Fratres mei perfide egerunt , ſicut torrens. Quemadmodum impetus torrentium tranſit.* ℣. 16. *Nigreſcentes præ gelu : ſuper eos occultabit ſe nix.* h. e. qui torrentes ex glacie obſcurantur , quosq; nix abſcondit. B. Lutherus Vulgati veſtigia preſſit , ſenſum proinde non asſecutus. Ita enim verſ. poſteriorem reddidit : Doch welche ſich für dem Reiffe ſcheuen / über die wird der Schnee fallen. קדר ſignificat *obtenebratus fuit , obſcuratus , atratus , ater , teter , pullatus fuit* ; nunquam , *metuit.* קרח *gelu , glaciem* denotat ; nunquam *pruinam.* Videantur Lexicographi. Nec dicam , quod verſ. hujus 16. ſenſus a ſimilitudine prioris verſiculi abſtrahatur , cum tamen continuatio ejus ſit.

Hoſ.

Hos. XIII. 9.

שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל

VUlgatus Latinus vertit: *Perditio tua Israël.* Vulgo citari solet: *Perditio tua ex te, Israël.* Noster: Israel/ du bringest dich in Unglück. Hinc nonnulli ex nostratibus locum hunc olim ante exortam Remonstrantium sectam objecere Calvinianis, impugnaturi horum assertum, Deum esse causam peccati. Ajunt enim hinc sequi, hominem suapte culpa in perditionem labi. Verum si fontem inspiciamus, textus hic adversus antememoratum Reformatorum assertum nihil apodictice probat. Siquidem in Ebræo neque nomen *perditio* habetur, quod est apud Vulgatum Latinum, neque verbum, ut in nostra Germanica versione, constructum est in secunda persona, verum in tertia. Helvicus quidem in Vindiciis, & alii, adstruunt שחת esse nomen, quod etsi alibi in Bibliis non reperiatur, non ideo tamen negandum esse, sed sufficere, si vel unica vice occurrat. At vero si sic circa significata evidentissimorum vocabulorum in locis difficilibus procedere liceat, quantus aperietur campus sensum Scripturæ ubivis pervertendi? Non sane assertum aliquod ad hunc modum demonstrare solemus, sed rationibus firmis & loculentis opus est, cum שחת esse verbum, ostendant viginti & plura Scripturæ loca: idem etiam esse nomen, nemo demonstrabit, nisi parallela loca adduxerit. Ad literam textus transferri debet ita: *Perdidit sive corrupit te Israel.* Ellipsis hîc est nominis, quod subjectum orationis constituere debet. Jam si aliquis rigidior Calvinianus ex antecedenti textu nomen Dei hîc vellet repetere ac subintelligere, telum ipsi intentatum facile in nos ipsos torquebit. Enimvero plures interpretes ellipsin ita supplent, ut deinceps ex contextu colligi queat, hominem sua culpa sibi

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

perniciem afferre, nec posse Deo imputari lapsus hominis. Vid. Hackspan. Notas in h. l. p. 967. (1) Münsterus vertit: *Perdidit te Israel* (iniquitas tua.) (2) Alii nomen vituli ex ℣. 2. repetunt. Ad hunc modum præter plures Rabbinos Avenarius: *Perdidit te* (vitulus tuus, quem me derelicto coluisti) ô Israel. In Diction. fol. 765. Santes Pagninus: *Vituli, quos fecisti, fuerunt causa perditionis tuæ.* (3) Alii ex vers. 10. nomine Regis inde desumto supplent textum. Piscator: Er/ dein König/ hat dich verderbet Israel. Quæcunque vero trium istarum versionum acceptetur, B. Lutheri versio nulli erit contraria. Tantùm id monemus, locum valde difficilem esse propter ellipsin, ut in conflictu cum adversariis nihil apodictice ostendat. Liceat & hoc addere. Tossanus vertit: Du bist verderbet. LXX interpretes alienissima paraphrasi explicant: τῇ διαφθορᾷ σου Ισραὴλ τίς βοηθήσει; *Corruptioni tuæ quis suppetias feret?* Hieronymus ex ebræo transfert: *Disperas Israël.* Sed ille codice non punctato in vertendo usus fuit, adeoq; vocales pro suo lubitu substravit.

Gen. IX. 27.

יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת

PLeriq; hunc locum vertunt: *Dilatet Deus Japhet*; secuti Chaldæum, qui vel S. textum oscitanter adspexit, vel chaldaicum suum idioma secutus est, quo tamen usum tunc fuisse sive Noah sive Mosen, falsum est & absurdum. Verbi enim ebraici, quod hîc extat, in 3. conjug. radix non est פָּתַח, uti Interpretes legerunt, quæ quidem in 3. conjug. prorsus est inusitata, neq; unquam patitur apocopen tertiæ radicalis, posset vero notare *dilatavit*; sed פָּתָה nunquam significans apud Ebræos *dilatavit*, sed *pellexit, decepit, blandiendo persuasit sive bona intentione bonisq; mediis, sive malitiose*

&

& ſubdole. Ipſe Münſterus, quanquam Chaldæum in verſione ſua ſecutus, fatetur tamen in Notis: *Exponunt communiter Ebræi hoc verbum per* dilatavit, *cum tamen in tot locis Proverbiorum accipiatur pro* perſuadere *&* verbis lactare. fol. 28. Nemo, quod ſciam, locum hunc doctius ac nervoſius tractavit B. Luthero, qui cum in Germanica verſione tranſtuliſſet, GOtt breite Japhet aus / hanc ſuam ſententiam in ultimo ſcripto ſuo, nempe Comment. in Geneſ. mutavit, veriorem amplexus. Sic ille inter alia ibi p. 127. *Sed hic etiam grammatica quæſtio agitanda eſt; certant enim Grammatici, cur Interpretes vertant:* Dilatet Deus Japhet: *Cum tamen Ebræa dictio non patiatur hanc translationem, etſi magno conſenſu non ſolum Ebræi, ſed Chaldæi quoque Interpretes vocabulum pro* dilatare *accipiunt. Habent autem magnam utilitatem hujusmodi grammaticæ diſputationes* &c. *Sed ad quæſtionem. Cur verterunt omnes*, dilatet Deus Japhet, *cum tamen non ſit Patach, quod* dilatare *ſignificat ſive* aperire, *ſed* Patha? *Mihi non dubium eſt, quin abſurditate Interpretes moti ſint. Quia enim hæc promiſſio eſt, durum viſum eſt, ſtatuere, quod dicat Noah:* Decipiat Dominus Japhet. *Hæc maledictionis, non benedictionis vox eſſe videtur. Itaq; mitiorem ſententiam, quanquam contra Grammaticam, ſecuti ſunt, & quoniam parva differentia eſt inter* פַּתַח *&* פָּתָה, *unum pro altero acceperunt, ſic, ut ipſis videbatur, urgente circumſtantia, quod hæc promiſſio eſt. Sed non opus eſt, ut ad hunc modum depravemus textum & vim faciamus Grammaticæ, præſertim cum aptiſſimam ſententiam verbum* פָּתָה *oſtendat. Eſt enim* μέσον, *ſicut apud nos* ſuadere, *ac poteſt in bonam ac malam partem accipi. Non igitur contumelioſum Deo eſt, ſi hoc verbum ei applices. Sicut illuſtre exemplum eſt Hoſeæ II.* &c. *Ad hunc modum hoc quoque in loco recte accipitur pro* lactare, perſuadere, amicis verbis & blandis inducere. *Lactet*, perſuadeat ac decipiat perſuaſionibus Deus Japhet, ut ipſe Japhet quoque ſecundum nomen ſuum perſuaſus, amanter invitatus & de-

ceptus quoq; ſit. *Sed inquies: Quæ hæc ſententia erit? aut cur decipiendus, cur perſuadendus Japhet eſt, ac a Deo quidem? Reſpondeo: Noah in hac prophetia arripit occaſionem ex nominibus. Agit Deo gratias, quod Sem ſic collocavit, ut ſtet ceu firma radix, ex qua naſcatur Chriſtus. Nam verbum* Sem *ſignificat* ponere, collocare, conſtituere. *De Japhet autem orat, ut ſit verus Japhet. Quia erat maximus natu, ad quem ordinarie pertinebat jus primogenituræ, rogat, ut Dominus eum amanter perſuadeat; primum ne invideat fratri honorem & impatientius ferat hanc prærogativam ſibi ademtam & translatam in fratrem; deinde quia hoc tantum ad ipſam perſonam Japhet pertinet, involvit totam ejus poſteritatem, ut, quanquam promiſſio ſoli Sem facta eſt, Deus tamen ab ea poſteritatem Japhet non excludat, ſed ei amanter loquatur per evangelium, ut ipſa quoque fiat Japhet, & perſuadeatur voce evangelii* &c. Hæc & plura alia prolixe ibi Lutherus. Senſus voti Noachici & intentionis Sp. S. h. t. eo recidit: (1) Quamvis poſteri Sem fratris natu minoris, nempe Ebræi, futuri ſint filii promiſſionis, & ex eorum ſtirpe Chriſtus ſecundum carnem proditurus; fore tamen, ut & poſteri Japheth, nempe gentiles, alliciantur ad inhabitationem tabernaculorum Sem i. e. veræ eccleſiæ, & agnitionem veri Meſſiæ, participationemq; beneficiorum ejus gratiæ divinæ, remiſſionis peccatorum, donorum Spir. S. & vitæ æternæ. (2) Id eventurum miſericordia blandiſſimi DEI allicientis non per eruditum ſermonem, intelligentiam intelligentium & ſapientiam hujus mundi, ſed per ſtultitiam ablandientis evangelicæ prædicationis, uti loquitur gentium doctor I. Cor. II. 17. ſeqq. cui ethnici obtemperaturi ſint & asſenſum perhibituri. (3) Adeoq; qui inhabitare velit tabernacula Sem, i. e. veram eccleſiam, & in ſocietatem ſpiritualium & æternorum ejus bonorum venire, ei ingreſſum patere per auditum verbi divini καὶ διὰ τῆς πίστεως, quæ Græca vox eſt a verbo πείθω, & hoc origine ſua deſcendit a noſtro

Ebr.

Ebr. themate פתה, cum quo ſenſu fere etiam convenit. (4) Utroſque, Judæos & Gentiles, cohabitaturos in tabernaculis Sem, & Chriſtum ex utriſq; facturum unam eccleſiam, ſive ut ipſe loquitur: *Fiet unum ovile & unus paſtor.* Joh. X. 16. Atque iſtam expoſitionem præfert illi, quæ hodie adhuc in verſione Germ. B. Lutheri hæret, religioſus alias hujus vindex D. Joh. Forſterus, Theologus Witteberg. in Dictionar. fol. 679. & ſeq.

Gen. XXIV. 2.

שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי

Pone quæſo manum tuam ſubter femur meum, & adjurabo te per Dominum Deum cœli & terræ. Servum ad quærendam Iſaaco uxorem abiturum ita alloquitur Abraham. Ex quo loco, ut & cap. XLVII. 29. abunde conſtat, juraſſe veteres manu ſub femore atque genitali parte adjurantis poſita. Ritus tamen hujus rationes, quas quidem interpretes conſignant, non puto in vulgus eſſe notas. Primo quidam ſentiunt, cum ex parte corporis jam nominata poſteritas eſſet futura & propagatio generis humani, ideo femur rem ſacram fuiſſe reputatum, eique proinde in jurando manum impoſitam. Altera ſententia eſt Aben-Edsræ, cujus hæc ſunt verba: *Arbitror ipſe, ejus temporis morem fuiſſe, ut eo pacto jurarent, poſita videlicet manu ſub femore ejus, qui dominus ac ſuperior eſſet, perinde ac diceret dominus: Si tu ſub poteſtate mea es, pone manum tuam ſub femur aut ſub coxam meam. Ac dominus ipſe ſedere ſolebat poſita coxa ſuper manum jurantis, quaſi hic diceret: Ecce manus mea ſub coxa tua: fateor, me tibi obligatum ad exequendum mandata tua. Eodem more hodie quoque quædam regiones utuntur, videlicet in India.* Hæc ille Comment. in h. l. fol. 21. col. 2. Senſus eſt: Hoc ritu intelligi poteſtatem ſuperioris & promtum inferioris obſe-

quendi animum. Tertia ſententia eſt R. Salomonis Jarchi, & aliorum, genitali parti manum impoſitam fuiſſe a jurante, quod ibi eſſet ſignum fœderis, nempe circumciſio, quaſi diceret jurans, ſe præſtandum vel præſtitum juramentum ſub ſanctiſſima circumciſionis religione ſervaturum. Quarta deniq; Chriſtianorum eſt, asſerentium, quemadmodum Patriarcharum, Veterisq; Teſtamenti piorum fides fuerit in Chriſtum venturum atque adhuc exhibendum, ita eosdem adventus hujus in omnibus ſolennioribus actionibus memores, ſuamque erga ipſum reverentiam teſtatos fuiſſe. Hinc cum intellexerint, venturum illum Servatorem naſcendum eſſe ex humano genere, ut etiam juraturo in memoriam revocaretur Chriſtus, femori Abrahami, unde Mesſias oriturus erat, manum impoſuiſſe ſervum, quaſi diceret: Quam ſancte ac certo credo, venturum hinc Meſſiam, & fideles ſuos redemturum, tam ſancte ac certo ſervabo juramentum &c. Eandemque hujus ritus cauſam fuiſſe putant ſecutis ſeculis. Quæ ſententia tanto minus rejicula eſt, ſi fuerit verum, quod opinatur B. Lutherus, ritum iſtum jurandi primum inſtituiſſe Abrahamum. Quo procul dubio intellexit promiſſionem in ſemine ſuo non ſimpliciter, ſed, juxta Paulinam explicationem, quod ex femore ſuo Servator mundi venturus eſſet.

Levit. XV. 23.

וְאִם עַל־הַמִּשְׁכָּב הוּא אוֹ עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־הִיא יֹשֶׁבֶת־עָלָיו
בְּנָגְעוֹ־בוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

CApite hoc varia immunditiei genera ſpeciatim recenſentur. Verſ. 19. & ſeqq. agitur de muliere menſtruata. Verſ. 22. talis proponitur caſus: *Et omnis tangens qualecunq; vas, ſuper quo ſederit* (nempe mulier immunda,) *lavabit veſtimenta ſua, & abluet ſe in aquis, & immundus erit usq; ad veſperam.*

ram. Verſ. 23. plane alius definitur caſus, & immundus pronunciatur is, qui tetigerit qualecunq; vas, quod, quamvis talis immunda mulier ſuper eo non ſediſſet, ſaltim collocatum fuerit in ſtrato vel in vaſe, ſuper quo immunda aliquando ſederat. Verba Scripturæ hæc ſunt: *Et ſi ipſum* (nempe qualecunque vas) *conſtitutum fuerit ſuper cubili vel ſuper vaſe, ſuper quo ipſa ſederat, ſi quis* (quicunque fuerit) *tetigerit ipſum, immundus erit usq; ad veſperam*. Münſterus caſum paulo aliter format, quando vertit: *Quod ſi quispiam ſtratum aut vas aliquod, ſuper quo ipſe* (qui juxta caſus in præcedentibus duobus verſiculis jam tum determinatos a muliere menſtruata pollutus eſt) *ſederit, tetigerit, immundus erit usq; ad veſperam*. Senſus eſt: Pollutum a muliere menſtruata polluere etiam alios, tangentes quippiam, ſuper quo ille ſederit. Sed hæc verſio Grammaticæ repugnat. Pagninus vero, quaſi ea, quæ verſ. 21. 22. inculcata ſunt, verſ. 23. recoquerentur, perperam vertit: *Etſi quis ſtratum ipſum vel inſtrumentum, ſuper quo ſedebat* (menſtruata,) *tetigerit, immundus erit usq; ad veſperam*. Forte etiam B. Luthero idem viſum, verſum nempe hunc 23. eſſe tautologiam eorum, quæ antecedentibus duobus verſiculis dicta erant. Quare, quod notatu dignum, totum hunc verſiculum in translatione ſua omiſit, &, ut nihilominus numerus verſiculorum capitis hujus ebræo reſponderet, verſum 25. diviſit in duos, & ex ſingulis hemiſtichiis ſingulos conſtituit verſus. Omiſit tamen verſum iſtum etiam Vulgatus Latinus, præter morem hîc LXX interpretes non ſecutus, qui eum transferendo expreſſerant.

II. Sam. III. 29.

וּמַחֲזִיק בַּפָּלֶךְ

INter diras, quas Joabo David propter interfectum Abner imprecatur, una est difficilis intellectu, nempe *ut non deficiat de domo illius tenens* פֶּלֶךְ. De sensu vocis Ebraicæ quæstio est. Quam quidem apud priscos Chaldæos denotasse *tractum, regionem, vicum, pagum* vel ex solo capite III. Nehemiæ, ubi septies in isthac notione occurrit, constare potest; hanc vero significationem huc nihil omnino spectare, ex contextu clarissimum est. Recurrendum igitur fuerit ad istos sacros libros, qui ebræo idiomate sunt exarati, in quibus eadem tantum bis reperitur, semel hîc, altera vero vice Prov. XXXI, 19. Hoc nostro loco miror, quamplures lexicographos atque interpretes vertere *baculum, scipionem,* **der an dem Stab gehet.** Etiamsi enim textui huic conveniat is sensus, idem tamen quo pacto vocabulo illi ebræo conveniat aut attribui debeat, ne minimum quidem antiquitatis apparet vestigium. LXX Græci quidem erroris videntur esse autores, interpretati σκυτάλην, quod quamvis Complutenses *scuticam* transferant, significat tamen interdum etiam *baculum* seu *scipionem.* Ex quo sensu duplicem textus hujus expositionem affert ex Theodoreto Procopius: (1) Ut non deficiat ex familia Joabi claudus, corpore infirmus, morbo pedum laborans, podagricus &c. quales scilicet ad ingrediendum opus habent scipione. (2) Ut posteri Joabi usu oculorum destitui semitas baculo prætentare, cœcorum more, necesse habeant. Verum enim vero autoritas Græcorum attendi nequaquam potest, quando locus Scripturæ parallelus ad alium sensum liquido manu nos ducit. Notumq; præterea est, quot passim locis versio illa temporum injuria fuerit interpolata, quotiesq; itidem

auto-

autores ejus ipsi, sive adhibito corrupto exemplari ebræo, ex quo transtulerunt, sive oscitanter legendo, impegerint. Unde ipsorum solorum autoritatem, nisi aliis suffulta fuerit rationibus, admodum parvi se fecisse, testatur B. Lutherus Comment. in Genesin. Alia vocis controversæ affertur explicatio ab Hugone Carensi, quasi denotet illa instrumentum, quo leprosi appropinquantes tympanizare solent, ut audiantur. Sed hæc, uti singularis est, ita faciliori adhuc negotio, quam præcedens illa, exploditur. Nobis præ omnibus aliis approbatur versio Vulgati Latini: *Nec deficiat de domo Joab, tenens fusum.* Quam ut præferamus, causa est, quod Proverbiorum loco supra citato nomen istud omnium consensu significet fusum. Lutherus vertit: **Und ihre Finger fassen die Spindel.** Est vero constans Theologorum de Interpretatione Scripturæ regula: Vocis, quæ obscura aut controversa sit, verum sensum tutissime peti ex loco Scripturæ alio, sicubi occurrat. Huc accedit, quod apud Thalmudistas verbum פֵּלֵךְ significet *fila ducere de colo,* spinnen/ & hinc derivata nomina פֵּלֶךְ & פִּלְכָא notent *fusum,* eine Spindel. Sed jam quærat quis, quid imprecatio isthæc habeat in recessu, & intelligatur per eum, qui tenet fusum? Est vero illa maximi momenti, designans eas calamitates, quæ apud priscos Ebræos reputabantur omnium dirissimæ ac tristissimæ. Denotat nempe phrasis isthæc (1) servitutem turpem, junctam cum extrema paupertate, quæ cogat ad indigna sexu suo ministeria. (2) animum effœminatum, ne quisquam audeat contra hostes suos consistere, sed muliebri metu in fugam illico se conjiciat, &, ut sic dicam, virum plane exuat: effœminatos enim vulgus ad colum & fusum mittit. (3) orbitatem liberorum, quæ Judæis morte ipsa gravior atque acerbior accidebat. Apud veteres quippe eunuchorum hoc munus inter cætera, fuso & ca-

lathis vacare. Unde Claudianus de Eutropio parte virili trunco:

-- -- quid te, turpissime, bellis
Inseris, aut sævi pertentas Pallada campi?
Tu potes alterius studiis hærere Minervæ,
Tu telas, non tela pati, tu stamina nosse,
Tu segnes operum solers urgere puellas,
Et niveam dominæ pensis involvere lanam.

Psal. LXVI. 12.

בָּאנוּ־בָאֵשׁ וּבַמַּיִם וַתּוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה

TRansivimus per ignem & aquam; eduxisti nos in refrigerium. Hunc locum pro purgatorio multi ex Pontificiis urgent, cum sub nominibus *ignis* & *aquæ*, cruciatuum, postea vero eductionis ex illis, expressa fiat mentio. Inter alios gloriatur isto loco Bellarminus de Purgator. l. I. c. III. §. 5. inque confirmationem suæ sententiæ allegat Origenem, intelligentem hoc loco per aquam, *Baptismum*, per ignem, *Purgatorium*. Notum vero jam in vulgus est, quantopere allegorica expositione abusus fuerit Origenes, & quod egregia Scripturæ loca per illam fœdissime corruperit, sic, ut S. Hieronymus quoque acriter sæpicule reprehendat præstigiosa Origenis allegorizantis deliramenta. Et præterea totus infernus, seu omnium damnatorum, immo diabolorum etiam status, nihil aliud, quam purgatorium fuit Origeni, professo, omnes in universum infelices animas una cum reprobatis spiritibus tandem aliquando salvatum ac receptum iri in gratiam. Ut adeo nec Origenes consentiat purgatorio Pontificiorum, nec hi inferno Origenis. Hujus igitur tam fœdo errore circa istud dogma imbuti autoritatem parum moramur. Sed Bellarmino & ejus asseclis locum hunc nobis objicientibus opponimus Johannem Fische-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Fiſcherum, Epiſcopum Roffenſem, quem Sixtus Senenſis in Biblioth. l. IV. fol. 332. *eruditionis copia, pietatis ſinceritate & animi conſtantia, cuiq; ex ſanctiſſimis & acerrimis (Pontificiæ) Eccleſiæ propugnatoribus merito comparandum eſſe* judicat. Is nimirum, cum Lutherus de hoc Pſalmi loco ſcripſiſſet: *Quidam ſophiſtæ tantum habent ſolertiæ, ut videant, hîc non de purgatorio agi*, reſpondit: *Quod alii ſic nugantur, ego non probo.* Artic. XXXVII. contra Lutherum. Quibus verbis adverſarium ſuum Lutherum, divinum & perſpicacem Scripturarum interpretem, Bellarminum vero collegam ſuum cum Pontificiis aliis eodem modo præſentem locum exponentibus nugacem hîc doctorem eſſe, non obſcure concedit. Verum loci ſenſum attingit & proponit Hector Pindus Luſitanus, Theologiæ Profeſſor Conimbricenſis: *Tranſivimus per ignem & aquam, & eduxiſti nos ad refrigerium. Significat, ignem & aquam i. e. mundi affiictiones, viam eſſe ad æternas voluptates.* Coment. in cap. XLIII. Eſaiæ. Cui accedit Franciſcus Ribera Comment. in Zach. cap. XIII. num. 17. *Apud Zachariam ſignificat populum chriſtianum variis tentationibus exercendum atq; probandum, ut fiat quaſi aurum puriſſimum, uti Pſal. LXVI. Tranſivimus per ignem & aquam.* Addatur Thomas de Aquino Comment. in cap. III. Jacobi.

Michæ VII. 9.

זַעַף יְהוָה אֶשָּׂא כִּי חָטָאתִי לוֹ

VErſu 8. ait Micha: *Ne læteris inimica mea, nam ſi cecidi, reſurgam; cum ſedero in tenebris, Dominus lux mihi.* Pergit jam verſ. 9. *Iram Domini portabo, quoniam peccavi contra ipſum, donec cauſam meam judicet.* Etiam hunc locum pro purgatorio jactat Bellarminus, ſcribens inter alia: *Hunc locum adduci ſolitum pro purgatorio, docet Hieronymus. Et Gloſſa Ordinaria exponit:* Iram portabo *h. e. hîc, vel in purgatorio.*

l. 2. de Purgator. c. 1. §. 8. Hieronymi consensum falso jactare Cardinalem, illius Commentaria in hunc locum inspicienti cuivis liquido patebit. Locum quod attinet ipsum, nemo, nisi fallor, ex Pontificiis negabit, Bellarmini expositionem de purgatorio allegoricam duntaxat esse, totusque contextus demonstrat, literalem ejus sensum miserias tantum hujus vitæ atque etiam populi Judaici proprie ostendere. Hunc recte assecutus fuit Franciscus Ribera Comment. in h. l. *Loquitur in persona populi Propheta i. e. in persona Jerusalem, quæ Babylonem inimicam suam, a qua vastata est, exultare prohibet, eo quod sit iterum post captivitatem ædificanda & habitanda. Ita Hieronymus & alii. Ne læteris, o Babylon, de ruina mea, quæ mihi nunc a Propheta prædicata est. A te quidem expugnabor, sed iterum ædificabor.* Hactenus Ribera. Ex quibus quisque facile colligat, Bellarmini probationem ex hoc loco pro purgatorio adstruendo non a literali, sed ab allegorico sensu esse petitam, de quo tamen ipse scribit Cardinalis: *Convenit inter nos & adversarios, ex solo sensu literali peti debere argumenta efficacia.* l. III. de Verbo Dei c. 3. Andreas Vega: *Certum est, symbolica argumenta non esse argumentativa.* l. IX. de Justific. c. 44. Thomas de Aquino: *Ex sensu mystico argumentum efficax ad res fidei comprobandas non sumi, communis est Theologorum sententia.* Part. I. art. 10. & Sixtus Senensis in Bibliotheca S. hæc S. Hieronymi verba laudat: *Pius hic sensus, sed nunquam parabola, aut dubia ægnimatum intelligentia potest ad autoritatem dogmatum quicquam proficere. Sola igitur literalis expositio ad veritatem suffulciendam & falsitatem destruendam valida est.* l. 3. fol. 140. & seq. Habet autem illa Hieronymus in Comment. super cap. II. Matthæi, Tom. III. Opp.

Marc. XII. 40.

Οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι.

PArticipia nominativi casus κατεσθίοντες & προσευχόμενοι respiciunt antecedens nomen genitivi casus τῶν γραμματέων τῶν θελόντων ἐν στολαῖς περιπατεῖν. Quod quo pacto salvis grammatices regulis fieri queat, intellectu haut adeo proclive est. Quin immo doctissimus Beza rationem, qua istum nodum solveret, non inveniens exclamat, *S. Evangelistam hîc in Græco textu manifestum commisisse solœcismum.* Comment. ad h. l. fol. 196. col. 1. Absit vero a sacro Scriptore tam atrox nota. Duplex nimirum in verbis propositis latet ebraismus. (1) Inter tirones tritum est, Ebræos tempus præsens ac imperfectum, quod peculiariter non flectunt in conjugando, exprimere inter alia per participium & verbum substantivum *sum, es, est.* Tales ebraismi occurrunt ad Eph. V. 5. Τοῦτο γάρ ἐστε γινώσκοντες, *hoc enim scitis.* Luc. I. 22. Καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς, *& ipse innuebat illis.* (2) Nihil apud Ebræos frequentius est, quam ellipsis verbi substantivi, ita ut Schickardus Reg. 173. perpetuam eam esse dicat. Pari modo igitur hîc post verba οἱ κατεσθίοντες & προσευχόμενοι subaudiri debet verbum εἰσὶ, hoc sensu: *Sunt illi devorantes domos* &c. *& sunt orantes* &c. i. e. *devorant & orant.* Plane similis locus extat Act. XXIV. vers. 4. 5. Παρακαλῶ ἀκοῦσαί σε ἡμῶν εὑρόντες γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον, ubi participium εὑρόντες casu suo non convenit cum pronomine ἡμῶν, propterea quod post participium istud subintelligatur verbum ἐσμέν.

Jonæ III. 3.

וְנִינְוֵה הָיְתָה עִיר־גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים

ET *Ninive erat civitas magno Deo.* Cur magna Deo civitas dicatur Ninive, tres potissimum circumferuntur rationes. Prima est, quia Deo habitatores ejus ita fuerint curæ, ut ferre non posset, ex improviso eos exterminari, quin mallet misso Propheta resipiscentibus dare veniam. Altera est Lutheri, rati, hoc cognomento indicari, benedictione Dei eam ad tantum splendorem excrevisse, & divina gubernatione fines ac imperium suum dilatasse. Tom. VI. Witteberg. fol. 172. col. 1. Tertia non veterum modo est Judæorum, sed & plerorumq; modernorum Christianorum, nomen Dei hic additum deprædicatam magnitudinem Ninives exaggerare, atque innuere urbem sine pari magnam ac amplam. Quamvis vero megalander Lutherus postremam hanc rationem rejiciat loc. citat. tanquam commentitiam & Judæorum somniis annumerandam, dubitari tamen nequit, & plurima Scripturæ exempla aperte id loquuntur, Ebræos grande aliquod & præ cæteris eximium significare volentes, adjicere rebus exaggerandis nomen Dei, eo quod Deo nil nisi magnum conveniat. Ita dicitur *terror Dei*, i.e. maximus, Gen. XXXV. 5. *Montes Dei*, i. e. immensi, Psal. XXXVI. 7. *Cedri Dei*, i. e. procerissimæ, Psal. LXXX. 11. *Flamma Dei*, i. e. ardentissima, Cantic. VIII. 6. &c. Pariter itaque absurdum non fuerit, si sentiamus, ut Ninives summa, admiranda, & incredibilis magnitudo extolleretur, nuncupatam eam fuisse civitatem magnam Deo. Huic tamen expositioni a primæ sententiæ patronis alius adhuc objicitur scrupulus. Cum enim in Scriptura ampliores, quam Ninive, memorentur urbes, additamentum autem nominis *Dei* nulli præterquam huic soli tribuatur, hinc

vere

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

vere colligi putant, non id factum fuisse ad amplitudinem civitatis commendandam, atque epitheton istud hoc pacto aliis insignioribus & Niniven magnitudine vincentibus urbibus, si non potius, æque saltim competiisse. Qamvis vero objectio isthæc nihil apodictice concludat, haut immerito tamen ambigitur, an Scriptura mentionem ullibi faciat urbis, quæ ambitus spatio superior fuerit Ninive. Tradit enim Diodorus Siculus hujus regni Assyriorum metropoleos ambitum fuisse stadiorum quadringentorum & octoginta, ita quidem, ut duorum laterum utrumque stadia complecteretur centum quinquaginta, cæterorum duorum laterum utrumque nonaginta stadia efficeret, atque sic longitudine productior esset urbs, quam latitudine. Is numerus si in unum colligatur, circumferentiæ urbis inde resultant stadia quadringenta octoginta, quorum septem cum dimidio, supputante Suida, conficiunt milliare unum. Imo Strabo lib. 16. Geograph. ab initio asserit, Niniven multo fuisse majorem Babylone, de qua tamen Herodotus, cum esset ab hostibus capta, civitatis illius partem aliquam tertia demum die id inaudivisse atque sensisse. Minor itaque fuit utraque urbs hæc metropoli Sinæ, dicta *Quinsai*, ambitu continente centum milliaria, teste Hippolyto à Collibus de Increm. urb. cap. 24. in qua aliquando decies sexies centies mille familiæ numerabantur. Vide Boterum de Præcipuis Rebuspubl. c. 15. pag. 90.

Psal. XXV. 1.

אֵלֶיךָ יְהוָה נַפְשִׁי אֶשָּׂא׃

LOco hoc miris modis abutuntur Judæi. Cum enim eorum multi μετεμψύχωσιν post mortem futuram statuant, asserunt præterea, animam hominis ipso noctu dorminente deserere corpus atque ad Deum ascendere, cujus nutu ingru-

ingruente mane vel repetat pristinum corpus, vel ingrediatur aliud, corpusque, quod prius informaverat, vel cadaver fiat, vel novam alius corporis recipiat animam. Et has nocturnas animarum emigrationes atque ad Deum elevationes locales elicere conantur ex his Psalmi verbis: *Ad te, Domine, animam meam levabo.* Ita R. David Kimchi commentatur in hunc locum: *Homo cum dormiturus est, commendet spiritum suum Deo O. M. ne forte surgens crastino mane requirat animam suam nec inveniat, aut reperiat suam in corpore alterius, alteriusve vicissim in suo.* Rabbi quidam Alexandrinus in Thalmude sic scribit: *Scito tibi, rem ita se habere. Homo expedit opus suum interdiu: unde vespertino tempore anima ejus fatigata est & attrita. Cum igitur ipse dormit, Deus laborat & redintegrat animam, ut sequenti mane revertatur in corpus suum vegeta, nova, & quieta.* Hæc ille. Absurdo isti dogmati stabiliendo afferunt etiam versum 23. cap. III. Thren. *Novæ sunt quovis diluculo*, scilicet animæ. Cum tamen nomen *novæ* spectet ad nomen plurale *misericordiæ* vel *miserationes*, quod utrumque est antecedenti versu 22, ubi dicitur: *Misericordiæ Domini, quod non sumus consumti, quia non defecerunt miserationes ejus.* Ad locum vero Psalmi XXV. quod attinet, respondemus (1) Expositionem Rabbinorum nullo modo inde posse exsculpi. Vox enim ebræa *anima* absolute posita cum sæpe denotet non alteram & principaliorem hominis partem, sed interioris animi desiderium sive affectum, ut Exod. XXIII. 9. si eadem construatur cum ebræo verbo *tollendi* sive *elevandi*, idem hoc significatum semper neque aliud habet, & phrasis *levare animam* perpetuo denotat intentum esse, sperare, concupiscere: ut adeo David his verbis desiderium erga benignissimum Deum explicet, atque innuat, se omni animi attentione atque affectu in Deum suum sperare. Elegans locus parallelus extat Psal. LXXXVI. 4. (2) Posito, verba illa Davidis ambi-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

ambigua adhuc esse, neque repugnare Judeæorum interpretationi, (cujus tamen contrarium jam tum constat) hæc ipsa tamen subvertitur ex eo, quod dogma inde resultans per se sit absurdum. Quod sic probo. Anima corpori intime est unita, sicut quælibet forma substantialis: cujus emigratio ex corpore fieri non potest sine naturali unionis solutione, quæ inter animam & corpus mors est, & totalis vitæ privatio, a qua naturaliter ad habitum non datur regressus. Hinc cum Christus Matth. IX. 25. puellæ restitueret vitam, omnium judicio statim habebatur pro miraculo. Quod factum non esset, si naturalis daretur animæ semel a corpore separatæ reditus.

Num. XII. 3.

וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה

LUtherus in hoc textu pro עָנָו legerat עָנִי ׳ adspiciens tanquam esset ׳ aut forte usus est tali textus ebraici exemplari, in quo loco ו esset adscriptum. Quas litteras propter conformitatem suam a typothetis amanuensibusq; parum cautis sæpissime confundi, notum est. Vertit itaque: Aber Mose war ein sehr geplagter Mensch: cum vertere debuisset: Aber Moses war ein sehr sanftmüthiger Mensch. עָנָו enim, quod hic in textu est, significat *mansuetum, mitem,* quod præter lexicographos probant omnes interpretes in h. l. Rabbini, Targum, LXX, Vulgatus Lat. Arias Mont. Pagninus, Junius, Piscator, Münsterus &c. Pudeat ergo concionatores ebræi idiotismi ignaros, quod non modo textum hunc prave citant, sed, sicubi explicandus ille veniat, de adflictionibus & calamitatibus piorum multis declamant. Quod est extra oleas versari.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Jud. XI. 31.

וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִיהוּ עוֹלָה

VErſ. 31. duo poſtrema verba Lutherus vertit: Und wills zum Brandopfer opfern. Non equidem contra grammaticum ſenſum; attamen contra mentem hujus loci. Exiſtimabat interpres cum doctiſſimis aliis viris, iis vero omnibus ebrææ linguæ ignaris, Jephthæ filiam fuiſſe immolatam. Quod falſiſſimum eſſe, & omni fide Scripturæ S. carere, ſtatim jam oſtendam. Debent autem aliter, & poſſunt quidem dupliciter verti: I. ut vav non copulativum eſſe, ſed disjunctivum intelligatur, h. m. *erit Domino, aut immolabo in holocauſtum* h. e. immolabo, ſi poterit immolari; ſi autem ex lege divina non poterit, ſacrabo certe ſervitio cultus divini. II. Simpliciſſima & litteralis expoſitio eſt: *Et erit Domino, & adſcendere faciam illud adſcenſione.* h. e. Sacrabo DEO, ut adſcendat per montem Sion in templum, & vel immoletur, vel, ſi hoc non liceat, DEO ſit mancipatum perpetuo ſervitio. In verſ. 40. geminum παρόραμα commiſſum eſt. Alterum, quod verba: Und es war eine Gewonheit in Jſrael/ in Germanica verſione noſtra ad verſ. 40. ſunt direpta. Habent Ebræi duplicatum punctum, quod vocant Soph-Paſuk, quo ſingulos verſiculos per tota Biblia ſolent claudere, eoq; integros ſenſus a ſe invicem recte ac legitime diſtinguere. Id h. l. conſpicitur poſt verba modo allegata, non ante ea. Ad verbum ita habet textus ebræus: verſ. 39. *Et fuit a fine duorum menſium, & reverſa eſt ad patrem ſuum, & fecit ei votum ſuum, quod voverat: & ipſa non cognovit virum, & fuit ſtatutum in Iſrael.* verſ. 40. *A diebus in dies ibant filiæ Iſrael* לתנות *filiam Jephthæ &c.* Verba autem illa in Germ. verſione noſtra transpoſita totum turbant ſenſum. Jam ut ad alterum

deve-

deveniam, לְתַנּוֹת Lutherus cum LXX. & Vulg. Lat. reddit, zu klagen die Tochter Jeftæ. Alii rectius: *Ad confabulandum sive loquendum cum filia Jephtæ.* Verbum תָּנָה in Scriptura S. nuspiam occurrit in plangendi significatione. In posteriori autem sensu apud auctorem libri Judicum cap. V, 11. extat: *Ibi loquentur justitias Domini:* Ubi Lutherus ipse: Da sage man von der Gerechtigkeit des HErrn. Atque huic explicationi assentiuntur etiam Kimchius, Arias Montanus, Pagninus, Junius, & alii. Münsterus, etsi in versione sua Lutherum secutus, in notis tamen scribit, *verbum* לתנות *proprie significare: ut loquerentur.* M. Marinus, in ebræa litteratura nulli secundus, ita vertit: *Annuatim ibant filiæ Israel ad ineundum fœdus cum filia Jephthæ* i. e. ad spondendum, se quotannis redituras, in Arc. Noæ tom II. fol. 280. Hac explicatione, ex ipso ebræo fonte deducta, negamus, Jephtham filiam suam immolasse. I. enim Jephtha ex Spiritus S. instinctu concepisse votum hoc diserte perhibetur, Jud. XI, 29. Atqui vero DEVS non modo ἀνθρωποθυσίαν præcepto quinto decalogi prohibuit, sed & in paganis summopere detestatus est. II. Laudatur Jephtha Judic. l. c. & Ebr. II, 32. a pietate & prudentia. Atqui neutra istarum virtutum istud tam præceps factum admisisset, cum DEVS expresse in lege caverit, si istiusmodi casus accidisset, quomodo homo a tam nefario voto posset redimi. Levit. XXVII. Nam hujus divini præcepti Jephtha, aut fuit memor, aut non: & hoc casu vel impie egit, vel imprudenter: cui tamen S. litteræ locis adlegatis reclamant. III. Tantum abest, ut immolatio filiæ Jephthæ ex textu probari possit, ut contrarium potius exinde manifesto demonstretur. Ordine videbimus. Votum describitur vers. 29. 30. 31: *Et fuit super Jephtha Spiritus Domini &c. & vovit votum Domino, & ait: Si dando dederis filios Ammon in manu mea, & erit egrediens, quod egressum fuerit e foribus domus meæ, in occursum meum, in redeundo me*

in pace a filiis Ammon, & erit Domino, aut obferam illud in holocauſtum. h. e. aut ſacrabo, aut immolabo DEO. Verſ. 35. & ſeqq. executio voti, & quale illud fuerit, exponitur talibus verbis, in quibus ne γρῦ quidem de immolatione: *Et fuit cum videret eam, & laceravit veſtimenta ſua & ait: Ahah filia mea! incurvando incurvare feciſti me, & tu fuiſti inter turbantes me, & ego patefeci os meum ad Dominum, & non potero retractare.* verſ. 36. *Dixitq; ad eum: Pater mi, patefeciſti os tuum ad Dominum, fac mihi, quemadmodum egreſſum eſt ex ore tuo, poſtquam fecit tibi Dominus ultiones de inimicis tuis, de filiis Ammon.* ỷ. 37. *Dixitq; ad patrem ſuum: Fiat mihi verbum hoc, relaxa a me duobus menſibus, & ibo, & deſcendam ſuper montes, & flebo ſuper virginitates meas ego & ſociæ meæ.* verſ. 38. *Et ait: Vade. Dimiſitq; eam duobus menſibus. Et ivit ipſa & ſociæ ejus, & flevit, ſuper virginitates ſuas ſuper montes.* (In hoc & præcedente verſiculo indicatur, quidnam fleverit puella, quid metuerit: ſane non ſacrificuli ſecurim, non holocauſti flammam, ſed quod orba & ſine liberis vitam eſſet clauſura: quod apud Ebræos inter maledictionum genera, & ipſa morte longe triſtius habitum fuiſſe, omnium notiſſimum eſt.) verſ. 39: *Et fuit a fine duorum menſium, & reverſa eſt ad patrem ſuum, & fecit ei votum ſuum, quod voverat,* (hîc demum Rhodus, hîc ſaltus. Quale igitur hoc votum?) *Et ipſa nunquam cognovit virum* (quid clarius poſſet dici? hæc executio & ipſa qualitas voti erat, ut ἄτεκνος obiret) *fuitq; ritus in Iſrael.* Senſus totius textus jam vel tironi patebit, nempe talis: Jephtha ex voto ſuo filiam ſuam damnavit in congregationem ἀειπαρθένων, qui ritus inter Iſraelitas ſolemnis erat. verſ. 40: *A diebus in dies ibant filiæ Iſrael ad alloquendum filiam Jephthæ.* (Tantum deſiderium ſui reliquerat ſociabus, ut quotannis ad eam viſerent, ipſamq; propter cœlibis vitæ tædia conſolarentur.) Adverſa pars objicit explicationi huic auctoritatem Chaldæi, LXX, Vulgati, R. Salomonis Jarchi &c. qui omnes

omnes לחנות vertant: *Ad lugendum.* ℞. 1. Nos auctoritates nihil moramur. Vitium apud unicum interpretem obortum potuit aliis omnibus subrepere: omnium enim confesso certum hoc est, LXX. usos fuisse versione Chaldæi, hos autem rursus secutum Vulgatum. 2. Etsi illi sic exponant vocem לחנות sensus tamen eodem recidit, uti R. Salomo eum eruit: nimirum visitasse filias Israel quotannis Jephthæ natam ad lamentandum cum ea super virginitates ejus. II. Objicitur: Nihil horum alias legi in S. Scriptura de ritu Vestalium in cultu divino occupatarum. ℞. 1. Si vel maxime nihil legeretur, num ideo divinam veritatem in dubium vocaremus? Multi Judæorum ritus obiter & semel tantum in S. Scriptura annotati sunt, quos num ideo negaremus, quod non pluries occurrant & aliis quoque locis memorentur? 2. Ostendemus utique locum aliquem, quo ritus istius præclara mentio facta, I. Sam. II, 22. ubi filii Eli constuprasse dicuntur fœmellas ministrantes ad tabernaculi ecclesiæ ostium. III. objicitur: Nullum præceptum istius ministerii in tota Scriptura S. reperiri. ℞. Instantia hæc admodum futilis & imbecillis est. Eodem modo argumentabor: Samuel in templo cubasse ante arcam DEI legitur I. Sam. III. Sed nullum hujus rei præceptum extat. E. falsa est historia. Eadem consequentia esset cum historia ex I. Sam. II. modo allata.

Luc. XV. 16.

Ἀπὸ τῶν κερατίων, ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι.

PEr κεράτια sive siliquas perperam hîc intelligunt multi folliculos sive integumenta leguminum, Hülsen des Getreides / Kleyen / quibus, nisi cum legumine ipso, uti fit in arte braxandi, sint incocta, appellata nunc vulgo die Träber/ hominem ad vitam tolerandam succum posse accipere, persvaderi equidem mihi haud sustineo. Talem autem cocturam tunc fuisse in Palæstina in usu, incertissimum est. Vidit hanc

 diffi-

difficultatem Adrianus Turnebus. Igitur Lambini secutus auctoritatem, per κεράτια siliquas existimat, vel legumina ipsa, vel fructum quendam vilissimum etiam hic apud Lucam indicari. Adverf. lib. XXVI. cap. 24. Sed hoc est circa corticem palpare. Nos paulo clarius. Est nimirum quidam fructus arboreus siliquis tectus falcatis, humani digiti longitudine, iisque ad sacchari instar prædulcibus, & propterea ad cibum valde expetitis, cum ex adverso semen, quod siliquæ illæ tegunt, propter validam amaritudinem negligatur. De his siliquis ita scribit doctissimus vir Alpinus: *Ex iis mel elicitur dulcissimus, quo Arabes sacchari loco mirabolanos, tamarindos atq; alios condiunt fructus. Tussientibus & asthmaticis hujusmodi mel exhibetur. Ex siliquis paratum decoctum hæc eadem præstat &c.* Hunc fructum Arabes nuncupant *Charnub*, Dioscorides & alii κεράτιον, Galenus libr. de Simpl. & Columella XV, 10. κερατώνιον, veteres Græci teste Theophylacto in h. l. ξυλόγλυκα, veteres Latini teste Plinio *siliquas*, Itali *Carrubba*, Galli *Carrouge* & *Carrube*, Germani St. Johannis-Brot. Κεράτιον hoc magno numero affertur ad nos ex Guinea, notissimumq; pariter est, in Neapolitano agro & in Apulia hujusmodi arbores complures ali. De hoc fructu accipiendum Horatii illud in Epistolis:

Vivit siliquis & pane secundo.

& hoc Persii Sat. 3.

Siliquis & grandi pasta polenta.

De isthoc ergo fructu, non de leguminum siliquis Christum apud Lucam loqui, præter ea, quæ initio jam dicta sunt, svadere videntur insuper sequentia: 1. Quia tametsi dulcissimus fuerit, vilissimo tamen in pretio eum habitum, & cibum fuisse servilem, loca poëtarum modo allata contestantur. 2. Qui legerit Plinium in calce cap. 27. & initio c. 24. lib. XV. facile deprehendet, prædulces siliquas suibus pro cibo fuisse attributas. 3. Refert Laur. Pignorius, κεράτιον sive Cha-

rub

rub ingenti copia ex Cypro transvehi in Cairum Ægypti, vetuſtam urbem, atque ibi ſuibus, velut in Hiſpania equis, exhiberi, ut pingueſcant. 4. Vetuſtiſſimus N. T. interpres Syrus vocem, quæ hic ap. Lucam eſt κεράτιον, vertit *Carub*, ipſiſſimo nempe, quo olim apud Medicos Arabes & hodie paſſim fructus iſte appellatur nomine. 5. Pariſiis a Joanne Benenato excuſus eſt codex ebræus evangelii divi Lucæ, qui loco vocis κεράτιον, ebraice legit *Caruba*. De eodem iſthoc fructu τὰ κεράτια apud Lucam explicarunt Chryſoſtomus, Theophylactus, Euthymius, Petrus Chryſologus, & alii. Poſſet autem fortaſſis quæri, quare ſiliquæ iſtæ, cum mellis inſtar fuerint dulciſſimæ, ita contemtim fuerint habitæ, ut inter homines pauperculis duntaxat pro cibo inſervierint. Reſponſum colligimus ex Paulo Ægineta, qui ſcribit, difficiles concoctu eſſe has ſiliquas. Immo Galenus cenſet, eas abdicandas eſſe ab hominum cibo, & relinquendas populis orientalibus, unde deportari ſolent. Videantur in h. l. Lucæ Maldonatus, & Cornelius a Lapide, Salmero Tom. VII. tract. XXVII. Janſenius in Concord. Evang. cap. XCIV. fol. 530. Leonhardus Portus Libr. de Ponderibus, Platina libr. 3. de Popinæ ſcientia, Johannes Brugerynus Lib. XI. de Re cibaria cap. 37. Andr. Chioccus in Muſæo Calceolarii ſect. 5. fol. 613. & ſeqq.

Act. XIV. 23.

Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς.

LVtherus: Und ſie ordneten ihnen hin und her Aelteſten in der Gemeine. Cave ne hic accipias verbum χειροτονήσαντες, ordinantes, ſie ordneten/ ſenſu hodierno eccleſiaſtico, de ordinationis, nempe presbyterorum, in eccleſia ritu, quæ per impoſitionem manus vulgo fit. Non enim ſenſus hic vocis χειροτονίας fuit in primitiva eccleſia, uti Pontificiorum contendunt multi ſuum ordinis, quod vocant, ſacramentum ſtabilituri, etſi longo tempore poſt χειροτονία pro

χειροθεσία in καθιερῶσει usitata a sacris quibusdam scriptoribus per abusum fuerit usurpata. Verum χειροτονία & χειροτονεῖν vi vocis extensionem significant manus, & fuére vocabula solemnia tam apud paganos quam christianos veteres in suffragiis dandis, in creatione magistratus aliisq; officiis publicis huic vel illi designandis, adeoq; non denotabant impositionem manus, sed electionem & constitutionem cujuscunque ad publicum officium, cui nempe suffragia elevata atque extensa manu porrigere etiam apud priscos Græcos erat moris, ad quem Cicero in orat. pro Flacco alludens *manum porrigere* dixit, pro, suffragium ferre. Lucanus eodem etiam spectans lib. I. sui poëmatis ait:

His cunctæ simul assensere cohortes,
Elatasq; alte quæcunq; ad bella vocabant
Promisere manus.

De usu autem vocis ac ritus in vetustissima ecclesia trito satis plane Zonaras init. scholii in primum Apostolorum canonem. Semel adhuc vox illa occurrit in N. T. II. Cor. VIII, 19. Frater ille, cujus laus fuit in evangelio, dicitur χειροτονηθεὶς i. e. constitutus ab ecclesiis socius peregrinationis Pauli. Vbi vix credo quenquam velle asserere, eum ordinatum fuisse ab ecclesiis peregrinationis socium, sensu ordinationis hodierno ecclesiastico. Neque aliter vox hæc apud omnes primorum seculorum scriptores sacros occurrit. Nam quod Salmero & alii obtendunt nobis Apostolorum ita vulgo nuncupatos Canones, in quibus χειροτονία & χειροτονεῖν non pro electione in genere, sed in specie, vel pro impositione manuum sueta in ordinationis ritu, aut saltim in genere pro ritu ordinandi sacro usurpetur, ad id facilis est responsio: Canones nimirum spurii sunt, non Apostolorum, sed suppofititii, & cujuscunque tandem tenebrionis informis fœtus. Deniq; in omnibus etiam antiquissimis lexicis de tali sensu, quem Papistæ vocabulis istis affingunt, altum est silentium.

Psal.

Psal. LXII. 13.

כִּי אַתָּה תְשַׁלֵּם לְאִישׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ׃

NE locum hunc, prout is exstat in vers. nostra German. Und bezahlest einem jeglichen/wie ers verdienet/quisquam ex patronis meritorum bonorum operum orthodoxæ de hoc argumento sententiæ nostræ objiciat, notandum est, aliter eum legi in S. fonte, nimirum ita: *quoniam tu retribues unicuique juxta opus suum.* DEUS ex gratia retribuit piis juxta ipsorum opera: non autem ex eorundem merito. Quam doctrinam, si quis alius, splendide & luculenter tractavit B. Lutherus. Paulus hæc psalmistæ verba sic repetit Rom. II, 6. Ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ita pariter loquitur Christus: Filius hominis ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ. Matth. XVI, 27.

Psal. LXVIII. 12.

אֲדֹנָי יִתֶּן אֹמֶר הַמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב׃

LOcum hunc nonnulli tanquam vaticinium de Christi concionibus & gestis, de verbi ipsius mysteriis, per evangelistas horumque successores, ecclesiæ doctores, vulgo revelandis, allegant & exponunt. Sed fortassis minus commode. Ludibrio essemus Judæis, si ad probandum tale assertum verba ipsis ista objiceremus. Nimirum vox, quæ a Vulgato Latino redditur *evangelizantes*, a B. Luthero Evangelisten/ fœminini generis est, adeoq; necessario denotat subjectum fœminini generis, minime autem masculini. Jam vero nemo ex evangelistis erat sequioris sexus, sed mares omnes. Idem de successoribus eorum erit existimandum, juxta illud Apostoli: *Mulier in silentio discat cum omni subjectione. Cæterum mulieri docere non permitto, sed esse in silentio.*

lentio. I. Tim. II, 10. 11. Enim vero juxta litteralem sensum, cum David in antecedentibus prædicasset, quam forti manu, quam cumulatis victoriis DEUS Israëlitas in terram Canaan introduxisset, pergit jam vers. 11. *Dominus dabit sermonem*, h. e. DEUS venam & verba subministrabit ad miranda hæc beneficia carminibus satis digne concelebranda. *Annunciatricum exercitus multus* h. e. Muliercularum, quæ hymnis inauditam istam victoriam decantant & divulgant, cœtus effusissimus. Adnotat Kimchi ad h. l. ritum veterum Ebræorum, apud quos moris erat, puellas post victoriam eleganti carmine eam enarrare, & voce tympanisq; canere. Exempla ille adducit Exod. XV, 20. I. Sam. XVIII, 6. Nos etiam seqq. adjicimus: Judic. V, 1. & seqq. & cap. XI, 36. Psal. LXVIII, 26. Sunt & alia in vernacula nostra hujus psalmi versione notanda. Nam in vers. 10. fit apostrophe per particulas: Nun aber/ cum sensus, ex opinione Rabbinorum, nec non Pagnini, Münsteri, Ariæ Montani & aliorum, cum superioribus omnino cohæreat: quorum continua hæc est narratio. Itaque porro verba, quæ in antecedentibus per imperfectum recte reddita sunt, minus apte hic enunciantur per præsens: Nun aber gibst du GOtt einen gnädigen Regen. Deinde perverse intelligitur phrasis hæc, quæ allegorica est, *pluvia munificentiarum* i. e. munificentia copiosissima. Quam sacri adagiographi notabunt. Adeoq; Deus laudatur, non propter pluviæ largitionem, sed ob munificentiæ suæ copiam & ubertatem. Opponit autem pluviam munificentiarum pluviæ adflictionum, quam in hostes destillasse vers. anteced. dixerat. In seqq. verbis: Und dein Erbe/ das dürre ist/ erquickest du/ primo copulativa *et* vocabulo *hæreditatis* male præponitur, & a consequenti epitheto male aufertur. Textus sic habet genuine translatus: *Pluvium munificentiarum elevare faciebas DEUS* (super) *hæreditatem tuam, & labore confectam confirmasti eam.* Unde præterea

patet

patet, voces *hæreditatem tuam* pertinere ad antecedens versiculi membrum. Deinde verbum נִלְאָה nunquam est *arescere, aridum esse*, sed significat *defatigari, ægre & moleste ferre*. Sic itaque commodius totum ipsum reddideris: Du GOtt liessest deine Gütigkeit von oben herab regnen über dein Erbe: und da es schwach war/ stärckest du es. Vers. 11. ita vertit: Daß deine Thier darinnen wohnen können/ GOtt du labest die Elenden mit deinen Gütern. חַיָּה *animal, bestiam* denotat, item *cœtum, congregationem*. Utrumque significatum locum hîc poterit habere. Nisi quod posterius sensui adcommodatius sit. Nam quod Lutherus reddit, deine Thier/ id alibi exponit, das geringe Häuflein. Sequentis autem hemistichii translatio a textu penitus abludit: nisi ego cum aliis interpretibus ebræi sermonis gnarissimis longeque accuratissimis totus fallar.

Psal. LXVIII. 13. 14.

מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן וּנְוַת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל׃ אִם־תִּשְׁכְּבוּן בֵּין
שְׁפַתָּיִם כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירַקְרַק חָרוּץ׃

VErsu antecedente dixerat auctor hujus psalmi, DEUM eloquium & spiritum subministraturum, ad carmen in victoriam divina gratia partam pangendum. Et poëtarum more initio hymni sui DEUM sibi præsentem advocat. Postea poëtico stylo puellas introducit ritu judaico ἐπινίκια cantillantes: *DEUS*, ait, *dabit eloquium. Annunciatricum exercitus multus*. Jam in persona puellarum victoriale carmen fingit, & orditur vers. 13. *Reges exercituum fugiebant fugiebant, i. e.* Reges populorum, adversus quos pugnabamus, celerrime se in pedes conjecére, vel multis vicibus terga dedére. *Et habitatio domus dividebat spolium*, i. e. Et congregatio Israëlitica, quæ manebat domi, neque ad bellum exiverat, dividebat spolia: sive: Prædam dividebat habitatrix domus, nempe materfamilias, inter liberos & familiam. Aut: Et cœtus,

 qui

qui incolas regione ſua tanquam propria domo expulerat, ut ipſe eam inhabitaret, dividebat ſpolia. Noſter interpres ſecutus fuit Vulgatum (Latinum & hic LXX interpretes) atque h. m. vertit: Die Könige der Heerſcharen ſind untereinander Freunde / und die Haußehre theilet den Raub aus. I. ידדון exponitur tanquam a radice ידד *jecit*, *projecit*: unde ידיד *dilectus*. Quomodo autem ex ידיד fieri poſſit ידדון & utrum ſingularis ſit an pluralis, nemo grammaticorum unquam demonſtraverit. Derivari autem a נדד, certius eſt, quæ radix ſignificat *vagatus*, *evagatus eſt*, *movit ſeſe*, *erravit*, *fugit*, *profugit*, *receſſit*, *elongavit ſeſe*. II. נות eſt nomen in conſtructione poſitum: abſolute ſcribitur נוה & deducitur a rad. נוה ac ſignificat *habitationem*, *habitatricem*, *domum*, *ædes*, *mulierem*. Occurrit tamen aliud nomen ejusdem ſcripturæ נוה, derivatum ſingulari modo a rad. נאה, eſtque adjectivum fœminini generis, denotans *amœnam*, *ſpecioſam*, *pulchram*, *elegantem &c.* Legitur ſemel in Bibliis, Jerem. VI, 2. Niſi quod LXX interpretes cum ſuis adſeclis etiam hîc extare contendant. Senſus quidem eodem recidit: prius tamen ſignificatum planius puto, & huic loco aptius. Verſ. 14. *Cum accumberetis inter duas ollas, alæ columbæ tectæ in argento, & pennæ ejus in ſubflavo auri* i.e. cum vos Iſraëlitæ pugnantes adverſus incolas terræ Canaanan, jaceretis ruri inter ollas fumo igneq; aduſtas ac propterea nigras, inter ahena, quorum uſus eſt militiæ in campo & in caſtris; ſplendebatis tamen congeſtis ſpoliis auri & argenti ab exercitu hoſtium, veluti columbarum alæ procul in campo ſcintillant atque emicant. Alii allegorice intelligunt h. m. Etſi vos inter pericula conflictuum in occupatione terræ ſanctæ jactaremini, vobis nihilominus omnia contigerunt alba & felicia. Noſter interpres paulo a littera declinavit & in generaliori ſenſu reddidit: Wann ihr zu Felde lieget. שפתים ſemel adhuc extat in Bibliis, Ezech. XL. 43. Kimchi, Aben Edsra & alii interpretantur

tur *ollas;* Buxtorfius *lapides focarios*, inter quos ignis accenditur & ollæ diſponuntur; Arias Montanus, Pagninus & Münſterus *tripodes*; M. Marinus *chytropodes*, inſtrumenta, ſuper quibus diſponuntur ollæ, quæ communiter bina erant, ut duas ollas reciperent. Chaldæus paraphraſta *ſterquilinia* vertit, & totum textum hunc in modum exponit: Vos, ô impii reges, cum in fuga veſtra cubaretis inter ſterquilinia, exercitus Iſraëlis (qui columbæ comparatur Cant. V.) ſub alis divinæ majeſtatis erat obtectus, & dividebat ſpolia argenti & auri. LXX interpretes ineptiſſime: ἐὰν κοιμηθῆτε ἀναμέσον τῶν κλήρων quos Vulgatus Latinus ad verbum ſequitur: *Si dormiatis inter medios cleros.* Unde poſtea Pontificii in expoſitione iſtorum verborum in duas partes ſciſſi: alii cleros explicarunt *ſortes*, Loos / velut Immanuel Sà, Dietenbergerus & alii: alii *clericos*, *ſacerdotes*, *eruditos*, quemadmodum vetuſtiſſima verſio Germanica: Ob ihr ſchlaffet zwiſchen der Mitte der Gelahrten. Quo interpretamento nihil fingi poſſet rudius.

Prov. XXI. 21.

רֹדֵף צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד׃

PRimo obiter monuerim, in verſione noſtra Germanica hoc capite calculum verſiculorum parum accurate eſſe ſubductum. Ebræus fons verſus numerat 31. Totidem & LXX, & Vulgus Latinus. At mirari ſatis nequeo, cur Lutherus pro uno numerârit & conjunxerit verſ. 6. & 7. & porro verſ. 15. & 16. & rurſus verſ. 19. & 20. adeoque conſtituerit totius capitis verſiculos tantum 28. Cum alias noſtrates frequenter adverſus Pontificios jactent, in noſtra verſione, plus operæ poſitum fuiſſe in computo capitum & verſuum, atque in Vulgata Latina: quam propterea & non raro ſugillant. Deinde verſ. 21. hujus capitis, qui in noſtra

versione inscribitur vers. 18. vox צדקה bis occurrens haud recte vertitur Barmhertzigkeit. Ut quæ in S. Scriptura nuspiam misericordiam, semper justitiam significat: quomodo etiam hîc explicant LXX, Vulgatus, & recentiores omnes, a rad. צדק *justum esse, justum se adserere.* Sensus quidem a Luthero expressus impius non est; adversatur tamen textui, & est ἄτοπον. Justitiam cum misericordia non licet confundere. DEUS cum ex misericordia nobiscum agit, non ex justitia agit.

Job. XIX. 25. 26.

וַאֲנִי יָדַעְתִּי גֹּאֲלִי חָי וְאַחֲרוֹן עַל־עָפָר יָקוּם׃ וְאַחַר עוֹרִי נִקְּפוּ־זֹאת וּמִבְּשָׂרִי אֶחֱזֶה אֱלוֹהַּ׃

AN per Goëlem sive redemtorem hîc intelligatur filius Dei, an vero alius quidam terrenus homo, alii operose litigent. Nos fortiter adserimus, Jobum extremam infortunii lineam expertum, solatium hîc sibi sumere a certa resurrectionis spe. Egregium hunc locum immane, quantum deturpârint interpretes; ut adeo ii, qui vel ad conciones admittuntur, vel ad sacram cathedram in scholis, serio monendi sint, diligentius expendant verba loci, & desinant miseræ plebi ac juventuti fumos vendere. Exponitur autem ad verbum juxta ebraicam veritatem versus 25. *Et ego novi redemtorem meum vivum, & postremo super pulverem stabit.* h.e. Fide firma credo, superesse mihi liberatorem, qui in extremo se super pulverem elevabit, & in conflictu cum hostibus meis, a quibus me redimet, victoriam repertabit. Commode circumscriberes: Und er wird zuletzt das Feld behalten. Vel: Und er wird endlich in dem Feld erscheinen. Phrasis petita ab iis, qui in arenam descendunt, & in pulvere agonistico exercentur. Ita Chaldæus, Arias Montanus, Pagninus &c. Münsterus paulo aliter, ad eundem tamen sensum collimans: *Qui & in novissi-*

novissimo consurget super (jacentes) in pulvere. i. e. Qui sese exeret patronum ac servatorem humi jacentium. Noster interpres imponi sibi passus est a Vulg. Græco ac Latino, & vertit: **Und er wird mich hernach aus der Erden auferwecken.** Negligenter adspexerunt penultimam litteram vocis יָקוּם quasi ea esset י adeoque verbum Hiphil, cum sit ו & verbum in conjug. Kal. Radix hæc in Kal significat *Surrexit, adsurrexit, exsurrexit, stetit, constitit, substitit*: in Hiphil vero *surgere fecit, resurgere, stare fecit vel jussit, suscitavit, exsuscitavit, excitavit, statuit, constituit &c.* Lapsus tam manifestus est, ut vel tiro de eo judicare possit. Vers. 27. *Et post cutem meam corroserint hoc, & de carne mea videbo Deum.* h. e. Si post cutem meam putrefactam vermes detriverint hoc, quod ostendo, & vix corpus amplius nominari meretur, ossa & carnem meam, resurgam glorificato corpore, & videbo DEUM de facie ad faciem. Alii, qui negant, agi hîc de corporis resurrectione, exponunt: Etiamsi post cutem corrosam exquisitissimi dolores & vermes in ulceribus nati contuderint & absumserint hoc reliquum corporis, nihilominus neglectis istis calamitatum avocamentis in putrida & exulcerata carne mea contemplabor DEI in me beneficia, sapientiam, omnipotentiam. Quamvis animam summis teneremlabris, tamen sperabo in DEUM. Nostra versio vernacula: **Und werde mit dieser meiner Haut umbgeben werden/** plus vice simplici a nativa veritate abscedit. I. Enim male omittit vocem אַחַר *post, postea.* II. Pronomen זֹאת conjungit cum vocabulo *cutis*, quasi ejus esset demonstrativum: cum distrahenda sint, & pronomen non cutem, sed aliud quid respiciat. Quod aperte probatur ex eo, quod עוֹר cutis masculinum sit, זאת fœmininum, adeoq; hoc cum illo construi grammatici vetent. III. Verbum נִקְּפוּ reddit in 1. singul. cum sit 3. plural. Deinde נָקַף nuspiam significat *circumdari*, sed *conterere, atterere, corradere.* Evolvantur tantum Lexica.

Psal.

Psal. XV. 4.

נִשְׁבַּע לְהָרַע וְלֹא יָמִר

רֵעַ & רֵעֶה significant *amicum*, *socium*, *proximum*, a rad. רָעָה quæ aliquando est, *consociavit se*, *socium amicum præbuit se*. Vox autem לְהָרַע in textu nostro est a rad. רוּעַ, & vel potest esse nomen significans *malum*, *malitiam*, vel gerundium: *ad malefaciendum*, vel, *ad malefaciendum sibi*. Nunquam autem denotat *socium*, *proximum*, quod ebrææ linguæ etiam alphabetarios docebunt omnes Lexicographi. Vocum tamen illa similitudo decepit LXX ac Vulgatum, & hic Lutherum nostrum, ut verteret: **Wer seinem Nechsten schweret / und hälts**: cum vertere debuisset, **wer dem bösen** i. e. **zum bösen schweret** / aut, **wer sich selber übels zu thun schweret.** Cui interpretationi adstipulantur Rabbinorum doctissimi David Kimchi, Aben Edsra, Sal. Jarchi, nec non Xantes Pagninus, Arias Montanus, Münsterus, & alii. Quamvis diversis modis explicent: I. *Qui jurat malo & non mutabit*, h. e. ut ipsum pessundet & e medio tollat, juxta mandatum Domini. II. *Qui juravit malo*, h. e. ut ipsi emolumentum aliquod præstet. Sensus est, omne juramentum, tametsi homini malo præstitum, sancte esse servandum, & nullo modo rescindendum. Tale erat Josuæ, factum Gibeonitis, de quo evolvatur Jos. cap. IX. III. Alii dicunt, Davidem argumentari a minori ad majus: Si is exclusus erit a tabernaculo DEI, qui juramentum malo factum non servat, quanto magis ille, qui fidem bonis jurejurando datam fallit? IV. Qui jurat *ad malefaciendum* scil. impiis. Quæ expositio cum prima convenit. V. Qui jurat ad malefaciendum *sibi*, scil. ut carnem suam jejuniis, temperantia, refrenatione pravorum affectuum adfligat. VI. Qui jurat ad malefaciendum sibi: ut scil. *proximo* aliquid inde emolumenti

lumenti eveniat. h.e. Qui commodorum ſuorum detrimentum pati mavult, tantum ut alii proſit. Quale juramentum erat Jonathanis ſe obligantis Davidi, ſucceſſionemque ſuam in regium thronum parvi æſtimantis, tantum ut Davidi benigne faceret.

Pſal. LXXIII. 9.

שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בָּאָרֶץ׃

INvehitur Aſaph hoc pſalmo in DEI piorumque contemtores, & ait initio pſalmi, quamvis ſatis compertum habuerit, DEUM Iſraël eſſe bonum ſe timentibus, nihilominus vi tentationis pene ſe præcipitatum fuiſſe & a fiducia in DEUM deturbatum, cum videret, impiis omnia ex animi ſententia ſuccedere, & rurſus cerneret, quantis miſeriis plerunque ſubjacerent pii & amici DEI. Qua occaſione iſtiusmodi legis divinæ deriſores admodum graphice deſcribit. Inprimis vero verſ. 9. quem interpres noſter ſic expreſſit: **Was ſie reden / das muß vom Himmel herab geredt ſeyn / was ſie ſagen / das muß gelten auf Erden.** Sed pſalmiſtæ mentem non ſatis adſecutus videtur beatus vir. Tantum enim abeſt, ut de arrogantia, de vi & pondere orationis impiorum loquatur ille, ut potius effrenem linguæ eorum petulantiam inſectetur. Ebraica ſic habent ad verbum: *Poſuerunt in cœlum os ſuum, & lingua eorum ambulabat in terra.* Senſus eſt: Venenata lingua ſua nemini parcunt, neque ſuperioribus, neq; inferioribus poteſtatibus: ſed eam laxant tum in DEI, qui habitat in cœlo, providentiam & omnipotentiam, tum in ſanctos ejusdem cultores, qui paſſim habitant in terra. Expoſitioni huic favent I. Chaldæus, LXX, Vulg. Latinus, Kimchi, Midhraſch Tillim, Arias Montanus, Pagninus, Münſterus & alii. II. Textus ipſe: qui, ſi verba & genium ebræi ſermonis ſpectes, hoc ſenſu planior eſt & facilior.

III. Contextus. Verſu enim antecedente 8. idem paulo aliis verbis expolierat: *Diſſolutos reddebant alios, & loquebantur in malo calumniam: de altiſſimo loquebantur.* Verſu ſequente 11. quomodo poſuerint in cœlum os ſuum, declarat his verbis: *Et dixerunt: Quomodo novit DEUS, & eſt ſcientia in altiſſimo?*

Jeſ. XXV. 11.

וְהִשְׁפִּיל גַּאֲוָתוֹ עִם אָרְבּוֹת יָדָיו

ET *humiliabit altitudinem ejus cum inſidiis manuum ſuarum.* Noſter interpres: Und wird ihren Pracht erniedrigen mit den Armen ſeiner Hände. Incommodius, puto. Quæſtio erit de voce אָרְבּוֹת, quam Marinus, Arias Montanus, & alii probæ notæ ebraiſtæ *inſidias* vertunt, Vulgatus Latinus *alluſionem*, Buxtorfius *cataractas* ſive *obices*. Lutherum tamen ſecutus fuit Münſterus & Pagninus.

II. Reg. V. 18.

לַדָּבָר הַזֶּה יִסְלַח יְהוָה לְעַבְדֶּךָ בְּבוֹא אֲדֹנִי בֵית־רִמּוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת
שָׁמָּה וְהוּא נִשְׁעָן עַל־יָדִי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי בֵּית רִמּוֹן
בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי בֵּית רִמֹּן

QUæſtio jam pridem orta fuit inter Theologos, liceatne interdum fidem diſſimulare & idolorum cultum ſimulare: ita ut, ſi vivas inter idololatras & hæreticos, ſalva conſcientia coram ſimulacris queas procumbere, geſtibusque plane iisdem cum cæteris uti, modo animo averſeris, & intentionem tuam ad verum DEUM dirigas. Hanc Politicorum nonnulli, & quidam pſeudo-Nicodemi ita dirimere conati ſunt, ut in adfirmativam abirent, & in caſu neceſſitatis utique id licere defenderent: allegantes pro hoc adſerto ex hiſtoria Naaman I. Reg. V. verſum hunc 18. quem pleri-

plerique, & cum iis noſter quoque, hunc in modum interpretati ſunt: *Pro re hac parcat Dominus ſervo tuo, quando ingredietur dominus meus in domum Rimmon ad incurvandum ſe ibi, & ipſe innixus fuerit ſuper manum meam, & adoravero in domo Rimmon in adoratione mea in domo Rimmon: ignoſat Dominus ſervo tuo in hac re.* Cui propheta reſpondet: *Vade in pace.* Locum hunc difficillimum eſſe, & plures interpretum torſiſſe, jam olim notavit B. Hutterus in ſuis L. C. pag. 977. Quorum alii I. ſtatuerunt, prophetam Eliſæum in caſu iſto ſingulari ex peculiari revelatione divina diſpenſaſſe, quemadmodum DEUS circa polygamiam patriarcharum diſpenſaverit. Sed ℟. (1) In toto textu non adparere verbulum, unde vel minima conjectura aut ſuſpicio poſſet naſci revelationis divinæ. Cum polygamia plane aliter ſe res habet, ſi concedamus hoc, ex diſpenſatione divina eam obtinuiſſe. 1. Enim polygamia a patriarchis illis piiſſimis pro peccato non habebatur: at idololatria a Naaman utique pro peccato fuit agnita, damnata, & ejurata, uti patet ex verſ. 15. & 17. (2) Polygamia directe cultum DEI non impugnabat, quemadmodum idololatria. (3) Polygamiæ finis erat utilitas publica, nempe multiplicatio generis humani. Hæc autem ſimulatio Naamanis privatum commodum ſpectaſſet, quod pluris ille æſtimaſſet, quam DEI offenſionem. Circa quæ prophetam diſpenſaſſe, abſit, ut dicamus. II. Alii ſtatuunt, Prophetam Naamanis factum toleraſſe ſaltim, ſed non probaſſe. Quod in zelum Eliſæi durum dictu. III. Nonnulli ideo toleraſſe Eliſæum tale quid putant, quod videret, Naamanem recens converſum infirmum adhuc exiſtere, ac nondum ita confirmatum, ut cultum DEI in templo idololatrico profeſſioni religionis Judaicæ repugnare intelligeret. Sed ℟. (1) Qui fidem Judaicam novit, novit facile praxin circa erudiendos infirmos: quibus nihil indulgeri aut diſpenſari poteſt in fide, niſi quod

natura sua ἀδιάφορον est, & à DEO neque præceptum, neque prohibitum. In iis vero, quæ verbo DEI palam adversantur, & per consequens vere peccata sunt, nihil infirmis quicquam dispensari potest, vel debet. (2) Negatur, infirmitatem Naamanis fuisse tantam, ut ignoraret, quis invocari, & ubi invocari debeat. Quod manifesto liquet ex vers. 15. & 17.

Hæc fere sunt, quæ afferri solent a doctoribus, pro textu hoc in sanum & mitiorem sensum pertrahendo & declarando. Verum Sixtinus Amama periculosas consequentias inde emanantes probe æstimans, studiosius rimari cœpit ebræum fontem, de vitio versionum aliquid ominatus, tandemque eo dilapsus est, ut assereret, הִשְׁתַּחֲוָה, quoties versiculo hoc de Naaman prædicetur, significare non cultus divini sed politici speciem omnium notissimam, regibus inprimis in Oriente exhibitam, uti videre est Gen. XXXIII. 3. II. Sam. XIV. 5. Proinde Naamanem non postulare dispensationem circa adorationem veri Numinis in isto fano; nedum impuri istius dæmonis, cui in delubro litabatur: sed petere sibi condonari incurvationem istam corporis prisco ritu regi suo obsequium præstituro: quæ videri posset, quasi in honorem Syri deastri fieret. Postea carpit Vulgati Latini & Lutheri versiones: quorum ille verbum hoc reddat per *adorare*, hic, anbeten. Quæ interpretamenta locum habere putat, si de cultu religioso sermo sit, minus commode, si de civili venerationis genere. Hæc ille in Antibarb. Bibl. libr. 3. adnot. ad h. l. pag. 407. Verum enim vero etsi cultum illum civilem non ignoro neque inficior, puto tamen phrasin intelligendam esse secundum subjectam materiam. Nimirum quoties verbum השתחוה construitur cum voce idoli vel templi idololatrici, toties designat cultum DEO debitum & exhiberi suetum. Exempla vide Jos. XXIII. 7. 16. I. Reg. XI. 33. XVI. 33. XXII. 54.

II. Reg.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

II. Reg. XXI. 21. Sic v. g. cum II. Reg. XIX. 37. de Sanherib legitur, *eum se incurvasse in domo Nisroch*, idem est dixisse, ac: eum idololatriam exercuisse. Pari modo cum h. l. Naaman profitetur, se incurvasse sese in domo Rimmon in incurvatione sua in domo Rimmon, idololatriæ crimen satis clare tangit. Quemadmodum e contrario phrasi ista, *incurvare se in templo vel in domo Domini*, in Scriptura S. veri DEI cultus innuitur. Vid. I. Reg. VIII. 42. Psal. V. 8. Gaspar Sanctius aliter nodum hunc extricare laborat, & Naamanem id petiisse vult, ut revera liceret procidere in terram sibi coram idolo, (prout facit, qui deastro cultum exhibet divinum) non tamen ex reverentia ejus, sed ex officio, quod regi præstaret. Quam expositionem exsculpit ex phrasi, *inniti manui. Fiebat hoc*, scribit, *ut cum stante staret, cum incedente incederet, & procidente ipse quoque procideret*. In qua sententia versatus etiam fuit Nicolaus Lira, cum inter multa alia scribit: *Hoc petebat Naaman ab Elisæo, scilicet, quod idem officium, quod licite faciebat domino suo extra fanum idoli, posset etiam facere intra, non ad aliquam idoli reverentiam, sed ne incurreret Domini offensam*. Sed R. (1) Naaman non solum dicit: *Cum incurvavero me in domo Rimmon*: quæ phrasis primo cum officio erga regem forte determinata videri posset; sed & postea pergit: *in incurvatione mea in domo Rimmon* (quæ verba ἐμφατικώτατα in versione nostra Germanica omissa sunt.) Quo ipso absolute sibi idololatriæ scelus imputat. (2) Hypothesis illa, sive explicatio phraseos, *inniti manui*, falsa est. Rectius B. Lutherus in glossa marg. ad h. l. (Hand lehnen) diß ist Ebräisch geredt / wie wir Teutschen sagen: Er ist mir zur Hand / das ist / er ist um mich / thut und richtet aus / was ich ihme befehle / und ich mich auf ihn verlasse. Notus est quidem ritus ille Persarum proprius, quorum reges in lætitia & delitiis agentes (non tamen in templo idoli) innixi fuere, non manibus, sed super

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

ſervorum corpora, brachia, humeros: Cujus exemplum extat in fragm. Eſther cap. IV. 6. vel XV. 7. Hoc autem impertinens huc eſſe, quis non videt? Ut igitur tandem, quod res geſt, ediſſeramus: res omnis plana eſt, ſi textus ebræus genuine exprimatur. Cujus talem dabimus interpretationem: *In hoc ipſo condonet Dominus ſervo tuo, quando ingreſſus fuit dominus meus domum Rimmon ad incurvandum ſe ibi, & ipſe innixus fuit ſuper manum meam, & incurvavi me in domo Rimmon in incurvatione mea in domo Rimmon, hoc ipſum, inquam, ignoſcat Dominus ſervo tuo.* Verſio hæc a communi illa superius adducta in his ſeqq. diſcrepat. I. Quod verbum בבוא illi reddiderint, *quando ingredietur*: nos, *quando ingreſſus fuit.* κατὰ πόδα eſt, *in intrando*, & exponi poteſt: quando intravit; vel, quando intrat; vel, quando intrabit. Igitur ex Grammatica neutra illarum abſurditate laborat: ſed competens huic loco expoſitio ex reliquo textu eruenda erit. II. Illi expoſuerunt וְנִשְׁעָן *innixus fuerit* in futuro, quaſi ו illud eſſet ו converſivum, nos per præteritum, *innixus fuit*: adſerentes, ו ſimplex copulativum eſſe, non converſivum, adeoque verbum præteriti, non futuri ſignificationis. III. והשתחויתי illi, *& incurvavero me*: nos, *& incurvavi me*, reddimus. Ubi denuo quæſtio eſt, an ו præfixum ſit converſivum, an nudum copulativum. Nos jam verſionem noſtram confirmabimus, & ſingula iſta tria verba ſignificationis præteritæ eſſe demonſtrabimus, poſitis in anteceſſum iſtis hypotheſibus, quas ceu vulgares canones admittunt omnes Grammatici.

I. Canon.

Ejusdem accentus in eadem voce geminati prior ſyllabam tono acuit. Buxtorf. T. G. I. 5. pag. 34.

II. Canon.

Propter ו converſivum præteriti trajicitur tonus ex penultima in ultimam. (A qua regula excipiuntur quidem

dem verba ל״ה: sed tantum in conjugatione Kal, non in cæteris. Vid. Buxtorf. T. G. II. 21. pag. 583. 584.)

III. Canon.

Si Vav ante præteritum est copulativum non conversivum, præcedens verbum non est futurum. Elias in libr. Habbachur orat. 1. sect. 5.

Nunc ut retrogrado ordine procedamus, argumentamur hunc in modum: In quocunque loco persona I. præteriti in Hithpael, aucta ab initio per ו, tonum suum retinet in penultima syllaba, in eo ו præfixum copulativum tantum est, non conversivum, & verbum significationis præteriti, non futuri. Atqui h. l. in verbo והשתחויתי persona hæc &c. tonum suum retinet in penultima syllaba. E. h. l. in verbo והשתחויתי ו præfixum copulativum tantum est, & verbum significationis præteriti. Major ex canone II. manifesta est. Minor patet ex I. nam in voce והשתחויתי accentus idem Paschta geminatur, & semel extat in ultima syllaba: altera vice in penultima. Jam porro argumentamur: Si ו ante והשתחויתי est copulativum nudum, non conversivum, sequitur, quod verbum ונשען præteritum sit, & ו ante illud itidem tantum copulativum. Sed verum est prius. E. & posterius. Consequentia majoris patet ex can. III. Nisi enim ונשען esset præteritum, ו ante השתחויתי esset necessario conversivum. Minor priori syllogismo jam demonstrata fuit. Argumentamur tertio: Si ו in וְנִשְׁעָן est nudum copulativum, sequitur, quod antecedens verbum infiniti temporis בבוא æquipolleat finito præterito, non futuro. Ratio consequentiæ ex can. III. patet. Atqui verum est prius, uti ante conclusum fuit. E. & posterius. Ita sensus omnium planissimus est, & totus textus cum præcedente eo melius cohæret. Postquam enim Naaman ad cognitionem veritatis pervenisset, & de uno vero DEO ac vero ipsius cultu satis superque esset informatus,

uti ipſe fatetur verſ. 15. *Ecce nunc novi, quod non DEUS ſit in omni terra, niſi in Iſraël &c.* cor ſuum eo prorſus direxit, uni illi DEO ſacrificare, eum adorare, alienisq; diis omnino valedicere. Ea fini animum induxit peculiare extruere altare etiam in Syria, & eo terram ex regione Iſraëlitica transvehere, uti dicitur verſ. 17. *Et dixit Naaman: Si non: Dabitur nunc ſervo tuo onus paris mulorum de terra, quia non faciet ultra ſervus tuus adſcenſionem & ſacrificium diis alienis, niſi Domino.* Zelum hunc eo magis magisque amplificat, & porro etiam ex eo declarat, ſe ex intimis præcordiorum affectibus dolere, quod tam longo temporis ſpatio alienis ſacrificaverit diis, eosque adoraverit. Quapropter anxie remiſſionem deſiderat, & præmiſſa hac pœnitentia & peccati confeſſione abſolutionem petit verſ. 28. *In hoc ipſo condonet Dominus ſervo tuo, &c. quod incurvavi me in domo Rimmon.* Cui Eliſæus ſtatim abſolutionis ſolatium impertit, eumque erigit verſ. 19. *Vade in pace.* Quaſi dicat: DEUS propter pœnitentiam tuam ex gratia remiſit peccata tua, ut adeo inpoſterum conſcientia tua poſſit acquieſcere, & ſedata ac tranquilla manere. Et hanc explicationem non ſolum textum, ſed & fidei analogiam requirere autumo.

II. Reg. X. 32.

בַּיָּמִים הָהֵם הֵחֵל יְהוָה לְקַצּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל

LOcum hunc recte verterunt LXX: Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἤρξατο κύριος συγκόπτειν ἐν τῷ Ἰσραήλ. *In diebus illis cœpit Dominus abſcindere in Iſraële.* קַצּוֹת infinitivus conſtructus eſt in Piel, a verbo קָצָה quod ſignificat *ſcidit, ſuccidit, abſcidit, abraſit, amputavit, decurtavit, detruncavit, mutilavit.* Quod cum ultimam radicalem habeat ה, infinitivum conſtructum perpetuo format in ות, uti docent Grammatici. Vulgatus autem aliter: *In diebus illis cœpit Dominus tædere*

tædere ſuper Iſraël. Noſter: Uberdrüſſig zu werden. Decepti nimirum ſimilitudine litterarum radicis קָצָה & radicis קִוץ, quarum hæc quidem ſignificat *tædere*, *diſtædere*, infinitivum vero nunquam formare poteſt קְצוֹת ſed facit eum in Kal קוּץ, in Piel קוֹצֵץ Qua re apud Grammaticos nihil tritius eſt aut notius. Senſus etiam prioris aptior eſt contextui. Nam ſtatim in ſeqq. verbis verſiculi hujus declaratur, quomodo DEUS mutilaverit ſive abſciderit in Iſraële, cum dicitur: *Et percuſſit eos Chadſaël in omni termino Iſraëlis.*

Gen. XLIX. 3.

רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז׃

CОntinetur hoc capite cygnea cantio Jacobi patriarchæ & benedictio ſingulis filiorum prophetico ore collata. Primogenitum primum affatur h. v. *Ruben primogenitus meus tu: fortitudo mea & principium roboris mei: excellentia extollendi & excellentia fortis* (h. e. excellens dignitate & excellens fortitudine.) Senſus eſt: Tu cum primogenitus ſis meus & inde principium roboris mei, deberes præ fratribus prærogativa primogenituræ frui, primamque dignitatem accipere: Id vero minime gentium fiet, quonium fuiſti homo levis & mobilis &c. uti ait verſu ſeq. יֶתֶר abſtractum eſt, *excellentiam* ſignificans; ponitur a. h. l. pro concreto. שְׂאֵת infinitivus eſt, a rad. נָשָׂא *ſuſtulit*, *portavit*, *elevavit*, & h. l. more idiomatis ebraici nominaſcit; exponendus propterea, *elevatio*, *ſublimitas*, *dignitas*. LXX interpretes non male transtulerunt σκληρὸς φέρεσθαι *durus ferendo*, quaſi obduratis humeris & cervice ad attollendum onus, ſeu, quemadmodum per expolitionem textus ſtatim exprimit: *excellens fortitudine*. Senſus diverſus eſſet a ſuperiori, talis: Etſi tu principium roboris mei ſis & habitu corporis robuſtus ac nervoſus: nihilominus homo fuiſti levis animoque molli & effœminato.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

to. At Vulgatus Latinus, miſſo & textu & LXX interpretibus, vertit: *prior in donis*. Cujus veſtigia premens noſter: Der Oberſte im Opfer. Cauſam verſionis iſtius ſuſpicor fuiſſe hanc, quod infinitivus hic שְׂאֵת nominaſcens Geneſ. IV. 7. exponeretur *donatio*. At non ſignificat iſtiusmodi donationem, qua nos vel DEO aliquid offerimus, vel alter alteri munus largitur: ſed errati condonationem, debiti remiſſionem, veniam. Quemadmodum & verbum נשא aliquando eſt *condonavit, pepercit*. Niſi velimus dicere, Lutherum in loco illo noſtro Kimchium fuiſſe ſectatum, qui שְׂאֵת exponit *propitiationem*. Sed a reliquis interpretibus ad unum omnibus deſeritur. Porro ſeqq. verba textus, *excellens fortitudine*, Vulgatus Latinus vertit: *Major in imperio*, & hunc ſecutus denuo noſter: Der Oberſte im Reich. Nihil horum in ebræo extat. עז nunquam ſignificat *imperium*, ſed *robuſtum*, *obfirmatum*, *valentem*, *fortem*, *vehementem*, *durum*, *ſævum*, *acrem*, *&c.* Aliquando abſtractive *robur*.

Gen. XLIX. 11.

אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ

VErſum hunc optime vertit Vulgatus Latinus: *Ligans ad vineam pullum ſuum, & ad vitem, ô fili mi, aſinam ſuam. Lavabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine uvæ pallium ſuum*: ſuffragantibus etiam Aria Montano, Pagnino, aliis. LXX autem aliter: ϗ τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνȣ αὐτȣ̃: Et ſic Lutherus quoque: Und ſeiner Eſelin Sohn an den edlen Reben. Non video cauſam, quo minus hîc י in voce בְּנִי aſſeram eſſe ſuffixum ſignificans *meus, mea, meum*, adeoque vocem בני vocativam exclamationis. Loci hujus ſenſum myſticum & propheticum de Chriſto non nego; ſimplex tamen ſententia eſt talis: O fili mi Juda, portio tua, quæ ſorte tibi obveniet, erit tam beata & ferax vini, ut vindemiatores multa opera & aſſi-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

affidue ſint collecturi, & fructu illo jumenta oneraturi, eritque tanta vini copia, ut poſſint lavare in eo veſtimenta ſua.

Gen. XLIX. 19.

גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב׃

CONqueritur ad hunc verſum Münſterus in adnotationibus ſuis ad hoc caput : *Eſt locus iſte obſcuriſſimus. Et noſtri quidem ſic verterunt :* Gad accinctus ducet exercitum & reducet. *Verum neſcio, ſi is ſenſus ex ebræo haberi poſſit.* Hæc ille. Non dici poteſt quantum exorbitaverit verſio Vulgata, quæ ſic interpretatur: *Gad accinctus prœliabitur ante eum, & ipſe accingetur retrorſum.* Quem ſecutus fuit noſter: **Gad gerüſt wird das Heer führen / und wieder herum führen.** גְּדוּד non ſignificat *accinctum*; ſed *turmam militum graſſantium, manum militum, qui ab exercitu ſe ſolent ſubducere, ut deprædentur & excidant, quicquid illis obviam venit,* uti deſcribit M. Marinus. LXX interpretes optime reddidere, πειρατήριον *collegium piratarum.* יְגוּדֶנּוּ non ſignificat *prœliabitur ante eum,* **das Heer führen** / neque יָגֻד accingetur. Radix utriusque aliis eſt גָּדַד *excidit, ſuccidit*; aliis גָּדַד *turmatim convenit, depopulatus eſt*; aliis גּוּד *ſuperavit, copiis adortus eſt, in exercitum ſe congregavit.* עָקֵב non ſignificat *retrorſum*, ſed *calcaneum,* item *finem, extremitatem, extremam partem,* & adverbialiter, *extremo, tandem.* Verus itaque & genuinus ſenſus ex ebræo fuit talis: Gadum turma prædatrix adorietur, & ipſe ſuperabit tandem. Cui adſtipulantur non modo lexicographi, ſed & interpretes hujus loci ebraice docti.

Pſal. XXXIV. 11.

כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא יַחְסְרוּ כָל־טוֹב

VUlgatus Græcus in hoc loco vertendo in errorem traxit Vulgatum Latinum & Lutherum, quorum hic interpretatur:

xatur: Die Reichen müssen darben und hungern. Nulli Ebræorum aut nostratium Grammaticorum unquam in mentem venit vocabulum כְּפִיר reddere per πλούσιος, *dives*, sed perpetuo exponitur, *leo juvenis jam rugiens & prædari discens*. Transfertur deinde ad homines rapaces, avaros & sævos. Ut ita totius versiculi litteralis explicatio esset talis: Leunculi depauperantur & esuriunt: at quærentes Dominum non deficient omni bono. Ita Chaldæus, Hieronymus, Arias, Pagninus, Münsterus, Rabbini omnes. Sensus est: Citius leones juniores, qui aliud nihil agunt, quam quod prædæ insidientur, paterentur penuriam, & fame contabescerent, quam ut inquirentes Dominum inopia laborarent. De leone quidem veteri & catulis leonis legitur Job. IV. 11. quod perierint fame eo quod non habuerint prædam: De piis vero nuspiam tale quid legere est aut invenire. Homines avari, qui per fas & nefas omnia corradunt & diripiunt, nihilominus indigent: Pii autem, qui Deo fidunt nec rapto vivunt, αὐταρκείᾳ sua sat bonorum sibi possident.

Psal. LXXXIV. 7. 8. 9.

עֹבְרֵי בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ גַּם־בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה׃
יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל־חָיִל יֵרָאֶה אֶל־אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן׃

PSalmus hic, juxta nonnullos, confectus est a Davide, cum Absalonis furorem fugeret, aut, juxta alios, cum inter Philistæos propter Saulis insidias degeret exul. Prohibitus enim ab urbe sancta, sacra ibidem rursus peragere & locum arcæ atque altaris iterum videre maximo desiderio exoptat inquiens: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine exercituum. Concupivit & desideravit anima mea ad atria Domini, cor meum & caro mea exultabunt ad DEUM meum.* Jucunditatem hanc cultus & tabernaculi divini, unde Davidis desiderium pullulavit, declarat duobus argumentis: I. ex sacerdotum officio, qui sum-

ſumma cum voluptate ſacra DEO peragunt in tabernaculo verſ. 5. *Beati habitatores domus tuæ, in ſeculum laudabunt te. Sela.* II. ex Iſraëlitarum ſtudio, ter quotannis, ſolemnibus nempe tribus feſtis, Hieroſolymam aſcendentium, & coram arca ſe DEO ſiſtentium, verſ. 6. *Beatus homo, cui fortitudo in te, in quorum corde ſunt ſemitæ*, h. e. qui nullam itineris moleſtiam ferre recuſantes, freti tuo auxilio, animum inducunt Hieroſolymam proficiſci. Iter hoc jam graphice deſcribit & eleganter extenuat verſ. 7. *Transeuntes per vallem mori, fontem ponent eam: etiam cum benedictionibus operiet pluvia.* h. e. Etiamſi quibusdam ſitis toleranda & per multa ſicca deſertaque loca migrandum ſit, qualis eſt vallis mori, arboris, quæ ſolo arido creſcit, non tamen tædet illos laboris, quin in ipſa eremo effodiant puteos (ſeu fontem ponunt eum, nempe ipſum DEUM, h. e. ſpe certa, ſe brevi Dei habitaculum viſuros, ſitim libenter ſuſtinent.) Et quandoque benedicit DEUS, ut ſupervenientibus in itinere imbribus ſitim queant levare, vel tamen ſpes illa, veluti pluvia, eos operit. verſ. 8. *Ambulant ab exercitu in exercitum, videbitur DEUS Deorum in Zion*: h. e. magno concurſu ex tota Judæa confluunt, & ubi Hieroſolymæ ſunt, turmatim ad tabernaculum pergunt, ut coram DEO appareant. Noſter interpres verſ. 7. & 8. reddidit: Die durch das Jammerthal gehen/ und machen daſelbſt Brunnen. Und die Lehrer werden mit viel Seegen geſchmückt. Sie erhalten einen Sieg nach dem andern/ daß man ſehen muß/ der rechte GOtt ſey zu Zion. Vides, quantum a litterali expoſitione abeat? Ubi obiter hoc tantum moneo, בָּכָא nunquam ſignificare *calamitatem, anguſtiam, miſeriam*, neque ut alii h. l. exponunt, *fletum.* Arias Montanus, Pagninus & alii nomen proprium loci putant. Marinus *rivulum* denotare arbitratur ad pedes montis e terra erumpentem. Nos eo confidentius in ſimplici ſignificato perſtitimus, & *vallem mori* interpretati

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

fuimus: quod II. Sam. V. 22. 23. 24. mentio facta fuerit vallis Rephaim juxta Jerusalem sitæ, longe lateque se extendentis, in qua ingens mororum copia. Deinde חיל nunquam significat victoriam, sed *vires, copias, exercitum.*

Proverb. XXX. 8.

שָׁוְא וּדְבַר־כָּזָב הַרְחֵק מִמֶּנִּי

INter acroamata Agur, quæ hoc caput complectitur, etiam illud est vers. 7. & seqq. *Duo postulavi a te, ne prohibeas a me, antequam moriar: Vanitatem & verbum mendax elonga a me.* שָׁוְא *vanum, vanitatem, falsitatem, mendacium* significat: aliquando adverbialiter *frustra, in vanum, temere.* Noster interpres Abgötteren h. l. vertit: nescio sane, ex qua causa. Licet enim omnis idololatria sit vanitas: non tamen vice versa omnis vanitas idololatria existit. Neque puto dari locum in Scriptura S. in quo שָׁוְא κατ' ἐξοχὴν exponatur *idololatria.* Pagninus optime heic reddit: *Verbum ociosum & verba mendacii elonga a me.* Cæteri fere omnes, ut Vulgatus Latinus, Arias Montanus, Münsterus & alii *vanitatem* interpretati sunt. LXX interpretes totum caput hoc prorsus omisere. Quod obiter notetur.

Genes. VI. 3.

וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם

LOcus hic præ aliis valde obscurus est. Arias Montanus totum versum ad litteram recte vertit: *Et dixit Dominus: Non contendet spiritus meus cum homine in seculum, in eo, quod etiam ipse caro. Et erunt dies ejus centum & viginti anni.* Xantes Pagninus: *Non erit ut in vagina spiritus meus cum homine in seculum.* Münsterus: *Non rixabitur spiritus meus in homine in perpetuum.* Alii: *Non judicabit spiritus meus in homine* am-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

amplius. Verbum דין ſignificat *judicavit, jus pronunciavit, disceptavit, contendit.* Senſus: Cum fruſtra homines doceantur pietatem, & ad emendationem inſtigentur, nolo poſthac verbum ſpiritus mei dare illis, non judicabuntur, neque arguentur ſpiritu doctrinæ meæ, ut ruant in præceps, quia incurabiles ſunt. Homo enim caro eſt, i. e. mihi contrarius pergit in ſua carnalitate, ridet verbum & monitiones DEI, & odit fidelem verbi mei ſpiritum. Oportet igitur, ut ceſſem, & ſinam perverſum ire vias ſuas, vult eſſe caro. Nihilominus ex longanimitate mea concedam ei 120. annos, ſi intra hoc ſpatium velit reſipiſcere & pœnitentiam agere. Alias plures, ſed diverſas expoſitiones afferunt Rabbini: quas huc nolo congerere. Vulgatus Latinus ex LXX interpretibus vertit: *Non permanebit ſpiritus meus in homine in æternum.* Rurſus aliter Lutherus: Die Menſchen wollen ſich meinen Geiſt nicht mehr ſtraffen laſſen. Conferatur probe utraque cum litterali verſione ante ab initio adducta.

Pſal. LI. 6.

לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ

HUnc ſenſum oſtendit ebræa veritas: *Ut juſtus ſis, cum locutus fueris; mundus ſis, cum judicaveris.* Ultimum verbum proprie eſt: *In judicando te.* Et exponi poteſt, cum judicaſti, vel, cum judicas, vel, cum judicabis. Semper in activo. Eſt enim infinitivus activi Kal, ita ut quoquo modo vertas, non alium ſenſum extundas quam activum. Quemadmodum etiam habet antiquiſſima verſio Germanica: Und überwindeſt/ ſo du urtheileſt. Et Oda illa Germanica ab Erhardo Hegenwaldo ex Pſal. LI. compoſita: Du bleibeſt gerecht / ob du urtheileſt mich. Quamvis in recentioribus quibusdam canticorum eccleſiaſticorum editionibus male ſubſtitu-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

ſtitutum fuerit: Ob man urtheilet dich. Vitium primum ortum fuit ex ancipiti verſione LXX interpretum: Καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε, ubi verbum & paſſivæ & mediæ ſignificationis videri poteſt. Unde poſtea Vulgatus Latinus æque ambigue: *Et vincas, cum judicaris.* Quod priſcos accepiſſe contracte, pro *judicaveris*, confirmat me verſio illa Germanica ante adducta. Alii autem perperam paſſive intellixerunt, uti noſter: Und rein bleibeſt / wann du gerichtet wirſt.

Jeſ. XXVI. 19.

יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן

VIvent mortui tui, cadaver meum reſurgent. Plures Expoſitorum prius membrum interrogative accipiunt, quaſi Jeſaias quærat ex DEO: Numnam illi, qui tibi moriuntur, reviviſcent? & DEUS reſpondeat: Utique cadaver meum h. e. populus meus mortuus, ſive martyres mei, reſurgent. Vox *cadaver* ebraica collectivum nomen eſt, adeoque recte conſtruitur cum verbo plurali; habetque ſuffixum pronomen primæ perſonæ, quod interpres noſter oſcitanter omiſit: Und mit dem Leichnam auferſtehen. Vulgatus Latinus recte addidit: *Interfecti mei reſurgent.* Pagninus, Münſterus, & alii, ante vocabulum *cadaver* ſubintelligunt omiſſum præfixum ſimilitudinis, & hoc modo vertunt: *Sicut cadaver meum reſurgent.* Ut eſſet ſenſus: Quemadmodum Chriſtus corpore ſuo ex ſepulcro reſurrexit: ita & mortui in Domino glorificato corpore reſurgent. Quod amplius declarat Paulus ad Philipp. III. 21.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Pſal. CXVIII. 27.

אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ

VIx dici poteſt, quam crebro & inaniter textus hic citari ſoleat pro concione in feſto pentecoſtes aut encæniorum his verbis Germanicæ verſionis: Schmücket das Feſt mit Majen/ bis an die Hörner des Altars. Quæ fere nata eſt ex hac Græca LXX interpretum: Συστήσασθε ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσιν ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου. Quos etiam ſecutus eſt Vulgatus Latinus: *Conſtituite diem ſolemnem in condenſis, usq; ad cornu altaris.* Verum contextus in Ebræo ſic rectius habet: *Ligate agnum cum funibus usq; ad cornua altaris.* אסר ſignificat *ligavit, vincivit.* חַג *feſtum* eſt, *ſolemnitas:* aliquando etiam *agnus,* ſeu in genere *hoſtia feſto immolata.* עֲבֹת *funem* denotat: aliquando *contortile* in genere, ex quavis materia. Et ita locum iſtum vertunt Kimchi, Sal. Jarchi, Arias Montanus, Pagninus, Münſterus, Marinus, interpres Hiſpanicus, Italicus & alii. Pſalmus enim hic in nocte paſchatis ſuper agnum paſchalem canendus erat apud Judæos, uti præter Rabbinos teſtantur Paulus Burgenſis, Scaliger, Beza, & aiii. Hoſtiæ autem olim in ſacrificiis ante aram ſtabant loris vel funibus vinctæ, & aliquando cornibus altaris alligabantur. Et apud Ethnicos Virgil. V. Aen:

Tres Eryci vitulos & tempeſtatibus agnam
Cædere deinde jubet, ſolviq; ex ordine funes.

Juvenalis ſat. 12.

Sed procul extenſum petulans quatit hoſtia funem
Tarpeio ſervata Jovi, frontemq; coruſcat.

Syrus interpres & Arabs per עֲבֹתִים intelligunt *coronas contortas,* & vertunt: *Ligate ſacrificia feſtivitatum noſtrarum cum coronis usq; ad altitudinem altaris.* Rurſus aliter Chaldæus

paraphrasta: *Ligate puerum ad sacrificium solemnitatis catenis, donec sacrificaveritis eum, & effuderitis sanguinem in cornua altaris.*

Num. V. 24.

וְהִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם

MIrabilis erat illa per aquas amaras probatio mulieris de adulterio suspectæ, quas quidem hanc uno haustu, non per intervalla, & quidem post oblatum a sacerdote sacrificium zelotypiæ, bibere oportebat. Quod apud commentatores in confesso est. Itaque parum apte in vernacula nostra translatum esse puto vers. 24. **Und soll dem Weibe von dem bittern verfluchten Wasser zu trincken geben: Und wenn das verfluchte bittre Wasser in sie gegangen ist.** vers. 25. **Soll der Priester von ihrer Hand das Eifer-Opfer nehmen.** Hoc vero non factum esse post potas aquas illas amaras, sed sacrificium prius fuisse peractum, satis indicat seq. textus: **und zum Speißopfer vor dem HErrn sweben/ und auf dem Altar opferen.** vers. 26. **Nemlich soll er eine Hand voll des Speißopfers nehmen zu ihrem Rügeopfer/ und auf dem Altar anzünden/ und darnach** (expresse hic exstat in Ebræo: Et postea) **dem Weibe das Wasser zu trincken geben.** Igitur vers. 24. & 25. sic commodius explicabuntur: *Et potabit mulierem cum aquis amaris maledicentibus, quæ aquæ ingrediantur in illam. Capiet autem prius sacerdos sacrificium &c.* vers. 26. *Et postea potabit mulierem cum aquis.* Ritum hunc probandi adulteram ex historia Talmudica & Rabbinorum scriptis prolixe excerpsit atque adnotavit Münsterus Comm. ad hoc caput Num. fol. 273.

I. Paral.

Der Menſch wird zu Unglück geboren / wie die Funcken über ſich fliegen. Subjungit vero talem gloſſam : Gleichwie/wann man auf eine glüende Kohle ſchläget / alsdann die Funcken Hauffenweiß heraus ſprützen/ und überſich fliegen: Alſo auch/ wann der Menſch auf dieſe Welt gebohren wird/ſo wird er allerley Unglück von wegen der angebohrnen Sünde unterworffen. Ad eundem modum Toſſanus.

Jeſ. XLIX. 23.

וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתַיִךְ

ET erunt Reges nutritii tui, & dominæ (ſive Reginæ) *eorum lactatrices tuæ.* Ita vertunt LXX Græci, Vulgatus Latinus, Xantes Pagninus, Münſterus & alii. Germanice commode vertas : Und die Könige ſollen deine Pfleger / und ihre Fürſtinnen deine Säugammen ſeyn. Totum vaticinium hoc agit de regno Chriſti & eccleſia N. T. atque propheta cum dicere vult, eccleſiam a principibus viris fœminisq; fotum iri ac defenſum, elegantibus epithetis utrique ſexui accommodis reges vocat *nutritores*, reginas vero ſeu uxores eorum *lactatrices*. At vero in Germ. verſione noſtra plurale fœm. שָׂרוֹת manifeſto errore translatum eſt in maſcul. genere ihre Fürſten/ quibus ſane ſequens illud epitheton paulo inconvenientius attribueretur. Hinc nonnulli homiletici, ſi quando pro concionibus de auctoritate regum & dominorum differendum eſt, ita in laudes eorum erumpunt, quod a DEO ipſo nuncupentur Säugammen der Chriſtlichen Kirchen / idque ex hoc prophetæ loco confirmant. Quod tamen falſum eſt & abſurdum.

Levit. XII. 2.

אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר

VUlgatus Latinus ex LXX. interpretibus hæc ita vertit: *Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit maſculum.* In quem ſenſum etiam Germanicus noſter: Wann ein Weib beſamet wird ꝛc. Hinc Dionyſius Carthuſianus ſcribit: *Secundum Origenem ſuperflue Moſes addidiſſet,* ſuſcepto ſemine, *niſi ſciviſſet in ſpiritu, virginem maſculum parituram , atq; ut addit S. Bernh. Moſes dicturus:* Mulier ſi pepererit, immunda erit, *timuit crimen blaſphemiæ ſuper matre Chriſti incurrere, ideo addidit* ſuſcepto ſemine. *Hinc alii dicunt, quod beata virgo excepta fuit ab iſta lege, quia concepit & peperit ſine virili ſemine.* Has liras lirat etiam cum Carthuſiano Galatinus de A. C. V. VII. 14. At vero neuter iſtorum fontem inſpexit. Siquidem in eo verbum deprehenditur non paſſivum, ſed activæ formæ תַזְרִיעַ quod ab omnibus Lexicographis redditur *ſeminificabit, ſemen faciet,* vel *edet.* Ita Gen. I. 11. 12. *Herba ſeminificans* non eſt herba, quæ ſuſcipit vel recipit ſemen, ſed quæ illud gignit. Textus igitur noſter ad verbum ſic transferendus erit: *Mulier cum ſemen fecerit vel ediderit.* Id quod duplici ſenſu ab eruditis exponitur: I. *Si dederit vel emiſerit ſemen,* nempe ex lumbis ſuismet in uterum. Quæ ſententia eſt R. Salomonis, nec non Aben Eſræ, qui in h. l. inſuper talia commentatur: *Multi dicunt, quod ſi prima det ſemen, maſculum concipiat. Ideo ſequitur:* & pepererit maſculum. *Ideo ſapientes Græciæ ajunt, ſœminas habere ſemen, quod coagulet ſemen maris.* Hæc ille. II. Alii Ariſtotelis veſtigia ſecuti, negantis, fœminas habere ſemen, adſerunt, verbum תַזְרִיעַ h. l. ſignificare *prolem ediderit* in genere, unde poſtea ſtatim ſubjicit Moſe, quid tali fœminæ obſervandum ſit, ſi proles illa maſculini ſexus fuerit, & contra, ſi fœminini ſexus. Vox

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

I. Paral. VII. 14.

אַשְׂרִיאֵל אֲשֶׁר יָלָדָה פִּילַגְשׁוֹ הָאֲרַמִּיָּה יָלְדָה אֶת־מָכִיר

CAput hoc in Ebræo eſt VII. prioris libri Paralip. In noſtra Germ. autem eſt VIII. propterea, quoniam cap. IV. quod in Ebr. continet 43. verſ. beatus interpres noſter diviſit in duo, atq; uni tres & viginti, alteri decem verſus adſignavit, unde poſtea caput VII. factum fuit numero VIII. Verſ. 14. agitur de filiis Menaſſe, ubi noſtra Germ. ſecuta translationem LXX Interpretum habet: Die Kinder Menaſſe ſind dieſe: Eſriel/ welchen gebar Aramja ſein Kebsweib: Er zeuget aber Machir / den Vater Gilead. Videtur autem hîc commiſſus eſſe error genealogicus. Non enim ſacer fons exprimit, concubinam Menaſſis peperiſſe Eſrielem. Verba enim, Aramja ſein Kebsweib/ ad antecedentia referri, manifeſte prohibet accentus Athnach, qui prius hemiſtichium finit. Hoc cum apud Grammaticos ſit in confeſſo, male porro verbum finale, quod generis fœminini eſt, transfertur in maſculino: Er zeugete aber. Itaque ſenſum ſacri textus rectius adſecutus eſt Vulg. Latinus: *Porro filius Menaſſe, Eſriel: Concubinaq; ejus Syra peperit Machir patrem Galaad.* Münſterus: *Filii Menaſſe: Aſriel, quem peperit (uxor ſua) concubina autem ejus Arammija peperit Machir patrem Gileadh.* Ad eundem fere modum etiam alii.

Job. V. 7.

וּבְנֵי רֶשֶׁף

VOcabulum בן *filius* multoties in Scriptura & apud Rabbinos elegantiſſimos ebraiſmos conſtituit. Ita Thren. III. 12. *filii pharetræ* ſive arcus ſunt ſagittæ. Jeſ. XXI. 10. *filius areæ* i. e. triticum. Jeſ. XIV. 12. *filius auroræ* i. e. Lucifer &c.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

cifer &c. Ita h. l. *filii prunæ* ſignificant ſcintillas. Dictio רֶשֶׁף autem notat *prunam, carbonem ignitum*, teſte Marino in A. N. tom. II. fol. 188. Avenarius nomen hoc ita interpretatur: *Preſter*, cœleſtis flammæ genus, quæ, quicquid attingit, amburit & atterit: item nomen ſerpentis urentis. in Dictionar. fol. 73. Reuchlinus: *Carbo ignitus, tæda* vel *lampas*. in Lex. litt. ר Buxtorfius: *Pruna ignita, Scintilla*: Metaphorice *anthrax, inflammatio* vel *morbus ardens*. in Lex. fol. 757. Sic etiam alii ex noſtratibus & Judæis. B. Lutherus vocem hanc Cant. VIII. 6. geminatam rectiſſime vertit: **Ihr Glut iſt feurig.** Pſal. LXVIII. 49. **Da er ihre Heerde ſchlug mit Stralen.** Mirum vero alicui videri poſſit, quare idem vocabulum h. l. interpretetur **Vogel: Der Menſch wird zum Unglück geboren / wie die Vögel ſchweben empor zu fliegen.** Forte nixus fuit verſione Vulgati Latini, quæ eſt: *Homo naſcitur ad laborem, & avis ad volatum.* Hic vero inconſulto fonte ſecutus eſt h. l. LXX Græcos, qui alieniſſime transferunt; Ἄνθρωπος γεννᾶται κόπῳ, νεοσσοὶ δὲ γυπὸς τὰ ὑψηλὰ πέτανται. i. e. Homo naſcitur ad laborem: pulli autem vulturis alta petunt volatu. Interpretamentum hoc plane ἄτοπον, longeq; a puriſſimo fonte abſcedit. Rectius Arias Mont. *Homo ad laborem natus eſt, & filii prunæ elevabunt volatum.* Pagninus: *Et ſcintillæ elevabunt volatum.* Münſterus: *Et ſcintillæ prunarum in ſublime volant.* (Hoc in Comment. ſuo in h. l. ſic explicat: Senſus eſt: Ut homo habeat, quæ neceſſaria ſunt vitæ ejus, neceſſe eſt, ut viribus corporis & animæ labori intendat, & nunquam illas ocioſas transmittat. Et ſicut ſcintillæ & filii tædæ, ut Ebraiſmus habet, ſemper a prunis exurgunt: ita homo jugiter bonos facere debet fructus. Alii referunt excuſſas ſcintillas ad eos, qui in agro laborantes ligone ſæpe ex ſilicibus excitant ſcintillas. tom. II. fol. 1332.) Avenarius: *Homo ad laborem naſcitur, & filii flammæ elevant ſe ad volandum.* Piſcator:

enim *ſemen* in S. litteris multoties pro homine, prole, liberis ponitur. Exempla videſis Gen. III. & IV. Lev. XVIII. 21. Confer Druſium in Præteritis ad Ebr. XI. 11. Sixtinum Amamam in antibarb. lib. II. pag. 363. Hackſpanium not. philol. theol. part. I. pag. 416. & ſeqq.

Pſal. XVI. 2.

אָמַרְתְּ לַיהוָה אֲדֹנָי אָתָּה טוֹבָתִי בַּל־עָלֶיךָ׃

D*Ixiſti Domino: Dominus meus tu : bonum meum non ſuper te.* Verbum *dixiſti*, conſtructum eſt in Ebr. in fœm. genere: adeoq; ellipitice ſubjectum aliquod fœmininum ſubintelligendum eſt. Quidam autumant, ſermonem dirigi ad humanam Chriſti naturam: at ego exiſtimaverim, Davidem alloqui, uti ſæpiſſime ſolet, animam ſuam (vox enim Ebræa, quæ animam ſignificat, ut plurimum fœm. generis eſt) ut ſenſus ſit: *O anima mea, dixiſti Domino &c.* In noſtra autem verſ. Germ. verbum 2. perſ. fœm. generis translatum eſt in prima maſculini: Ich habe geſagt zu dem HErren. De translatione poſterioris hemiſtichii prolixe egi coroll. III. diſp. de Meſſia.

Geneſ. XIX. 8.

רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר

הָאֵל h. l. non eſſe nomen DEI, ſed pronomen tertiæ perſonæ plur. num. bene notavit ad h. l. Münſterus. Si enim nomen eſſet DEI, præcedens nomen, quod in numero abſoluto formatum conſpicitur, deberet eſſe in numero conſtructo. Male interim, & ſumma cum injuria taxat Lutherum, quaſi ille verterit: *Viris DEI.* Quod falſiſſimum eſſe, patebit cuivis inſpicienti verſionem noſtram, ubi eſt: Alleine dieſen Männern thut nichts. Quomodo etiam LXX, Vulgatus

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

gatus Latinus & pleriq; alii. Nescio interim quid Münstero, viro bono & candido, imposuerit, ut tam audacter hoc adsereret, nisi conjiciamus, in primis editionibus Bibliorum, quæ vivo adhuc Luthero iterato prodierunt, locum hunc ita fuisse corruptum, correctum autem in posterioribus vel ab ipsomet, vel post mortem ejus ab aliis: Quod in pluribus aliis locis factitatum esse constat. Prodiit enim Münsteri versio cum notis vivente adhuc Luthero, cui ille propter summam eruditionem bene fuit notus, & propterea ipse, & versio ejusdem Biblica, uno & altero loco operum Lutheri deprædicatur & publico commendatur.

Genes. XXV. 23.

וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר

ET *major serviet minori.* Ita cum nostro interprete fere omnes. Judæi tamen hoc monent, ex syntaxi Grammatica æque recte transferri posse: *Et majori serviet minor,* quam: *Et major serviet minori.* Quodque sensus ille prior veritati non repugnet, probant ex eo, I. quod Jacob supplex factus fuerit Esavo, septies incurvando se coram illo usque in terram, Genes XXXIII. 3. & semet servum Esavi profitendo & agnoscendo, Genes. XXXIII. 5. 14. II. Quod ipse Isaac in benedictione Esavi vaticinatus fuerit: *Vives in gladio, & fratri tuo servies: Veniet tamen tempus, cum excutias & solvas jugum ejus de cervicibus tuis,* Genes. XXVII. 42. Et inde docent, Spiritum S. cum cavere potuisset facile ambiguitatem isthanc loquendi, consulto ea fuisse usum, ad denotandum, fore tempus, quo major minori serviet, & contra quoque tempus, quo minor majoris servus esset. Adeoq; totum promissum hoc propheticum interpretandum esse ex operibus Jacob & posterorum ejus. Nimirum si boni essent, subjectos & tributarios fore iis posteros Esavi: si vero

pravi

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

pravi essent & legis præcepta transgrederentur, contraria conditione usuros.

I. Sam. XXI. 13.

וַיְתָו עַל־דַּלְתוֹת הַשַּׁעַר

CUm David Saulis furorem fugiturus ad Achis regem Gath concederet, incidit in Scyllam, dum vult vitare Charybdim. Nam & ibi statim periculorum procellis impetebatur & obruebatur. Usus est igitur tali astutia, quam noster interpres ex ebraico sic narrat: **Und verstellet sein Geberde für ihnen/ und kollerte unter ihren Händen/ und stieß sich an die Thür am Thor/ und sein Geiffer floß ihm in den Bart.** Omnia bene, nisi quod ex LXX. & Vulgato verterit: *& impingebat in ostia portæ.* תָּוָה enim, quod hîc est, nunquam significat impingere, sed *signare, scribere, circumscribere, notare, lineare.* Adeoq; textus reddi debet: *& scribebat super ostia portæ*: uti habent Chaldæus, Arias Montanus, Pagninus, Münsterus, & alii sermonis ebræi periti. Sensus satis clarus est: Davidem stulta opera egisse, quale est, scribere ad ostium domus: pinxisse eum stultorum more mirabiles atque ridiculas figuras in parietibus.

Genes. XXXIII. 4.

וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ

DE Esavo in fratrem Jacobum exacerbatissimo, cum hic a Labane reverteretur, ipse vero militum manu stipatus obviam ei procederet, narratur Gen. XXXIII. 4. *Et cucurrit Esau in occursum ejus, & complexus est eum, & cecidit super collum ejus, & osculatus est eum: & fleverunt.* Quam interpretationem etsi probant juxta cum nostro Luthero cæteri interpretes Christiani, Judæi tamen flagellant eam, &

probe attendendum esse monent ad vocem וַיִּשָּׁקֵהוּ & punctula superne adscripta: Dantur enim in tota Scriptura XV voces vel uno vel pluribus punctis notatae, positis supra litteras ob mysterium aliquod, vel arcanam causam, quæ priscis nota fuit, nobis incognita est. Cumq; Masoretæ facile judicarent, non frustra ea adposita olim fuisse, sed sensus alicujus arcani extare signa, quorum explicatio oraliter tradita & propagata primis illis temporibus & paulo subsequentibus, sed apud posteros propter bella & persecutiones in oblivionem abiverit, extirpare ea ex sacro textu minime voluerunt, sed potius adnotare, ut posteritatem in officio meditationis continerent. Interim indubitatum hoc est, puncta hæc symbolica vocibus appicta extitisse jam tempore Christi, & longius forte ante: quod probatur ex eo, quod illorum mentio fit in Talmude, cujus traditiones tempore Salvatoris nostri jamdum inter Judæos fuere circumlatæ, congestæ autem & in unum corpus Talmudicum redactæ exiguo tempore post resurrectionem ejus. XV istas voces, & loca Scripturæ, in quibus reperiantur, adnotavit Masora magna ad Num. III. 39. Quanquam vero certum est, punctorum istorum rationem nobis non constare amplius, nihilominus tamen Rabbini eam reddere conantur, eoque fabulosi evadunt, & toti in nugas abeunt. Ita h. l. Genes. puncta id velle commentantur, legi oportere pro וַיִּשָּׁקֵהוּ *& osculatus est eum*, וַיִּשָּׁכֵהוּ *& momordit eum*, sensumq; esse, Esavum non quæsivisse osculari fratrem suum, sed mordere eum, factumq; esse collum Jacobi marmoreum, dentes autem impii Esavi exquisitissimis doloribus obstupuisse. Hoc porro probant ex seqq. verbis Scripturæ: *Et fleverunt ambo:* nempe Jacobus ob collum in lapidem obduratum, Esavus vero propter ὀδονταλγίαν. Hæc Rabbini parasch. 78. in glossa magna in Genes. quæ vocatur Bereschis rabba, & conscripta est tertio post Christum seculo,

Exod. XXVII. 10.

וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף

SErmo hic eſt de ſtructura columnarum, quæ ab omnibus quatuor mundi plagis cingebant atrium ſancti tabernaculi. Eæ inſiſtebant æreis baſibus, & cinctæ erant argenteis uncinis, & argenteis circulis, uti expreſſe adnotat Scriptura: *Columnæ ejus viginti, & baſes earum viginti ex ære: uncini vero columnarum, & circuli earum ex argento.* Verſio autem B. Lutheri corrupta eſt, & pro ihre Knåuffe (i.e. columnarum uncini, quemadmodum ipſe vertit verſ. 11. & 17.) ex ſimilitudine vocum ſubſtitutum, eherne Knåuffe. Puto autem corruptionem hanc ex deſidia typographi ſtatim in prima editione verſionis Lutheri contigiſſe, & hinc in omnes ſeqq. editiones dimanaſſe, quandoquidem nullam vidi vel ex veteribus vel ex recentioribus, in qua vitium illud non hæreat.

Jeſ. III. 4.

וְתַעֲלוּלִים יִמְשְׁלוּ־בָם

UNd Kindiſche ſollen über ſie herrſchen / vertit B. Lutherus. Nam cum in priori hemiſtichio dixiſſet DEUS: *Et dabo pueros principes eorum:* in poſteriori, ex mente interpretis noſtri, ſententiam magis declarat, intelligere ſe non pueros duntaxat annis, qui aliquando animumq; gerunt curasq; viriles, ſed pueros mente & conſilio. Vulgatus Latinus vero plane aliter: *& effœminati dominabuntur eis.* LXX interpretes & Theodotion vertunt ἐμπαίκτας, *illuſores, deriſores:* Aquila, ἐναλλάκτας. Quod S. Hieronymus explicat: Qui ſe mutent & turpitudinis exerceant vices. Quales in Judicum libr. ſuper concubina Levitæ in Gibea legimus. c. XIX. 25.

comm. in h. l. tom. V. fol. 17. Atque ita juxta Hieron. indicantur effœminati ac delitiis adfluentes. R. Salomo Jarchi itidem *deriſores* exponit. Piſcator: Höniſche Leute. Buxtorf. in min. lex. interpretatur, *facinora, ludificationes*, & metonymice, *facinoroſi, ludificatores.* Semel adhuc vocabulum hoc in V. T. occurrit, ubi ipſe B. Lutherus vertit: Das ſie verſpotten/ Jeſ. LXVI. 4. Verum ego perinde eſſe arbitror, utram quis elegerit ſignificationem: Nam & B. Lutheri interpretatio non caret rationibus ſonticis, ſuosq; habet paraſtatas. I. Chaldæus videtur ei ſuccinere, quando παραφράζει, *& infirmi* ſeu *debiles &c.* II. Puerorum ſeu parvulorum ſignificato vocem hanc accipiunt doctiſſimi interpretes, Arias Montanus, Pagninus, Münſterus, Abarbenel & alii. III. Idem docent nonnulla lexica. Avenarius in dictionar. textum hunc exponit: *Et infantes imperitabunt eis.* M. Marinus in Arc. Noæ dictionem hanc ſcribit ſignificare *pueros, infantes, opera puerilia, actiones pueriles.* Accedit IV. quod cognata nomina עוֹלֵל & עֹלֵל ex confeſſo omnium ſemper denotent *parvulos* ſive *pueros.*

Joſ. XXII. 33. vel 36.

וַיְבָרְכוּ אֱלֹהִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

BEatus interpres noſter Germ. hîc vertit: Und lobeten den GOtt der Kinder Jſrael/ quod vertendum fuerat, und die Kinder Jſrael lobeten GOtt. Nam nomen Ælohim hîc eſt in ſtatu abſoluto, non vero in regimine: quod ad oculum patet. Decepere autem eum LXX interpretes, qui habent τὸν θεὸν υἱῶν Ισραήλ. Vulgatus Latinus recte adſecutus fuit mentem, quando transfert: *Et laudaverunt DEUM filii Iſraël.* Sic etiam alii.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

Levit. V. 15.

וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן
בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף־שְׁקָלִים

AGitur in hoc versu de expiatione peccati, per errorem circa sanctificata, seu ea, quæ DEO consecrata erant, si quando nempe aliquis eorum quicquam per errorem subtraxisset ac profanasset, commissi: Constabat illa oblatione hirci immaculati, nec non aliquot siclorum, quot nimirum pro delicto perpetrato sufficere putaret Mose vel sacerdos, quorum arbitrio res hæc omnis permittebatur. Ita enim recte vertunt LXX: Καὶ οἴσει τῆς πλημμελείας αὐτοῦ τῷ κυρίῳ κριὸν ἄμωμον ἐκ τῶν προβάτων, τιμῆς ἀργυρίου σίκλων, τῷ σίκλῳ τῶν ἁγίων. Pagninus: *Anima cum prævaricata fuerit prævaricationem, & peccaverit per errorem de sanctitatibus Domini, adducet oblationem pro delicto suo Domino, arietem immaculatum de pecudibus, secundum æstimationem tuam, argentum siclorum in siclo sanctitatis pro delicto.* Piscator: So soll er dem HErrn sein Schuldopfer bringen/ ein vollkommenen Widder aus der Herd/ samt deiner Schätzung/ an silbernen Seckeln/ nach dem Seckel des Heiligthums/ zum Schuldopfer. Sic plures etiam alii. Vulgatus Latinus autem pro plurali שְׁקָלִים legit dualem שִׁקְלַיִם. Inde plane alium infert sensum: *Offeret pro delicto suo arietem immaculatum de gregibus, qui emi potest duobus siclis juxta pondus sanctuarii.* Noster: Einen Widder von der Herde/ der zween Seckel Silbers werth sey/ nach dem Seckel des Heiligthums. Sic etiam Münsterus. At in fonte minime determinatur numerus siclorum, & exinde plane alius resultat sensus, quem jam ante ostendimus.

Jeſ. VII. 13.

הַמְעַט מִכֶּם הַלְאוֹת אֲנָשִׁים כִּי תַלְאוּ גַּם אֶת־אֱלֹהָי

POſtquam Achas recuſaſſet petere a Deo ſignum, partim ex hypocriſi & adfectata in DEUM reverentia, partim ex ſtulta in deaſtros ſuos confidentia, priusquam ipſi ſignum a DEO denunciaret ſanctus propheta Jeſaias, in impietatem iſtam gravi invehitur increpatione his verbis: *Audite nunc Domus David: Numquid parum a vobis fatigare homines, quod labore adficiatis etiam DEUM meum* (ita vertit Arias Montanus) q. d. Heus tu Achads rex ſtirpis David, id ne tibi videbatur exiguum, ſubditorum tuorum alios opprimere, alios ad idololatriam ſeducere, niſi hypocriſi tua & obſtinatione ipſum divinum Numen impeteres? Verbum, quod bis hîc occurrit, in Hiphil ſignificat, *ægre alicui facere, moleſtiam vel laborem creare, defatigare, feſſum reddere vel animo vel corpore, viribus diſſolvere, labore premere, infirmitatem aut difficultatem concitare,* uti uberius docent lexicographi Reuchlinus, Avenarius, Schindlerus, Marinus & Buxtorfius. Hinc jam recte vertunt interpretes, Vulg. Lat. *Numquid parum vobis eſt, moleſtos eſſe hominibus, quia moleſti eſtis & DEO meo?* B. Lutherus: Iſts euch zu wenig/ daß ihr die Leute beleidiget / ihr müſt auch meinen GOtt beleidigen? Pagninus: *Numquid parum vobis adficere labore homines, quia adficitis labore etiam DEUM meum?* Münſterus: *Num parum eſt vobis moleſtare homines, ut & DEUM meum moleſtetis?* Piſcator: Iſts euch zu wenig/ den Menſchen beſchwehrlich zu ſeyn / daß ihr auch meinem GOtt beſchwehrlich ſeyd? Sic etiam alii. LXX Græci vero hac paraphraſi in transferendo textu iſto fuere uſi: Μὴ μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις, καὶ πῶς κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; Quos recte explicat S. Hieronymus in comm. in h. l. *Non ſolum prophetas perſequimini, & eorum dicta contemnitis, ſed & præſentis & juben-*

jubentis DEI sententiæ contradicitis: ita ut ei exhibeatis laborem. Pro labore & molestia, quomodo Aquila & Symmachus transtulerunt, LXX & Theodotio ἀγῶνα interpretati sunt, i. e. luctum atq; certamen, quia contentiosi non subjiciant collum servituti Domini, sed illo vulnera eorum volente curare respuant sanitatem. Hæc ille tom. V. fol. 33. Verum div. Cyprianus LXX Græcorum mentem minime adsecutus, cumprimis vero ebrææ linguæ prorsus ignarus, totum versiculum non ut increpationem, sed alienissima & nec fonti nec contextui convenienti expositione accipit, tanquam complecteretur vaticinium, quod Christi ecclesia sanguine martyrum plantanda sit, quodque Christianis sint eventura multa adversa, quin & mors ipsa propter Christum constantissime oppetenda, deniq; quod DEUS opt. max. in tali eorum cum morte & cruciatibus certamine gratia sua eis sit adfuturus, eosque ut sufferre possint ista confirmaturus. Ita enim pius pater de obitu Mappalici martyris tractans, inter alia scribit: *Vox plena Spiritu S. de martyris ore prorupit, cum Mappalicus beatissimus inter cruciatus suos pro consuli diceret:* Videbis cras agonem. *Et quod ille cum virtutis atq; fidei testimonio dixit, Dominus implevit. Agon cœlestis exhibitus est. DEI servus in agonis promissi certamine coronatus est. Hic est agon, quem propheta Jesaias cap. 7. ante promisit, dicens:* Non pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam DEUS præstat agonem. *Et ut ostenderet, quis hic agon esset futurus, addidit dicens:* Ecce virgo in utero accipiet & pariet filium, & vocabitis nomen ejus Immanuel. *Hic est agon fidei nostræ, qua congredimur, qua vincimus, qua coronamur. Hic est agon quem nobis ostendit B. apostolus Paulus I. Cor. IX. 24. 25.* Hæc Cyprianus epist. 9. ad Martyres fol. 26. Sunt autem, uti cuique facile patet, plane ἀλλότρια, & luculenter ostendunt, quam vere scripserit B. Lutherus: Ja sprichst du: Es sind viel Väter seelig worden / haben auch gelehret ohne die Sprachen. Das ist waar. Wo rech-

neſt du aber auch das hin / daß ſie oft in der Schrifft gefehlet haben? 2c. in aureo illo ſcripto, cui titulus: Schrifft an die Rahtsherren aller Städte in Teutſchland / daß ſie Chriſtliche Schulen aufrichten/ tom. 2. Jen. Germ. fol. 459. Quanto igitur rectius locum hunc declarat S. Cyrillus, inter alia ſcribens: *Vaticinium hoc clementiſſime inſtituit, accuſans primum, quod pro nihilo haberent ipſum etiam DEUM omnipotentem offendere, & veluti moleſtias ac negotia exhibere ei ad ipſos venienti, eo quod recto pede non incederent. Tunc tunc univerſalis latiſſimeq; patentis auxilii vaticinium profert:* O domus, *inquit*, Davidis! ne homines quidem offendere licet impune: Domino autem, qui punire quidem non vult, poteſt autem, & facillime, quid creatis moleſtiam? Quoniam vos recuſatis ſignum petere, ipſe Dominus nobis ſignum dabit. comm. in h. l. Jeſ. lib. I. orat. IV. fol. 88. ſeq.

II. Sam. XIV. 5.

אֲבָל אִשָּׁה־אַלְמָנָה אָנִי וַיָּמָת אִישִׁי

NOſter vertit: Ich bin eine Wittwe / ein Weib das Leide trägt / und mein Mann iſt geſtorben. Obſervari hîc velim, voces, ein Weib das Leide trägt / non exſtare in ſanctiſſimo fonte. Videtur autem noſter legiſſe אֵבֶל אִשָּׁה luctus mulieris (a rad. אבל quæ ſignificat *luxit, in luctu fuit*) per hypallagen, pro mulier luctus, ſcil. ego ſum. Quemadmodum legitur Pſal. I. 1. *beatitudines viri* i. e. vir beatitudinum: Levit. VII. 21. *immunditia hominis*, i. e. homo immunditiæ ſive immundus: Num. XXX. 14. *juramentum obligationis* i. e. obligatio juramenti, ſive jurejurando confirmata. Quamvis, poſito, quod ſic in fonte legeretur, expoſitioni iſti adhuc obſtaret lineola Makkaph, quod vocabulum אִשָּׁה non ad antecedentem, ſed ſequentes voces neceſſario trahit. Verum in ebræo non exſtat אֵבֶל, ſed אֲבָל

quæ

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

quæ dictio ſignificat *Aſt, Sed, Verum, Veruntamen, Immo &c.* docentibus Lexicographis ad unum omnibus. Proinde textus hic ita verti debet, uti eum interpretantur Arias Montanus & Sanctes Pagninus: *Profecto mulier vidua ego ſum, & mortuus eſt vir meus.* LXX Græci recte reddidere: Καὶ μάλα γυνὴ χήρα ἐγώ εἰμι, καὶ ἀπέθανεν ὁ ἀνήρ μου. Vulgatus Latinus: *Heu, mulier vidua ego ſum: mortuus eſt enim vir meus.* Piſcator: Ach ich bin eine Wittwe/ und mein Mann iſt geſtorben. Sic etiam alii.

Lucæ III. 35. 36.

Τοῦ Σαλὰ, τοῦ Καϊνάν.

Est hic locus ſane cum V. T. collatus unus ex difficillimis, ex quo ſacrorum ſcriptorum in divina hac opera occupatorum immunitas errandi facile poteſt reddi ſuſpecta, aut ſaltim ſacer textus corruptionis agi reus. Quin Anabaptiſtæ quidam hoc nomine Lucæ evangelium tanquam interpolatum ac depravatum rejiciunt, ut videre eſt apud Sixtum Senenſ. Bibl. S. lib. VII. hær. 4. fol. 745. col. 2. Cum enim in V.T. Arphachſad immediate dicatur pater fuiſſe Salæ, Lucas generationem interſerit, & Salam deſignat filium Kainani, Kainanum vero filium Arphachſadi. Cum quo in verſione V. T. conſentiunt interpretes LXX. Per varias a partibus tollendo dubio ſententias fuit diſceptatum. Multi ſtatuerunt, V. T. hic ex N. T. eſſe corrigendum, atque omiſſum ibi Kainan exinde reſtituendum, quem vel Genealogici V. T. ſcientes volentesq; præterierint, vel ab iis aliquando recenſitum aut deſcriptorum incuria poſtmodum paſſa fuerit excidere, aut Judæorum perfidia expunxerit. Et hoc aſſerunt præter Melchiorem Canum, Carolum Sigonium, Auguſtinum Torniellum, Franciſcum Riberam, Sebaſtianum Barradium, Robertum Bellarminum Alphonſum Salmeronem, Martinum Del Rio, Franciſcum Toletum, Immanuelem Sà, Jacobum Salianum, Huntlæum, Lipomannum,

Gordonium, & Raderum non pauci alii: atqui verò solidis rationibus refelluntur inprimis ab ipso Cornelio a Lapide comm. in Gen. cap. XI. vers. 12. & Friderico Spanhemio in Dubiis Evang. Part. I. dub. XXIII. fol. 141. & seqq. Et sane valde inconveniens videtur statuere, tria V. T. loca Gen. X. 24. XI. 12. I. Paralip. I. 18. in quibus singulis Kainan manifeste omittitur, esse depravata soliq; unico N. T. loco postponenda atque ex eo supplenda. Quin igitur sentiamus, omnino recte illa sese habere, ac etiam nunc salva, intemerata & incorrupta exstare. Sed quid porro jam fiet de textu Lucæ? num ergo ille violentas passus fuerit manus, nec integer amplius nobis in manibus hodie est? Nec enim nunc libet actum agere & excutere jam a laudato Spanhemio aliisque discussa placita, vel eorum, qui opinantur, in V. T. dici Arphaxadum genuisse Salam, tanquam avum nepotem, mediante filio Kainano, gradu hoc intermedio a Luca jam primum memorato, vel Nicolai Lyræ & eorum, qui volunt, indigitari apud Lucam gradum collateralem, quasi Arphaxad fuerit pater Kainan non naturalis sed legalis, & quæ hujusmodi sunt alia. Itaque solvendo nodo tres specie præ aliis haud carentes afferri possunt expositiones. Prima vitium in textu Græco Lucæ agnoscit, non evangelistæ culpa, Spiritu quippe S. illuminati, sed male curiosorum librariorum aut sciolorum vel incuria, vel, quod Spanhemio fol. 175. l. c. magis probatur, fraude, (forte etiam ex ipsa corrupta versione LXX) obnatum, & Kainan non a Luca, sed a corruptore Lucæ inter majores Christi relatum, dispungendum igitur & male locatum fictitiumq; loco rursus movendum: neque sequi inde, sacrum fontem esse corruptum, sed duntaxat corruptionem librarii cujusdam malitia in uno particulari aliquo codice ortam, quod aliis pluribus factum est locis, in alios dein pariter codices fuisse propagatam: cum MSS. evangelii Lucæ antiquissima exstent, in quibus desit nomen Kainan. Etsi diffitendum non

est,

eſt, his perinde alia ejusdem commatis poſſe opponi, in quibus id inveniatur, cum quibus inſuper conſpirant verſiones longe vetuſtiſſimæ Syriaca & Gothica. Quod prænotandum propter ſententiam tertiam ac multum veriſimilem, de qua mox dicemus. Interim primæ huic accedunt Theod. Beza comm. in cap. III. Luc. Flacius Illyricus in gloſſa, Martinus Chemnitius cap. III. Harm. Evangel. Egidius Hunnius prælectionibus in Gen. X. Pareus ad eundem locum, Spanhemius l.c. Gerhardus Joh. Voſſius Diſſert. de genere Jeſu Chriſti cap. IV. theſi ult. Alexander Morus de Cauſſa DEI part. II. quæſt. 4. fol. 104. col. 2. Altera ſententia eſt, Lucam hîc LXX Græcorum V. T. verſionem, corruptam licet, Kaïnam nempe medium inter Arphaxad & Sala ponentem, tamen fuiſſe ſecutum, non quod ipſi incognitum fuiſſet, LXX hoc loco erraſſe, aut quod eorum fidem & auctoritatem præferret Moſi, ſed in gratiam & recens converſorum gentilium & Judæorum helleniſtarum, apud quos maximæ auctoritatis verſio illa erat, omniumq; terebatur manibus: quibus proinde in re levioris momenti, ac ubi fundamentum fidei non periclitabatur, evangeliſta noluit injicere ſcrupulum haut adeo neceſſarium diſſenſu ſuo, ſi illi evangelium a ſe conſcriptum conferrent cum codice V. T. quem tantum græcum habebant ad manus, utpote ebræi ſermonis ignari; indulgens proinde in levioris momenti re aliquid inveterato publicoq; errori, & paci ac charitati aliquid condonaturus, ut vitaretur gravius ſcandalum & periculum. Et jam pridem notavit Hieronymus quæſt. 46. in Geneſ. Novi Teſtamenti ſcriptores quandoque ſequi LXX interpretes etiam errantes. Ad hunc modum propoſitum dubium nodumque ſolvunt venerabilis Beda expoſit. in cap. III. Lucæ, necnon præfat. in act. Apoſt. Ado Viennenſis in Chronic. abbrev. Auguſtinus Steuchus in Gen. Thomas Cajetanus in cap. III. Lucæ, Gilbertus Genebrardus lib. 1. Chron. ad annum mundi 1659. Sixtus Senen-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

ſis Bibl. S. lib. V. annot. 88. Cornelius Janſenius cap. 14. Concord. Evang. Joſephus Scaliger in Euſebium, Theodoricus Hackſpanius annot. in Gen. XI. 12. Tertia ſententia eſt, filium Arphachſadi fuiſſe binominem, dictum nempe & Sala & Kainan, duobusq; iſtis nominibus unam eandemq; perſonam apud Lucam indicari, cujus textus Græcus non hîc, ut vulgo ſolet, cum diſtinctione iſta ſit legendus τȣ̃ Σαλά, τȣ̃ Καϊνάν, & vertendus, *qui fuit filius Salæ, qui fuit filius Kainan &c.* quaſi duæ diſtinctæ generationes eſſent, ſed interpunctione iſta ſublata hoc ſenſu: *qui fuit filius Salæ dicti alias etiam Kainan.* Et hoc quidem ſtatuunt Hermannus Contractus in Chron. Joh. Nauclerus volum. 1. Chron. Joh. Lucidus de Emend. temp. lib. 1. cap. 6. Franciſcus Gomarus Exam. controv. de Geneal. Chriſti, Alexander Morus loc. ſupra cit. & fol. 105. col. 1. Conjecturæ iſti favet, quod antiquiſſima MSS. Græca ſacra & profana absque accentibus non ſolum, ſed & commatibus, punctis aliisque diſtinctionibus, longo tempore poſt demum additis, ſint exarata, uti probant Scaliger ad annum Euſeb. 1426. Angelus Politianus Miſcell. cap. 58. & 80. Daniel Heinſius in Ariſtarcho S. part. 1. cap. 13. Brianus Waltonus apparatu in Bibl. Polyglott. proleg. 2. num. 13. Patricius notis ad pag. 1. epiſt. Clementis ad Corinthios, Thomas Mareſchallus obſerv. ad verſion. Evang. Anglo-Saxonicam pag. 497. Adde, ſi placet, Commentarium noſtrum in Matth. paſſim, necnon Palæſtram pag. 307. ſeq. Stante vero ſententia hac tertia, dubium fere non eſt, ex iſtis Lucæ verbis non ſatis intellectis LXX interpretum verſionem fuiſſe vitiatam, & Kainan tanquam ſingularis generationis diſtinctum a Sala patriarcham a tenebrione quodam inſertum. Neque multum a nobis in hoc diſſentit Alexander Morus qui loc. cit. præclare ſic ſcribit: *Sciolus aliquis cum perperam interpungeret apud Lucam, & Kainam filium Salæ faceret, quæ unius ejusdemq; duo fuere nomina, ut majorem huic interpunctioni*

atq;

atq; interpretationi autoritatem conciliaret , non modo Kainam transire jussit in versionem τ̃ LXX, sed præterea seorsum ei suos & liberos & annos adscripsit. At vero quia divinare non poterat, quot vixisset annos novus hic Kainan, e proximo desumpsit, eundemq; numerum annorum & παιδοποιΐας & vitæ tum Kainan, tum Salæ attribuit. Sane bene, quando unus idemq; fuit. Quippe Kainan, antequam Salam gigneret, natus erat annos 130. Sala pariter, antequam genuisset Eberum, natus erat annos 130. Vixit Kainan post genitum Salam annos 330, totidem vixit Sala post genitum Eberum. Quis est tam obesæ naris, ut non hîc fucum olfaciat? cum præsertim quam sit lacera, mutila & misere fœdata passim hæc LXX versio, nisi qui eam ignorat, ignoret nemo. Huc accedit etiam, quod Eusebius lib. 1. παντοδαπῆς ἱστορίας inter posteros Noachi non recenset Salam, sed Kainan. Nec enim Kainan a Sala distingui putavit. Nec tam nomen Kainan, quam cognomen fuit. Hieronymus lamentationem *reddit. Coævus autem fuit Sala Kainan Nimrodi, cujus impietas & scelesta facinora huic Salæ sive Kainan satis amplam lamentandi causam, & idoneum cognomini locum dederunt.* fol. 105. col. 1. & 2. Quam quidem conjecturam juvat, maximeq; facit probabilem, quod in Eusebii Chronico testatur Scaliger, deesse Kainan, ubi tamen Eusebius se versionem LXX secutum profitetur, quodque porro Epiphanius hæres. LV. pariter ita computat omissa generatione Kainan, secutus autem & ipse ibi LXX interpretum translationem.

Jacob. V. 14.

Ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τ̃ Κυρίου.

Locus hic commentitium extremæ unctionis sacramentum probaturis unicum in Scripturis fundamentum, & sacrum quasi quoddam palladium est, quod apparet præcipue ex sess. XIV. Concili Tridentini, ex Catechismo ad parochos decreto ejusdem concilii edito pag. 354. & seqq. & ex Bellarmino lib. II. de Sacramentis cap. 24. tom. III. fol. 284.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

Nam quod quidam præterea adjiciunt verſ. 13. cap. VI. Marci, id fieri incommode ſenſerunt alii, locumq; eſſe inſufficientem impertinentemque, & unctionem, quæ ibi memoratur, nequaquam ſacramentalem, quod nec Bellarminus audet ire inficias lib. de Extrem. Unct. cap. 2. tom. III. fol. 483. Enimvero etiam Jacobi hic locus nihil ſane facit ad rem, nec tractat de ægrotis morituris ſed ſanandis, & ut apoſtolus loquitur allevandis, non de deſperatis, ſed ſpem reconvaleſcendi habituris, ac jubentur homines inungi in ordine ad ſanitatem reſtituendam, non vero in ordine ad egreſſum ex hac vita. Præterea non hic præcipitur benedictum oleum, ſed oleum in genere, neq; ſpeciatim deſignantur, quæ ab adverſariis tanquam neceſſario ungenda requiruntur, membra, non forma orationis aut ſacramenti præſcribitur, effectus etiam orationi fidei tribuitur, non ſacramento efficaci ex opere operato. Quid aliorum exceptionibus regeri poſſit, jam paſſim ſufficienter docuere noſtrates, quos adeat, qui vult. Cum autem & ipſi in exponendo loco non una usque quaq; ingrediantur ſemita, quisnam noſtra ſententia veriſſimus ejus ſit ſenſus, & quo amplius monito illo præcipue digitum intendat, in præſenti diſpiciemus. Ubi quædam hypotheſium loco in anteceſſum veniunt notanda. I. Apoſtolus hanc ſuam epiſtolam ſcripſit, uti patet ex cap I. verſ. 1. ad Judæos duodecim tribuum diſperſos in oriente aliisq; orbis partibus, converſos ad eccleſiam Chriſti ex ſchola Judaica & hujus impura doctrina vanisq; hujus traditionibus, e quarum ſordibus ne quid porro adhæreſceret eis, apoſtolus heic cavet. Id quod mox amplius palam fiet. II. Quod Bellarminus ait, *oleum non eſſe medicinale ad curandos quosvis morbos*, l. c. notetur ex adverſo, a Judæis contra plerasq; infirmitates adhibitum fuiſſe oleum & unctionem ex eo. Id quod diſcimus ex Thalmude Babylonico cod. de Die expiationis: *In jejuniis prohibitum eſt ungere partem corporis æque ac totum corpus. At vero ſi ægrotet,*

tet, aut si capite exoriatur scabies, ungat pro more. fol. 77. col. 2. Morem autem illum poposcisse oleum, præter scholiastas, docet & Thalmud Hierosolymitanum cod. de Decimis secundis: *Qui capite dolet, aut cui oritur scabies, ungat se oleo.* fol 53. col. 2. Vel si hoc minus simile vero alicui videatur, vox hîc exstans ἔλαιον patere potest latius, exprimens ebræam vocem שֶׁמֶן, de qua Marcus Marinus Canonicus Brixiensis: *De omni pinguedine dicitur, & hinc sæpius usurpatur pro oleo unguentoq; cujuscunq; generis, & in aliquibus locis in utraq; significatione exponi potest.* in Arca Noæ tom. II. fol. 235. col. 4. Ita Vulgatus Latinus eam quidem vertit *oleum*, aliquando tamen *pingue* Prov. XXI. 17. aliquoties *unguentum* Psal. CXXXIII. 2. Eccles. X. 1. Cant. IV. 10. Amos VI. 6. Sane etiam Matth. XXVI. 7. 9. 12. ubi textus græcus habet τὸ μύρον, ebræus textus ponit שֶׁמֶן. Et Eustathius Homerum unguenta vocare ἔλαια, annotat ad Odyss. β. Ex quibus causis notio vocis ἐλαίου non obstabit, quo minus hîc etiam accipiatur pro unguento quovis, cujus in nostris etiamnum officinis basis est oleum aut pinguedo similis. III. Notetur, Judæos, tunc temporis præsertim, in averruncandis malis, incantationibus magicisque artibus fuisse deditissimos, & pro medicina habuisse amuleta, hoc est, vel schedulas certis characteribus textibusve insignitas, vel radiculas certas morbidorum collo appensas, adeoq; doctiorem inter ipsos tanto habitum fuisse magis, quo quis magis fascinationibus ac præstigiis contra adversa quævis esset instructus: quod præclare, ut solet, ex Thalmudicis scriptis demonstrat Joh. Lightfoot ad Matth. XXIV. 24. Quin & R. Mose Maimonides tradit, *Seniorem in Synedrium electum oportuisse doctum esse in artibus astrologorum, præstigiatorum, divinantium, veneficorum &c.* cod. de Synedriis cap. 2. Ita formula incantationis contra dæmonem cœcitatis exstat in Thalmude Babyl. cod. de Cultu idololatr. fol. 12. col. 2. Rursus alia formula incantationis contra canem rabidum exstat cod. de Die expiationis fol. 84. col. 1. IV. notetur, contra

tra vulnera, infirmitates & quosvis infaustos occursus recitata fuisse a Judæis super hominibus certa carmina, versiculos sacræ Scripturæ, psalmos etiam, inter quos eminebant præ aliis tanquam panacea psalmus tertius, & psalmus nonagesimus primus usque ad versum nonum, qui tantopere commendantur in Thalm. Hierosol. cod. de Sabbatho fol. 8. col. 2. Et hæc omnia plerumq; recitabantur mussitatione ac insusurratione, uti videre est ibidem col. 3. Addatur codex de Synedriis cap. 10. V. Notetur, mussitationes tales incantatorias cum applicatione olei fuisse peractas. Thalmud Hierosolymitanum: *Ille, qui mussitat, det oleum super caput, & mussitet.* cod. de Decimis secundis fol. 53. col. 2. & cod. de Sabbatho fol. 14. col. 3. His præmissis ac probe consideratis mens divi Jacobi cap. V. vers. 14. luculentissime patebit, hæc nempe: Si inter vos, qui ex Judaismo ad Christianismum estis conversi, aliquis ex morbo decumbat, facessant ista in cœca & obstinata gente vestra, e qua prosapiam ducitis, hactenus adeo usitata magica amuleta, nefandæ incantationes & superstitiosæ mussitationes circa applicationem medicamentorum, unguentorum, & olei adhiberi consuetæ: vice versa ungatur ægrotus, quod licet, oleo, remotis tamen magicis susurribus, sed id fiat in nomine Domini, ita quidem, ut accersantur presbyteri ecclesiæ, & ab iis instituantur non Judaicæ, immo diabolicæ mussitationes, verum illarum vice preces ardentes ex vera in CHRISTUM fide profluentes, quæ DEI invocatio unanimi devotione peracta accepta erit DEO, usumq; habebit multo maximum (quem vers. 15. explicat) adeoq; longe insignioris erit efficaciæ, quam impiæ istæ Judaicæ artes & inanes præstigiæ. Cæterum de unctione infirmorum in vet. ecclesia usitata, & quantum differat ea a Pontificiorum extrema unctione, inter alios docent Perkinsius & Salmasius annot. ad Sulpicii Severi lib. de vita Martini cap. 15. edit. Hornianæ pag. 507. Addatur ipse Georgius Hornius annot. ad cap. 3. dialogi 3. Sulpicii pag. 599.

Num.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Num. XI. 1. 2.

וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים רַע בְּאָזְנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה וַיִּחַר אַפּוֹ
וַתִּבְעַר־בָּם אֵשׁ יְהוָה וַתֹּאכַל בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה׃
וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל יְהוָה וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ׃

PAndam hîc magnum Judæorum ſecretum, quod Chriſtianis invident eosq; ſollicite celant; ego vero ex commentario ebraico MS. perdidici. Notum eſt, Judæos ſingulari quadam arte reſtinguere poſſe incendia vulgo credi a ſuperſtitioſa ac imperita plebe. Quanquam & Francofurti, & alibi, ſi incendium ortum fuerit, exſtinguendi illud cura etiam Magiſtratus decreto Judæis demandata perhibeatur. Et ipſi homines iſti hujusmodi ſtupendo artificio atq; arcano ſeſe efferunt & paſſim jactant. Eſt autem tale: Accipiunt panem nondum ſectum cultro, eiq; creta inſcribunt duplicatum triangulum, atque ſingulis ſex angulis inſerunt vocem אֲגְלָא, quam in medio iſtorum triangulorum paulo majuſculis literis pingunt hoc modo:

Singulæ vero illius literæ ſingula denotant vocabula. א Significat אַתָּה *tu:* ג notat גִּבּוֹר i. e. *potens* ſive *fortis:* ל innuit לְעוֹלָם *in æternum:* denique ſub finali א latet nomen אֲדֹנָי Unde talis

resultat sensus: *Tu fortis in æternum Domine.* Triangulo isti duplicato eadem creta subscribunt vers. 1. & 2. cap. XI. Numerorum vocibus & litteris, uti in fonte habentur, ebraicis. Verti possunt illi sic: *Et cum populus injuste conquereretur, displicuit in auribus Domini, & audivit Dominus, & exarsit ira ejus, & accendit se in eis ignis Domini, & consumsit extremitatem castrorum. Et clamavit populus ad Mose, & oravit Mose ad Dominum, & absorptus est ignis.* His ita peractis panem istum talibus notis & literis insignitum injiciunt in ignem. Nos vero artificium istud superstiosum esse reputamus, illicitum, &, nisi Dominus custodierit civitatem atq; domum, vanum ac irritum.

Num. XI. 22.

אִם אֶת־כָּל־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמָצָא לָהֶם

INter controversias, quæ cum Romanæ ecclesiæ scriptoribus in materia de jejunio nobis intercedunt, nec nulla nec postrema est ea, quæ de ciborum delectu in jejunio agit. Nos cum jejunium proprie ita dictum ad certum vel modum vel speciem victus alligatum eamus inficias, prælucente nobis ita Scriptura Matth. XV. 17. I. Cor. X. 25. seqq. Col. II. 16. & seqq. pluribusque locis aliis; ex adverso illi eum jejunare fingunt, qui a carnibus abstineat, etsi aliis eduliis præsertim piscibus vinoque pariter vel ad saturitatem, vel ad delicias, vel aliquando etiam ad repletionem usque utatur. Et adeo cum pisces jejunantibus permittant, hoc ipso excludunt eos a genere carnium: quod pridem quoque adversus nostrates disceptarunt complures ipsorum hyperaspistæ publicis scriptis. Quibus si demonstretur, substantiam piscium revera etiam esse carneam, & ista negatio eorum corruit, & ex ipsorummet hypothesi sequitur simul, jejunia eorum non esse jejunia, quando in iis

comedendo pifces hoc ipfo a carnibus non abftinent. Abftinentia enim a carnibus expreffis verbis determinatur in Bellarmini aliorumq; affeclarum defcriptione jejunii, ita quidem, ut & jejunium barbaro vocabulo apud ipfos *carniprivium*, quafi privatio carnis, nuncupetur. Tamq; rigide obfervantur ifta inter ipfos, ut ab imperfectis etiam ita ab ipfis appellatis jejuniis, quibus cæteroquin multa licent, carnium efus nihilominus excludatur. Audiamus ea de re Alphonfum Salmeronem Jefuitam, qui: *Quædam funt*, fcribit, *jejunia perfecta, five illa præcepto adacti five fponte noftra obfervemus, in quibus rigor ecclefiafticæ difciplinæ in jejunio præfcribi folitæ tenetur, videlicet cum femel editur in die & hora præfcripta, folvitur jejunium, & ratio abftinentiæ a carnibus & aliis prohibitis retinetur. Quædam vero funt imperfecta, five inchoata, in quibus fcil. tantum fervatur abftinentia a carnibus, etiamfi cætera abfint.* tom. IV. comm. in Ev. hift. part. I. tract. X. *§. alia vero*, fol. 98. col. 1. Hinc & Carthufienfibus monachis necnon Francifcanis, qui Minimi cognominantur, perpetuum quibus indictum eft jejunium, etiam efus carnium per omnem vitam eft interdictus. Antequam autem probemus, pifces habere veram carnem, & Pontificiorum jejunia per confequens, ex eorum fententia, non effe jejunia, in antecellum hoc liceat obfervare, unde apud ipfos pedetentim creverit fuperftitio ifta. Nimirum cum in veteri ecclefia quidam ex chriftiana libertate fervarent jejunia, vefperi tenuiter guftando modo buccellam panis cum fale & aqua, & horum fimilia, modo arborum fructus, modo pifciculos, aut alias carnes five recentes feu fumo & aëre arefactas, tandem papalem tyrannidem id jugi hominibus impofuiffe conftat, ut certam a definitis cibis abftinentiam, fimulq; infuper fub fpecie divini, proque hominum peccatis fatisfactorii cultus præciperet. Hinc mox nata inter pifces ac carnes differentia, iftorum efu in jejuniis approbato con-

cessoq;, hisce vero rejectis. Sed & postea cum conscientiæ magis magisq; onerari per traditiones cœpissent, etiam de piscibus marinis quæri cœptum. Et quamvis Robertus a Litio Minorita, theologiæ professor, scribat serm. XVIII. in die Cinerum: *Piscium esus, ut sit infirmitatis solatium, non ut luxuriæ pariat incentivum, conceditur: Et licet esset a marinis beluis abstinendum, tamen de consuetudine est tolerandum, quoniam qui nimis emungit, elicit sanguinem.* capitul. 1. nihilominus intra hos terminos consistere nequivit Scholasticorum temeraria subtilitas. Hinc orta illa distinctio, quam ita repetit ac proponit Guilh. Durantes, Mimatensis Episcopus, dictus vulgo Speculator: *Cum quidam pisces sint ex una parte habentes formam quadripedis animalis & ex altera parte piscis, in jejuniis possunt comedi ex parte qua pisces videntur, ex alia vero minime.* in Rational. div. officiorum lib. VI. cap. 7. Nata mox nonnullibi distinctio alia, qua nova perplexitate torquerentur simpliciores mentes, circa ea quidem animalia, quæ amphibia vulgo dicuntur, quale est vitulus marinus, *animal quadrupes, vitulo terrestri auribus exceptis omnino simile, cui etiam gemina natura est aquam terramq; incolendi, ita ut partim in aquis littoralibus potius, quam pelagiis, partim in terris vitam depascendo & deprædando ducat*, verba sunt Aristotelis Hist. Anim. lib. IV. cap. 56. Quæ bellua cum a septentrionalibus ad mare habitantibus, & piscium captura fere unice victum ac amictum quærentibus populis frequenter capiatur, vano scrupulo propter papales constitutiones pridem præbuit ansam, num tempore quadragesimali aliorumq; jejuniorum vesci ea liceret? Re ecclesiæ rectoribus comissa hoc denique definitum ac probatum fuit, quemadmodum Olaus Magnus scripto id annotavit, *cum partum fecerit in littore hæc belua, si ad silvas a venatore compulsa fugerit, ab ejus esu tempore prohibito abstinendum esse, si vero ad aquas, securissime tam illis carnibus, quam larido vesci posse: & ita servatur,*

tur, ut numerosissimi homines loco olei hac pinguedine, (tempore nempe jejunii) *utantur in obsoniis, atq; ob hanc eandem caussam carnes, non secus ac latera porcorum in maxima quantitate ad usum in vasa recludantur.* Hæc Olaus Magnus Histor. Septentr. lib. XX. cap. 3. Ex adverso mera gulæ ingluvies nonnullorum eo exarsit, ut statuerent crederentq;, avium esu jejunia minime solvi, ex incerta quamvis hypothesi ista, quod aves æque ac pisces ex aqua sint creatæ, communemq; cum his habeant originem, sic ut S. Benedictus quoque, referente Mariana, cum suis quadrupedum carnibus interdixisset, avium concederet. Videatur Mersennus ad cap. I. Gen. fol. 1033. Nos autem ex Num. cap. XI. contra Pontificios demonstrabimus, pisces esse seu habere revera carnem. Prava enim ibidem Israëlitas incessit cupido, ut mannæ pertæsi murmure contra DEUM motibusq; contra Mosen concitatis insonarent: *Quis dabit nobis ad vescendum carnes?* vers. 4. Hanc indignam querelam Mose h. v. ad DEUM defert: *Unde mihi carnes, ut dem tantæ multitudini? flent contra me dicentes: da nobis carnes, ut comedamus.* vers. 13. Respondet inter alia ad hæc DEUS: *Populo dices &c.* vers. 18. Obstupescit ad ista Mose, & admirabundus infit ad dominum: *Sexcenta millia &c.* vers. 21. 22. Hinc jam tale fluit argumentum: Quicquid sapientissimus Mose carnibus accenset, id veram quoque habebit carnem. Atqui pisces sapientissimus Mose carnibus accenset. Ergo pisces veram quoque habebunt carnem. Majorem nemo negare potest, nisi cui frons omnis perierit. Minorem hoc argumento probamus: Quicunque, petente populo unice carnes, easdemque diserte DEO promittente, cum admiratione statuit, non solum oves bovesq; sed & pisces maris datum iri, ille pisces carnibus accenset. Atqui sapientissimus Mose id facit. Ergo. Obiter hîc notetur, Durantem, quando veritate adactus ultro fatetur, pisces esse carnem, rationem excogi-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

tare aliam, quare eorum esus in jejuniis sit permissus, cæterorum animalium non item. Sic enim scribit: *Cum pisces sint caro, quare hoc tempore comeduntur? Responsio: DEUS non maledixit aquis: quoniam per aquam baptismi futura erat remissio peccatorum, hoc enim elementum dignissimum est, quod sordes abluit, & super quod Spiritus Domini ante mundi constitutionem ferebatur: terræ vero maledixit in operibus hominis. Inde est, quod omne genus carnis, quod in terra versatur, tam quadrupedia, quam aves, in jejuniis non licet comedere.* loco supra cit. At vero hac ipsa subtili determinatione sua, judice Bellarmino, in aliud incidit lutum, & ab apostolo Paulo ad hæreticorum detruditur agmen. Quando enim nos Pontificiis contra discrimen ciborum objicimus locum Paulinum I. Timoth. IV. 1. seqq. subterfugia quæsiturus Bellarminus respondet, damnare Apostolum hæreticos omnes, qui cibos ut per se immundos prohibeant, ac præsertim Marcionitas, Encratitas & Manichæos. lib. II. de Bonis Oper. cap. 8. tom. IV. Atqui idem hoc facit Durantes.

Num. XII. 1.

וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל אוֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכֻּשִׁית אֲשֶׁר
לָקָח כִּי־אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח׃

REcte vertit Lutherus: Und Mirjam und Aaron redet wider Mose um seines Weibs Willen der Mörinnen/ die er genommen hatte: Darum daß er eine Mörinne zum Weib genommen hatte. Alii vero dubitant, & interpretationem hanc labefactare volunt ex eo, quod uxor, quam duxisse legatur Moses, Zippora, filia fuerit Sacerdotis Midian, non vero Æthiopissa. Josephus lib. II. Antiquitatum respondet, Mosen, cum in regia Pharaonis esset educatus, electum fuisse imperatorem contra Æthiopas, atque inde mulierem abduxisse captivam, uxoremq; sibi eam fecisse, filiam regis Æthio-

Æthiopum, duasque uxores habuiſſe, hanc & Zipporam. Verum iſta nugæ ſunt & inania commenta, Spiritus S. teſtimonio deſtituta, & a Rabbinis petita. Alii aliter rem extricare laborant. Nimirum cum Midian vicina fuerit Æthiopiæ orientali, commune vivendi genus utrobiq; fuiſſe, atque Midianitarum terram ſimilis formæ homines, fuſci nempe coloris, patulis ac reflexis naribus tumidisq; labiis, produxiſſe. Proinde litem Miriam non eo tendere, quod frater ejus Moſes duxiſſet genere Æthiopiſſam, ſed imagine: mopſam videlicet, deformem, & pithecio ſimilem. Sed commentum hoc eſt & conjectura fundamento deſtituta. Cui opponi poteſt Chaldæi paraphraſtæ targum, qui hanc uxorem Moſis vocat שַׁפִּירְתָּא *formoſiſſimam, valde pulcram*, quod tamen quidam εἰρωνικῶς vel ἀντιφραστικῶς accipiunt. Veriſimillima ſententia eſt, cui adſtipulabuntur omnes, qui jus matrimoniale Judaicum nôrunt, litigaſſe Miriam cum Moſe, quod duxiſſet Midianitida, i. e. extraneam, cujus pater factus poſtea fuit proſelytus inter Judæos. Ea autem vocatur Æthiopiſſa, quod regio Midian pars quodammodo fuerit Æthiopiæ improprie dicta, & huic verſus Arabiam adjacuerit: nam propter vicinitatem Midianitæ, Indi, Æthiopes, Iſmaëlitæ & Arabes vocabantur כושים. Quamvis alii contentionis caput in eo conſtitiſſe autument, quod Moſes ſe ſeparaverit ab uxore, ut eo fidelius in domo Domini ſerviret: id quod tamen facile refelli poteſt.

Num. XXI. 5.

לָמָּה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם

COmma hoc quando vertit Lutherus: **Und das Volck ward verdroſſen auf dem Wege / und redete wider GOtt und wider Moſen: Warům haſt du uns aus Egypten geführet ꝛc.** deceptus ita fuit a Vulgato Latino, & hic a LXX inter-

terpretibus. Etenim ſi quæratur, quisnam ille DEUS ſit, cui oblocuti fuerint Iſraëlitæ, & Apoſtolus I. Cor. X. 9. reſpondeat, fuiſſe eum Chriſtum, nondum ſcil. carnis & ſanguinis participem factum, negat id Socinus, adſeritque, DEUM tentatum dici a populo non aliter quam quod Moſen tantum populus tentaverat. In patrocinium ſuæ hæreſeos verſiones iſtas advocat, ajentes, populum duobus ſubjectis fuiſſe obniſum, DEO nempe & Moſi, poſtea tamen in relatione verborum populi tantum de uno ſubjecto loquentes: *Quare eduxiſti nos ex Ægypto?* non: *Quare eduxiſtis?* Unde prædictus autor ſcribit: *Si verbum illud* eduxiſti *ſingularis numeri retineatur, nemo non videt, verba iſta omnia ad ſolum Moſen dirigi, & conſequenter totam tentationem.* Enim vero ſi ebræus textus inſpiciatur, videmus, interpretes illos ſupra allegatos erraſſe, atque adeo Socinum putrido inniti fundamento. Quod enim in textu extat verbum plur. num. הֶעֱלִיתֻנוּ *eduxiſtis nos*, id interpretes illi oſcitanter adſpexerunt, & legendo הֶעֱלִיתָנוּ verterunt, *eduxiſti nos*, in ſingul. num. Quod παρόραμα tiro grammatices ebrææ facile poterit animadvertere. Atque priorem iſtam lectionem exiſtere veterem illam & genuinam neque punctis ſuis depravatam teſtatur Maſora, cum perhibet, vocabulum hoc הֶעֱלִיתֻנוּ cum puncto Kübbutz ſub littera ת tantum bis occurrere in Bibliis, nempe Num. XX. 5. & Num. XXI. 5. Quemadmodum igitur Num. XX. 5. verterat Lutherus: Warum habt ihr uns aus Egypten geführet? ita hîc Num. XXI. 5. idem verbum ejusdem numeri & perſonæ iisdem verbis transferre eundem oportuiſſet. Videatur etiam Hackſpanius in Interprete errabundo § 4. & ſeqq. nec non in Not. philol. theol. in h. l. pag. 473. & ſeqq.

I. Sam. V. 9.

וַיִּשָּׂתְרוּ לָהֶם עְפָלִים

POstquam arca DEI capta triumfassent solemni lætitia Philistæi, eamque veluti spectaculum in publica pompa circumduxissent, percussi a DEO leguntur I. Sam. XI. 6. 12. in עְפָלִים Vulg. reddit, *in secretiori parte natium*, Lutherus, **an heimlichen Oertern**/ hoc est, in clunibus sive podicibus, qui ita dicuntur, quod elevata corporis pars existant. Aliquando sumitur vox illa pro morbo ani intumescentis & mariscis adsurgentis: עפל enim locum editum seu clivum significat. Cum autem vox illa paulo obscœnior sit, ubicunque ea legeretur, in margine Bibliorum Masoritæ aliam verecundiorem substituerunt, qua simul qualitatem plagæ signantius referrent, nempe טחרים, quæ significat *mariscas* sive *hæmorrhoides* aut *ficus*. Sunt vero mariscæ fungi & tuberans materia ex podice excrescens, & aliquando intra orificium ejus pronata, sanguinem justo largius fundere solita, velut in dysenteria; nec solum intestinorum oras, sed & coli meatum & orificium ani gravi cum dolore constringens: ita ut sedes quoque naturales impediantur, & ex compressione earum incredibilia tormina ventris, vitæq; ipsius periculum sequatur; maxime si intra obscœnas partes delitescant: Si vero exterius promineant, ignito ferro uruntur. Olim amputabantur novacula, uti refert Juvenalis sat. 2.

Sed podice levi
Scinduntur tumidæ Medico ridente mariscæ.

Apud veteres enim & hodienum, ubi pestilentissimum cinædorum genus datur, frequens hic est morbus. Quamvis & ii, qui vitam agunt sedentariam, cum isthoc tanto malo non raro conflictentur. Eo etiam punitos fuisse Ægyptios,

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

patet ex Deut. XXVIII. 27. ubi DEUS impiis hoc idem tanquam graviſſimam pœnam interminatur. Philiſtæi poſtea liberati ab abominando iſto morbo, obtulere DEO aureas imagines עֳפָלִים Lutherus recte vertit, gůldene Aerſe. I. Sam. VI. 4. 5. 11. Qui quidem morbus eo gravior ipſis erat, quo antea ignotior: quod ſubindicare videtur textus hic verſ. 9. cap. V. *Et percuſſit viros civitatis a parvo & usq; ad magnum, & abſconditæ illis erant mariſcæ.* Pagninus vertit: *Et antea incognitæ erant eis mariſcæ.* Probe. Niſi forte Spiritus S. dicat, mariſcas illas fuiſſe non prominentes, ſed interius abditas, adeoque, uti diximus, curatu difficillimas, & vitæ diſcrimen minantes. Noſter autem interpres generaliſſime tranſtulit: Und kriegten heimliche Plage an heimlichen Oertern. Vulgatus Latinus plane a textu recedit: *Et computreſcebant prominentes extales eorum.*

II. Reg. XI. 12.

וַיַּמְלִכוּ אֹתוֹ וַיִּמְשָׁחֻהוּ׃

ULtimum hoc verbum transpoſitis litteris errore ſatis claro legit interpres noſter h. m. וַיִּשְׂמְחוּ & vertit, und waren frőlich/ omiſſo etiam pronomine affixo. Hinc alia reſultat radix aliusq; ſenſus, atque in textu eſt, in quo legitur וַיִּמְשָׁחֻהוּ *& unxerunt eum.* Radix eſt מָשַׁח unxit, unde *Meſſias*, unctus. In Regum enim conſtitutione, inter alia ſolemnia, apud Ebræos primarium ritum fuiſſe uncturam, præter S. codicis hiſtoriam, alii quoque teſtantur ſcriptores. Atq; ita textum hunc recte nobiscum transferunt LXX Interpretes, Vulgatus Latinus, Montanus, Pagninus & alii.

Jeſ.

Jeſ. XLIX. 23.

וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ

EX hac phraſi, *& pulverem pedum tuorum lingent*, ſunt ex Pontificiis non pauci, qui adſtruere nituntur oſculum pedum Pontifici Romano & a magnatibus debitum & exhibendum. Audiamus unum ex hyperaſpiſtis eorum Cornelium a Lapide: *lingent ergo i. e. oſculabuntur &c. Ita videmus Reges oſculari pedes eccleſiæ in Pontifice, qui eccleſiæ eſt caput. Ne ergo fremant ad hoc oſculum hæretici, cum Jeſaias id ipſum hîc prædixerit, de eoq; tam Regibus quam eccleſiæ ſit congratulatus.* in comm. in h. l. fol. 407. col. 1. Addamus huic ſocium Immanuelem Sà: *Pulverem pedum &c. q. d. ſeq; ad pedes tuos dejicient. Fit hoc, cum Pontificis pedes fideles oſculantur.* annot. in h. l. fol. 243. col. 1. Enimvero non in verbo *lingent* ſolum eſt hyperbole & auxeſis, ſignificans ſummam demiſſionem & venerationem, prout Jeſuita Cornelius paulo ante ſcribit, ſed & in vocabulis *pulverem* & *pedum tuorum*, adeoque tota phraſis eſt adagialis & impropria, deſignans reverentiam ſummam, ſubjectionem & obſequium, quod etiam reges ac principes ethnicorum eccleſiæ CHRISTI, quam antea odio proſecuti erant, vocati ad eam & convertendi præſtituri ſint, locutione deſumta a more orientalium, qui ſolebant ſe pronos coram magnatibus proſternere in terram, vel etiam eam exoſculari, ita ut eam vel pulverem pedum eorum lingere viderentur. Videatur Flacius in Clav. Script. part. 1. fol. 987. Ravanellus in Biblioth. tom. 2. fol. 765. col. 1. Idque liquidius patet ex iſtis, quorum hæc ſeq. phraſis noſtra quædam quaſi eſt expolitio, proxime antecedentibus verbis: *Et in faciem coram te in terram procident.* Ac proinde pontificia illa expoſitio frivola eſt ac inepta. Nam (1) a ſermone adagiali & improprio ad ſenſum verborum

illius proprium non valet consequentia. (2) DEUS in hoc vaticinio alloquitur Zionem, nempe spiritualem, uti patet ex vers. 14. Zion autem & Papa Romanus non sunt termini convertibiles. (3) Falsa suppositio est & papale delirium, Pontificem Romanum esse caput ecclesiæ: id quod probari debet, sed solide nequit. (4) Ex Cornelii a Lapide verbis sequeretur, Papæ Romani pedes esse etiam pedes totius ecclesiæ, unde simile quid de reliquis ejus membris corporalibus posset utique & deberet colligi: quæ omnia ridicula sunt & absurda. (5) Propheta talem honorem Zioni exhibitum iri prædicit ab ethnicis nondum conversis, sed ad fidem jam properantibus & ecclesiæ limina pulsantibus: ab iis, qui modo nuper erant hostes CHRISTI, de quibus expresse similem phrasin adhibet auctor psalmi LXXII. vers. 9. quem locum quidem huic nostro parallelum ultro agnoscit & fatetur Cornelius a Lapide l. c. Papa vero Romanus osculum illud servile pedum requirit non solum a conversis ad ecclesiam, sed & intra ecclesiæ pomœria natis & ab utero materno educatis, a dudum professis CHRISTI amicis. (6) Quamvis mos iste prosternendi se in terram, a quo adagialis locutio, ut diximus, apud Jesaiam desumta est, apud orientales populos obtinuerit, apud occidentales tamen cum in usu non fuerit, non debebat admitti ac imperari a Papa Romano, nedum jungi cum osculo pedum, quale non usque adeo usitatum erat, quin ne summis quidem Imperatoribus exhibetur. Cornelius a Lapide quidem l. c. magnum exstruit catalogum Imperatorum, Regum, Principum, qui, testibus Scriptoribus antiquis, se ad episcoporum genua & pedes advolverint, partim hosce fuerint osculati. Sed respondetur (1) Scripta, ex quibus gesta ista recensentur, partim suspecta sunt, partim aperte supposititia & spuria. (2) Scriptores illi variis episcopis talem honorem exhibitum narrant, quem soli sibi intolerabili fastu arrogat Romanus.

Prior

Prior voluntarius erat & de facto; posterior coactus est, & quasi de jure exigitur. (3) Episcopis, qui eum admiserunt, opponimus nos alios, qui nunquam ei inhiarunt, immo, si fors ferebat, repudiarunt & prohibuerunt, nempe Petrum & Paulum, de quibus Acta Apostolorum testantur, aliosq;. (4) Apud quasdam gentes, orientales præcipue, prostratio in terram & osculum pedum usitatum erat erga quoslibet in insigniori dignitate constitutos honoris genus: quod cum nobis vulgo etiam erga Principes sit inconsuetum, sibi soli id aliquem arrogare, novitatem profecto sapit & fastum pæne intolerabilem.

Job. XIII. 15.

הֵן־יִקְטְלֵנִי לֹא אֲיַחֵל

I. OBservetur, variare hic in fonte marginem & textum. Marginalis lectio habet: *Ecce occidet me, in eum sperabo*, h. e. uti Vulgatus Latinus vertit: *Etiamsi occiderit me, in eum sperabo*. Textualis vero lectio hæc est: *Ecce occidet me, non sperabo*. Quodsi per interrogandi signum, ut a nonnullis fit, notetur, cum priore illa sensu coincidit, summamq; utraque patientiam Jobi & fiduciam erga DEUM designat. Extra interrogationem vero, &, si simpliciter transferatur, sensum gignit longe alium, quin alteri illi contrarium, quem sic in versione sua expressit B. noster: Siehe / er wird mich doch erwürgen / und ich kans nicht erwarten. Quæ verba fere desperantis sunt, summamq; importunitatem ac impatientiam spirant. 2. Observetur: Quamvis perdifficile sit definire, utra verior sit lectio, priorem tamen illam vel κατὰ ῥητὸν vel κατὰ διάνοιαν plerique fuere amplexi, etiam ante Vulgatum Latinum Chaldæus paraphrasta. Testatur Joh. Mercerus, Prof. Regius, comm. in h. l. fol. 52. col. 2. eandem lectionem marginalem secutos fuisse omnes Ebræos & in-

terpretes veteres. Ipsi glossatores Vinarienses eandem non improbant: sic enim illi inter alia ad versionem Luth. h. l. Sollte es aber auch gleich geschehen/ daß er mich tödtete: So will ich doch nicht aufhören/ alle meine Hoffnung auf ihn zu setzen. Quin nec ipsi B. Luthero ista & versio & sententia displicuit etiam longo tempore post, cum versionem suam Germ. universæ S. Scripturæ concinnasset & publicasset, si modo recte verba megalandri adscripsit Joh. Aurifaber in Colloquiis Luth. cap. 19. Dignus, qui in præsens negotium allegetur locus; habet autem sic: Doctor Luther gedachte An. 1541. seiner geistlichen Anfechtungen und Kranckheit / da er in 14. Tagen weder gessen noch geschlaffen hatte/ und sprach: Dieselbige Zeit disputirte ich viel mit unserm HErr GOtt aus grosser Ungedult/ und warff ihm für seine Verheissung/ da lernet mich GOtt recht die H. Schrifft verstehen. Dann wanns einem nach allem seinen Willen gehet / so weiß er nicht viel von GOttes Wort. Nun / GOtt wills nicht haben / daß wir sollen zu sehr ungedultig werden. Darum erfordert er allenthalben in der Schrifft / daß wir hoffen und harren sollen/ wie der Psalm saget: Ich harre des HErrn von einer Morgenwache biß zur andern / oder biß auf den Abend. Dann wann GOtt schon nicht bald hilfft/ so gibt er doch Gnade/ daß man die Anfechtung ertragen könne. Also sagt Hiob auch: Ob mich GOtt gleich tödtet/ dannoch will ich auf ihn hoffen. Als wollt er sagen: Ob es wol scheinet/ als hast du dein Angesicht von mir weg gewendet / dannoch will ichs nicht glauben/ daß du mein Feind seyest. fol. 221. col. 2. 3. Observetur: Etiamsi hæc versio & sententia loci nostri fortassis præferenda sit alteri illi, quæ legitur in B. Lutheri translatione biblica; immerito nihilominus meritissimo viro dicam scribere Sixtinum Amamam his verbis: *Miror B. Lutherum hîc exorbitasse. Sic enim ille: Ecce occidet me, & non possum expectare.* in Antibarb. biblico annot. in h. l. pag. 422. Ait eum exorbitasse,

tasse, sed non probat. Nos autem vindicandis beatis manibus demonstrabimus contrarium. Nimirum nequaquam exorbitasse eum aut scientem aut ignorantem, apparet ex eo, (1) quia claram ac simplicem textus litteram aperte secutus fuit, quod inspicienti fontem cuivis in propatulo est, & negare audebit nemo, nisi in lucem qui velit obloqui. (2) Quia in tali lectionum discrepantia nec ad marginalem neque ad textualem erat alligatus, sed alterutram, quæque commodior visa esset, eligere liberrimum habebat, judice ipso Amama, cujus verba alibi sunt: *Atq; hæc causa est, cur accuratissimi interpretes, Lutherus, Calvinus, Bucerus, Junius, & alii μυστηριώδεις illas argutiolas & in versionibus & commentariis neglexerint, atq; ex diversis lectionibus eam solummodo eligendam sibi duxerint, quam ipsi scriptorum scopo, item antecedentibus & consequentibus maxime convenire fuere arbitrati.* in commentat. de Keri & Chetif. §. 17. lib. III. Antibarb. bibl. pag. 469. (3) Quia versio Lutheri, quam carpit Amama & exorbitationem vocat, cum contextu perinde uti altera illa perbene potest quadrare, quod ad oculum ostendit Mercerus loc. cit. (4) Quia Hiob hujusmodi imbecillitatis, qualem ex textuali lectione petita Lutheri versio refert, specimina exhibuit sæpius. Nam quam luculenter cum dicta versione hac: **Siehe / er wird mich doch erwürgen / und ich kans nicht erwarten /** conveniunt ista, quæ sæpius de suo vivendi tædio ingeminavit! Vid. IX. 21. X. 1. &c. (5) Quia Lutherus alteram illam, marginalem nempe lectionem, atque exinde fluentem & versionem & sensum nec ignoravit nec damnavit: quod jam ex superius dictis liquidissime constat.

Matth.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Matth. XXII. 31. 32.

Περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέγνωτε τὸ ῥηθὲν ὑμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, λέγοντος· Ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ. &c.

QUare Christus ad confirmandam Sadducæis mortuorum resurrectionem hac ex lege Mosaica Ex. III. 6. & non alia ex Scripturis probatione fuerit usus, jam disquisitum fuit olim. Solvere sibi videbatur B. Hiernonymus nodum ita: *Ad comprobandam resurrectionis veritatem multo aliis manifestioribus exemplis uti potuit: e quibus est illud Jes. XXVI.* Sucitabuntur mortui, & resurgent, qui in sepulcris sunt. *Et in alio loco Dan. XII.* Multi dormientium de terræ pulvere consurgent, alii in vitam, & alii in opprobrium & confusionem æternam. *Quæritur itaq;, quid sibi voluerit Dominus hoc proferens testimonium, quod videtur ambiguum, vel non satis ad resurrectionis pertinens veritatem. Supra diximus, Sadducæos nec angelum, nec spiritum, nec resurrectionem corporum confitentes, animarum quoque interitum prædicasse. Hi quinq; tantum libros Mosis recipiebant, prophetarum vaticinia respuentes. Stultum ergo erat, inde proforre testimonia, cujus auctoritatem non sequebantur.* lib. III. comm. in Matth. tom. IX. Eadem charda oberrat Div. Anshelmus ad h. l. Matth. scribens: *Nota, quia ponit testimonium, quod videtur satis ambiguum, vel non satis pertinens ad resurrectionis veritatem. Sed hoc ideo facit, quia prophetas, ubi sunt aperta testimonia resurrectionis hominum, non recipiunt, sed tantum quinq; libros Mosis.* tom. I. Operum fol. 94. col. 1. Hos deinde secuti fuere longo agmine alii, inprimis Pontificii. Unum tantum in præsenti alterumq; adducamus. Petrus Comestor: *Futuram resurrectionem probavit ex verbis Domini, quæ dixit Mosi in rubo:* Ego sum DEUS Abraham, & DEUS Isaac, & DEUS Jacob. *Quia isti prophetas non recipiebant, evidentibus eorum testimoniis non potuit*

potuit uti contra eos. in hist. Evang. cap. 130. fol. 211. col. 3. Sebastianus Barradius Jesuita: *Fecit satis Dominus propositæ a Sadducæis quæstioni &c. Addit huic responsioni confutationem erroris Sadducæorum. Negabant illi resurrectionem, negabant animæ immortalitatem & spiritum, ut docet Lucas Act. XXIII. Probat Dominus ex Scriptura, & animam esse immortalem & fore resurrectionem. Quia vero quinq; tantum libros Mosis recipiebant, ex Mose ducit Dominus testimonium, nimirum ex libro Exod. capite 3.* tom. II. comm. in hist. Evang. lib. VIII. cap. 16. fol. 503. col. 2. Alphonsus Salmero itidem Jesuita: *Dominus ad statuendam resurrectionem cum plurimos & apertos locos prophetarum potuisset adducere, ut Jesaiæ, Ezechielis, Danielis, Jobi, Hoseæ & Joelis, consulto omisit; quia Sadducæi, cum quibus disputabat, teste Hieronymo, non recipiebant nisi Pentateuchum.* tom. VIII. comm. in Evang. historiam tract. LXI. fol. 476. col. 2. Cornelius Jansenius Episcopus Gandavensis: *Futuram resurrectionem mortuorum comprobaturus Dominus scripturarum auctoritate, non adducit testimonia ex prophetis, ex quibus aperta testimonia producere potuisset, sed ex Mose, quod hunc solum Sadducæi reciperent.* comm. in Concord. Evang. part. IV. cap. 117. Benedictus Pererius Jesuita: *Altera quæstio erat, cur Dominus hoc loco Exodi ad probandum resurrectionem usus fuerit potius, quam aliis Scripturæ locis, ad id ostendendum apertioribus, & validioribus ad persuadendum. Hujus quæstionis duplex est responsum, alterum a B. Hieronymo traditum: Sadducæos solos quinq; libros Mosis pro canonicis & sacris recepisse: quapropter testimonia aliorum librorum nihil ad eos revincendos valuissent &c.* tom. I. Selectarum Dispp. in S. Scripturam disp. IX. in Exod. cap. 3. §. 43. fol. 181. & seq. Jacobus Faber Stapulensis: *Non intelligebant* (Sadducæi) *quod DEUS servare poterat immo servabat animas in novissimo die per resurrectionem cum corporibus excitandas. Quod testimonio scripturæ Moseos approbavit* (Christus) (*non enim aliam recipiebant*) *quæ Exodi tertio legitur &c.*

tur &c. comm. ad cap. XXII. Matth. num.208. fol.94.col.2. Atque hi in præſenti ſufficiant. Plures allegat Druſius de tribus Sectis lib.III. cap. 9. Ex iſtis ita præmiſſis quæſtiones potiſſimum oriuntur tres. I. An Sadducæi repudiaverint, ſolo Pentateucho excepto, cæteros Scripturæ libros, quos Judæi *Prophetas* & *Hagiographa ſcripta* nuncupant, horumq; minus ſacram auctoritatem habuerint, neque adeo eos pro diſputandi principio admiſerint? Quemadmodum etiam Sixtus Senenſis quartum Sadducæorum dogma hoc narrat: *Præter libros Moſaicos ac divinas leges iisdem voluminibus comprehenſas nullam aliam Scripturarum auctoritatem aut hominum traditionem eſſe recipiendam.* Bibl. S. lib. II. fol. 147. col. 2. II. An probatio CHRISTI Matth. XXII. 32. pro aſſerenda certitudine reſurrectionis mortuorum petita ex Exod. III. 6. ſit ambigua, nec ſatis valida? III. Cur eam deſumſerit ex Pentateucho, & non potius Prophetis aut Hagiographis, de quibus ſpeciatim Hieronymus ac Salmero locis ante alleg. Ad primam reſpondetur, negando. Tale enim dogma in Sadducæorum ſcholis obtinuiſſe, purum putum commentum eſt: id quod jam abunde confirmarunt, & ſolidis partim evidentibusq; argumentis demonſtrarunt Spanhemius in Dubiis Evang. part. III. pag. 111. Juſtus Joſephus Scaliger adverſus Jeſuit. Serarium cap. 16. Cunæus de Republ. Ebr. pag. 486. Cocceius in cod. Thalm. de Synedriis pag. 306. Hottingerus in Theſaur. philol. lib. I. cap. I. ſect. 5. pag. 36. Hackſpanius in præfat. tract. ad Lipmann. pag. 226. ſeqq. Ratio autem & ſcaturigo hujus commenti videtur eſſe talis, quod apud veteres Ebræos legiſſent, vel, ſi hujus erroris, ceu quidem videtur, primus auctor ſit Hieronymus, quod is a ſuo Ebræo, quo præceptore utebatur, quemq; ſæpius laudat, accepiſſet, Sadducæos *ſolam* legem Moſis recepiſſe: ex quo male intellecto particula *ſola* excluſiva putabatur cæterorum ſacri codicis librorum,

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

cum tamen ea in iſta narratione intelligenda ſit tanquam oppoſita verbo DEI non ſcripto, & adeo *lex Moſis* in verbis iſtis oppoſita *legi orali*, quam ſic appellabant, inter traditiones receptæ, quas ſcil. crepabant ac operoſe tuebantur Phariſæi: quorum ut in aliis, ſic in hoc quoque dogmate profeſſi erant hoſtes & antagoniſtæ Sadducæi. Quæ conjectura tamen ſi falſa ſit, commenti iſtius aſſertores manifeſto confuderunt Sadducæos cum Samaritanorum ſic nuncupata ſecta, apud quos ſolum Pentateuchum pro canonico fuiſſe habitum & unice ſacrum conſtituiſſe codicem, jam pridem apud eruditos extra omne dubium eſt, quiq; cæteroquin reſurrectionem mortuorum cum Sadducæis pariter fuere inficiati. Vid. de iis Benjamin Tudelenſis in Itinerar. pag. 37. 38. Druſius de tribus Sectis pag. 133. & in Præteritis pag. 124. Maſius comm. in Joſ. pag. 204. Buxtorf. Lex. Thalm. pag. 370. Scaliger contra Serar. pag. 219. Cunæus de Rep. Ebr. pag. 249. Adde, quæ ex Elmacino affert Hottingerus Theſ. philol. pag. 46. Omnino etiam falſiſſimum eſt, quod alii Judæorum ſectæ impingit pro ſuis erroribus propugnandis Fauſtus Socinus: *Quæ a prophetis* (ſcribit ille) *dicuntur, non vere ſunt ex lege. Hinc Judæorum magna pars, Charaim dicti, prophetas rejiciunt. Multa dici poterant a prophetis, quæ non opus erat populum credere.* in fragmentis de Juſtificatione pag. 48. Falſiſſimum, inquam, id eſt. Nimirum Karæi (Latine recte eos Textuales, Scripturarios, ſive Biblicos nomines) omnes V. T. libros pro θεοπνεύστοις, hos autem ſolos pro fidei norma contra traditiones earumq; magiſtros agnovere, ſed & inſuper ſacram Scripturam tantum in literali ſenſu accipiendam explicandamq; eſſe contendére, quod prolixius oſtendi parte I. commentarioli de Sacerdotio, Sacerdotibus & Perſonis ſacris veterum Ebræorum cap. XXIII. Ad II. quæſtionem ſupra propoſitam reſpondemus: Poſito, at nondum conceſſo, ex dicto illo Exodi III. 6.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

nihil sequi aut colligi posse aliud, quam solum immortalitatem animarum; deinde, animarum immortalitate concessa ac probata, nullo modo inferri corporum ab animabus quondam informatorum, variaq; cum ipsis expertorum ac passorum resurrectionem; cujus vero utriusque contrarium quamplurimi eruditi viri accurate ostendere jam pridem fategére: nihilominus tamen, quantumlibet illis ut certis & veris ita positis, negamus valide, invalidam esse aut ambiguam istam de resurrectione mortuorum contra Sadducæos Servatoris probationem. Notanter diximus: *contra Sadducæos.* Ex horum enim principio contra ipsos disputat Christus. Id quod si exquisitius, ceu fas est utique, expendatur, deprehendetur tale, quod ostensa ipsis animarum immortalitate facile largiti fuissent resurrectionem corporum, ex ratione, quod & hanc & illam negarent ex male præconcepta hac opinione ac sententia sua, non dari post hanc vitam retributionem boni aut mali; unde jam deduxerunt hanc consequentiam: Ergo anima cum corpore interit. Quodsi quis jam evicisset eis, animam post obitum hominis superstitem manere, is evicisset simul, non frustra eam esse superstitem, sed expectare vel præmium vel pœnam, atque inde quasi ultro & de facili admisissent pariter restitutionem corporis post mortem ad compar præmium vel pœnam, ac per consequens dari post hanc vitam retributionem boni aut mali. Quin hoc omne in disputatione contra Sadducæos principaliter dependebat a doctrina de immortalitate animæ, qua stabilita neque retributionem post mortem inficiari amplius sustinebant, neque detrectabant vel sponte libenter admittere corporum resurrectionem, utpote, si modo detur retributio post mortem, parum ab ipsis in dubium vocatam. Tanto adhuc magis hoc omne concedere opus habuissent, si probata ipsis esset certitudo retributionis post hanc vitam. At Christus ex l. c.

Exodi

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Exodi & hanc, & simul amplius animas post mortem superstites esse, solide demonstrat, uti mox clarius elucescet, ut illi minimum hoc consectarium de resurrectione corporum facile vellent ac tenerentur admittere; quin demonstrat ita, ut os obturaret Sadducæis. Matth. XXII. 34. De ista autem Sadducæorum hypothesi, ex qua uterque error longe gravissimus, tum de animæ mortalitate, tum de corporis nunquam redivivi interitu, profluxit, certius, in antecessum præcipue, ut nobis constet, notandum, quod in Capitulis Patrum cap. 1. hoc Antigoni Sochæi memoretur insignius dictum: *Ne estote sicut servi, qui serviunt domino propter mercedem, ut nempe accipiant præmium; sed estote, sicut qui ministrant principi suo hac conditione, ne accipiant præmium, & sit DEI timor super vos.* Hoc innocens per se præceptum quidam ejus discipulus nomine Zadok cum alio condiscipulo perversissime fuit interpretatus, frivolam impiamq; inde nectens sequelam istam: Si DEO nullo mercedis intuitu aut retributionis spe serviendum est, E. non datur merces post hanc vitam: Ergo anima hominis non est immortalis: E. nulla mortuorum resurrectio erit expectanda. Ab hoc reprobo Antigoni discipulo secta orta cum dogmate isto epicuræo, denominationem pariter sortita fuit Sadducæorum. Unde jam liquidissime patet, quod supra diximus, negationem resurrectionis corporum apud Sadducæos quidem dependisse a negatione immortalitatis animarum, hanc autem profluxisse a negatione præmii piis post mortem profuturi. Hoc omne vero CHRISTUS ex allegato a se Exodi loco haut ambigue, sed valide & certo eis demonstrat. Primum inde pro immortalitate animarum argumentum resultat tale: Quorumcunque jam mortuorum DEUS nihilominus adhuc se dicit esse DEUM, illi aliqua sui parte adhuc supersunt. Atqui Abrahami, Isaaci & Jacobi jam mortuorum DEUS nihilominus adhuc se dicit esse DEUM. Ergo Abraham, Isaac

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

& Jacob aliqua sui parte adhuc supersunt; non corpore: id enim in cineres est resolutum. E. anima. Ergo anima non interit cum corpore. Ergo est immortalis. Majoris consequentiam ita fere probat CHRISTUS: Quemadmodum v. g. stultum foret, si hodie Medicus aliquis dicat, se etiam nunc esse Medicum Alexandri M. aut alius mortui: ita DEUM non esse DEUM mortuorum, sed viventium. Atq; eo ipso abunde persuasa erat Sadducæis pariter futura resurrectio corporum, eodem cum animabus ut fruantur præmio, cum quibus sustinuere eadem aut paria, propter quæ DEUS ex gratia post mortem quoque præmia promisit. Formabimus etiam aliud ex eodem Exodi loco argumentum: Quoscunque DEUS jam mortuos facto ipso singulari complectitur gratia, in populum suum assumit, illisque adest, se benevole manifestat & propitius est, illis præmia apud DEUM etiam post mortem constant, neque adeo illi omnino interierunt. Atqui Abrahamum, Isaacum & Jacobum DEUS jam mortuos &c. Ergo datur merces post hanc vitam. Ergo anima non est mortalis. Major & Minor evidentissime patent ex usu in Scripturis trito phraseos hujus, *DEUM esse DEUM alicujus*, quæ idem plane denotat, quod in medio termino hujus syllogismi explicite traditur, uti plurima ejus loca annotarunt Flacius in Clave, Ravanellus in Biblioth. aliique. Addamus argumentum tertium: Quicunque post mortem DEUM facto ipso colunt, venerantur & in eo confidunt (nam & hoc importat insuper phrasis, *DEUM esse DEUM alicujus*) illi vivunt post mortem. Atqui Abraham, Isaac, Jacob post mortem DEUM facto ipso colunt. Ergo. Tertiam quæstionem supra propositam quod attinet, nempe cur CHRISTUS probationem hanc suam ex Lege sive Pentateucho desumserit, partim ex his, quæ hactenus dicta sunt, responderi potest, fecisse hoc ipsum, quod ita placeret, & locus tum ad probationem

esset

esset sufficientissimus, tum multum alias in recessu haberet contra Sadducæos. Non rejicienda quidem est, quanquam nervum non omnio exhauriens, ista Theophylacti ad h. l. Matthæi commentatio: *Vide autem sapientiam Domini: Illi per Mosen conabantur dogma de resurrectione subvertere, & Dominus per Mosen illis iterum persuadet.* fol. 56. Quam is decerpsit ex Chrysostomi hom. 71. in Matthæum. Propius igitur fortassis attigerit scopum, qui asseret, ideo Servatorem ex Mose decerpsisse probationem, quod ex Lege tale aliquid adstrui posse, aut in ea illius occurrere vel tantillam mentionem, inprimis & præfracte inficiarentur non Sadducæi solum, sed & Samaritani: quod egregie docet, testimoniisque ex Thalmude declarat Joh. Lightfoot in Matth. cap. XXII. 23. 32. Christus ergo duos hic quasi dealbat parietes, & negata ab eis dogmata probando, & ex Lege ea probando. Et sane videntur eum eo provocasse Sadducæi in antecedentibus his verbis: *Mose dixit &c.* vers. 24. Ne igitur haberent, quod denuo moverent contra ipsum, hunc videl. in modum: Mose Magister noster nihil dicit de mercede post hanc vitam, de immortalitate animarum &c. CHRISTUS καρδιογνώστης præscindit talem ipsis objectionem probatione ex Mose petita, eisq; simul ac semel obturat ita os.

Joh. I. 3. 4.

Καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.

CIrca hunc locum tria in præsenti observentur. I. Quod Macedoniani sive Pneumatomachi, qui divinitatem Spiritus S. impugnabant, eumque creaturam esse asserebant, versiculos istos ita discerpserint, ut duas has finales voces vers. 3. ὃ γέγονεν constituerent initiales vers. 4. & sic a priori sensu avulsis illis legerent ac interdistinguerent: *Sine eo factum est nihil. Quod factum est, in ipso vita erat.* Unde

postea

poſtea argumentabantur: Si ſine eo nihil factum eſt, ergo nec Spiritus S. Ergo Spiritus S. quoque eſt creatura. Cum tamen Johannes, ne quis incideret in talem errorem, recte limitaverit ſententiam, addendo verba, quæ ipſi poſtea præſcidére: *Sine eo factum eſt nihil, quod factum eſt.* Atqui Spiritus S. non eſt factus, ſed æternus DEUS a Patre & Filio ab æterno procedens. Egregie iſtas dictorum hæreticorum technas atque offucias detexit S. Theophylactus comm. in h. l. *Pneumatomachi*, ait, *qui Spiritum negant DEUM, hanc particulam ſic legunt:* Et ſine ipſo factum eſt nihil. *Deinde hoc loco facto puncto, legunt quaſi ab altero principio:* Quod factum eſt in ipſo vita erat. *Et interpretantur locum juxta ſuam mentem, dicentes, quod hoc loco de Spiritu S. Evangeliſta diſſerat, dicens:* Quod factum eſt in ipſo, *hoc eſt Spiritus Sanctus*, vita erat. *Hæc autem dicunt Macedoniani, conantes oſtendere, Spiritum Sanctum eſſe creaturam, & annumerare eum his, quæ facta ſunt. Nos autem non ſic; ſed puncto facto, poſtquam dixit:* Quod factum eſt, *tunc novum principium legimus:* In ipſo vita erat. *Poſtquam enim dixit de opificio, quod omnia per ipſum facta ſint, dicit poſtea de ejus providentia, quod non ſolum condiderit, ſed etiam ipſe ſit is, qui vitam omnium creaturarum conſervet. Etenim in ipſo vita erat. Non enim inquit: Suſpiceris, quod expers ſit vitæ Verbum hoc, ſed:* In ipſo vita erat. fol. 218. Facem autem Theophylacto prætulit S. Chryſoſtomus hom. in h. l. utpote cujus ille tantum eſt epitomator. Graviter etiam adverſus iſtas hæreticorum ſtrophas hortatur Euthymius, & ipſe compilator Chryſoſtomi, comm. in h. l. In idem tamen cum Macedonianis lutum circa hujus loci expoſitionem incidit Origenes tom. 2. in Johann. ſtatuens exinde, Spiritum S. eſſe ipſius Verbi facturam, eoque inferiorem. Similiter textum hunc diſtinxerunt, ſeu potius diſtorſerunt dilaniaruntq; Manichæi, qui porro in verſ. 3 per *nihil* intellexerunt peccatum ſive malitiam, quam nimirum ſine Chriſto factam

eſſe

esse hîc affirmari contenderunt, de quo videri potest Augustinus libr. de Natura boni cap. 15. sensum simplicem ibi approbans, licet tract. 1. in Joh. Manichæorum expositionem fuerit secutus, quam nec Hieronymus improbavit comm. in Mich. II. 10. Confer etiam B. Hackspanium not. ad h. l. S. Hilarius autem, cum de vers. 3. nihil demeret, mutilavit vers. 4. & initiales ejus duas voces ἐν αὐτῷ ibi amputatas priori adjecit h. m. *sine eo factum est nihil, quod factum est in ipso*. Postea vers. 4. sic inchoat: *Vita erat &c.* Id quod etiam fecit anonymus quidam apud Theophylactum, quem ille *sanctum orthodoxum* appellat l. c. II. Observetur, adeo longe lateque Macedonianam istam corruptionem serpsisse, ut nonnullos quidem inquinaret codices evangelii Johannis, multos vero porro turbaret expositores, & diversas pareret sententias, quemadmodum etiam Manichæi ea fuere abusi, nugantes, nullam esse creaturam, quæ non viveret; vitam habere lapides, ligna, trancos &c. Ex Latinis Patribus fere omnes per eam in præceps fuere acti. Ex Græcis vitiatæ lectioni succubuerunt Clemens Alexandrinus in Pædagogo lib. I. cap. 6. & Cyrillus lib. I. in Joh. cap. 6. Non autem, quod valde oscitanter & insubide asserit vir alias doctissimus Erasmus Roterod. eidem adhæret Gregorius Nazianz. cum potius ex adverso illam ac genuinam contra Pneumatomachos cordate & acriter defendat orat. 6. de Spiritu S. quod scholiasta ejus Elias Cretensis annotatione prolixa & accuratissima uberius diducit fol. 182. Eundem quoque scopulum evitavit Epiphanius in Ancorato lib. II. & alibi. Cui Beza comm. in h. l. adstipulantes addit omnes codices Evangelii Joh. quos viderit, excepto uno. Etiam Robertus Stephanus ex plurimis, quos ad manus habuit, mss. codicibus tres tantum citat isto vitio infectos. III. Præcipue hoc observetur, maculam istam ab hæreticorum dolo ac malitia profectam, aspersam quoque esse isti Pontificio-

rum versioni, de qua, deturbato fere de solio textu originali, Concilium Tridentinum sess. 4. decret. 1. sic mandat: *Si quis libros ipsos integros, cum omnibus suis partibus, prout in ecclesia Catholica legi consueverunt, & in veteri vulgata Latina editione habentur pro sacris & canonicis non susceperit, anathema sit.* Et decreto 2. præcipitur, *ut eadem vetus & vulgata editio, quæ longo tot seculorum usu in ipsa ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, prædicationibus & expositionibus pro authentica habeatur, & ut nemo eam rejicere quovis prætextu audeat vel præsumat.* In illa ipsa autem veteri vulgata locus noster sic legitur, quemadmodum fideliter eum expressit vetus Pontificiorum Germanicus interpres Johannes Dietenbergerus: Alle Dinge sind durch dasselbige gemacht / und ohne dasselbige ist nichts gemacht. Was gemachet ist / das war das Leben in ihm / und das Leben war das Liecht der Menschen. Et alter ille Lutheromastix Hieronymus Emserus, qui decennio post inchoatam reformationem, anno nempe superioris seculi XXVII. obiit, in Germanica sua versione sic pariter transtulit: Und ohne dasselbe ist nichts gemacht. Was gemacht ist in ihm / das war das Leben rc. Sic etiam initium evangelii Joh. habet Missale Romanum in missa majori nativit. Domini fol. 10. col. 1. quod quasi norma sacrorum legendorum agendorumq; constitutum est ecclesiæ Catholicæ. Sixtus Senensis, qui Concilio Trident. præsens interfuit, scribit quidem: *Hanc sententiam sequitur omnis Latina ecclesia, quæ & mihi vera & germana videtur &c.* Enimvero cum paulo ante alteram illam vere veram ac genuinam allegatis de corruptione per hæreticos facta testimoniis supra a nobis laudatorum sanctorum patrum, Chrysostomi, Theophylacti & Euthymii, recitasset, protestatur deinde & hæc subjicit: *Ex Patrum illorum verbis non est inferendum, eos esse hæreticos, qui punctum statuunt post particulam* nihil, *sed qui eo fine id faciunt, ut Spiritus S. divinitatem*

tatem negent. Bibl. S. libri VI. annot. 173. fol. 626. col. 2. Concedamus hoc: recte tamen ex illorum Patrum verbis est inferendum, versionem talem, quæ punctum statuit post particulam *nihil*, eo ipso amplecti corruptionem aliquam Scripturæ ab hæreticis prognatam, & esse hactenus impuram tantoque minus authenticam, licet expositores ejus hæreticorum vestigia non legant. Hinc jam liquidissimum & notatu dignum fluit argumentum: Quicunque corruptionem ab hæreticis profectam pro authentico DEI verbo, quanquam sanctorum Patrum fide dignissimis testimoniis meliora edoctus, præfracte reputat, aliisque sub fulmine anathematis & excommunicationis ex ecclesia obtrudit, ille non regitur a Spiritu S. Atqui Concilium Tridentinum id fecit. E. Major per se patet. Minor ex ante dictis abunde constat, ac firmiter persistit. Atque ex iis, quæ supra sunt allata, idem de dignitate Vulgatæ Latinæ, tum etiam Missarum Pontificiarum, erit judicium, similemq; nectere licebit consequentiam. Notum præterea in vulgus fere est, in arte expellendi dæmones ab obsessis multum desudare pontificios exorcistas, sed & de hac virtute sua adversus ecclesias nostras gloriari, iisdemque insultare. Edidit hujus argumenti horrendum librum inter alios Zacharias Vicecomes Venetiis, cui splendidum fecit titulum: *Complementum artis exorcisticæ, cui simile nunquam visum est &c.* In eo auctor ejicit, execratur & anathematizat dæmones, ut sint a DEO maledicti, sicut Macedoniani, Amen. (cui post multa additur in execratione, ut sint maledicti sicut Lutherani, Amen.) part. 3. fol. 555. & seq. Enimvero ad fugandos diabolos inter prima laudatur ibi initium evang. Joh. sic tamen recitandum: *In principio &c. & sine ipso factum est nihil. Quod factum est: in ipso vita erat &c.* part. 2. fol. 246. Hoc nimirum est in pari gradu maledictionis dæmones cum Macedonianis constituere, & tamen in eadem cum hæreticis istis hærere

rere pice ex S. Scriptura concepta adversus dæmones formula ejectionis per ipsam illam Macedonianam hæresin turpiter conspurcata, & veneno suo infecta. Verbo: Ita Pontificius exorcista ex parte ipsos execratur Pontificios (utpote qui Macedonianam Scripturæ corruptionem scientes tolerant, & pro divina veritate recipi tam atrociter imperant) atque ut diaboli, perinde ut Macedoniani, sint maledicti, profecto imprecatur, sed oppido incaute. Sane sic, quod innocentissimo Servatori per meram calumniam improperabatur, merito objici posset Pontificiis, ejicere eos dæmonia per Beelzebub principem dæmoniorum. Luc. XI. 15. Advertens fortassis ex his quædam Sixtus V. Pontif. Rom. cum emendatissimam Vulgatæ versionis editionem vellet protrudere, nec tamen rimam commode elabendi h. l. veritate quidem victus inveniret, ne quid authentiæ veteris vulgatæ omnino derogaret, monstrosum excogitavit syncretismum heterodoxo-orthodoxum sive Apostolico-Macedonianum, utramq; lectionem veram & corruptam confundens, sicq; Christianam ecclesiam in incerto relinquens & adunco suspendens naso. Ita enim locum hunc castigavit, ac deinceps legere scribereq; jussit, uti docet Franciscus Lucas Brugensis: *Et sine ipso factum est nihil, quod factum est, in ipso vita erat.* Addit jam Franciscus ille: *Consulto illud*, quod factum est, *ita est interpunctum, ut & præcedentibus jungi possit & subsequentibus.* in observ. ad Roman. Corr. ad Joh. I. 3. fol. 57. Veruntamen hoc non est corrigere errores & veritatem restituere, sed eandem prostituere, fluctuare, & miseram plebeculam ludificare. Eadem fere chorda oberravit Alphonsus Salmero Jesuita, papale mancipium, tom. II. Comm. Evang. tract. XIV. de h. l. scribens: *Nos in expositione nostra utramq; lectionem sensibus catholicis prosequemur.* fol. 134. col. 2. Et tract. seq. XV. non veretur asserere, *utramq; lectionem esse probandam & exponendam.* fol. 138. col. 1. Videamus autem jam

jam nunc, in quo censu habita fuerit a quibusdam ex ipsis Pontificiis dicta & Papæ Romani, & quod nuncupant sacrosancti istius Concilii Tridentini circa hunc quidem locum auctoritas, atque Pontificios veritatis testes opponamus Pontificiis. Joh. Hentenius Mechlinensis, diligentissimus Vulgatæ Latinæ ex plurimis optimis & vetustis codicibus, quos in præloquio speciatim designat, castigator, in Bibliis Lovaniensibus locum nostrum sic interdistinxit: *& sine ipso factum est nihil quod factum est: in ipso vita erat, & vita erat lux hominum.* Et hanc distinctionem secutæ postea fuere editiones apud Pontificios plures aliæ. Immanuel Sà Jesuita in suis notationibus in h. l. Quod factum est) *Id quidam jungunt cum præcedentibus, alii cum sequentibus: atq; id sequuntur Latini, ut sensus sit, quicquid factum est, in ipso fuisse vitam. Mihi prior sententia planior videtur, ut sensus sit, omnia per ipsum facta esse, & sine ipso nihil factum ex iis, quæ facta sunt.* fol. 379. col. 1. Cornelius Jansenius, Episcopus Gandavensis, comm. in Concord. Evang. part. I. cap. 1. *Jam & ipsa Græca, quæ non habent* ὀυδὲν, *sed* ὀυδὲ ἓν, *magis expostulant, ut illud,* quod factum est, *cum præcedentibus jungatur, quemadmodum hodie Græci codices distinguunt, & Theophylactus & Chrysostomus.* fol. 6. col. 2. id quod in seqq. uberrime amplius diducit, & denique concludit: *Quoniam secundum omnes istas distinctiones nullus affertur sensus, qui satisfaciat, longe simplicior & facilior est distinctio Chrysostomi & omnium pæne Græcorum, qua,* quod factum est, *præcedenti jungitur.* fol. 7. col. 1. ubi & postea ὁμόψηφον laudat Thomam Cajetanum. Et horum asseclæ allegari quidem possent plures ex Romanensibus: qui sane diffiteri haut sustinent, genuinam ac veram, quam diximus, lectionem, præter supra citatos Patres, pariter manifeste sequi S. Irenæum, apostolicis temporibus, ut ipse sub finem commentariorum περὶ τῶν ὀγδοαδῶν diserte prodit, vicinum episcopum, lib. III. adversus hæres. cap. 11. Adeo autem ille sollicite, accurate,

 sancte

ſancte ac reverenter verbum DEI illibate & absque omni corruptione docendum ſervandumq; tractabat, ut teſte Hieronymo de Script. Eccl. jam memorata commentaria iſtis notatu dignis obſignaret verbis: *Adjuro te, qui tranſcribis librum iſtum, per Dominum JEſum Chriſtum, & per glorioſum ejus adventum, quo judicaturus eſt vivos & mortuos, ut conferas, poſtquam tranſcripſeris, & emendes illum ad exemplar, unde ſcripſiſti, diligentiſſime. Hanc quoque obteſtationem ſimiliter transferas, ut inveniſti in exemplari.* Hæc Irenæus. Meretur hîc ſub finem obiter & illud obſervari, tanquam huc non impertinens, quod in libro precum das Münchner Gebetbuch κατ' ἐξοχὴν nuncupato, Cæſareoq; privilegio inſignito, (in quo nihil alias Pontificiæ ἐθελοθρησκείας eſt omiſſum, cujus titulus inſuper jactitat, correctum & auctum eſſe a Magiſtratu Eccleſiaſtico) ſtatim ante finem cap. quinti initialia evangelii Joh. verba non juxta Pontificiorum translationem & ad mandatum Concilii Tridentini, ſed ipſiſſimis verbis & diſtinctionibus verſionis B. Lutheri ſic ſint expreſſa: Im Anfang war das Wort / und das Wort war bey GOtt / und GOtt war das Wort. Daſſelbige war im Anfang bey GOtt. Alle Dinge ſind durch daſſelbige gemacht / und ohne daſſelbige iſt nichts gemacht / was gemacht iſt. In ihm war das Leben / und das Leben war das Liecht der Menſchen / ꝛc. pag. 190. Eat jam Coſterus, &, quod facit, ex loco iſto Johannis, prout ab hæreticis putidiſſime corruptus fuit, quantum libet, probet, ſanctos defunctos neceſſitates ac preces hominum in hac vita degentium, omniaque, quæ in terris hiſce geruntur, plene ac perfectiſſime cognoſcere, ac propterea invocandos eſſe. Vid. Enchiridium ejus cap. XII. pag. 462. Nam ſi omnem nervum inde deductæ probationis ſuæ inſpexeris ac expenderis, deprehendes, eum verſari extra oleas.

Matth.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Matth. V. 43.

Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου.

AD ea, quæ celeberrimus Hackſpanius contra Photinianos ad h. l. accurate diſputat, obſervetur, Ebræam vocem רֵעַ, quam adverſarii *proximum, qui amicus tantum nobis ſit,* deſignare delirant, LXX Interpp. etiam vertiſſe per vocem ἕκαστος Exod. XVIII. 16. quemadmodum &, præter loca a B. Præceptore adducta, per ἕτερος reddunt Jeſ. XIII. 8. XXXIV. 14. 16. Nehem. II. 1. Adeoque ex ipſo illo Photinianorum principio falſum eſt, Chriſtum novis præceptis legem perfeciſſe.

Apoc. XIV. 8. 9. 11.

Ἔπεσεν, ἔπεσε Βαβυλών. Εἴ τις τὸ θηρίον προσκυνεῖ καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ.

FRementibus licet & tumultuantibus Pontificiis, multi ex orthodoxis per *Babylonem* & *meretricem* eccleſiam Romanenſem, per *beſtiam* Pontificem Romanum intelligunt & exponunt. Sed audiant illi ὁμόψηφον fere his Renatum Benedictum Andegavum, Doctorem Theologum Pariſienſem, Lutheri coævum, ejusque & Lutheranorum acerrimum cæteroquin oppugnatorem. Is igitur lib. III. Panopliæ Catholicorum hunc in modum ſcribit: *Non diffiteri velim &c. neceſſariam faciet.* pag. 427.

Ebr. IV. 2.

Τοῖς ἀκούσασιν.

I*is, qui audiverunt.* Vulgata habet: *Iis, quæ audierunt.* Hanc verſionem, quamvis in omnibus Latinis codicibus ſit, repudiat

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

pudiat Franciſcus Ribera comment. in h. l. num. 5. ſcribens: *Sine dubio legendum eſt in Vulgata* qui, *non enim aliter textus intelligi poteſt.*

II. Pet. I. 16.

Οὐ γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες.

N*On enim arte compoſitas fabulas ſecuti.* Vulgatus: *Non enim indoctas fabulas ſecuti.* Salmero comment. in h. l. *Probabilior eſt Græca lectio, quæ legit* σεσοφισμένοις *i. e. doctas & artificio & eloquentia compoſitas fabulas: a quo verbo ducitur verbum* Sophiſtarum, *quod niſi eruditiſſimis viris non tribuebatur.* Diſput. 2. §. Ad decimum.

Epheſ. II. 10.

Ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς.

C*Reati ſumus in Chriſto JEſu ad bona opera.* Vulgata Latina: *in bonis operibus.* Quæ verſio Pelagianis ex omni parte favet. Unde Andreas Vega de h. l. *Non ſatis commode vertit Vulgatus Interpres. Commodius eſſet, non ſic vertere, ne inde quis anſam ſumat operibus imputandi ſuam creationem in Chriſto: nihil enim magis Paulo alienum fuit, qui ubiq; eam gratiam operibus noſtris abrogat, & uni Chriſto ex aſſe adſcribit.* De Merit. & Juſtificat. quæſt. 6. pag. 803.

Rom. VII. 6.

Ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατειχόμεθα.

MOrtuo eo, in quo detinebamur. Vulgatus Latinus: *Soluti ſumus a lege mortis.* Franciſcus Toletus Jeſuita & Cardinalis Comment. in h. l. Annot. 7. *Lectio Græca videtur magis accommodata, quam magis etiam probat Origenes.* *

* Vid. tamen Bezæ & Er. Schmidii not. ad h. l.

DE

DE SACERDOTIBUS ET SACRIS EBRÆORUM PERSONIS COMMENTARIUS.

PARS PRIMA.

CAPUT I.

De sacerdotio ante legem Leviticam.

SAcerdotale munus ante legem Leviticam competebat tantum singularum familiarum primogenitis, qui jure primogenituræ suæ veluti patri in dignitate, honore, principatu & auctoritate in minores succedebant, & de hæreditate ex omnibus bonis paternis duas accipiebant portiones, ita etiam sacerdotali munere fungebantur; quod subindicare vult Moses in Exodo: *Et ædificavit Mose altare ad radices montis, & duodecim titulos per XII. tribus Israel: misitq; juvenes de filiis Israël, & obtulerunt holocausta.* cap. XXIV. 4. & 5. Ubi, quod in textu est *juvenes*, Chaldæi paraphrastæ vertunt, *primogenitos.* Clare testantur idem hoc Thalmudici: *Antequam tabernaculum constructum esset, altarium usus fuit licitus, & sacro munere fungebantur ad ea*

primogeniti. cod. de Sacrificiis cap. XIV. §. 4. Exinde argumentatur Paulus, quare, cum Chriſtus non fuerit ex tribu Levi, tamen caput ſit eccleſiæ & ſacerdos ſummus? nempe ideo, quod *primogenitus* ſit *omnis creaturæ*, ad Coloſſ. I. 15. & 18. adeoque pontificem eum eſſe non ex ordine legis Moſaicæ, ſed ex antiquiori illa conſuetudine, quæ fuit ante legem, nimirum *ſecundum ordinem Melchiſedech*, ad Ebr. VI. 20. In eadem epiſt. ad Ebræos Eſau , *qui propter unicam eſcam vendidit ſacrum illud primogeniti jus*, vocatur βέβηλος *profanus*, h. e. ad ſacerdotium ineptus, cap. XII. 16. His vero, quæ jam diximus, obſtare videtur Moſis exemplum, quem, licet primogenitus non eſſet, ſed natu minor Aarone, uti patet ex Exodo cap. VII. 7. Rabbini adſtruunt, ſacerdotem, & quidem ſummum fuiſſe toto XL annorum ſpatio, quos in deſerto transegére Iſraëlitæ. Videatur Gloſſa magna in Exod. ſect. XXXVII. Aben-Eſra & Salomo ben Melech commentariis in Pſal. XCIX. Horum traditionibus circumventi doctiſſimi viri Jacobus Capellus ad verſ. 3. cap. I. epiſt. ad Ebr. & Johannes Seldenus de Succesſione Pontificis cap. I. Moſen fecere ſacerdotem ſummum, ſed extraordinarium. Cui ſententiæ adſtipulantur quoque Auguſtinus quæſt. XXIII. in Levit. tom. IV. p. 47. a. & enarrat. pſalmi XCIIX. tom. VIII. p. 241. b. Hieronymus tom. II. lib. I. adverſus Jovinianum fol. 32. Eandem poſtea ambabus, quod ajunt, manibus amplexi ſunt Pontificii, uti videre eſt apud Bellarminum de Verbo Dei lib. III. cap. IV. de Clericis lib. I. cap. III. & plures alios. Hinc tanquam certam & indubitatam conſtituerunt hanc hypotheſin, Moſen fuiſſe pontificem maximum, eamque probarunt duobus argumentis: (1) Quod ſacrificia ipſe obtulerit, & (2) quod Pſalm. XCIIX. 6. dicatur: *Moſe & Aaron in ſacerdotibus ejus* Ex iſto fundamento poſtea hæc deduxerunt conſectaria: 1. Quemadmodum a Moſe pontifice maximo Vet. Teſt. tanquam infalli-

infallibili leges & conſtitutiones accipere debebat priſca eccleſia; ita Novi T. pontifices maximos itidem eſſe infallibiles in ſanctionibus eccleſiaſticis condendis, & controverſiis dijudicandis. 2. Cum Moſe Aaronem & filios ejus conſecraverit, inde jus ordinandi miniſtros eccleſiæ ad ſolos epiſcopos reſtringunt, & per conſequens in Lutheranorum eccleſia ſacrum miniſterium plane nullum eſſe adſerunt. 3. Ex eodem principio confirmant, unam eandemq; perſonam jurisdictionem ſimul eccleſiaſticam atque politicam tenere poſſe, quod Moſe & ſummus princeps temporalis, & ſummus pontifex fuerit. 4. Si quando nos Pontificiis objicimus, clericos ſubeſſe debere magiſtratui politico exemplo Levitarum, qui Moſis imperio paruerint, illi regerunt illico, Levitas ſubjectos fuiſſe Moſi non ut principi totius populi, ſed ut ſacerdoti ſummo. Enimvero quatuor hæ concluſiones falſa nituntur hypotheſi, ac proinde hac labefactata ſponte ſua corruunt. Nos quippe cum B. Luthero tom. I. Lat. fol. 307. col. 1. rectiſſime pernegamus, Moſen fuiſſe ſacerdotem, nedum pontificem maximum. Neq; duæ illæ rationes ante allatæ, quibus hypotheſin ſuam ſuperſtruunt, quicquam hanc in rem probant.

Ad I. reſpondemus, ſacrificii oblationem non ſemper & ubique & præciſe in eo, qui offert illud, præſupponere ſacerdotale munus, v. g. Samuelem non fuiſſe ſacerdotem fatetur Bellarminus, & nos infra demonſtrabimus cap. XV. & tamen is agnum obtulit, & pro populo oravit, pro quo ſacrificaverat, I. Sam. VII. verſ. 9. Manoah de ſtirpe Dan ſacrificavit hœdum, Judic. XIII. verſ. 16. & 19. Elias de tribu Gad conſcidit in fruſta juvencum, & poſuit ſuper ligna, I. Reg. XVIII. verſ. 23. Ergo is quoque ſacrificare aliquando poterat, qui ſacerdos non eſſet.

Ad II. reſpondemus, vocabulum ebraicum כֹּהֵן quod *ſacerdotem* ſignificat, non ſemper eſſe in Scriptura nomen

ſacri & eccleſiaſtici officii, ſed interdum honoris & dignitatis notam, ut innuat quemcunque principem aut excellentem virum, præfectum, toparcham, gubernatorem politicum, itemque eum, qui alicujus regis aut principis amiciſſimus eſt, ut a ſecretis illius, a conſiliis: verba ſunt hæc Johannis de Pineda Jeſuitæ Hiſpani commentariis in Jobum cap. XII. verſ. 19. Idem ſentiunt Kimchi comment. in Jeſaiam cap. LXI. verſ. 10. Bellarminus de Verbo Dei lib. III. cap. IV. Cornelius a Lapide, & Emanuel Sà notis ad II. Sam. cap. VIII. verſ. 18. Id quoque teſtantur Lexicographi. Johannes Reuchlinus vocem illam exponit: *Prælatus, Caput plebis, ſive plebanus, Præſes, Magiſtratus, Sacerdos.* in Lexico fol. 236. Sebaſt. Münſterus: *Sacerdos, Prælatus, Magiſtratus, Præſes.* in Dictionario Ebr. fol. 291. M. Marinus: *Dicitur nonnunquam eleganter de his, qui honoratiores regi famulantur, & ei chariſſimi ſunt.* in Arca Noæ Tom. I. fol. 315. Adde Forſterum in Diction. fol. 368. Schindlerum in Lexico fol. 840. Buxtorfium in Lexic. min. p. 353. & in Lex. major. fol. 1016. Barth. Scheræum in Itinerar. fol. 381. & in additione ſub fin. pag. antepenult. & ult. Hoc porro confirmatur ex aliis manifeſtis Scripturæ locis, v. g. II. Sam. VIII. verſ. 18. *Et filii David ſacerdotes erant* h. e. *principes, magnates, dominatores,* uti explicant Chaldæus paraphraſta, Rabbi Salomo, R. Kimchi, & R. Levi ben Gerſon, Pagninus, Vatablus, Flacius in Clave, voce *Sacerdos,* Jacobus Martini lib. I. de tribus Ælohim cap. XXXIII. B. Lutherus verterat: **Und die Söhne David waren Prieſter.** Quod in Vinarienſibus Bibliis recte declaratur: **Sie waren die Fürnehmſten zu Hofe/ und bedienten die ſtattlichſten Aemter.** Et ne quis dubitet, quo ſenſu vox illa accipienda ſit, iidem Davidis filii I. Paral. XVIII. 17. fuiſſe dicuntur *primi ad manum regis*, minime autem ſacerdotes. Ita II. Sam. XX. 26. quidam nomine *Hira* dicitur fuiſſe *ſacerdos Davidis*, quod Chaldæus & Pagninus trans-

transferunt: *princeps Davidis*; Kimchi & Vatablus: *præcellens & consiliarius ejus*; Tremellius: *præses pro Davide seu prorex*, ein Stadthalter. Adde his Genes. XLI. 45. Exod. II. 16. III. 1. XVIII. 1. Job. XII. 19. Si quando igitur Psalm. XCIX. 6. Mose & Aaron dicuntur *sacerdotes*, vox hæc denotabit in genere *præfectos populi* seu *eminentissimos principes*. Et sic cadit tota Pontificiorum hypothesis & probatio, manetque adhuc inconcussum B. Lutheri adsertum: *Mosen non fuisse sacerdotem, multo minus pontificem maximum.*

CAP. II.

De sacerdotio Levitico, seu ex lege instituto.

Arone postea & filiis ejus ritu solenni jussuq; divino sacro muneri initiatis, pristinum sacerdotium, quod anterioribus a mundo condito seculis obtinuit, h. e. sacrum primogenitorum jus inter Ebræos exspiravit. Atque dein Aaron posterique ejus soli ex sola tribu Levi fuere sacerdotes. Aaron audiebat pontifex maximus, ejus filii sacerdotes minores: horum exstitere quatuor, Nadab, Abihu, Eleasar & Ithamar. Priores duo occisi a Domino, quod alienum ignem obtulissent, & mortui sunt ἄτεκνοι, solique relicti cum patre Eleasar & Ithamar. Quæritur autem heic, cum primogeniti ante legem latam sacerdotalem functionem obierint, & postea etiam Deo placuerit, omne primogenitum sibi dicari & esse proprium, quare ex XII. tribubus Israëliticis non primo- sed tertiogeniti Jacobi filii Levi tribus seu posteri, ut perpetui sacrocrum essent ministri, a DEO fuerint delecti? Rabbini, & post eos Alphonsus Tostatus ac alii respondent: factum hoc esse eo, quod omnes tribus præter Leviticam adoraverint vitulum conflatilem: ideo hanc prima vice electam esse, ut deinceps divina exsequeretur mini-

nisteria. Verum etsi illi adsertum hoc suum probare nituntur, nihilominus Lira, Junius & alii certiori argumento ex Exod. XXXII. vers. 27. petito adstruunt, non omnes Levitas innocentes fuisse a moscholatria, sed multos Aaronis exemplum secutos cum idololatris interiisse. Itaque nonnulli circa quæstionem allatam aliter sentiunt: nimirum quandoquidem hoc satis fuerit cognitum ex lege ac voluntate divina, decimas rerum DEO fuisse consecrandas, Jacobum duodecim filiorum patrem a Benjamine numerationem auspicatum, cum Levi decimum reperisset, hunc DEO devovisse, & ad sacrum ejus ministerium delegasse. Ita Suidas in Lexico voce κλῆρος.

CAP. III.

De divisione sacerdotii & familiis sacerdotalibus.

OMnes sacerdotes erant ex tribu Levi, sed non omnes ex tribu Levi erant sacerdotes. Quidam ex tribu Levi tantum ministrabant sacerdotibus; nonnullos ab hoc ministerio etiam excludebat labes vel generis, vel famæ, vel corporis. Quod ut rectius intelligatur, sciendum est, sacrum ministerium divisum fuisse in tres ordines sive classes: primam occupabat *pontifex max.* cum suo *vicario*; alteram *sacerdotes minores* seu *gregarii*; tertiam *ministri sacerdotum* seu *Levitæ* stricte proprieque ita nuncupati. Primus pontificis maximi munere insignis erat Aaron, minoribus sacerdotibus existentibus duobus ejus filiis, Eleasar & Ithamar. Eleasar mortuo patri successit, & deinde ad ejus posteros venit pontificatus, duravitq; penes eos tribus seculis, donec tandem ad posteros Ithamar transferretur, quorum primus, qui ad fastigium illud sacerdotale ascendit, fuit Eli. Eli successére nepos Achitob, pronepotes Achias & Achi-

melech,

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

melech, abnepos Abjathar. Huic vicarius junctus est a Davide rege Zadok, quem ex posteris Eleasaris fuisse liquet ex I. Paral. VI. 50. Cum autem Salomo regnare cœpisset, Abjathare plane exauctorato Zadokum pontificem constituit ille, & ita in Eleasaris familiam remigravit dignitas pontificia, sic ut perpetua in ea & hæreditaria successione stabiliretur. Ablata autem est a domo Eli & familia Ithamar, prout minatus fuerat DEUS I. Sam. II. vers. 30. & seqq. Altera classis, in qua sacerdotes minores consistebant, partim ex aliis filiis Eleasar, partim ex posteris Ithamar originem duxit & conflata fuit. Ex utraque familia hac, nec non ex posteris Mosis eligebantur quoque Levitæ stricte ita dicti seu ministri, qui sacerdotibus minoribus in portandis oneribus, purgandis vasis, lavandis indumentis, & custodiendis iis, quæ sibi committerentur, fuerunt ad manus.

CAP. IV.

De pontifice maximo.

CÆterorum sacerdotum princeps, præfectus seu inspector appellabatur κατ' ἐξοχὴν *sacerdos*, item הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל i. e. *sacerdos summus* sive *pontifex maximus*: cujus epitheti ratio generalis etsi quidem constare potest ex eo, quod primum inter eos tenuerit locum, eaque auctoritate ac propterea veneratione enituerit, ut soli ipsi liceret ingredi sanctum sanctorum; nihilominus Rabbini etiam alias specialiores causas reddunt, videlicet appellatum esse *maximum* seu *summum*, quod maximus fuerit, (1) *sapientia*, (2) *robore in oblatione & agitatione sacrificiorum*, (3) *pulchritudine*, (4) *divitiis*. in Glossa magna in Levit. sect. XXVI. Dignitas ejus porro patet ex habitu: Solus enim inter cæteros sacerdotes gestabat ille pallium, solus amiculum nuncupatum *ephod*, solus laminam seu frontale, solus pectorale, solus consule-

bat

bat Vrim & Thummim, æqualem etiam alterum non agnoſcebat: ſiquidem non plures præter unum uno & eodem tempore admoti fuerunt ad munus pontificis max. quo mortuo alius demum eligebatur & creabatur; & quidem jure recepto mortui filius aut nepos aut frater ad pontificatum, nemine impediente aut controverſiam movente, ſtatim deveniebat. Poſterioribus autem temporibus, templi nempe ſecundi, cum res Judæorum paulatim vergerent in deterius, & majeſtas ſenſim frangeretur, Romani præſides ac procuratores pontificatus conferendi poteſtatem ſuo pro libitu exercebant, atque ita ut plurimum accidebat, ut vivo alicui alius ſurrogaretur priore illo exauctorato, v. g. Joazar Simon, filius Boëthi & uxoris Herodis frater (in cujus pontificatu natus eſt Jeſus Chriſtus, teſtante Nicephoro) ſucceſſit Matthiæ Theophili filio, ob conjurationis in Herodem ſuſpicionem ab officio remoto. Vide Joſephum Antiquit. Judaic. lib. XVII. cap. 6. Huic iterum ſummoto ſuffectus eſt frater ipſius Eleaſar, referente Joſepho lib. XVII. Antiqu. Judaic. c. 15. Neque tamen hic pontificatum diu geſſit, ſed paulo poſt in viventis locum ſubſtitutus eſt Jeſus filius Sie, uti ibidem Joſephus annotavit. Mortuo huic ſucceſſit denuo Joazar ſupra dictus, atque deinceps altera vice a Quirino præſide pulſus eſt, ejusque loco pontifex max. conſtitutus Ananias filius Seth, quem Evangeliſtæ Annam vocitant. Narrat id Joſephus Antiq. Jud. lib. XVIII. cap. I. & 3. Annæ dignitatem ademit Valerius Gratus, præſes Judææ ſub Tiberio Cæſare, eamque obtulit Iſmaëli, Phabi filio; huic remoto ab eodem Valerio ſucceſſor datus eſt Eleaſar Annæ pontificis memorati filius: & ab eodem ſubſtitutus eſt filius Simon patri Eleaſari poſt annum in dignitate exactum. Rurſus poſt annuum Simonis pontificatum ab eodem Valerio illi depoſito ſuffectus eſt Joſephus Caiphas, Annæ gener, ſub quo Chriſtus paſſus eſt. Caipha

poſt

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

post decennium a Vitellio Syriæ proconsule remoto pontifex creatus est Jonathan, alter filius Annæ.

Exempli loco proposuimus seriem eorum duntaxat pontificum, qui Christi ætate clavum sacri illius ministerii tenuerunt. Ex quo satis liquet id, quod supra dictum; & insuper hoc quoq; inde colligitur, pontificem semel exauctoratum post intervallum denuo ad eminens illud officium potuisse adspirare. Unde cum steterit primum templum annis CCCCXX, fuerintq; sub eo non nisi XVIII pontifices, sub templo II, quod CCCCXXC annis stetit, plures quam trecenti fuerunt. Fundamentum totius rei & causa tam desultoriæ dignitatis erat hæc, quod perdito illo ævo pontificatus à Præsidibus Judæorum magni emeretur & venalis prostaret. Quo præterea factum, ut pessimus quisque, si modo esset locuples, fastigium illud posset occupare. Id quod Talmudici quoque testantur: *Pontifices templi II. constituebantur per munera, quæ dabant propter pontificatum maximum Regibus domus Hasmonæorum.* in Glossa ad cod. de Die Expiat. cap. I. fol. 8. col. 2. Et ibidem: *Martha filia Baitbi, vidua dives erat, quam desponsavit sibi Josua, filius Gamlæ: ea vero dedit munera Jannæo regi, propter quæ factus est maritus pontifex maximus.* fol. 18. col. 1. Immo in tantum Præsidum avaritia, Judæorum vero arrogantia excrevit, ut aliquando annuatim pontificatus permutaretur, uti referunt Thalmudistæ loc. cit. Splendor autem summi sacerdotii redundabat quoque in eos, qui cognati erant pontificis, eiq; sanguine juncti, qui omnes quoque ab eo denominati fuere *pontifices maximi*, quod commode vertas, die Hohepriesterliche/ magnæq; præ cæteris sacerdotibus extiterunt auctoritatis, testibus Josepho & Zonara.

CAP. V.

Cur Annas & Caiphas Luc. III. 2. simul dicantur pontifices maximi?

SUpra diximus, unum tantum, non plures, eodem tempore pontificatum tenuisse, & in Judæorum scriptis sæpe hoc memoratur, non constitutos fuisse simul binos. Vide cod. Talmudicum de Documentis Judicum cap. III. fol. 38. col. 4. & cod. de Volumine Esther cap. I. fol. 72. col. 1. Maimonidem de Vasis Sanctuarii cap. IV. &c. Quod cum certum sit atq; indubitatum, quæritur, quomodo intelligendum sit illud Luc. III. 2. *Sub pontificibus maximis Anna & Caipha factum est verbum Domini.* De cujus loci explicatione & sensu diversæ sunt sententiæ. I. Sunt, qui putant, corruptissimo illo seculo, quo venalis etiam erat pontificatus, duos simul ad dignitatem istam fuisse admissos, idq; ex avaritia Romanorum Præsidum, contra tamen veterum Ebræorum institutum. Atque eo inclinant Joach. Camerarius comm. in N. T. fol. 158. Benedictus Aretius comm. in Lucam fol. 59. col. 1. Cornelius Jansenius Concord. Evang. part. 1. cap. 13. fol. 76. Carolus Molinæus collat. Evangelist. in annot. ad part. 7. fol. 96. & seq. Alphonsus Salmero comm. in Evang. histor. tom. IV. part. 1. tract. 2. fol. 11. Sed cum hæc mera sit conjectura, nullo prorsus testimonio fulta, cui insuper antiquissima Judæorum scripta supra allegata repugnant, facile a doctis repudiata fuit. II. Alii paulo aliter rem extricare laborant, duos quidem pontifices simul constitutos, sed per vices eo munere fuisse defunctos: quam opinionem etiam fovet Beza notis ad l. c. Lucæ fol. 236. eamq; admodum vetustam esse patet ex Augustino, Tractat. CXIII. in Joh. Tom. IX. fol. 115. col. 3. & Nicephoro Hist. Eccles. lib. I. cap. 18. fol. 56. Verum huic quoque nulla antiquitas suffragatur. Demus enim, alternatim summo imperio fuisse usos, *falsum* tamen est prius, *duos unquam pontificatus nomen & fa-*

& fastigium tenuisse; verba sunt Talmudis cod. de Documentis Judic. c. III. Nonnulli sentiunt, pontificatum illo seculo fuisse annuum, non perpetuum ad dies vitæ. Igitur eo anno, quo Lucas illud scripserit, muneri illi valedixisse Annam, aggressum vero illud Caipham, quo respectu ambo isti recte dicantur *Pontifices*. Ita Theophylactus in Joh. cap. XI. fol. 286. Quod attinet primo hypothesin, unde explicatio hæc deducta est, non temere ea videtur esse posita: nam & in Talmude cod. de Die Expiat. cap. I. fol. 8. perspicua mentio fit usus annui pontificatus; qua autem ætate pessima consuetudo ista obtinuerit, id nobis incognitum. Certum saltim hoc est, Christi ætate non obtinuisse, quandoquidem Caipham integro decennio pontificatum gessisse, ex Josepho abunde sit notum; adeoq; corruit tota hypothesis, pontificatum ea ætate fuisse annuum. Deinde falsum & hoc est, Annam & Caipham sibi successisse, & immediate eodem anno in sacerdotali fastigio enituisse: tres quippe intercessere pontifices alii inter Annæ & Caiphæ sacerdotium, quos superiori cap. enarravimus ex Josepho, & ex eodem annotavit Eusebius Hist. Eccles. lib. I. cap. X. Sententia IV. est Caroli Sigonii de Rep. Ebræorum lib. V. cap. II. nimirum etiam eos, qui pontificatu jam essent defuncti & exauctorati, quemadmodum Annas, dictos fuisse pontifices; qua re nihil certius esse, ex Josepho & aliis liquet. V. Nonnulli existimant, quandoquidem omnes cognati pontificis & sanguine juncti nuncuparentur pontifices, Annas autem socer fuerit Caiphæ, ex hac causa eum dictum fuisse pontificem maximum. VI. Sententiam referunt Scaliger de Emendat. Tempor. in Prolegomenis, Constant. l' Empereur ad Talm. cod. de Mensuris pag. 180. & Casaubonus Exercit. XIII. §. IV. & V. pag. 214. & seqq. vicarium olim sacerdotis summi nominatum fuisse pontificem alterum, & cum hic pontifex dicatur Annas, forte eum extitisse talem secundarium, atque in sacris

Caiphæ adjutorem. Tres iſtæ ſententiæ ſpecie non carent, laborant tamen hoc ſcrupulo, quod Annas Caiphæ a Luca præpoſitus legatur, cum tamen & exauctoratus pontifex, & ſanguine juncti, & vicarius dignitate fuerint inferiores pontifice maximo. Deinde in dinumeratione temporum, qualis eſt apud Lucam, certiſſimum eſt, communi conſuetudini adverſari, & tantum non abſurdum eſſe, annos atque ætates ab exauctorato aliquo aut vicario, aut ſanguine junctis deſignari; quin potius tempora denotata fuére a nominibus eorum, qui rebus ipſis præerant. VII. Sententia eſt Euthy- mii, Annam fuiſſe pontificem maximum, Caipham vero ſecundarium ſeu propontificem; verum & hæc ex modo dictis facile refutari poteſt. VIII. Sententia Baronii eſt in Annal. Eccleſiaſt. ad annum Chriſti XXXI. fol. 104. & ſeq. nec non Seldeni de Succeſſione in pontificatum Ebræorum lib. II. cap. XII. pag. 353. & ſeqq. eaque omnium veriſimillima, Annam cum Caipha titulo pontificis inſigniri, non reſpectu ſacræ functionis, ſed civilis rerum adminiſtrationis in ſynedrio magno, cujus capita duæ erant perſonæ, altera dicebatur *Princeps Synedrii*, altera *Pater Synedrii:* hic principi ſecundarius fuit in ipſo judicio, tametſi eſſet pontifex maximus, & extra illud judicium principe major. Dicebantur duo illi vulgo *principes populi*, aliquando *principes ſacerdotum*, ἀρχιερεῖς: & veluti faſtos a conſulibus deſignabant Romani, ita a duobus iſtis principibus Ebræi. Erat etiam dignitas illa ambulatoria, ita ut pontifex max. uno anno eſſet princeps ſynedrii, altero pater. Unde jam multa N. T. loca intelligentur, in quibus mentio fit pontificum maximorum, cum tamen inter ſacerdotes unus κατ' ἐξοχὴν titulo iſthoc fuerit inſignitus. Vid. Matth. XX. 18. XXI. 15. 23. & 45. XXVI. 3. 14. 47. 51. & 59. XXVII. 6. 12. 20. 41. & 62. XXVIII. 11. Ita Luc. III. 2. Annas intelligendus eſt fuiſſe ſynedrii princeps, Caiphas pater. Quæ ut omnia rectius intelligantur, breviter jam

de

de ſynedrio magno , quantum ad id ſacerdotes pertinuerunt, diſſeremus.

CAP VI.

De Synedrio magno ac minori, & de Judicio triumvirali.

ERat apud Ebræos Hieroſolymis collegium conſtans ex uno & ſeptuaginta viris, dictum *Synedrium magnum*, originem trahens ex præcepto divino, quod habetur Num. XI. 16. 17. & magnum quidem appellatur ad differentiam judiciorum XXIII. virorum, quæ per cæteras urbes diſpoſita erant, & *presbyteria* I. Tim. IV. 14. vocabantur. Illud vero præterea nuncupabatur γερουσία Judith. XI. 11. I. Maccab. XII. 6. Actor. V. 21. itemq; πρεσβυτέριον τοῦ λαοῦ Luc. XXII. 66. ejusq; asſeſſores πρεσβύτεροι, ἄρχοντες, προύχοντες. Vide Bonaventur. Cornelium Bertramum de Politia Judaica cap. 13. pag. 88. Judicavit id de rebus forenſibus & politicis, ita ut jurisdictio tantum pertineret ad Principes & Synedrium; ſacri vero ordinis ſtatuta ad Pontificem maximum. Illo pacto Pontifex maximus ſubjectus fuit Synedrio, neq; ejus deciſiones verbo arguere poterat aut immutare. Poſtea Judæis in Romanorum poteſtatem tandem redactis eo modo, quo pontificia dignitas pro arbitrio Præſidum ac Procuratorum conferebatur, jurisdictio quoque Hieroſolymis Præſidibus Romanis ceſſit, ſic tamen ut Ebræis aliqua, utcunq; exigua, relinqueretur, qua judicia aliquot juxta leges patrias exercerent. Quod illuſtrabit loca Marc. XIX. 53. & 55. XV. 1. Joh. XI. 47. & plura alia. Iisdem quoq; ſeculis Principis ac Pontificis dignitas conjuncta fuit; quo factum, ut Pontifex, qui olim fuiſſet extra ſynedrium, caput illius exſiſteret. Fuerunt autem duo ſynedrii Præſides, alter primarius, dictus *Princeps Synedrii*, alter ſecundarius, nuncupatus *Pater Synedrii*, eorumq; functio inſtar præfecturæ Moſis & Aaro-

Aaronis cenſebatur, utpote quorum quandam præferebant ſimilitudinem. De iis multa videri poſſunt in Talmude cod. de Synedriis cap. IV. & apud commentatores ejusdem. Pontifex max. præſes fuit aliquando primarius, aliquando ſecundarius. Si ſecundarius eſſet in ipſo ſynedrio, cathedram tenuit ſecundam, veluti primarius præſes primam. Extra tamen ſynedrium dignitate ubique anteivit ſummus Sacerdos. Præſidum officium fuit præcipue, ſuffragia ſeniorum ſeu conſeſſus ſynedrii colligere, quæſtionem ex ſuffragiis determinare ac ſcripto annotare, exequi concluſum & cuſtodire. His exceptis intra judicandum nihil iis fuit proprium, quod non reliquis eſſet commune. Quod reliquum conſeſſum ſynedrii attinet, iisdem temporibus cæteri etiam Sacerdotes & Levitæ in ſynedrium irruperunt, ita ut illud maximam partem conſtaret ex Sacerdotibus, quod priſcis temporibus ex Iſraëlitis ſenioribus conſtiterat, ac proinde Pontifex & Sacerdotes acta in ſynedrio præ omnibus aliis promovere, atque ſummo cum nervo proſequi poterant, quippe qui plurima ejus ſubſellia occuparent. Sed & Scribæ & Phariſæi pars ſynedrii fuere facti. Adeoq; ſynedrium conſtabat ex Sacerdotibus, Levitis & Iſraëlitis, docente Maimonide de Synedr. cap. 2. *Sacerdotes & Levitæ* quotquot hîc in ſynedrio aſſidebant, laxiori ſignificato dicebantur ἀρχιερεῖς: *Scribæ populi* autem nuncupabantur omnes iſti e ſynedrio, qui non erant e clero. Receptaculum ſynedrii, in quo conveniebant & deliberabant, erat extraordinarie in aula Pontificis max. ordinarie in templo, in baſilica magna, quæ appellabatur *conclave Gadſit* ſeu exciſi lapidis, in parte templi auſtrali. Videatur Matth. XXVI. 3. XXVII. 4. 5. 6. & 7. Exciſis autem Hieroſolymis, primum in urbem Jafne, poſtea ſubinde ad alia loca transportatum eſt. Habuerunt quidem & Sacerdotes proprium ſuum conſiſtorium, quod *conclave* βουλευτῶν *conſiliariorum*, nec non *concilium*

lium ſacerdotum nuncupatum fuit. In eo a ſolis ſacerdotibus conventum atque conſeſſum eſt; at non judicantibus, ſed conſulentibus, idque de rebus & negotiis ſolum templi. Proviſum hîc eſt, ut præſto eſſent omnes, atque omnia ad cultum divinum neceſſaria, ut ſarta tecta conſervarentur ædificia templi & atriorum, atque rite procederet liturgia publica: interim abfuit ab iis omnino poteſtas judicialis aut punitiva, atque auctoritas vel mulctandi, vel flagellandi, vel interficiendi; immo ſuo examine & auctoritate nequiverunt vel candidatum in ſacerdotium cooptare, ſed hæc omnia fiebant auctoritate ſynedrii, quod etſi majeſtas Judaica a Romanis multum erat dejecta, nihilominus capitalia judicia exercendi jus aliquando habebat. Hinc tam parum auſus eſt ſe ſynedrio credere Paulus, ut Cæſarem appellaret potius Actor. XXV. 10. 11. & 12. & Chriſtus martyria diſcipulis ſuis prædicens, *tradent vos*, ait, *in ſynedria* Matth. X. 17. Adde Actor. IX. 1. 2. Synedrium itaque magnum judicabat majores cauſas & graviora regni judicia, veluti de bello & pace, de commodis & juribus publicis, de communibus tribuum negotiis, de falſo propheta, de ſummo ſacerdote, de judicibus & magiſtratibus tribuum, & ſimilibus.

Synedrium minus, quod conſtabat ex XXIII viris, & reſidebat in ſingulis urbibus, ubi CXX cives ſive œconomiæ eſſent & plures, non autem pauciores, minora ſui loci negotia dijudicabat. Synedrium autem XXIII virorum, quod Hieroſolymis erat, conveniebat itidem in templo in diverſis cubiculis ædificatis ſuper portam inferiorem atrii mulierum verſus plagam mundi orientalem Sedebant illi figura hemiſphærii, coram iis vero conſidebant candidati ſynedrii (ſeu qui mortuo collegæ alicui ſynedrii ſuccedebant) & quidem per tres ſeries ſive ordines. Horum candidatorum officium tantum erat attendere deliberationibus & ſententiis collegarum ſynedrii.

edrii. Ad latus Judicum consistebant duo λογογράφοι seu causidici vel rabulæ, alter a dextra, alter a sinistra. Videatur codex Talmudicus de Synedr. cap. XI & XII. Plane idem considendi modus erat etiam in synedrio magno, nempe in semicirculo, ita ut & hujus candidati coram Judicibus sederent, rationemq; tractandi res forenses sensim addiscerent, etiamq; astarent ad latera Judicum duo causidici, hic ad dextram, ille ad sinistram. Videatur codex de Synedriis cap. IV. §. 3. Tales λογογράφοι forte fuerunt illi duo testes, qui Christum in pleno synedrii consessu accusarunt, quod dixisset, *se velle templum Dei destruere, & post triduum illud reædificare.* Matth. XXVI. 61.

Synedrio minori subjunctum fuit *Judicium triumvirale*, constans ex tribus viris, qui dijudicandis leviculis causis erant præfecti v. g. de debitis pecuniariis, de furtis, raptis, damnis illatis, infamiis, plagiis &c. Videantur Joh. Lightfoot Commentar. in Matth. XXVI. 3. & Buxtorfii Lexicon Talmudic. fol. 1513. De Synedriis Ebræorum peculiari tractatu egit Joh. Seldenus.

CAP. VII.

An regia dignitas apud Ebræos cum pontificia conjuncta fuerit.

AFfirmavit id post antiquiores Christianorum doctores Sulpicius Severus: *Judæi non per externos magistratus, sed per sacerdotes suos regebantur.* hist. Sacr. lib. II. cap. XXVI. Inter ethnicos Trogus apud Justinum: *Post Mosen filius ejus Arruan sacerdos sacris Ægyptiis mox rex creatur, semperq; exinde hic mos apud Judæos fuit, ut eosdem reges & sacerdotes haberent, quorum justitia relligione permixta incredibile quantum coaluere.* lib. XXXVI. cap. II. Verum quidem hoc est, si de certo & legitimo tempore intelligatur, eosdem fuisse reges, qui exstiterint pontifices. Crassum enim errorem errarunt hi, qui

qui cum Trogo ad Aaronis tempora retulerunt, & illi, qui promiſcue de ſeculis poſt primi templi excidium accepere: ſiquidem ſtatim poſt captivitatem Babylonicam, ſeu ſub initium politiæ templi ſecundi præfuére rebus Pontifices: verum non ſoli præfuere, neque pontifex idem atque rex erat, ſed respubl. mixta erat, partim ariſtocratica, partim oligarchica. Cum autem Haſmonæi rerum potirentur, tunc demum cœpit regni & pontificatus conjunctio, quod egregie oſtendit Seldenus de Succeſſione in pontificatum lib. I. cap. XIII. Joſephus: *Ut quidam Principes ſimul & Pontifices eſſent, tempore Maccabæorum primo fieri cœpit, præſertim in principatu Ariſtobuli, qui primus principatum ſummo pontificatui junxit, & diadema ſibi impoſuit annis poſt captivitatem Babylonicam 481.* lib. XIII. Antiqu. Jud. cap. XIX.

CAP. VIII.

De Propontifice ſeu pontificis max. vicario.

TEmporibus poſt liberationem ex captivitate Aſſyriaca ſubſtituebatur Pontifici maximo in caſu neceſſitatis alius, qui Babylonica voce סְגָן *Sægæn*, ſecundus erat a pontifice, propontifex, pontifex ſecundarius, pontificis vicarius. Ad quam dignitatem eligebatur more conſueto is, qui ſpe proximior erat pontificatus heres. Tradunt autem Talmudici, neminem ad pontificatum evectum fuiſſe, antequam factus fuiſſet *Sægæn*; itaq; creabatur vel mortuo pontifice, vel ipſo vivo. Si illud, uno eodemq; actu primo ad gradum Sægæn, deinde ad gradum Pontificis evehebatur; quemadmodum in quibusdam Europæ academiis in ſolemnibus inaugurationibus candidati primo Licentiati, dein ſtatim ſimul Doctores renunciantur. Si hoc, electio ejus fiebat ad unicum diem, nempe ſi feſto expiationis pontifici max. accidiſſet aliquid, quod eum profanaret v. g. flu-

xus ſeminis & hujusmodi alia, tum enim Sægæn vices ejus in miniſterio ſacro gerebat. Elapſo feſto atque mundata pollutione in integrum reſtituebatur primarius pontifex: Subſtitutus autem ille Sægænis nomen ſemper poſtea retinebat, & Pontifici vicarius erat perpetuus, ita tamen ut in ſacris ipſis obeundis partes Pontifici proprias minime haberet, niſi tantum tempore, quo Pontifex max. pollutione aliqua impediebatur. Neque tamen ſacerdotis etiam gregarii partes amplius rite agere poterat, aut in ſacerdotum minorum gregem reverti, ſed veluti medioxumi locum tenuit inter pontificem max. & ſacerdotem minorem. Quamvis Maimonides contra reliquorum ſententiam aliter tradat, nimirum idoneum eum manſiſſe præſtandis omnibus, quæ ad pontificem ipſum attinebant, tametſi non fuerit ut pontifex habendus. Cæterum Sægæn hic Sacerdoti ſummo ſive in loco ſacro ſive extra illum ſtabat ad latus dexterum, ſive adſidebat, Princeps ædituorum autem ſiniſtrum latus claudebat. Et præterea Propontifex particeps erat in ſacro ærario & proventibus omnium æque ac ipſe ſummus Sacerdos, eratq; ſacri miniſterii ad altare Pontificis adjutor aſſiduus, habebat etiam in templo II proprium conclave ſeu ædificium, de quo Jacob Juda Leo lib. II. de Templo cap. XIX. §. 164. In Talmude Hieroſolymitano cod. de Die Expiat. ita de eo ſcribitur: *In quinq; rebus ſerviebat Sægæn Sacerdoti ſummo*, (1) *dicebat Sægæn ad Sacerdotem ſummum: Domine mi, Sacerdos magne, attolle dextram tuam.* (2) *Sægæn ſtabat ad ipſius dexteram, & Princeps domus patrum a ſiniſtra ejus.* (3) *Sægæn agitabat cum ſudariis.* (4) *Sægæn tenebat manum Pontificis max. & adjuvit eum, cum aſcenderet per gradus.* (5) *Non poterat Sacerdos magnus præfici, ut eſſet Sacerdos magnus, niſi prius fuiſſet Sægæn.* cap. III. fol. 41. col. 4.

CAP. IX.

CAP. IX.

De Sacerdotibus minoribus.

SAcerdotes reliqui reſpectu Pontificis max. ſeu ſacerdotis ſummi dicebantur *Sacerdotes minores*, alias *Sacerdotes gregarii*, *vulgares*, *partiarii*, *Sacerdotes idiotæ &c.* & eligebantur partim ex poſteris Eleaſar, partim ex filiis Ithamar. Univerſum hoc genus ſacerdotale diviſum erat in certas ſtationes, familias, ſeu claſſes, ut per vices ſingulæ qualibet hebdomade in templo adeſſent ſacris miniſteriis. Moſe primum familias illas Eleaſaritarum & Ithamaritarum in duas claſſes diſtribuit, creſcente poſtea prole in octo, ut utrisq; quatuor eſſent ſtationes; tandem in ſedecim, ut utrisque eſſent octo. Deinceps David imparem nimis Ithamaritarum numerum videns, ex Eleaſaritarum numero abundante quatuor primum ſtationes illorum ſtationibus adjecit, poſtea rurſus alias quatuor, ut ita hiſce ſedecim familiæ, Ithamari autem octo claſſes ſacerdotales remanerent, eſſentq; in univerſum viginti quatuor claſſes. Ita fere Talmudici, cod. de Jejuniis cap. IV. fol. 67. col. 4. Singulis illis XXIV. claſſibus præerant ſinguli *Præfecti*, dicti itidem ἀρχιερεῖς. Confer. I. Paral. XXIV. 4. ubi præfectos illos LXX. Græci nominant ἄρχοντας τῶν πατριῶν τῶν ἱερῶν i.e. *principes familiarum ſacerdotalium.* Hinc jam explicantur loca Matth. II. 4. XVI. 21. XXVII. 1. Marc. VIII. 31. X. 33. &c. Habuerunt illi in templo proprium conclave, dictum *conclave principum*, cujus etiam meminit Jeremias XXXV. 4. in quo congregabantur Principes Sacerdotum & Levitarum. Vide Leonem de Templo lib. II. cap. XIX. §. 145. De diverſis gradibus ſacerdotum videatur idem Leo de Templo lib. I. p. 30. & ſeq. Numerus ſacerdotum prope fuit immenſus. Nam in ſacrificio jugi bis quovis die ſuffimentum erat incendendum. Scribunt autem Talmudici, unum eundemq; ſacer-

dotem nunquam per omnem ætatem ſuam duabus vicibus ſuffitum coram Domino ex decreto adoleviſſe, & tamen ſemper repertos fuiſſe novos ſacerdotes, qui nunquam ſuffumigaſſent. Pontifici autem maximo ſemper competebat facultas & licentia ſuffiendi, quandocunq; vellet. Inter minores ſacerdotes quidam porro dicti fuere *Sacerdotes plebeji* כהני עם הארץ, non quod e plebe eſſent, ſed quod educatione ſcholaſtica caruiſſent: cum enim totum ſemen Aaronis eſſet ſacerdotale, & ſacerdotes Ebræorum non tam facti quam nati, non mirum, ſi inter eos reperirentur etiam rudes & indocti. De his vid. inprimis Talm. Bab. cod. Sanhedr. fol. 90. col. 2. & Talm. Hieroſol. cod. Trumoth fol. 44. col. 1. & 2. Obierunt quidem & hi, prout fors ferebat, ſuas vices ad altare, regulis tamen generalibus edocti de eo, quid ſibi eſſet peragendum, adeoque erant quaſi medii inter Sacerdotes minores & Levitas, & quaſi ſubordinati ſacerdotibus minoribus. Quin de ipſius etiam pontificis max. inſcitia ac ſtupiditate plane ſtupenda præſupponuntur in cod. Joma cap. 1. Præterea alii iterum ſacerdotes vocabantur *Sacerdotes idiotæ vel privati* כהנים הדיוטות qui quamvis docti eſſent & publico munere ad altare fungerentur, privati tamen nuncupabantur, quod non eminentem aliquam dignitatem in ordine ſacerdotali obtinerent, qualis præter pontificatum & vicepontificatum erant tum præfecturæ ſupra hoc capite memoratæ, tum præfecturæ aliorum variorum officiorum in templo, tum denique etiam, ſi quis ex ſtirpe ſacerdotali in ſummum ſynedrium cooptatus & auguſti illius ſenatus pars eſſet.

CAP. X.

De Levitis ſtricte ita dictis.

QUanquam totum genus ſacerdotale eſſet ex tribu Levi, adeoq; conſtaret ex viris Levitis, attamen miniſtri ſacerdo-

cerdo-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

cerdotum, quibus ſacrificare non erat jus, ſpecialius appellabantur *Levitæ*, non tam quod & ipſi ex tribu Levi proſapiam ducerent, quam quod adjuncti eſſent in operibus peragendis & miniſteriis exequendis Sacerdotibus. Quippe ebraicum verbum, unde denominati ſunt Levitæ, לָוָה ſignificat *adhæſit, adjunxit ſe, adjunctus fuit &c.* Unde expreſſe Sacerdotes a Levitis diſtinguuntur Joh. I. 19. Sacerdotes enim tantum ex poſteris Aaron fuere, Levitæ autem ex aliis quoque familiis Levi, neque unquam merebantur nomen ſacerdotum, ſed tantum miniſtrorum, & extra dignitatem ſacerdotum omnino erant. Differentiam ſatis declarat Scriptura S. *Locutus eſt Dominus ad Moſen dicens: Applica tribum Levi, & fac ſtare in conſpectu Aaronis ſacerdotis, ut miniſtrent ei & excubent & obſervent, quicquid ad cultum pertinet multitudinis coram tabernaculo teſtimonii, & cuſtodiant vaſa tabernaculi ſervientes in miniſterio ejus; dabisq; dono Levitas Aaroni & filiis ejus, quibus traditi ſunt a filiis Iſraël: Aaronem autem & filios ejus conſtitues ſuper cultum ſacerdotii. Externus, qui ad miniſtrandum acceſſerit, morietur.* Num. III. 5. & ſeqq. Num. XVIII. 7. Hinc etiam cum Levitæ pro ſalario acciperent decimas ab Iſraëlitis, ipſi decimarum harum decimas offerre tenebantur Aaroni & Sacerdotibus, Num. XVIII. De numero Levitarum ſcribunt Talmudici, fuiſſe eorum aliquando triginta duo millia, ſingulorum a triginta annis & ſupra usq; ad ætatem quinquaginta annorum. Fuiſſe etiam diſpertitos in XXIV. claſſes, quarum quælibet tractu unius hebdomadæ (veluti & claſſes ſacerdotales) miniſtrabat in templo, inde revertebatur, & alia claſſis templum adſcendebat ad ſacrum cultum, ut ita una claſſis revolutione reciproca miniſtraret in templo duabus vicibus in anno. Singulæ claſſes rurſus dividebantur in ſeptem cœtus, juxta numerum dierum hebdomadæ, quibus ſinguli miniſtrabant. Talisq; ordo fuit perpetuus miniſterii ipſorum.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

CAP. XI.

De Nethinæis.

QUemadmodum Levitæ ministrabant Sacerdotibus, ita Levitis Nethinæi, erantq; adeo servi servorum, dicti ab Ebræo verbo נָתַן quod significat *dedit*, quasi *dati* aut *donati* Levitis ac templo, ut necessaria ministrarent: vel quod Sacerdotibus *darent* ac suppeditarent ad manum necessaria, uti sibi fingit Forsterus. Theodoretus in lib. I. Paralip. refert, se invenisse in nominum ebraicorum interpretatione nomen hoc significare δόσιν Ἰαὼ, i. e. *donum DEI sive Domini.* Fuerunt autem servi publici & communes ad secanda ligna, hauriendas aquas aliaq; similia munia & publicas angarias obeundas. Primi Nethinæi constituti fuerunt & ordinati a Josua Gibeonite, datiq; in castris ministerio universi populi in usum sacrum & profanum, Jos. IX. 21. consecrati autem postea a Davide ad servitium solorum Levitarum, uti constare potest inter alia ex Esræ cap. VIII. 20. Salomo addidit rursus alios ex servis suis delectos, quos cum filiis nepotibusque & posteris servitio istiusmodi mancipârat. De his a conjugiis virorum Israëlitarum arcendis bina facta decreta ajunt Judæi: alterum ab ipsomet Josua, quod quidem temporarium tantum fuerit; alterum deinde a Davide, sed quod semper observari debebat ob illam Gibeonitarum crudelitatem, qua haut alia ratione quam suspendio septem filiorum Saulis placari poterant. Vid. D. Wagenseilium ad cap. IV. Cod. Talm. Sota pag. 568. Habebant illi in templo propriam domum dictam *Conclave lectorum*, in qua noctu cubabant, cujus etiam mentio fit II. Paral. XXII. 11. Horum Nethinæorum tempore Esræ fuere numero trecenti & nonaginta duo. Vide Esræ cap. II. 43. & 58. Confer Hieronymum in I. Paralip. l. c. Nicolaum Liram in I. Paralip. cap. IX. Abulensem in eundem lib. quæst. IV. Franciscum Riberam de

de Templo lib. III. cap. IV. pag. 210. M. Marinum in Arca Noæ Tom. II. fol. 491. Schindler. in Lex. pentaglott. fol. 1184. Petrum Ravanellum Bibl. S. part. II. fol. 359. col. 1. & in Additamentis novis part. II. fol. 136. col. 1. Plane aliam de his sententiam, sed mera conjectura nixam, fovet Joh. Forsterus: *Ego*, scribit, *fratres arbitror initio Regis, qui non succedebant in regno, sed quibus donationes dabantur, ita dictos esse, quasi* donatos, & *habitaverunt ceu custodes in munitione Ophel, ne in arcem David a seditiosis fieret irruptio. Deinde autem post Reges & reditum ex Babylone alii ita quoque sunt appellati, qui sacerdotibus necessaria suppeditarent, a dando seu porrigendo nomen habentes.* in Dictionar. fol. 532.

CAP. XII.
De Æditius & Janitoribus.

Æditui dividebantur in κλείοντας Thorschließer / & θυρωρὺς Thorhüter / qui ostia templi claudebant & reserabant, clavesque atriorum tenebant. Illi tantum erant ex Sacerdotibus, & quidem seniores, dicti propterea *Seniores domus paternæ;* nuncupabantur alias *Camerarii*, item *Præpositi pecuniæ publici fisci sacri*, & erant primarii XXIV. familiarum sacerdotalium, de quibus egimus supra cap. IX. Princeps eorum seu inspector, qui iis præsidebat, nominabatur *Caput domus paternæ*, de quo amplius conferri possunt R. Salomo Jarchi & Obadias bar Tenora Comment. ad initium cap. II. codidicis תמיד. Occlusis omni vespera singulis templi ostiis conveniebant hi in elegantissimo conclavi ædificato in atrio Sacerdotum a latere septentrionali, quod dicebatur *Camera custodiæ templi*, itemq; *Camera domus foci*, nimirum propter ignem ibi exstructum, ad quem se æditui calefaciebant. Videatur codex Talmudicus de Mensuris cap. I. §. VIII. In hac camera excisi erant gradus lapidei, seu stratum e muro prominens, scamnis lineatim distinctum, quorum unum altius

altius erat altero, veluti in theatris, in quibus memorati illi presbyteri templi cum suo Præfecto pernoctabant & dormiebant. In pavimento cameræ istius subterranea quædam crypta exstitit quadrata, cubito uno longa & uno lata, cujus orificio superimposita fuit tabula marmorea, atq; huic infixus annulus, ut, si opus esset, ipsa tabula posset elevari. Subter cryptam illam catena fuit aurea, in qua claves templi pependerunt in clavo seu uncino. Cum igitur appeteret tempus obserationis, sustulit sacerdos, quem ordo tunc tangebat, cum annulo tabulam istam, & de catena clavibus desumtis clausit ostia interius. Postquam omnia clausisset ac reposuisset claves in catenam tabulamq; in locum suum, in hanc injecit vestimenta sua & dormivit per noctem super iis. Videatur codex Talmudicus de Mensuris l. c. Janitorum autem, sive eorum, qui ad varia templi ostia noctu diuq; vigilabant, quidam erant ex Sacerdotibus, quidam ex Levitis. Illi vulgo appellabantur *Juniores sacerdotii*, eo quod ad hoc officium deligerentur, qui recens creati essent sacerdotes, cæterisq; essent annis minores, adeoq; ad vigilandum vegetiores & alacriores. Hi dicti fuerunt *Koritæ*, quod maxima eorum pars esset ex posteris Korah, quem adversus Mosen rebellantem terra absorpsit, remanentibus tamen filiis ipsius, Num. XXVI. 11. Erat vero Korah filius Jezearis, nepos Kahath, pronepos Levi, quod constat ex Exod. c. VI. 16. 18. & 21. Hisce postea jungebantur aliquot ex posteris Merari, filii itidem Levi, distincti tamen appellatione a Levitis stricte ita appellatis, uti ex aliquot S. Scripturæ locis manifestum est. Nuncupabantur junctim simul *Janitores*, *Ostiarii*, *Custodes tabernaculi*, *sanctuarii*, *vel templi*. Præpositus etiam illis erat *Janitor princeps*, cui subordinati fuerunt alii Janitorum præsides nonnulli seu inspectores. Officium eorum erat, partim excubare ad ostia templi, & introitum cum armis custodire, ne profanus quisquam accederet,

cederet, aut aliquid illegitimi inferretur: partim custodire & observare vasa & utensilia ministerii templi, ut bona fide quæq; ex suis conclavibus efferrentur & reconderentur, neque aliquod de eorum numero decederet. Præerant quoque panibus propositionis, vino, oleo, thuri, aromatibus, sali & similibus. Colligebant pecuniam a populo ad conservationem ædificiorum sacrorum. Deniq; & inspectores erant eorum, qui ad diversos usus ministerii templi diversa onera bajulabant. Divisi autem erant in certas classes, quæ singulæ in singulis habitabant pagis aut prædiis suis, & per vices Hierosolymis munia sua obibant, sic, ut si quem tangeret ordo, Hierosolymas proficisceretur, ibiq; partium suarum satageret. Profecti eo conveniebant omni vespera in duobus conclavibus a latere septentrionali atrii Sacerdotum, extra tamen illud sitis, quorum alterum superius erat, dictum *conclave superius domus Nitzotz*, in quo illi, qui ex Sacerdotibus Janitores agebant, congregabantur: alterum inferius, adsignatum Levitis Janitoribus, dictum *conclave sacrificii* (ædificatum enim erat prope templi portam, quæ cognominabatur porta sacrificii) atque in his excubias per diversa loca inter se sorte dispertiebantur, easq; illico deinceps subibant, ita ut Sacerdotibus de suo conclavi descendentibus jungerent se Levitæ, & sic quilibet ad locum sorte sibi constitutum pergeret. Videatur codex de Mensuris cap. I. sect. I. Ita sorte se dividebant in XXIV. catervas, quarum quælibet appellabatur *custodia*, item *congregatio*: ex his una & viginti erant ex Levitis, reliquæ tres de Sacerdotibus. Unaquæq; in templo Salomonis non minor erat, quam decem hominum, ut ita semper excubarent ad minimum ducenti quadraginta. Porro illæ XXIV. catervæ sive custodiæ dividebantur per totidem loca, nimirum quatuor catervæ excubabant ad singulos IV. angulos porticuum exteriorum montis templi, quinq; ad singulas quinq; portas illa-

rum porticuum, quatuor extrinſecus ad quatuor ſingulos angulos atrii ſacerdotum, quinque ad ſingulas quinque portas memorati atrii, una in conclavi ſuffitus, una in conclavi Nitzotz, una in conclavi, quod vulgo dicebant *locum focarium*, (ibi ſacer erat ignis) una in conclavi oblationis, una in conclavi poſtico, una in conclavi paulo remotiori a poſtico. Videatur codex Talmudicus de Sacrificio aſſiduitatis lib. I. ſect. I. Hiſce omnibus præerat *Præfectus vigilum* ſive *Magiſter excubiarum*, qui ſtipatus aliquot miniſtris ſingulis noctibus cum facibus accenſis circumibat & viſitabat excubias templi. Et cum ad janitorum aliquem appropinquaret, acclamabat ipſum certa formula ſive teſſera. Quod ſi hic non reſponderet dormiretq; aut dormitaret, vel alio quovis modo officium ſuum non feciſſet, magiſter vigilum eum baculo percutiebat & plagis male mulctabat, aut deniq; etiam pro re nata veſtimenta ejus accendebat & comburebat. Vid. Leonem de Templo lib. I. pag. 26. Cuſtodiam autem altaris tantum tenuerunt Sacerdotes, oriundi e ſemine Zadok, qui fuit e poſteris Eleaſaris, id quod præter Talmudica teſtimonia colligere eſt etiam ex Ezech. XL. 46. Janitorum, tempore tabernaculi, fuere ducenti duodecim; temporibus Davidis & Salomonis quatuor mille; poſt captivitatem Babylonicam centum triginta novem; & poſtquam ſecundum templum eſſet ædificatum, centum triginta octo. Eligebantur autem æditui & janitores atq; conſtituebantur a Rege & Judibus ſive Synedrio magno.

CAP. XIII.

De Cantoribus.

CAnendi munus qui obibant in ſacris, erant ex tribu Levi, non autem dicebantur Levitæ, ſed *Cantores*. Inter hos dignitate præcellebant poſteri Kahath; alterum locum obtinebant Gerſchonitæ; ultimo ſequebantur filii Merari. Erant & hi diſtincti in certas claſſes, quæ habitabant ruri

in

in prædiis, & alternatim officium suum peragebant in templo, ita ut cuiq; per sortem suæ partes distribuerentur: canebant enim tam voce, quam variis instrumentis, quæ maximam partem nobis sunt incognita, variosq; & singulares canendi tenebant modos, quibus addiscendis certas frequentare tenebantur scholas, & in iis aliquot annos conterere. Quare vulgo dividebantur in *Magistros* & *discipulos*. Cantores in universum MMMM. & inter hos CCLXXXVIII. numerabantur Davidis tempore, qui & primus eos instituit, & ad cultum divinum ordinavit. Cantoribus istis, ut & Janitoribus, temporibus Esræ, singulis diebus salarium porrigebatur. Instrumenta eorum musica, quibus in templo utebantur, ex materia pretiosissima, ebeno vel argento aut auro erant confecta, & in sacro loco adservabantur. Ipsi Cantores certo habitu, stolaq; byssina varie ornata incedebant, & præter solennia festa quotidie bis fungebantur officio suo, mane nempe & vesperi. In oblatione sacrificii assiduitatis consistebant inter canendum in gradu quodam lapideo alto a terra mensura cubiti, longo CXXXV. cubitis, a septentrione versus meridiem. Gradus ille discrimen faciebat inter atrium Israëlis & atrium Sacerdotum, in quorum medio erat exstructus. Super illo tres alii exsistebant gradus, quorum quisque altus fuit dimidio cubito, dimidio etiam latus, qui nuncupati fuere *suggestum Levitarum*. In iis Levitæ & oblationis sacrificii & libationis tempore cantabant & modulabantur versus orientalem plagam altaris. Cumque incenderetur holocaustum, tam diu concinebant, usq; dum conflagrasset illud, & rite libatum esset. Videatur codex Talmudicus de Mensuris cap. II. sect. VI. codex de Æstimationibus cap. II. sect. VI. Josephus Antiquitat. Judaic. lib. XV. cap. XIV. Eorum Levitarum, qui tempore sacrificii assiduitatis ore canebant, ad minimum fuére duodecim, exceptis iis, qui in instrumentis

musicis modulabantur. Cantica loco isto a Levitis ordinarie decantata erant sequentia: Primo hebdomadæ die Psalmus XXIV. Secundo die Psalmus XLVIII. Tertio die Psalmus LXXXII. Quarto die Psalmus XCIV. Quinto die Psalmus LXXXI. vel XCI. Sexto die Psalmus XCIII. Sabbatho deniq; Psalmus XCII. Id quod præter Mosen Maimoniden testantur quoq; LXX interpretes Græci in inscriptionibus istorum psalmorum. Præfecti illis erant duo Præsides: alter dicebatur *Præfectus cantorum*, qui quotidie eligebat eos, qui in templo vel voce vel instrumentis musicis debebant canere: alter dicebatur *Præfectus cymbali & cæterorum instrumentorum musicorum*, qui cantores ad suggestum supra memoratum jam constitutos super illum convenienti ordine locabat & in certos choros disponebat. Vide Leonem de Templo lib. I. pag. 26. & seq. Licet autem cantores non existerent Sacerdotes, tamen Sacerdotes cantorum gregi se aliquando jungebant, (vide II. Paral. V. 12.) verum ita, ut 1. non nisi tubis canerent, 2. non semper consisterent in eorum ante memorato suggestu, sed starent super columnis penes mensam marmoream constitutam ad latus meridionale altaris, quæ cognominabatur *mensa adipum*. Videatur codex Talmudicus de Sacrificio assiduitatis cap. VII. sect. III. Clangebant etiam tubis Sacerdotes, cum Israëlitæ pararent bellum adversus hostes suos, itemq; omni vespera ante sabbathum aut festum majus; quod signum erat, confestim quiescendum esse a quovis opere quotidiano. Numer. X. 8. & seqq. Codex Talmudicus de Tabernaculo cap. V. sect. V. Josephus de Bello Judaic. lib. XV. cap. XIV. Porro Cantores apud Judæos alii erant *sacri*, de quibus hactenus egimus, alii *profani*, quorum iterum certa societas, non modo ex viris sed & mulierculis cantatricibus constans, qui adhibebantur in funerum deductione, triumphorum pompa, comessationibus, cæterisq; solemnibus hilaritatibus. Istorum

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

rum differentia ſatis conſtabit ei, qui probe contulerit Eſræ cap. II. 41. cum verſ. 65. nec non Nehem. cap. VII. 44. cum verſ. 67.

CAP. XIV.
De Prophetis.

AD ſacras perſonas ipſaq; templi atria pertinent quoque *prophetæ*, qui non tantum divino inſtinctu prædixerunt futura, ſed & populum docendo in ordinem redegerunt. Nuncupabantur olim *videntes*, quam nomenclaturam antiquiſſimam eſſe teſtatur verſ. 9. cap. IX. lib. I. Samuelis. Dicti alias fuere *viri Dei*, uti notant ex Scriptura Rabbini. Ante Moſen quidem prophetæ illi erant, qui hodie eccleſiarum & ſcholarum ſunt antiſtites, qui docendo magis ordinarie, quam extraordinarie vaticinando eccleſiæ & familiæ ſuæ præerant. Quo pertinent patriarchæ, Abraham, Iſaac, Jacob, Levi, Amram, Domus judicii Eber, Schola Mathuſalem &c. Poſt Moſen vero prophetæ non modo erant inſtar concionatorum, doctorum vel præceptorum, qui corrigebant vel admonebant homines, eosq; ad cuſtodiendam legem & timorem Dei vocabant, ſed & certas ac peculiares impiis comminabantur pœnas, piis vero bona quæque hoc vel iſto tempore eventura deſignabant atque prædicabant. Vide Maimonidem in Doctore perplexorum lib. II. cap. XXXIX. Prophetias iſtas pro concione publica in loco publico vel recitabant, vel cantabant aliquando una cum muſicis inſtrumentis; primarii enim inter cantores ſacros exſtitére ſimul prophetæ, adeoq; non pauci prophetarum fuerunt ex tribu Levi. I. Paral. XV. 27. legitur: *David erat indutus ſtola byſſina & univerſi Levitæ, qui portabant arcam, & Cantores, & Chonanias princeps prophetiæ inter cantores &c.* & cap. XXV. 1. 2. 3. & 5. *Igitur David & Magiſtratus exercitus ſegregaverunt in miniſterium filios Aſaph & Heman & Jeduthun,*

thun, qui prophetarent in cytharis & psalteriis & cymbalis secundum numerum suum, dedicato sibi officio servientes. De filiis Asaph: Sachur & Joseph & Nathania & Asarela filii Asaph, sub manu Asaph prophetantes juxta Regem. Porro Jeduthun: Filii Jeduthun, Godolias, Sori, Jesaias & Hasabias & Matthithias sex sub manu patris sui Jeduthun, qui in cythara prophetabat super confitentes & laudantes Dominum. Omnes isti filii Heman videntis Regis in sermonibus Dei, universi sub manu patris sui ad cantandum in templo Domini distributi erant &c. Postquam prophetæ concionem vel voce vel cantu habuissent ad populum, brevem ejus summam colligebant, quam affixerunt valvis templi, ut omnibus pateret ac melius innotesceret prophetia. Quod magnam lucem afferet cap. II. 2. prophetiæ Habacuc & Jesaiæ XXX. 8. Cum igitur prophetia scripto consignata ad fores templi satis patuisset per aliquot dies, auferebatur a ministris templi atq; reponebatur in thesaurum, ut perpetuum ejus rei exstaret monumentum. Ex schedis istis collectis in unum conficiebantur postea libri prophetarum, qui hodie nobis exstant. Hæc porro causa est, cur ordine sæpe turbato & præpostero collocatæ sint prophetiæ & materiæ in libris istis, quandoquidem ex concionibus illis servatis in arca quadam templi non quo decebat ordine, sed ut ferebat opportunitas, conflatum fuerit volumen prophetarum, quod hodie manibus terimus. Igitur cum prophetæ hominum scelera corriperent liberius, iisque graves denunciarent pœnas, Judæi in tanto contemptu habuerunt verbum Domini, ut oracula prophetarum per derisum *onus* vocarent (vide Ariam Montanum præfat. in Prophetas minores; Münsterum, notis ad XXIII. Jeremiæ) & ipsos prophetas ludibrio & pro fatuis haberent, uti conqueritur cap. XXIX Jesaias, partim quod prædicerent, quæ a longinquo eventura essent, partim quod sæpe essent homines infimæ sortis atque conditionis.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Judæorum enim gens, cum majestas eorum de fastigio suo rueret, in tantum fuit occœcata, ut omnia ad externam speciem metiretur; unde talem habuere canonem: *Non habitat Spiritus propheticus nisi apud sapientem, fortem, divitem atq; excellentem.* Longe rectius sapit Maimonides: *Deus opt. max. ad munus prophetiæ eligit aliquem ex hominibus, qui ipsi placuerit, eumq; mittit nulla habita ratione, nulloq; respectu, an sit sapiens & eruditus, an vero indoctus & imperitus, senex an juvenis: tantum hoc requiritur, ut sit vir probus, bonus, honestus.* in Doctore Perplexorum lib. II. cap. XXXII. Cæterum Judæi distinguunt inter *Spiritum sanctum*, cujus afflatu David aliiq; excellentioris ingenii viri scientes & vigilantes scripta fuerint meditati, qui tamen non extiterint prophetæ, unde & Danielem prophetam fuisse negant, neq; in ordinem eorum ponunt, (cujus causas prolixius designarunt Maimonides in Doctore Perplexorum lib. II. cap. XLV. Cunæus de Rep. Ebræorum l. 3. c. 7. p. 358. Constantinus l' Empereur in Paraphrasin Jachiadæ p. 4.) & *Spiritum propheticum*, cujus instinctu per somnium seu visionem, aut per ἔκστασιν, aut per angelum futura acceperint divini vates, qui tamen omnes Jesaia excepto scopum & mysteria vaticiniorum suorum non intellexerint. Sublati fuerunt prophetæ sub initium templi secundi, uti perhibent Talmudici, cod. de Synedriis cap. I. & Lipmannus in libr. Victoriæ p. 159. postquam nempe mortui essent Haggæus, Zacharias, Malachias. Totum prophetarum tempus definiunt Judæi cursum M. annorum, initio facto a temporibus Mosis & fine posito in ætate Esræ. Deinceps cessavit prophetia, non, ut vult Maimon. in Doct. Perplex. lib. II. cap. 36. quod per mœrorem & tristitiam ex diuturno exilio conceptam nulli licuerit futura prædicere, sed quod ipse Messias jam jam exspectaretur, atque adventum illius haud alio interveniente prophetæ fideles præstolarentur. De prophetia variisq; ejus generibus

ex-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

exacte tractat Don Isaac Abarbenel, commentar. in Pentateuchum, fol. 130. & seqq.

CAP. XV.

An Samuel Pontifex maximus fuerit?

SAmuel Propheta fuit, Judex fuit, Levita fuit, non Pontifex, ne Sacerdos quidem. Hieron. Tom. II. lib. I. adversus Jovinian. p. 32. Sed vero quod unxisset ille Regem, Pontificem eum facere nituntur, successorem quidem Eli, Augustinus contra Faustum Tom. VI. lib. XII. cap. XXXIII. & de Civitate DEI lib. XVII. cap. IV. Tom. VIII. & comment. in psalm. XCVIII. Tom. V. Sulpicius Severus Hist. Sacr. lib. I. cap. LXIV. successorem autem Ahitob, nepotis Eli, Dionysius Petavius de Doctrina temporum lib. X. cap. XLVIII. Falsum hoc esse multis ostendunt Guilielmus Occam, Decisionibus de Potestate summi Pontif. qu. I. cap. II. & XII. Josephus in Catalogo Pontificum, Abulensis, Liranus & Cornelius a Lapide comment. in librum I. Samuelis, Drusius in cit. loc. Sulpicii, Seldenus de Successione in Pontificatum lib. I. cap. III. Id I. evincitur ex eo, quod Samuel non fuerit ex familia Aaronis seu sacerdotali, sed ex posteris Jezeharis, patrui Aaronis, adeoq; impossibile fuerit vel Pontificis vel Sacerdotis munere eum fungi. II. Reclamant ipsa Ebræorum monumenta, fasti nempe Pontificum maximorum apud Josephum & alios, in quibus non reperitur Samuel. III. Hieronymus probationis argumentum quoque petit ab habitu ejus sacro, quod mater ipsius ei fecerit superhumerale lineum, *qui habitus proprie Levitarum fuerit & minoris ordinis:* verba ejus sunt Tom. II. lib. I. adversus Jovinian. p. 32. Neque obstat, quod Saulem unxerit in Regem: id enim non semper competiisse Pontifici maximo, constat ex II. Reg. cap. IX. 1. 2. & 3. ubi discipulus prophetæ jussu prophetæ unxit regem Jehu; eodem modo Saulem propheta Samuel jussu Dei.

CAP.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

CAP. XVI.

De Scribis & Legisperitis.

SCribæ appellatum apud Ebræos generalius quemlibet doctum denotat; specialius vero certis personarum generibus competebat. Et Scribæ quidem dividebantur in *sacros* & *profanos*. Profani vulgo dicebantur *Scribæ populi*, I. Maccab. V. 42. eo quod Senioribus populi i. e. Senatoribus synedrii sive collegio illi LXX. virorum essent adjuncti ad exequenda judicia. Et hi rursus distincti erant in *superiores* sive *regios*, penes quos erant instrumenta publica, libelli annalium, temporum, gestorum, censuum, redituum &c. & *inferiores* sive *plebejos*, qui actuarii erant communes, & a quibus acta privata conscribebantur: adeoq; Scribæ erant notarii publici in synedriis, registrarii in synagogis, amanuenses transcribendis codicibus legis, phylacteriis, contractuum aut divortii libellis &c. Quin & educationi scholasticæ, tractando calamo, atq; scriptioni se addixerunt, docendo nimirum καλλιγραφίαν manusq; in scribendo velocitatem. In Talmude mentio fit insignis talis scribæ, viri cujusdam Kamzaris, qui in sacris Ebræorum ad ignominiam memorabatur, eo quod silentio suppressisset singulare quoddam artificium scribendi. Perhibent enim, eum quatuor calamos manu simul tenuisse, &, si dictio quatuor constaret literis, singulas una vice & uno ductu expressisse. in cod. de Die expiationis cap. III. sect. XI. Tales scribæ populi non ex sacerdotali aut levitica stirpe erant sati, sed ex aliis orti tribubus, immo si inferiores essent, erant quandoq; plane exteri, neque de posteris Israëlis, quemadmodum legimus I. Paral. II. 55. Kinæos fuisse ejusmodi scribas.

Scribæ sacri vocabantur alias *Scribæ cleri*, omnesq; e sacerdotali sanguine originem suam ducebant, erantq; do-

ctores publici & ordinarii profeſſores, meditantes Scripturas, easdem exponentes, a corruptelis vindicantes, in templis & ſynagogis prælegentes, locorum obſcurorum juris utriusq; tam ſacri quam civilis, ubi opus erat, interpretationem adjicientes, dubia ex Moſe & Prophetis objecta ſolventes, perplexas quæſtiones emendantes: nam & criticam ſacram ſectabantur, luxatos Bibliorum codices priſtino nitori reſtituebant, depravatos dispungebant, varias lectiones annotabant. Multum proinde diſtulere a Prophetis, qui homines ad ſervandam legem admonebant, & violatores ejus minis & execrationibus percutiebant, cum e contrario Scribæ legem & prophetas duntaxat prælegerint, explicârint & de dubiis textibus judicârint. Vide Matthæi cap. VII. 29. XVII. 10. XXIII. 2. Marc. XII. 28. I. Corinth. I. 20. Unde Chriſtus accommodate ſecundum Judæorum conſvetudinem loqvens, diſcipulos & Apoſtolos ſuos vocat *ſcribas*, & intelligit Legis doctores. Confer inter ſe Matth. XXIII. 34. & Luc. XI. 49. Chryſoſtomus Tom. III. Homil. LII. ad Matth. cap. XI. 1. recte ſcribit: *Per omnes tribus Scribas & Phariſæos fuiſſe disperſos, ſed omnium arrogantiſſimos fuiſſe Hieroſolymitanos.* Hi enim ſapientiſſimi omnium vulgo habebantur, ſinguli ſubſellia in ſynedrio magno occupabant, ejusq; erant adſeſſores; imo & in eccleſiaſtico Sacerdotum conſiſtorio loca tenebant, ſacrumq; ſenatum ibi explebant, (vide Matth. II. 4. XXVI. 3. 57. & plura alia Novi Teſtamenta loca) adeoque magna auctoritate & aliqua poteſtate judiciaria pollebant. Vide Matth. XX. 18. Docebant tum in templo, tum in ſynagogis, hebdomadatim bis jejunabant, multum precabantur, pleriq; etiam perpetuam ſervabant virginitatem. Γραμματεῖς *Scribæ* vocabantur aliquando Νομικοὶ *Legis periti*, uti patet ex collatione locorum Matth. XXII. 35. & Marc. XII. 28. quamvis ſtricte loquendo talis inter eos eſſet conſtituta differentia, quod Scribæ in

theoria

theoria magis & corrigendis Bibliorum codicibus fuerint versati; Legisperiti in praxi & practicis quæstionibus; illis academica demandata esset functio, puta in synagogis, his ecclesiastica cathedra in templo. Videsis Spanhemium Dubiorum Evangelicorum part. II. fol. 393. & 400. Qvamvis autem Scribarum & Pharisæorum diversa essent officia: eundem tamen aliquando fuisse Pharisæum & Scribam, adeoq; Scribas nonnunquam Pharisæorum ordini se addixisse, patet ex collatione locorum Matth. XXII. 34. & seqq. & Marc. XII. 28. Nam qui hîc nuncupatur Scriba, Pharisæus fuisse illic cognoscitur. Originem eorum arcessunt quidam a promulgatione legis, qua tradita Scribis opus fuerit, eandem & describentibus & prelegentibus & interpretantibus: alii Regum temporibus. Talmudistæ primum Scribam asserunt fuisse Esram, quos tamen ex Jeremiæ c. VIII. 8. erroris convincere nititur Beza, notis ad Matth. cap. II. 4. fol. 4. b. S. Hieronymus & alii post eum, Hillelem & Schamai (qui centum annis ante destructionem templi II. vixerunt) Scribarum patriarchas constituunt. Verisimile autem est, muneris hujus necessitatem ortum traxisse ex ignavia ac ruditate Sacerdotum, &, quæ corrupto Ebræorum statu inolevit, honorum nundinatione. A nonnullis male Scribarum nomen sectæ inter Judæos, Pharisæorum veluti, reputatur; in qua sententia videtur quoque fuisse Suidas, voce φαρισαῖοι. Non enim sectæ, sed muneris erat, uti ostendunt Spanhemius loc. cit. fol. 404. Joh. Camero in Myrothec. fol. 177. Casaubonus adversus Baronium Exercit. I. §. XI. p. 57. Drusius de tribus Sectis Judæorum p. 51. Pluribus de Scribis tractat Beza l. c. Camero l. c. Casaubonus in Exercit. p. 52. Joh. Lightfoot in Horis Ebraicis fol. 205. & 389. Hottingerus Thesauro Philolog. lib. I. cap. II. sect. I. pag. 74. seqq. Buxtorfius in Tiber. cap. VIII. Hugo Grotius Comment. in Matthæi cap. II. 4. fol. 31. & seq.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

CAP. XVII.

De Nasiræis, qvam viris tam fœmellis.

VIdimus hactenus varia Sacerdotum genera, tum vero etiam ministros, qui in functione ipsorum iis erant ad manus, suamq; navabant operam. Nunc aliquot capitibus de Personis Sacris atque DEO devotis tractabimus, quæ licet non essent de Sacerdotum genere, cum tamen eximiam sanctitatis speciem partim præ se ferrent, partim cultui divino se consecrassent, pariq; cum Sacerdotibus, si non majori, essent in existimatione atque auctoritate inter Judæos, nec minus multiplex earum in S. Scriptura fiat mentio, in supplementum eorum, quæ hactenus enarravimus, paucula adjiciemus. Primo loco nominamus *Nasiræos*; quæ vox significat, *segregatos*, *divisos*, *separatos*. Fuerunt illi homines sive viri sive fœmellæ, qui ut liberius vacarent discendæ legi Deiq; benignitati expendendæ, aliorum commercio se abdicarunt, Deoq; totos se dedentes certum abstinentiæ votum fecerunt. De iis ex professo agit Scriptura sacra Num. VI. Tria potissimum illorum exstitere genera: (1) Quidam erant Nasiræi nativi, i.e. ab utero materno tales, destinatione quidem aliena, non vero voto proprio, qualem fuisse Samsonem legimus Judic. XIII. & hi per omnem vitam voto obstringebantur. (2) Alii consecrati erant certo tempore ad mensem prope unicum seu triginta dies, quibus exactis voto rursus solvebantur. (3) Alii ad dies vitæ ita devovebantur, quamvis non ab incunabulis, sed initio facto a certa ætatis parte, cujus generis Nasiræa ex voto parentis facta fuerit filia Jephthæ. Quo etiam pertinent nostri ævi Judæi, quorum si quis hodie fecerit Nasiræatus votum, non solum obligatur ad illa, quæ lege Mosaica Nasiræis sunt præcepta, sed & insuper tenetur pergere Hierosolymas, illicq; manere, & in voto perdurare, donec moriatur,

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

tur, aut donec templum, quod miselli isti frustra sperant, fuerit exstructum. Abstinentia eorum non solum spectabat omnia, quæ in lege vetita erant immunda, sed & alia, quæ cæteris Israëlitis licita essent atque munda; potissimum vinum & quicquid ex vite provenit. Maimonides: *Nasireatus proprietas est, ut per prohibitionem ab omnibus ex vite confectis potibus homo ad excellentiorem dignitatem promoveatur, & rebus necessariis contentus esse discat. nam qui ab eo abstinet, vocatur* sanctus, *& collocatur in gradu Sacerdotis magni*, i. e. æquiparatur Sacerdoti maximo. in Doctore Perplexor. lib. III. cap. XLVIII. Cæterum cibo utebantur tenui & vilissimo, quemadmodum de Johanne testatur Matthæus cap. III. 4. Mortuorum contactu, si vel maxime parentes ipsorum essent, omnimode prohibebantur, capillum alere tenebantur, & ab omni rasura sibi cavere; quod partim ex Samsonis historia, partim ex Num. VI. capite constat. Vestitu nihil differebant a Prophetis, sed utebantur eo saccino, pelliceo, cilicino, hirsuto, crassiori, villoso, atq; aspero, qui rigido tetricoq; Nasiræorum instituto ac voto valde conveniebat. De Johanne baptista testantur Evangelistæ, Matthæus c. III. 4. & Marc. I. 6. usum eum fuisse *vestimento e pilis camelorum*, unde quidam augurabantur, esse eum Eliam Joh. I. 21. eo quod Prophetæ & Nasiræi vestitu non discreparent. De prophetis testatur Hieronymus: *Erat prophetarum habitus, ut, quando populum ad pœnitentiam provocabant, induerentur cilicio.* Videatur II. Reg. I. 8. Zach. XIII. 4. Unde & declarabitur locus Matthæi VII. 15. Habitum istum receperunt quoque primitivæ Ecclesiæ Christiani, quod liquere potest ex Ebræorum cap. XI. 37. Exacto postea tempore devotionis, triginta nempe diebus illis, voto suo solvebantur Nasiræi, primo certa sacrificii specie, quam prolixe descriptam habes Num. VI. deinde rasura capitis, quod perspicuum reddet locum Actor. XXI. 23. & 24. De Nasi-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

ræis videsis inter alios Drusium Commentar. in Num. c.VI. Füllerum Miscell. lib. IV. cap. VII. Erat autem ordo eorum antiquissimus omnium: cum quo nihil prorsus commune habere Monachos hodiernos, dudum sufficienter evicerunt Hospinianus de Monachis cap. VI. Spanhemius Dubior. Evangel. part. II. pag. 640. Wagenseilius in Sota pag. 447. & seqq. Notari hîc meretur differentia inter *Nasiræos* & *Nazarenos* seu *Nazaræos* vel *Nazoræos*, quos scriptores ecclesiastici veteres, tam Græci quam Latini, male atque inepte confundunt. A diversis enim orta sunt vocabula ista radicibus, diversasq; significant personas. Nasiræi qui sint, modo vidimus. Nazareni vero, Nazaræi vel Nazoræi, erant homines nati vel educati vel degentes in urbe Nazareth: ex qua causa Christus etiam nuncupatur Nazarenus, & postea discipuli ejus ab eo denominati fuere Nazaræi vel Nazoræi. Hinc Judæi D. Paulum accusantes, *nacti sumus*, ajunt, *virum hunc pestiferum & concitantem seditionem omnibus Judæis in universo orbe, & auctorem hæreseos Nazaræorum*, Actor. XXIV. 5. Et sic in Rabbinorum scriptis Christiani ad hodiernum usq; diem in universum audiunt. Sed & statim post Christi tempora nomine Nazaræorum κατ' ἐξοχὴν insignita fuit certa hominum inter Judæos secta, qui cum divina signa per Apostolorum manus facta vidissent, prædicationemq; de Jesu audivissent, in Christum quidem credebant, legi tamen adhuc erant obstricti, sabbatumq; ac circumcisionem observabant, & carnis justitia salvos se futuros sperabant, idemq; fere docebant, quod Cerinthiani & Ebionitæ. De quibus Epiphanius contra Hæreses lib. I. Tom. II. hæres. XXIX. pag. 52. & seqq. Theodoretus lib. II. Hæretic. fabul. pag. 321. Joh. Damascenus de Hæresib. fol. 550. Nicetas Thes. orthod. lib. I. cap. XLII. fol. 40. Augustinus Catalogo hæres. num. 9. tom. VI. fol. 4. col. 1. De his & eorum imprimis Evangelio vide, quæ magno studio collegimus in

pro-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

prolegomenis Obſervationum noſtrarum in Matth. pag. 51. & ſeqq. Probe conſiderata iſthac differentia facile intelligere erit, minus recte ſe habere B. Lutheri gloſſam Germanicam in vulgaribus Bibliis ad Num. cap. VI. 2.

CAP. XVIII.

Ἀκρίδες *Naſiræis comeſtæ qualenam alimenti genus fuerint?*

UT eo rectius de Naſiræorũ victu conſtet, ad illuſtrandam hiſtoriam Evangelicam, quæritur, quodnam cibi genus indigitetur vocabulo ἀκρίδων Matth. III. 4. Marc. I. 6. quo Johannem baptiſtam fuiſſe uſum, teſtatur Spiritus Sanctus. De eo tot fere habentur ſententiæ, quot commentatores. I. Epiphanius in Panario lib. I. hæreſ. XXX. p. 61. col. 2. notat, legiſſe nonnullos pro ἀκρίδες, ἐγκρίδες, quod nomen exponit *bellaria ex melle*, (Honig-Kuchen) ſed repugnat veterum codicum conſenſus, in quorum nullo poſterior hæc vox reperitur. Deinde tantum abeſt, ut Naſiræi tam delicate & laute vixerint, ut potius cibo uſi fuerint aſpero illorum ordini conveniente, tenui & facile parabili, qualem extitiſſe ἀκρίδας teſtantur Ariſtophanes & Plutarchus, eosq; inter viliores cibos numerant. II. Quidam ut cum Bucero Centur. Magd. cent. I. lib. I. cap. VI. pag. 250. *cancros* interpretantur, quos ad Jordanis ripam abjecerint piſcatores, & inde in eſcam collegerit S. Johannes: quæ ſententia abſurda eſt (vid. Salmero Hiſt. Evang. tom. IV. part. I. tract. IV. pag. 30.) ex eo, quod non fiat veriſimile, ſive Johannem baptiſtam ſive Naſiræos cibis veſci voluiſſe aut potuiſſe in lege prohibitis, quales erant cancri. Vid. Levit. XI. 10. Eraſm. Schmidius comment. in Matth. III. 4. *Cancrorum quoddam genus* καρίδων *nomine venit. Squillas alias dicunt. Quod non recte intelligentes aliqui, metatheſi audaci* ἀκρίδας *hic idem notare putarunt.* fol. 49. III. Alii, v. gr. Athanaſius in ſcho-

liis

liis N. T. Euthymius in Matth. I. cap. & Nicephorus Calliſtus H. E. lib. I. 24. Paulinus, Baronius, Hammondus &c. ſignificare autumant ἀκρόδρυα ſummos arbuſtorum apices, vel arborum gemmas, aut fœtus vel olerum etiam ſummas partes. Ita Iſidorus Peluſiota: *Illæ acrides, quibus veſcebatur Johannes, non ſunt animalia ſcarabæis ſimilia, ut imperite quidam exiſtimant, abſit,* ſed ἀκρέμονες, i. e. *germina herbarum*: lib. I. epiſt. 132. Hanc ſententiam amplexus quoque fuit Perotus apud Janſenium in Concord. Evang. part. I. cap. XIII. fol. 81. IV. Nonnulli pro ἀκρίδες legerunt ἀχράδες, quo nomine Græci *pira ſylveſtria* vocant. Verum neq; hæc lectio ex vetuſtis codicibus probari poteſt. V. Theophylactus *herbas*, vel in genere *fructus agreſtes* explicat, Comm. in Matthæi loc. cit. fol. 8. Deniq; Vulgatus Latinus, Syrus, & alii *locuſtas* vertunt, quæ inter mundas licitasq; eſcas numerantur Levit. XI. 22. quibus Æthiopas (quorum vicini erant Judæi) ac Parthos veſci fuiſſe ſolitos fume & ſale duratis, teſtatur ex Strabone Plinius Hiſtor. Natural. lib. VI. cap. 30. & lib. XI. cap. 28. atque 29. Dioſcorides de locuſtis ſcribens ait: Hac abunde veſcuntur Afri, qui Leptim incolunt. lib. II. cap. 57. pag. 101. Barrius quidam Luſitanus hodieq; locuſtas in cibum uſurpari tradit ab iis, qui Arabiæ & Africæ ſolitudines incolunt. lib. III. dec. 2. cap. 4. Johannes de Vitriaco Hiſpanus narrat, locuſtas in Judæa & recentes edi ſolitas & ſervatas, Hiſtor. Hieroſol. cap. 28. Div. Hieronymus ſcribit, apud Orientales & Libyæ populos, quia per deſertum & calidam eremi vaſtitatem locuſtarum nubes reperiuntur, locuſtis veſci moris eſſe, & Johannis præſens citat exemplum. lib. II. adverſus Jovinianum Tom. II. p. 74. Anſelmus: *Locuſtæ ſunt animalia minuta, & ſimiles noſtris, ſed alterius ſaporis, plenæ quaſi melle, & dulces ad comedendum: ſed caput habent amarum. Volant ſaltando, quaſi noſtræ.* comment. in l. c. Matthæi Tom. I. fol. 26. Quin & Ælianus hiſt. anim.

lib. XII.

lib. XII. c. 6. cicadas locustis simillimum animalculum in cibi usum verti solitum, testis est. Plura vide apud Casaubonum exercit. XIII. num. 13. pag. 219. seqq. De Indicis locustis proditum est, tres pedes longas esse, & crura fœminarum serrarum usum præbere, si aruerint. Vid. Aretium comm. in Matth. fol. 23. Inde quemadmodum populi quidam, piscibus solis qui vescebantur, dicti facere ἰχθυοφάγοι, ita fuisse populos, qui locustis vescerentur, nuncupatos ἀκριδοφάγοι, ex Eustachio refert Joach. Camerarius comm. in Matth. II. fol. 26. Sententia igitur hæc omnium verisimillima est. Quibus accedit validissimum hac in re Talmudistarum testimonium, qui varias recensent locustarum species, quarum una Nasiræis erat prohibita. Ita enim illi codice de Votis: *Qui voto se obligat, interdicatur carne piscium & locustarum.* fol. 40. col. 2. At in codice de Profanis fol. 65. col. 1. locustarum aliarum mentio fit, Nasiræis ad comedendum licitarum.

CAP. XIX.

De Chasidæis.

C*Hasidæi*, si vim nominis spectes, apud veteres Judæos, antequam ullæ ortæ essent sectæ, vocabantur quilibet pii, sancti & benigni: postea tempore Maccabæorum ii, qui nec minis nec blanditiis promissionibusve a vera religione poterant abduci; quales persecutionum tempore in primitiva Ecclesia apud priscos Christianos dicti sunt *Catholici*. Vide Casaubonum contra Baronium Exerc. I. p. 50. Tandem rebus Judæorum in melius conversis, Chasidæorum nomen sectæ proprium fuit, eorum, qui peculiares sibi ac certas definitasq; constituerunt regulas, quas vide apud Drusium de tribus Sectis Judæorum lib. I. cap. 11. & 12. Adde Scaligeri Elenchum trihæres. cap. 22. Cunæum de Republ. Ebræorum p. 56. Contulerunt hi in templum

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

aliasq; res sacras multos sumtus, in exercitio religionis ardentissimum præ se tulére zelum, & a cæteris Judæis arctiori disciplinæ vinculo discreparunt.

CAP. XX.
De Pharisæis.

PHarisæorum nomen nonnulli perperam deducunt ab ebræa radice פָּרַשׁ quæ significat *exposuit*, *explicavit*, quasi dicti sint expositores legis & interpretes traditionum. Falsum id esse evincitur ex eo, quod rudes & simplices fœmellæ etiam sectæ illius pars exstiterint. Rectius derivatur a radice ebraica פָּרַס vel פָּרַשׁ quæ significat *separavit*, *abstinuit*, *continuit se*, *temperavit*: quoniam Pharisæi sanctimonia vitæ, victu, cultu & moribus ab aliis hominibus & vulgari conversandi ratione *separati* videri voluerunt. Secta hæc ex Chasidæis partim, partim ex Nasiræis, non tamen simul & semel nata, sed diutinæ admodum conceptionis fuit. Fundamenta ejus ætate Esræ fuerunt jacta; cum enim in diebus Esræ ac Nehemiæ, post reditum ex captivitate Babylonica, summa & sanctissima cura fuerit, residuum semen Israëliticum ab incolis terræ sanctæ, ethnicis puta Samaritis, Asdodæis, Moabitis &c. segregandi, arripuerunt non multo post homines nonnulli nimium sibi arrogantes ansam, se etiam ab hominibus seminis Israëlitici separandi, quasi profanis & communione sua indignis. Post receptum semel hunc religionis prætextum, nimirum quod pium esset, separare se a vulgo, crevit in dies superciliosæ sectæ illius superstitio ita, ut vulgo dicerent: *Procul apage, ego te sanctior.* Hinc deinceps quoque se sub austeriorem subdiderunt regulam, & severiori vivendi norma circumscripserunt. Ex quo ortæ infinitæ sollicitudines de decimationibus & lotionibus, frequentibus jejuniis atque orationibus, phyla-

phylacteriis & fimbriis, & de innumeris rebus aliis tricosæ quæstiones: ita ut statim post tempora Christi secta hæc in septem alias sectas subdivideretur ac scinderetur, mutuaq; invidia depasceretur, ac Pharisæo Pharisæus idem esset, quod erudito idiota, & profanus religioso. Unde cum tempore Christi celebres essent Pharisæi in populo Israëlitico, ac propterea pars synedrii magni, imo vulgo irreprehensibiles habiti, postea ab nimiam superstitionem & arrogantiam odio & ludibrio facti sunt aliis, singulæq; illæ septem subordinatæ Pharisæorum sectæ septem ludicris, sed solennibus & in vulgus tritis nominibus a se invicem discretæ. Quorum primum est *Pharisæus Sichemita*, qui circumcidebantur in gratiam Israëlitarum, non ad gloriam Dei, cæteraq; opera sua faciebant, non ut iis coleretur Deus, sed ut ipsi viderentur & colerentur ab hominibus: quale erat, quod portarent publice ligna in festo tabernaculorum ad conficiendum tabernaculum. Secundum, *Pharisæus impingens pedes suos*, qui ex nimia humilitate quasi reptantes pedes suos in incessu non elevabant, ac proinde ad obvios lapides & obstacula facile impingebant. Tertium, *Pharisæus venæsector, seu sanguinem eliciens*, item Pharisæus *cœcutiens*, qui ex affectata castitate oculis conniventibus & ferme clausis incedebant, ne unquam mulierem aut virginem obviam aspicerent, ac impuris tangerentur affectibus. Exinde fronte ad parietes sæpe occursabant, & cruenti fiebant, quasi venam capitis secuissent. Quartum, *Pharisæus pistilli sive mortarii*, qui capite & dorso versus terram inclinato incurvati & quasi duplicati incedebant instar mortarii, cujus superior circumferentia deorsum flectitur. Quintum, *Pharisæus, qui dicit: quod est debitum meum amplius? & faciam illud ex superabundantia*, qui operarii fuerunt superabundantes, gloriati, se omnia legis opera & plura insuper præstare posse. Sextum, *Pharisæus ex amore*, h.e. amore præmii, non timoris

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

Domini atq; honoris legis. Septimum, *Pharisæus ex timore*, scilicet pœnarum. Hæc ita Talmudici, codice de Benedictionibus fol. 13. col. 2. & codice de Muliere declinante fol. 20. col. 3. Observavit tamen Wagenseilius noster in Sota p. 545. etiam octavum Pharisæorum genus, cognominatum *Opus est mihi*, quod addit R. Nathan in suis scholiis in Talmudem, quo forte vel designabantur πολυπϱάγμονες, qui omnibus rebus se ingerebant, vel qui officiosam simulabant sedulitatem aut ministerium suum gratis aliis addicebant. Dispersi autem erant Pharisæi per omnes Judææ civitates. Videatur Lucæ cap. V. 17. habebantq; munus & auctoritatem publice docendi, vel ipso Christo teste Matth. XXIII. 2. & recentiores erant Scribis. Unde quando in N. Test. utrorumq; fit mentio simul, observari meretur, Scribas semper anteponi Pharisæis. Habebant & suos Præsides, Principes sive Præfectos. Videatur Luc. XIV. 1. Jejunabant bis in hebdomade, secunda (Lunæ) & quinta (Jovis) die; decimabant bona sua, & de iis insuper dabant primitias, trigesimas, & quinquagesimas; pauperibus magnifica conferebant beneficia, sed non nisi in publico, spectante populo, & ad propriæ famæ gloriam. Talis fuit R. Abba, qui quoties in publicum prodibat, marsupium, cui pecuniam indiderat, a tergo pendens gestavit, ut scil. omnibus numos capiendi potestas esset, sese autem lateret, cujus mortalium inopiam sublevasset. Astronomiæ inprimis erant intenti; præscribebant sibi quadriennium aut octennium aut decennium virginitatis; conjugati a gravidis uxoribus abstinebant, ut se non fruendarum voluptatum, sed liberorum suscipiendorum gratia uxores duxisse significarent; frequentissime orabant etiam per noctem, & inprimis enixe cavebant, ne inter orandum ex improviso obreperet somnus. Hinc nonnulli lapillos ex aquis collectos sibi ipsis substernebant, ut, dum his pungerentur, vigilantes essent, nec

in

in profundum somnum deferrentur. Alii spinas pro strato habebant ob eandem causam. Alii asseres sibi ipsis parabant dodrantis tantum latitudine, & in hos in camera appensos procumbebant, ut, si incauti inter orandum obdormiscerent, in pavimentum deciderent, & rursus ita excitarentur ad orationem. Videatur Epiphanius contra Hæreses lib. I. Tom. I. hæref. XVI. fol. 15. Nicetas thesaur. n. 40. fol. 39. Amictu quoque a plebe discerni se voluerunt, quem induerunt peregrinum & peculiarem, ut vestibus statim agnoscerentur, quod essent sancti & pii: fimbriis vestium alligabant spinas, gestabant muliebria pallia, & in latis crepidis calceisq; incedebant; neque in ordinem istum viri solum sed & fœminæ recipiebantur, uti testatur Talmud cod. de Muliere declinante cap. III. sect. IV. Dogmata Pharisæorum primaria erant hæc: (1) Fato i. e. DEI præsentia ac immobili decreto omnia geri, manente tamen libero voluntatis humanæ assensu, ita ut, cum omnia ex DEI deliberatione dependeant, in homine tamen integra sit facultas ad virtutem aut vitium accedendi. (2) Animas esse incorruptibiles ac immortales, earumq; judicia sub terris fieri, tum præmia contingere cuiq; seu virtutis seu vitiorum. (3) Piorum animas ab inferis in hanc vitam ad nova corpora reverti, rursus ex his in alia corpora migrare: improborum vero animas perpetuis damnatas carceribus interminabili supplicio excruciari. (4) Traditiones, quæ inter leges Mosaicas non sunt scriptæ, sed a majoribus per manus quasi traditæ, summa veneratione esse recipiendas, quin & ipsi legi Mosaicæ præferendas: in quod dogma acri reprehensione invehitur Christus Matth. XV. 3. & seqq. (5) Majores natu venerandos, nec licitum esse aut contra responsare monentibus aut obloqui (6) Viceversa religionis & voti prætextu parentes non esse audiendos, & omnem στοργὴν abjiciendam: quod doctrinæ Pharisaicæ caput iterum damnat Christus

Marc. cap. VII. 11. Sectæ hujus Pharisaicæ vestigia quemadmodum hodienum restant apud Judæos, ita spiritum illius politiam inter Christianos revocârunt & interpolârunt hodierni Monachi, quod ex ipsis Pontificiis fatentur Genebrardus & Serarius. Quæritur hic, quare Christus Judæis commendaverit dogmata Pharisæorum Matth. XXIII. 3. cum viceversa Matth. XVI. 6. monuisset, *caverent sibi a fermento Pharisæorum*: quæ loca adversus se invicem e diametro pugnare videntur. Resp. Quidnam Christus per *fermentum Pharisæorum* intellexerit, disertius indicat Lucas, quando scribit: *Cavete vobis a fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.* cap. XII. 1. Cum igitur Servator Matth. XXIII. 7. dicit: *Super cathedram Mosis sedent Scribæ & Pharisæi, omnia ergo, quæcunq; dixerint vobis, facite*, agit hîc de Scribis & Pharisæis super cathedram Mosis sedentibus h. e. Mosis legem explicantibus, & ad divinorum præceptorum observantiam cohortantibus; quod, dum faciebant, credendum ipsis erat. In altero autem Matthæi loco cap. XVI. 6. sermo ipsi est non de lege Mosis, sed de proprio eorum fermento seu hæretica doctrina, quando animos plebejorum temerariis traditionibus gravabant, inprimis de hypocrisi, quando aliud docebant, aliud faciebant: a quibus proinde cavere jubet. Vide Augustinum de Doctr. Christiana lib. IV. cap. XXVII. Tom. III. & contra Faustum lib. XVI. cap. XXIX. Tom. VI.

CAP. XXI.

De Gaulonitis sive Galilæis.

PHarisaicæ sectæ tanquam species ejus recte accensetur secta *Gaulonitarum* seu *Galilæorum*, memorata inprimis etiam a Justino Mart. de verit. Christ. relig. tom. II. fol. 307. quæ originem suam cum nomine accepit a quodam Juda

Gau-

Gaulonita vel Galilæo, patria Gamalensi (cujus socius fuit Zadok quidam Pharisæus) cujus mentio fit Actor. V. 37. Hi eadem, quæ Pharisæi, sectabantur placita, hoc unum duntaxat de suo addentes, nempe solum DEUM pro Domino habendum, nulliq; mortalium Principum esse parendum, sed pro libertate adserenda dura quæque & aspera subeunda. Vid. Barradium tom. III. fol. 188. seq. Ravanellum voc. *Galilæa*, Erasmum Schmidium & alios in Luc. XIII. 1. Act. V. 37. Hujus generis fuére illi, qui ex Christo captiose quæsiverunt: *Liceretne Cæsari dare censum, annon?* Matth. XXII. 17. & rursus isti Johannis VIII. qui de libertate gloriantes, ad Christum, in quem credidisse perhibentur vers. 30. dixerunt vers. 33. *Semen Abrahæ sumus, neq; cuiquam servivimus unquam.* Idcirco autem præ cæteris omnibus adhæserunt hi Christo, quod eum sperarent fore aliquando Judaicæ libertatis adsertorem & vindicem. Refert Josephus Antiquit. lib. XVIII. cap. 2. *hoc hominum genus sæpe sollicitasse populos, ut Regum & Dominorum imperia abjicerent, & solutionem censuum, (quæ manifestum sit servitutis testimonium,) detrectarent.* Idem scribit: *horum Gaulonitarum fuisse Herodis tempore sex millia, qui, cum tota Judæorum gens fidem suam jurejurando obligasset Cæsari & Regi, soli ipsi nec juramentum præstare nec polliceri fidem voluerint.* Conferatur etiam Sixtus Senensis Bibliothecæ Sanctæ lib. II. fol. 147.

CAP. XXII.

De Sadducæis.

JUdæis primi hæretici creduntur *Sadducæi*, & propterea κατ' ἐξοχὴν vocantur Hæretici tum Judæis tum etiam Mahummedanis: ex quorum jure impune licet occidere Sadducæos. Vid. Hottingerus Hist. Orient. lib. I. cap. 8. pag. 255. Dicti sunt ita a Zadoko magistro ac duce suo, discipulo

Antigoni Sochæi, qui cathedram in Synedrio magno summam occupavit post mortem Simeonis Justi, successoris in eadem hac dignitate Esræ. Occasio & initium sectæ illius natum est ex verbis Antigoni commode dictis, sed in malum sensum a discipulis detortis: *Ne estote sicut servi, qui domino serviunt propter mercedem, ut nempe accipiant præmium, sed estote sicut qui ministrant principi suo hac conditione, ne accipiant præmium: & sit Dei timor super vos.* in Capitulis Patrum cap. I. Ex quo præcepto Antigoni duo ejus discipuli Zadok & Baithus hanc struxerunt sequelam: *Si DEO nullo mercedis intuitu, aut retributionis spe serviendum, ergo nulla resurrectio mortuorum erit exspectanda.* Hæc verissima perniciosæ istius sectæ origo eandem in duas specie distinctas postmodum divisit classes, quarum una *Sadducæorum*, altera *Baithosæorum.* Illi quidem his longe pejores habiti, & plane pro infidelibus reputati, plerique summopere exosi fuerunt. Vide Actor. XXIII. 6. Quippe Baithosæi paulo post desierunt inficiari mortuorum resurrectionem. Quod pestilentissimum dogma ut primum vires & semina sua dispersisset, ejus causa, cum antea omnes & singulæ publicæ orationes in templo & synagogis Judæorum coronidis loco clauderentur solenni hac formula, *in seculum*, ad obtundendum blasphemum Sadducæorum os, dicentium, *non esse seculum nisi unum*, institutum fuit, ut sequentibus temporibus clauderentur isthac formula, *a seculo in seculum*, vel, *in secula seculorum*, uti referunt Talmudici codice de Benedictionibus fol. 54. Dogmata Sadducæorum directe opposita erant Pharisæorum doctrinæ, quibus assidue contradicebant, & primaria quidem fuerunt hæc: (1) Animas cum corpore omnino extingui, nullaq; post hanc vitam manere præmia vel supplicia. (2) Nullum prorsus esse fatum, nec ullum divinæ deliberationis decretum, sed omnia ita esse in hominum potestate, ut tam felicitatis quam infortunii sibi quisque sit auctor.

(3) Tra-

(3) Traditiones non-scriptas, sed hominum auctoritate conditas, ad probanda fidei dogmata, vitamq; & mores dirigendos minime esse admittendas, sed solum verbum DEI scriptum. (4) Ex libris biblicis solum Mosis pentateuchum, cæteris videntur prætulisse, ceu apud hodiernos Judæos maximo præ reliquis libris biblicis habetur in pretio. Hinc, quod notatu dignum, Christus de resurrectione disputans cum Sadducæis, non aliis testimoniis quam pentateuchi, cum alia clariora essent, eos coarguit Matth. XXII. 31. & seqq. Errarunt tamen plurimi, arbitrati, cæteros libros biblicos eos non recepisse, aut minus sacram ipsorum habuisse auctoritatem. Quod equidem Samaritani, solo nempe pentateucho recepto, fecerunt, Sadducæi non item: ceu præter auctores ab Hottingero in Thes. Philol. lib. I. cap. I. sect. 5. pag. 36. allegatos, splendide ostendit B. noster Hackspan. ad Lipmann. pag. 229. (5) Scripturam S. semper & ubique in literali sensu esse exponendam, tametsi incommodis id non careret. (6) Nihil quicquam, quod non sensu aut ratione manifesta comprehendi possit, credendum esse. (7) Angelorum nullam esse naturam, sed nomina duntaxat, quibus vel motus designentur, quos DEUS hominibus inspiret, vel eæ, quas ipse edit, virtutis suæ demonstrationes. Cæterum Sadducæi a reliquis Judæis differebant etiam externis ceremoniis v. g. festo expiationis tribuebant biduum, ritibus ecclesiasticis arctius adhærebant, quam Pharisæi, in contractibus & commerciis aliis Doctoribus Judaicis longe potiores existebant, denique a reliquis cum in explicatione multorum præceptorum & Scripturæ S. dictorum, tum in aliis dissentiebant. Narrat vero Nicetas lib. I. fol. 38. in cæteris omnibus ipsos convenire cum *Dositheis*, quorum plerique privatim ab animatorum esu, nec pauciores post liberos semel susceptos a consuetudine conjugali abstinebant, nonnulli virginitatem quoque perpetuam pro-

fitebantur, eod. Niceta teste l. c. cap. 35. fol. 34. Adde Epiphanium lib. I. adv. hær. cap. 13. fol. 30. Tom. I.

CAP. XXIII.

De Karræis sive Karaitis.

KArræi sive *Karaitæ* appellantur ita ab Ebr. radice קרא quæ significat *legit*, & commode exponuntur *Textuales*, *Biblici*, *Scripturarii*: quod nomen, quamvis ex se honestum sit, nec profanum, impositum tamen deinceps exosæ Sadducæorum sectæ, quod ea non modo, rejectis traditionibus, soli Scripturæ adhærendum esse contenderet, sed & hanc in litterali solum sensu acciperet & explicaret, adeoq; primis temporibus Karræi plane iidem fuére, qui Sadducæi. Postea vero cum resurrectionem inter Judæos publice negare non liceret, defecerunt a Sadducæis multi, qui resurrectionem præmiumq; ac pœnas post mortem dari agnoscebant atque profitebantur contra Sadducæorum sententiam: cætera tamen eorum dogmata, inprimis illud de S. Scripturæ auctoritate, approbabant. Unde certa evasit species sectæ Sadducaicæ, *Karræorum* dicta, quam Pharisæi illi traditionum patroni immani & acerbo odio prosequebantur, eiq; quotidie imprecabantur. Talium Karaitarum, qui missis Talmudicis nugis & Rabbinicis commentis solos libros θεοπνεύστους pro fidei norma agnoscunt, hodienum inter Judæos supersunt multi. In sola Polonia eorum numerantur ultra duo millia, multo plures dantur in Oriente, Turcicis nempe & Persicis ditionibus.

CAP. XXIV.

De Essæis sive Essenis.

E*ssæi* sive *Esseni* unde ita dicti fuerint, diversissimæ auctorum habentur sententiæ, quas omnes collegit Fullerus Miscell.

Miſcell. Sacr. lib. IV. cap. 3. Veriſſima omnium forte hæc eſt ſententia, denominari eos ab Ebr. radice חָסָה quæ ſignificat *in locum aliquem ſe recipere, latitare &c.* quandoquidem Eſſæi abditi degebant ἐν μοναχείοις καὶ κήποις, teſte Euſebio Hiſt. Eccleſ. lib. II. cap. 17. & commune aliquid habebant cum vita veterum Monachorum ſeu Eremitarum Chriſtianorum. Quod decepit Euſebium, ut ſcriberet, Philonem Judæum monuiſſe, monachos jam fuiſſe ſuo tempore. Vixerunt autem vitam prorſus ſolitariam & vere θεωρητικὴν teſte quoq; Plinio Hiſtor. Natur. lib. V. cap. 17. Unde nuſpiam leguntur Chriſto aut Apoſtolis negotium faceſſiſſe; ſed potius delituerunt in ſuis hortis ad Asphaltitem haut ita procul a Hierichunte, ubi erant fragrantium balſamorum arboreta, atque ibi exercuerunt ſe in pietatis ſtudio, lites, odia, invidiam averſantes, ſeq; invicem amantes, atque verecundiores aliis voluptatem tanquam probrum deteſtantes, inprimis vero temperantiam, continentiam, & vacuitatem a perturbationibus ſectantes. Omne flagitium exterminabant, pauciloquio & modeſtæ dictioni ſtudebant, cætera plerumq; contemplationi addicti; quanquam & medicinæ ſcholas in ſua ſolitudine & hortis habuerint. Et quamvis ipſi conjugium deſpicerent, alienos tamen pueros, adoleſcentulos adhuc, ad ſe receptos pro cognatis habebant, & ſuis inſtitutis erudiebant. Originem huic ſectæ dederunt corrupta & afflicta Maccabæorum tempora, quibus multi neceſſitate urgente in ſpeluncas ſe abdiderunt: quorum alii poſtea rebus in melius vergentibus ad priſtinas redierunt ſedes, facti Phariſæi; alii in montanis perſeverarunt, Eſſenorum ſeu μοναζόντω nomine gaudentes. Eorum regulæ vivendi & præcipua dogmata, quæ ex Philone & Joſepho decerpſimus, erant hæc: (1) Omnia fato i. e. DEI voluntate regi, nec quicquam hominibus præter fati definitionem accidere. (2) Animas eſſe immortales, iisque poſt hanc

 vitam

vitam actorum præmia pœnasq; rependi, bonis quidem ultra oceanum, ubi regio ſit, quam neque frigora neq; æſtus premant, ſed in qua Zephyro adſpirante omnia ſint amœna; malis autem apud inferos, ubi loca ſint ærumnoſa & plena gemitibus. (3) Omne juramentum quaſi perjurium eſſe vitandum, quia quicquid vir perfectus dixerit, id omne juris jurandi vim habere debeat. (4) Summam poſt DEUM exhibendam eſſe legislatori Moſi reverentiam, quem ſi quis blaſphemaverit, morte mulctandum eſſe. (5) Præcipuum ſtudium divinis literis ac veterum Patrum ſcriptis adhibendum, indeq; petenda, quæ animarum curæ expediant. (6) Communis ſodalitii præfecto ita parendum eſſe, ut nihil ſine ejus præcepto fieri liceat. (7) Diem æqualiter diſtribuendum eſſe in tria tempora, precum, laborum, cibi & potus. (8) In congreſſibus & colloquiis mutuis expuere non licere. (9) Mortem, quæ cum laude & gloria obiretur, immortalitate ipſa potiorem eſſe. (10) Continentem ac cœlibem vitam ducendam, & ab omni conjugio prorſus abſtinendum. (11) Omnes facultates communes eſſe, unumq; omnium patrimonium, quod per communes procuratores diſpenſetur. (12) Nihil inter ſe aut mercari aut vendere licere, ſed cunctis eſſe liberum, accipere, a quibus libuerit, quod ſit opus. (13) Albis veſtibus utendum, & amictum ac calceos non eſſe mutandos, niſi aut omnino conſciſſis prioribus, aut longi temporis uſu conſumtis. (14) Tantam etiam in naturalibus purgamentis habendam eſſe munditiæ curam, ut unusquisq; ſibi quotidie in ſecretiſſimis locis foveam dolabella effodiat, in quam ventrem exoneret, demiſſa primum circumquaq; veſte contegendi corporis gratia, ac deinde terra, quam quis effoderat, in locum ſuum reducta, ne divinæ lucis ſplendori fiat injuria. (15) Ante ſolis ortum publicis laudibus auctorem naſcituri luminis celebrandum, poſtea ad ſuas cuiq; artes ac ſtudia

rece-

recedendum. (16) Hora quinta diei in commune cœnaculum sacris vestibus h. e. lineis velaminibus indutis coëundum, ibiq; ex eodem pane & pulmento in silentio residentibus vescendum, neque aliquid gustare cuiquam fas esse debere, nisi publica oratio prandium præcedat & sequatur, quæ Deum datorem victus ante & post cibum collaudet. (17) Post prandium, depositis sacris indumentis, ad sua cuiq; opera recedendum. (18) Essenorum cultum nuper aggredientes non statim in consortium assumendos, sed candida veste & perizomate indutos atq; dolabella incinctos a curatoribus suis explorandos per tres integros annos, donec probatæ virtutis dederint experimenta. Vide Josephum Antiq. l. 2. Bell. Jud. VII. 2. Philonem in orat. cui titulus, *Omnes studiosos esse liberos*, Ludov. Cæl. Rhodigin. IX. 5. Nicetam 136. cum scholiasta.

CAP. XXV.

De Herodianis.

HErodianorum* mentio fit Matth. XXII. 16. Marc. III. 6. XII. 13. Quinam autem illi fuerint, non tam manifesto constat, ac proinde in diversas abeunt sententias auctores. Drusius ita: *Quinam fuerunt Herodiani? quæsitum est a doctis. Variæ sententiæ. Ego, quam reperi apud auctores Ebræos, eam ponam. In lexico Juris lego, Herodianos Græcos fuisse, dictos autem ab Herode, qui primus eos traduxit ex deserto ad locum habitatum, educavitq;. Ponam verba Ebraica, deinde reddam ut sonant ad verbum,* הורודוס המלך וכו *id est, Herodes adduxit secum Græcos ex deserto, & educavit eos in terra habitata, & fecerunt sectam, vocatiq; sunt de nomine ejus Herodiani.* Hæc Drusius Commentar. ad voces hebraicas N. Test. cap. 23. Confer. ejusdem lib. I. Præteritorum pag. 48. Mens ejus est, quasi Herodes homo extreme profanus novam religionem ex Paganismo & Judaismo conflare fuerit ausus. Verum opinio-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

nem hanc ſolide refutavit Joh. Buxtorfius in Lexic. Talmudico fol. 631. & ſeq. natam ex falſa verſione loci illius ex Lexico Ebraico Juris a Druſio ſupra adducti, quem Buxtorfius ad oculum oſtendit ita oportere reddi : *Herodes rex adduxit ſecum* (יונים) *columbas ex deſerto*, *& educavit eas in terra habitata, factæq; ſunt* (תַּרְבּוּת) *manſuetæ, vocatæq; ſecundum nomen ejus Herodianæ.* Adeoq; cum Druſio fallitur quoq; adſecla ipſius Caſaubonus Exercit. I. contra Baronium num. 5. p. 44. Samuel Petitus Herodianos *ſervos* vel *libertos* putat *Herodis & Archelai, tributis exigendis præfectos*, Variar. Lect. lib. II. cap. I. cui tamen plurimas inſtantias oggerit Dilherrus Elector. lib. I. cap. XIV. Syrus N. Teſt. interpres Herodianos vertit *domeſticos Herodis.* Heinſius Exercit. Sacr. ad Matth. cap. XXII. 16. *milites aulæ Herodianæ* putat: alii denique aliter ſentiunt. Veriſimillima omnium ſententia tum ex hiſtoria Nov. Teſt. tum ex monumentis Judaicis decerpta notari poteſt hæc : Actor. XIII. 1. mentio fit cujusdam Menachemi, qui una cum Herode Tetrarcha fuerit educatus. De hoc Menachemo refert R. Abraham Dſachus in libro Juchaſin fol. 19. col. 1. quod una cum Hillele præfecturam Synedrii magni geſſerit, poſtea receſſerit ad famulitium Herodis regis una cum LXXX. viris ſplendide veſtitis. Cum enim ingenti lite apud magnam partem Judaicæ gentis ſolium tetrarchatus aſcendiſſet atque firmaſſet Herodes, erant poſtea inter Judæos ſub imperio ejus, qui pervicaciter ei reſiſterent, erantque, qui fortiter ſuffragarentur. His datum eſt nomen *Herodianorum*, quippe qui ſummis viribus regnum iſtius familiæ ſtabilirent & approbarent. Horum auctor & caput fuit σύντροφος ille Herodis *Menachemus*, addictus fidei ac doctrinæ Sadducææ, qui ſtatim de eadem ſecta LXXX. viros inſignioris notæ ſecum abduxit, & una cum iis novam Herodianorum ſectam inchoavit, Sadducæorum doctrinam profitentem, & Herodis imperium

rium propugnantem. Ita aſtute Herodi atque Herodianis conſultum fuit, ut ille horum doctrinæ, hi ipſius regni evaderent tutores & mutuum ſtabilimentum: Quod enim Sadducæorum doctrinæ aſſeclæ fuerint Herodiani, conſtat inter alia ex N. Teſt. hiſtoria Matth. XXII. quæ etiam deſcribitur Marc. XII. & Lucæ XX. ubi Phariſæi (nempe Gaulonitæ) & Herodiani miſſi leguntur ad Chriſtum, ut caperent eum in ſermone. Ibi primum Phariſæi ex ſuæ doctrinæ capitibus ſpinoſam propoſuiſſe quæſtionem, qua ſoluta, Sadducæi itidem aliam ſui dogmatis in medium attuliſſe perhibentur, non autem in antecedentibus Sadducæi ad Chriſti miſſi dicuntur, ſed Phariſæi & Herodiani. Igitur ex his liquet, Herodianos fuiſſe de genere Sadducæorum. Herodianos hoſce poſtea aliquid rubiginis ſuæ alleviſſe Herodi, & de doctrinæ Sadducæorum capitibus quædam ipſi inſtillaſſe, conſtat ex collatione locorum Matth. XVI. 6. & Marc. VIII. 15. nam quod illic in Matthæo *Sadducæorum* vocatur, Marco eſt *fermentum Herodis*. Cæterum Herodiani a Sadducæorum ſecta adhuc in eo diſtulerunt, quod ipſi ad conciliandum auctoritatem Herodi, & in patrocinium imperii illius perſuaderent populo, crederentq; ipſimet atque docerent, Herodem eſſe tam longo tempore tot votis exſpectatum Meſſiam, quoniam alienigenarum primus apud Judæos regnavit, idq; probarunt ex Gen. XLIX. 10. uti narrant Tertullianus adverſus Hæreticos c. XLV. p. 219. Epiphanius Tom. I. lib. I. Hæreſ. XX. p. 45. Nicetas in Theſ. I. 44. Baronius in Apparatu ad Annales p. 4. Grotius de Veritate religionis Chriſtianæ lib. V. Tantum breviter de præcipuis Judæorum ſectis, de quibus prolixius & peculiaribus tractatibus egerunt Scaliger, Druſius & Serarius.

CAP.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

CAP. XXVI.

De nostræ ætatis Judæorum Sacerdotio & Sacerdotibus.

POst ultimam a Christo prænunciatam captivitatem, cum misere Judæorum gens de fastigio suo penitus corrueret, & per totum dispergeretur mundum, immanis jugi gravitate pressi non solum omnium nationum evaserunt servi, sed & longinqua calamitate veluti Lethæo poculo inebriatis, ex qua singuli orta essent tribu, memoria plane effluxit, atque diuturnitate in oblivionem adductum est. Sic nihil spei reliquum illis mansit, nisi adventurum Eliam Messiæ præcursorem, suam cuique tribum ostensurum, & hoc pacto populum Israëliticum in ordinem rursus redactum. Quod quidem cum pleriq; Judæorum inficiari nec ausint nec possint, certum hoc est, neminem amplius inter eos sacerdotio rite more majorum fungi, quandoquidem plane incognitum hoc sit, quis ad tribum Levi pertineat, quis de familiis sit sacerdotalibus? Sunt tamen inter eos pauci, qui prosapiam suam de genere Aaronis adhuc constare asseverant: ac proinde, cum alias vulgo nomina sua sic exprimant, v. g. *Mose ben Maimon, Juda ben Leo, Manasse ben Israël:* illi, qui se ex genere sacerdotali ortos jactant, ad differentiam cæterorum & characterem tribus suæ, nomina sua hoc modo exprimunt, v. g. *Salomo ben Leab Adoni Majer, Mose ben Leab Adoni Issaschar.* Hominum istorum in sacra dignitate inter ipsos exigua habetur ratio: talis quippe, ratione sacerdotii sui, de vino, frumento, pecude, nec non de iis, quæ voto sacrata sunt, plane nihil percipit, tantum de primogenito hominis masculi accipit quinque siclos, i. e. duos Imperiales ac dimidium, ex constitutione divina Num. XVIII. 16. brutorum animalium mundorum primogenita tenetur educare & alere,

alere, donec unumquodq; moriatur, ita tamen, ut ad ipſum nihil inde uſusfructus redeat. A labore omni immunis eſt, niſi quod, pro placito tamen ſuo, erudiendis liberis det operam, & in certis feſtis ſuper eccleſiam benedictiones recitet. Videatur Chriſtiani Gerſonis Jüden-Talmud lib. I. cap. XXVII. circa finem. Cæterum qui opibus & favore apud primates Judæorum pollet, eminentiam ſacerdotalem facile ſibi hodie redimit, & ſolenni ritu conſequitur: quo fit, ut divites & parum docti, qui apud eos ſunt, plerumq; illum conſequantur gradum; doctiores autem & pauperes eo defraudentur. Neque hoc heri demum aut nudius tertius inter eos invaluit, ſed dudum obtinuit, poſtquam Meſſiam revelatum aſpernati ſunt. Hic demum verus fons eſt, unde tot temerariæ traditiones, tot fabulæ Talmudicæ, tot blaſphemæ in Deum ac verbum ejus locutiones profluxerunt: Unde etiam arrogantia malæq; artes Rabbinorum ſuum traxerunt ortum, quarum inſignia exempla ex ipſo Talmude ſparſim allegat Chriſtianus Gerſon in ante laudato libello. Sacerdos ſummus hodie iis vocatur מוֹרֵנוּ *Morenu* i. e. *Doctor noſter*, qui in ſupremo honoris gradu eſt, & quodammodo comparari poteſt Principi ſynedrii magni; ſiquidem non ſolum ſacra perficit ille, quæſtionesque & caſus dubios in ſacris rebus ſolvit, litesque diſputantium de ſenſu divinarum literarum dirimit, easque docet & explicat, verum etiam forenſes leges ſancit, civilesque cauſas & politica negotia dijudicat. Cujusmodi Morenu conſtituitur in ſingulis locis, in quibus paulo amplior Judæorum datur eccleſia, adeoque eorum plures in Germania reperiuntur v. g. in cœtu Francofurtenſi, Wormatienſi, Hildeſienſi, Halberſtadenſi. Alterum ab hoc gradum qui obtinet, vocatur חַזָּן *Chadſan* i. e. Inſpector templi ſive ſynagogæ ſeu rerum ſacrarum, alias dictus quoque שְׁלִיחַ צִבּוּר i. e. *nuncius vel angelus eccleſiæ*, Germ. der

Schul-Klopfer. Curam gerit ille, ut rite procedat liturgia publica, prælegit ſingulis ſabbathis ſectiones ex lege, præeſt quotidie in templo eccleſiæ orando & canendo. In tertio gradu qui exiſtit, vocatur רַבִּי *Rabbi* & רַב *Raf*, quorum tamen ille excellentior habetur & honoratior eſt, hic paulo inferior. Et hi quodammodo comparari poſſunt Scribis ac Legisperitis veterum Judæorum. Quamvis & ipſos illos titulos & ambitioſa nomina perantiqua eſſe ſatis conſtet ex N. Teſt. hiſtoria; orta tamen ſunt inter Judæos circa Chriſti demum nativitatem. Nam prima antiquitas Prophetis proxima, æque ut Prophetæ ipſi, nullis omnino utebatur titulis. Sic viri ſynedrii magni poſt Eſram, Haggæum, Zachariam & Malachiam nudis nominibus ſuis fuere appellati, pariter omnes, qui hos ſecuti ſunt usque ad Hillelem. Attigit autem Hillel fere nativitatem Chriſti, ſenex centum & quinquaginta annorum factus. Hujus filius Simeon (qui non ex levibus conjecturis ille fuiſſe creditur, qui Chriſtum infantem brachiis excepit) primus appellatus fuit titulo *Rabban*, denotante eum, qui doctrina, prudentia, dignitate cæteris præſtat, & attributo iis tantum, qui principatum geſſerunt in populo Iſraëlis. Poſt hunc idem prædicatum accepit Gamaliel, apoſtoli Pauli præceptor, Hillelis nepos: & ſic una ſerie per CC. circiter annos quinque alii principes Judæorum fuerunt appellati. Præter ſeptem iſtos nemo amplius eo titulo legitur inſignitus, ſed idem cum iis exſpiravit. Primus itaq; a N. C. titulus fuit *Rabban*, poſtea prodiere tituli *Rabbi* & *Ribbi* & *Rabba*, denotantes Magiſtrum vel Doctorem, & uſitati in terra Iſraëlis ſeu Palæſtina, pro quibus in Babylonia dixerunt רַב רַבָּא מָר מָרֵא מָרִי *Rof*, *Rofo*, *Mor*, *More*, qui pro arbitrio & ex favore hominum attribuebantur, non vero ritibus ſolennibus, uti hodie inter Judæos adſolet fieri, conferebantur. Raf itaque hodie æquipollet honori

Bacca-

Baccalaureatus, Rabbi autem titulo Magiſtri vel Doctoris; neque aliquis Rabbi fieri poteſt, niſi prius Raf exſtiterit. Ritus inaugurandi Rabbinum peragitur a Morenu, vel ſi hic abſit, a Rabbino alio manuum impoſitione atque ſolenni in ſynagoga proclamatione v. g. Hunc vel iſtum ob inſignem induſtriam, eruditionem & pietatis ſtudium eſſe dignum, qui inſigniatur titulo Rabbini. Præcipit deinde ſub pœna anathematis, ut quisque eundem Rabbinum appellet. Denique in confirmationem rei ac teſtimonium diploma ſcriptum jam exhibet promoto. Officium Rabbinorum quale hodie ſit, deſcribit egregie Chriſtianus Gerſon: Das Amt der beſtallten Rabbinen iſt fürnemlich / daß ſie auch andere zu Rabbinen machen können / und wann ein Jude dem andern etwas ſchuldig iſt / und ihn nicht bezahlen will / muß ihn der Rabbi mit und durch ſeinen Bann zur Bezahlung zwingen. Item / wann einer oder eine das Geſetz GOttes / oder der Rabbinen öffentlich übertretten hätte mit Ehebruch / Blutſchande / Verrätherey / und dergleichen / oder hätte die gebührliche Zeit nicht gefaſtet / oder hätte den Sabbaht entheiliget / demſelben muß der Rabbi ordentliche Buſſe / nach Gelegenheit der Perſohnen und Sachen / ordnen und fürſchreiben. Es kan auch keine Ehe gemacht noch wieder geſchieden werden / es geſchehe dann durch den Rabbi oder ſeinen Vollmächtigen. Auch muß er Bericht thun / wann ein Huhn oder Gans wäre hinckend worden / ob man es ſchlachten und eſſen dürffe / oder ob man es den Chriſten verkauffen müſſe / und dergleichen Sachen ſehr viel. Fürnemlich aber muß er aller Geſunden und Krancken / Jungen und Alten Natur und Eigenſchafften wol zu unterſcheiden wiſſen / und ſo es ihm müglich iſt / muß er auch alle Jahr dreymal predigen. Und ob wol der Rabbinen-Stand gar nichts / oder doch ſehr wenig ins Haus und Beutel bringet / iſt doch bey dieſem Volck der Ehrgeitz ſo groß / daß auch ihrer mehr

durch

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

durch Gunst als Kunst zu Rabbinen gemacht werden / und wo einer dem obersten Rabbi ein Stuck Geldes oder zwantzig gibt / macht er einen viel ehe zu einen Rabbi / als wann er tausend Stück Geldes verstudiret hätte. Hæc ille in cit. Jüden-Talmud lib. I. cap. XXVII. p. 251. & seq. Denique fatentur Judæi, se non amplius habere sacerdotes, & hos tamen, qui sacra adhuc peragunt apud ipsos, Sacerdotes nominant. Fatentur etiam, Majestatem divinam nec non Spiritum Sanctum defecisse inter ipsos jam tum sub templo secundo. Vid. Prolegom. nostra ad Jacobum Judam Leonem lit. C. col. 1. Et tradunt tamen, eandem Majestatem divinam recumbere etiamnum super manibus sacerdotum benedictionem ecclesiæ impertientium, præsertim expiationis die, de quo notatu inprimis digna vide apud Antonium Margaritam lib. cit. lit. E. col. ult.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

PARS SECUNDA DE SACERDOTIBUS ET SACRIS EBRÆORUM PERSONIS.

CAPUT I.

De necessariis Sacerdotum requisitis & primò de natalium puritate.

IN sacerdotalis dignitatis candidato apud priscos Ebræos sollicite ante omnia considerabatur personæ qualitas, in qua primum requisitum erat natalium puritas: nemini enim eo aspirare licebat, nisi qui *e sacerdotali familia*, tribu nempe Levitica, & in specie stirpe Aaronica prosapiam duceret, qua de re prima parte egimus cap. II. Neq; qui ex hac stirpe ortus esset, statim quisque ad sacerdotium admittebatur, sed tantum qui ex masculis posterorum Aaronis esset genitus, adeo ut excluderentur nepotes ex filiabus sacerdotum, quemadmodum in genere ipse sequior sexus a sacerdotali functione arcebatur. Igitur solum *masculi ex masculis stirpis Aaronicæ* sati sacra obibant munia, & ex his primogenitus seu natu maximus posterorum Eleasaris Pontifex max. creabatur, atque ob ætatis prærogativam in successione cæteris anteponebatur, veluti Eleasar natu minori Ithamar, & prout ante legem Leviticam similis consuetudo simile jus primogenitorum obtinuit, de quo parte priori egimus cap. I. Præterea nec hoc sufficiebat, ortum duxisse ex mascula familia stirpis Aaronicæ, nisi & *ex legitimo conjugio* natus aliquis esset. Eximebatur enim a dignitate illa ortus ex nuptiis seu coitu lege seu Sacerdotibus seu Pontifici vetito,

tito, ac proinde a ſacerdotio & pontificatu maximo prohibebatur conceptus ex ſcorto vel proſtibulo vili, aut adultera, ex ea, quæ repudiata erat a marito, ex idololatra, vel in genere aliena, quæ non erat tribus Leviticæ, ex vitiata vel vi compreſſa, ex proſelyta, ex ea, quæ prius in matrimonio vixerat cum extraneo, qui non fuerat de poſteritate Iſraëlis, ex fratria leviro renunciata, ex captiva, ex libertina, aut ſerva. Eadem ratio erat, ſi avia aut proavia eſſet talis aliqua iſtarum. Quod ſi autem Pontificis filius eſſet, ad ſacerdotium ineptus reddebatur, ſi mater ejus parenti nupſiſſet vidua, aut ſi non fuiſſet de familia ſacerdotali, quamvis eſſet de tribu Levitica. Ubi circa id, quod ſupra de ſcorto diximus, notandum, quod tradunt Talmudici, *ſi ſacerdos cum fœmella concubuiſſet prima vice, neq; eum profanum fuiſſe redditum, neq; prolem illegitimam, licet fœmella ſcorti nomen acceperit; ſed ſi ſecunda vice cum eadem conſuevißet, & ipſum cum ea, & filium ex eodem concubitu ſuſceptum profanos redditos.* Quas autem ſupra Sacerdotibus creandis vetitas enarravimus, earum, paucis exceptis, conjugia cæteris Iſraëlitis, etiam Levitis, permiſſa erant, neque niſi ſolis Sacerdotibus & Pontifici maximo prohibebantur. Ut igitur eo melius de natalium puritate candidati alicujus ſacri miniſterii conſtaret, neve hujuſcemodi inquinamenti ſuſpicio fraudi eſſet alicui, aut ſaltim fama de inquinatis natalibus ſacræ functioni adverſaretur, eorum, quibus ad ſacerdotium adſpirare licebat, nomina parentum, genus, qualitas in certas tabulas referri ſolebant, ſervatas in ipſo templo (qualium mentionem facit Suidas, voce Ἰησοῦς Χριστὸς) unde natalium puritas, qualis ad ſacram functionem atque ſucceſſionem exigebatur, præſto adſereretur. Tales tabulæ vulgo nuncupatæ ſunt *Scripta* nec non *Libri familiæ*; in quibus qui non reperiretur, arcebatur a ſacerdotio in perpetuum, quando, utrum natales ejus ſatis eſſent puri, non conſtabat. Hinc Eſræ II. 62. legitur:

tur: *Et de filiis ſacerdotum hi quæſiverunt ſcripturam genealogiæ ſuæ, & non invenerunt, & ejecti ſunt de ſacerdotio, & dixit Atharſata eis, ut non comederent de ſancto ſanctorum.* Quod repetitur Nehem. VII. 64. & ſeq. Ipſe Nehemias cap. XIII. 28. 29. *de filiis autem Jojada filii Eleaſib Sacerdotis magni gener erat Sanaballat Horonites, quem fugavi a me. Recordare Domine, DEUS meus, adverſus eos, qui polluunt ſacerdotium, jusq; ſacerdotale & leviticum. Igitur mundavi eos ab omnibus alienigenis, & conſtitui ordines ſacerdotum.*

CAP. II.

De Corporis habitudine.

ALterum ſacerdotis requiſitum erat legitima corporis habitudo, integra, & omni labe carens: de qua Lev. XXI. 17. expreſſe DEI habetur mandatum: *Quicunq; de ſemine ſuo in generationibus ſuis habuerit maculam, non accedat, ut offerat panem DEO ſuo.* Maculæ illæ erant vitia tantum exterius apparentia, ſive eſſent medicabilia, ſive immedicabilia; ſecus, ſi labes eſſet intra hominem, ut, ſi v. g. pulmones corruptionem concepiſſent, ſi ſauciata eſſent viſcera &c. Id eum a ſacro miniſterio non impediebat. Iſtiusmodi vitiorum corporis in homine ad ſacerdotium intente obſervatorum, & a certis inſpectoribus ante initiationem ad ſacerdotium exploratorum, a priſcis Ebræis ſequentia enumerantur. *In Capite:* 1. Verticis capitis concavitas. 2. Convexitas verticis nimium exſurgens, inſtar ovi. 3. Frons ſeu ſynciput faciei ſuperpendens. 4. Occiput cervici ſuperpendens. 5. Caput deorſum adeo amplum & diffuſum, ut etiam colli locum pars ejus occuparet. 6. Calvitium in toto capite. 7. Calvitium in syncip te. 8. Calvitium in vertice, tametſi alias crinibus circumdaretur. *In aure.* 1. Auris arida & exanguis. 2. Aures nimis exiguæ. 3. Aures nimis turgidæ, inſtar ſpongiæ. 4. Aures nimis languidæ & pendulæ.

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

5. Auris altera ab altera diversa. 6. Cartilago auris lacera vel discissa vel perforata. 7. In aure alterutra cartilago duplex. 8. Aures surdæ. *In palpebris & superciliis:* 1. Palpebra perforata vel lacera vel discissa. 2. Supercilia aliquantum pendula. 3. Supercilium tantum unicum. 4. Supercilia dissidentia sive longitudine sive colore pilorum. 5. Pilorum in palpebris defectus. 6. Densitas in iisdem nimia pilorum. 7. Palpebræ non ita, ut par est, apertæ, sed nimium conniventes. *In oculo:* 1. Cœcitas sive in utroque sive in alterutro. 2. Lippitudo in alterutro. 3. Visus obscurior. 4. Tuberculum. 5. Albugo oculi in nigredinem oculi extensa. 6. Macula alba intra nigredinis oculi circuitum. 7. Macula nigrior in eadem nigredine expressa. 8. Oculi superius vel inferius, quam par est, siti. 9. Oculi omnino rotundi, nec in longitudinem aliquantulum extensi. 10. Oculi furibundorum instar. 11. Oculi majores, quam par est, instar vituli. 12. Oculi minores, quam par est, instar anseris. 13. Lachrymæ perpetuo stillantes. 14. Humor ab alterutro oculi angulo fluitans. 15. Nictitatio oculorum. 16. Oculi dissidentes colore, magnitudine, loco. *In naso:* 1. Nares perforatæ, discissæ vel laceræ. 2. Superior pars nasi inter oculos depressior. 3. Nasi medium nimium eminens. 4. Extremitas nasi repanda. 5. Nasus alterutrinq; divergens. 6. Nasus vel grandior vel exilior, quam ferret cæterorum membrorum ratio, ubi mensura erat digitus auricularis hominis illius, de quo fiebat quæstio, quo digito si nasus esset major vel minor, vitium erat. *In ore:* 1. Maxilla inferior superiori prominentior. 2. Lingua impeditior adeo, ut plerorumq; verborum prolationi esset impar. 3. Os, quod in prolatione verborum quodammodo occlusum videri posset. *In labiis:* 1. Labium perforatum, discissum vel lacerum. 2. Labium inferius superiori prominentius. 3. Labium superius inferiori prominentius. 4. Os adeo laxatum, ut salivam non retine-

retineret. *In collo:* 1. Collum adeo breve seu depressum, ut caput humeris continuum videretur. 2. Collum adeo oblongum, ut humeris videretur eluxatum. *In manibus:* 1. Ossis manus fractura manifesta. 2. Usus dexteræ incommodus. *In digitis manuum & pedum:* 1. Digitorum numerus excrescens. 2. Digiti alicujus defectus. 3. Digitus alter alteri inequitans. 4. Primi digiti continenter juncti. 5. Caro ex pollicis extremitate extuberantior. *In pedibus:* 1. Claudus. 2. Femur alterum altero longius vel altius. 3. Ossis pedis fractura manifesta. 4. Crura adeo extrorsum incurva, ut genua nunquam conjungerentur, sed pedes facile commiscerentur, veluti in valgis. 5. Talus extuberantior. 6. Calcaneus ita retrorsum extensus, ut crus medio pede inniti videretur. 7. Planta pedis in latum diffusa instar anseris, ut in plancis & plautis. 8. Pes adeo undiquaque sibi æqualis, ut a calce ad digitorum extremitates utrinque ac ubique eandem haberet figuram. 9. Pes a calcaneo ad digitos ita incurvus, ut, arcus instar, alterutrinq; distorqueretur, ut in loripede. 10. Pes excavatus seu planta sic concava, ut stans calcaneo & digitorum extremitate inniteretur. 11. Genua se mutuo inter eundum pulsantia. 12. Pedis sinistri potior usus. *In corpore toto:* 1. Corpus grandius, quam cæterorum membrorum ferret ratio. 2. Pumilionis statura. *In dorso:* 1. Dorsum incurvum. 2. Gibbositas ex vertebra spinæ luxata. 3. Gibbositas carnosa. *In ventre:* 1. Venter solito tumidior. 2. Umbilicus prominens & non depressior, ut esse solet. 3. Mammillæ super ventrem, instar muliebrium, jacentes, seu pendulæ. *In pudendis & vasis seminariis:* 1. Membrum genitale compressum, vel contusum, vel avulsum, vel abscissum. 2. Utriusque sexus membra, veluti hermaphroditi. 3. Genitalium loci obstructi, ut non cognoscere possis, utrum mas sit an fœmina. 4. Veretrum adeo longum, ut genua ferme attingeret. 5. Testiculus compressus vel contusus

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

tusus vel avulsus. 6. Testiculus unicus. 7. Uterq; unico in loculo. 8. Pars testiculi exsecta. 9. Scrotum ad genua ferme pendulum. 10. Scrotum percussum. 11. Hernia. *In cute & carne:* 1. Nigrities, qualis Æthiopis. 2. Pallor nimius, quasi casei. 3. Rubor nimius, qualis coccini. 4. Cutis ex causa interiori vel exteriori decolorata, veluti ex pustulis, lentigine, cicatricibus. 5. Verruca unica seu nævus in facie, etiam minimus, modo ex eo crescat pilus. 6. Caro seu cutis languida vel pendula. *In superficie corporis:* 1. Scabies sicca. 2. Scabies humida sive Ægyptiaca. 3. Immundities. Quibus adduntur 1. Ab ætate provecta tremor. 2. Tremor ab ægritudine. 3. Sudor graveolens. 4. Fœtor oris. 5. Impotentia loquendi. 6. Fatuitas sive insania. 7. Epilepsia. 8. Obsessio dæmoniaca. Hæc fere sunt omnia illa vitia, quæ sacerdotem ad sacrum ministerium reddebant ineptum, modo unicum eorum in ipso deprehenderetur. Quæ etsi singula in lege sacerdotali codicis Bibliorum expressa non exstant, singula tamen apud priscos Ebræos fuisse observata, ex multis aliis testatur Philo lib. de Victimis & lib. II. de Monarchia. Quodsi vero quis ex genere sacerdotali vitio ex jam recensitis laborans sacrificium offerre, aut aliud tale ministerium peragere auderet, actus ille sacer habebatur illegitimus, ipse autem administrans ad flagellationis pœnam protrahebatur. Licebat quidem talibus ingredi limina templi, sed non tendere ulterius: qua de re ita præcepit DEUS Levit. XXI. *Omnis qui habuerit maculem de semine Aaron sacerdotis, non accedet ad offerendum hostias Domino, nec panes Deo suo; vescetur tamen panibus, qui offeruntur in sanctuario, ita duntaxat, ut intra velum non ingrediatur, nec accedat ad altare, quia maculam habet, & contaminare non debet sanctuarium meum.* vers. 21. 22. 23. Cæterum inter vitia illa fuére quædam, quæ pro libitu & momento corrigi poterant, ita ut a munere divino aliquis non excluderetur. Tale erat

erat immundities lavacro facile ſublata. Fœtorem oris aromate aliquo devorato corrigebant. Sudore illo gravi, quem hircinum vocant, inquinatum abluebant, itidemq; certi aromatis conſperſione purgabant. Talia quoq; fuére præputium, crines intonſi.

CAP. III.

De legitima ætate.

RAtione ætatis Sacerdos rite conſtitui poterat, qui annum exegiſſet vigeſimum, neque tamen hæc ætas indifferenter ſufficiebat: quodſi enim aliquis de ſacerdotali ſtemmate annum XIII. ſuperaſſet, exploratio fiebat, an pubertatis ſigna in eo conſpicerent, & an pili pubis excrevisſent. Si excreviſſent, dignus judicabatur, qui poſt XX. ætatis annum ſacerdotale munus reciperet; ſin, tametſi annum XX. ageret, a dignitate illa excludebatur, & tum demum talis inquiſitio in iſta pubertatis ſigna fiebat; quæ ſi apparerent, trigeſimo quinto demum anno in ordinem iſtum ſacrum admittebatur, ſi vero nulla deprehenderentur, ſpado declarabatur, atque ad ſacerdotium perpetuo ineptus. Ille igitur, qui manifeſta pubertatis ſigna decimo tertio ætatis anno in pube dediſſet, XX. ætatis anno ſacerdos creabatur, atque ille, qui demum anno XX. pilos pubis eduxiſſet, ſacerdotio fungi permittebatur anno trigeſimo quinto. Talis vulgo dicebatur apud Ebræos *major*, & contradiſtinguebatur *minoribus*, quomodo nuncupati fuére, qui vel XIII. ætatis annum nondum expleviſſent, vel poſt eum pubem nondum produxiſſent. Eodem modo res ſeſe habebat cum eo, qui ſucceſſionis jure in locum demortui Pontificis deveniebat: qui ante pubertatis ſigna, annum nempe XX. vel XXV, dignitatem illam non adipiſcebatur, ſed dabatur illi vicarius, qui intra terminum pubertatis ejus vice fungebatur, dictus *Secundus a Pontifice*, vel *Vicarius Pontificis*

tificis

tificis maximi. Levitarum autem alia erat ratio, de quorum ætate legitur Num. VIII. 24. *Hæc est lex Levitarum: A XXV annis & supra ingredientur, ut ministrent in tabernaculo fœderis.* Sed supra Num. IV. 3. & 30. trigesimus decimum annus legitima & sacro ministerio idonea ætas illis definitur. Quæ quidem loca ita conciliari debent, ut XXV. annus intelligatur dedisse initium discendi, a quo termino ætatis usq; ad XXX. annum, toto nempe quinquennio, Levitarum frequentabant scholas, discentes lectionem, cantum, & quæ sunt alia; interea tamen nati apti habebantur ad ministerium, & accedebant quoque ad juvandos fratres suos, erantque occupati in levioribus ministeriis. Vide Menassen ben Israël Conciliat. in Num. quæst. IV. Abulensem in cap. VIII. Numer. quæst. XXXI. Seldenum de Successione in Pontificat. lib. II. cap. IV. Judæos imitati fuére prisci Christiani, apud quos eadem fere ætas in ecclesiæ ministris spectabatur, uti inter alia constat ex his verbis Justiniani: *Presbyterum autem minorem triginta quinq; annorum fieri non permittimus, sed neq; Diaconum aut Subdiaconum minorem viginti quinq; &c.* in Auth. Nov. CXXIII. cap. XIII. Apud Ebræos autem antiquissimos idcirco DEUS præcepit perfectos Levitas fieri viros triginta demum annorum, quod, cum nondum ædes sacra nomini ipsius esset exstructa, tabernaculum & arca Domini transportarentur de loco in locum, quibus oneribus ferendis requirebantur validiores humeri, hominesq; firmiori ætate & præstantioribus viribus. Quo factum, ut David, postquam Deus stabiliturum se & fixurum sedem suam Hierosolymis promisisset, adeoq; transportatione tali non amplius esset opus, legem illam Mosaicam tolleret, & sanciret, ut in posterum quilibet XX. ætatis anno, modo quoad cætera idoneus esset, in ordinem Levitarum reciperetur. Vide I. Paral. XXIII. 27. Esræ III. 8. Adde, quod Davidis temporibus & sequentibus pluribus etiam

etiam personis ex gente Levitica ad sacrum ministerium fuerit opus, plura & ampliora constituta munia, v.g. janitorum, cantorum, & similium. Quemadmodum vero primitus ante trigesimum annum nemo agere poterat perfectum Levitam, seu omnia & singula munia obire, quæ Levitarum erant propria, parili modo si Levita quinquagesimum attigisset annum, excidebat ordine suo, & in illum gradum collocabatur, in quo ante trigesimum annum constiterat, h.e. erat minister tantum & coadjutor cæterorum Levitarum, neque laborabat amplius oneribus portandis, sed duntaxat custodiebat ea, quæ ipsi essent commissa. Vide Numer. VIII. 25. & 26.

CAP. IV.

De Animi, vitæ ac famæ integritate.

NOn sufficiebat ad sacerdotalem dignitatem aspiranti, vel jam tum ea fungenti, corpore esse purum, nisi & animus & vita omni carerent macula: ut eo majus pretium, eoque sublimior veneratio tanto muneri apud plebem contingeret. Ideo futurus sive Pontifex sive Sacerdos coram synedrio magno examen cogebatur subire, quo de vitæ integritate sufficientem redderet rationem. Istorum animi vitiorum quædam poterant corrigi & pœnitentia tolli, quædam perpetuo contaminabant, & a sacro altari aliquem arcebant. Atque ut I. de conjugio dicamus, vitium, quo ad sacra peragenda præcludebatur aditus, erant *nuptiæ illicitæ*, & lege, sive sacerdotibus singulari, seu communi omnibus Israëlitis, vetitæ. Talem fœminam qui duxisset, non permittebatur ad sacram functionem prius, quam si in consessum synedrii magni evocatus, magna populi frequentia præsente, illegitima consuetudine ista abstenturum se voto palam profiteretur, & actu ipso illicitam

conjugem extemplo repudiaret. II. Ab altari perpetuo arcebatur *idololatra*, nec minus is, qui in templo alio, quam Hierosolymitano sacrum aliquem cultum perfecisset; tametsi templum illud prorsus ad Hierosolymitani speciem esset exstructum, & cultus ille vero exhiberetur Numini, imo sacerdos ipse non sponte, sed ex errore cultum præstitisset. Ibi pœnitentia, quantumvis solennior, locum habebat nullum. III. In pari passu ambulabat *homicida*, sive spontaneus, sive invitus & ex errore talis. Hic quidem ad asylum confugere poterat, at ille, qui voluntarie occidisset, tametsi in ipso constitutus esset altari, & sacrificium jamjam perageret, ab eo avellebatur, & ad ultimum supplicium rapiebatur ex DEI mandato, Exod. XXI. 14. IV. Eodem in censu habebantur *adulter* & *incestuosus*, qui, tantum abest, ut ad altaris ministerium invenirent aditum, ut ne ordinariam quidem pœnam potuerint effugere. V. Præterea, ut auctoritati pontificalis dignitatis consuleretur, etiam ille a sacro officio suspendebatur, *qui artes exercuisset sordidas ac viliores.* Quam rem ita ex antiquis Ebræorum monumentis explanat Maimonides: *Non constituunt sive Regem, sive Pontificem eum, qui est aut lanio, aut tonsor, aut balneator, aut textor, aut coriarius &c. etiam qui die unico aliquam ex ejusmodi artibus exercuerit, minime idoneus redditur.* Tractatu de Regibus cap. I.

CAP. V.

De Ritibus initiandi Pontificem ac Sacerdotem.

FInito coram synedrio magno examine candidati sacri ministerii, is, in quo labes aliqua ratione natalium fuisset reperta, ex synedrii sententia declarabatur illegitimus, & actutum educebatur e societate fratrum suorum, atque sic pergebat ad domum suam, induebaturq; habitu nigro, quo perpe-

perpetuo poſtea utebatur. Viciſſim ille, qui vitio aliquo corporis tantum laborabat, permanebat in templo in conclavi, quod dicebatur *cella lignorum*, & gerebat officium cariosa ligna a vermibus purgandi, donec idonea fierent ad ſtruem altaris, fruebaturq; portione etiam aliqua è reditibus ſacerdotalibus. Is vero, in quo nihil illegitimi eſſet repertum, a ſynedrio diſcedebat his verbis: *Benedictus, qui elegit ſemen Aaronis ad miniſtrandum in ſancto ſanctorum.* Inde inſtituebat feſtum atque convivium amicis ſuis, & poſtea conſecrabatur. Vide Jacob Juda Leon. de Templo lib. II. cap. XVIII. Gloſſa ult. ad ſect. 128. p. 109. In inauguratione tum Pontificis max. tum Sacerdotum quatuor potiſſimum ſolennes & neceſſariæ ſpectandæ veniunt ceremoniæ: Prima eſt *ablutio*. Abluebantur aqua ad oſtium tabernaculi ſive templi, ut, veluti membra corporis ſordibus purgabantur, ſic animus ab interioribus vitiis pravisq; concupiſcentiis luſtraretur, DEOq; totus conſecraretur. Secunda eſt *veſtium ſacrarum applicatio*. Induebantur exinde ſtatim ſacro amictu ipſis proprio. Veſtes ſacræ Sacerdotum fuére quatuor; Pontificis maximi octo, de quibus cap. ſeq. Eæ in initiatione certo ordine ac ſolenni ritu dabantur. Primo veſtiebantur femoralibus ſupra lumbos conſtrictis; his accedebat tunica talaris, quæ poſtea cinguli crebris plicaturis ſub axillis circumligabatur; deniq; imponebatur pileus ſeu cidaris. At Pontifici inſuper imponebatur pallium, cui ephod ſeu epomis addebatur: tunc induebatur tiara; cui tandem lamina aurea ſeu corona affigebatur. Neque ſatis rite initiabatur Pontifex, niſi ad eundem modum per ſeptem continuos dies inveſtiretur. Tertia eſt *unctio*. Ungebantur ſacerdotes oleo certo, ſolisq; ſacris rebus deſtinato, & a Moſe ipſo ſemel ad omnium ſequentium ſeculorum uſum præparato, tali confectione: Aſſumſit Moſe ex præcepto DEI myrrhæ exquiſitæ & puriſſimæ ſtateres quin-

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL. 2.6.588

gentos (juxta noſtram ponderationem XV. Pfund/ 30. Loht) cynamomi aromatici ſtateres ducentos & quinquaginta (præter propter 7. Pfund und 31. Loth) totidem etiam calami aromatici: his addebantur quingenti ſtateres caſiæ, quibus omnibus admiſcebatur olei de olivetis menſura Hin (quæ conſtituit 3. Quartier oder Maas) & cum ſpeciebus iſtis aromaticis coquebatur. Hanc confectionem recondidit Moſe in arcam Domini, ut ea ungerentur ſacerdotes, quotquot futuri eſſent. Neque illud ſequentibus ſeculis de integro fieri fas erat, ſed perpetuo illud Moſis manu confectum adhibebatur. Iſthoc unguento nefas erat, & gravi ſub pœna vetitum, cutem hominis, qui non eſſet ſacerdos, tangi, neque permiſſum alio confecto oleo ſacerdotem ungi. Vide Exod. XXXI. al. XXX. 23. & ſeqq. Pontifex autem & Sacerdotes initiandi ungebantur eo per ſeptem continuos dies, eodemq; uncta fuere tabernaculum Domini, arca DEI, altaria, & candelabra, omnisq; ſupellex ad cultum divinum requiſita. Eam unctionem etiam die, non noctu peragi neceſſum erat. Figura ejus ſeu ungendi modus ſollicite ante omnia obſervabatur, talis quidem, ut, antequam imponeretur tiara ſeu pileus, in verticem capitis funderetur oleum illud ita, ut per totum caput deflueret (quod declarabit Pſalmi CXXXIII. 2.) inde mox ungens in fronte novi ſacerdotis uncti in medietate ſeu loco, qui eſt inter oculos ſive palpebras, digito ſuo ex oleo diducebat figuram X literæ Græcorum, uti paſſim ex vetuſtis monumentis annotarunt Rabbini, Salomo Jarchi Comment. ad Exod. c. XXIX. 7. Maimonides de Vaſis ſanctuarii cap. I. Obadias bar Tenora Comment. ad cod. Talmud. de Exciſionibus animarum cap. I. Moſe Kozenſis præcepto affirmativo CLXVI. Nachmanides & Aben Esdra ad l. c. Exod. Abarbenel Comment. in Legem fol. 202. &c. hoc eſt, figuram crucis S. Andreæ, quam vocant, quemadmodum Reges coronæ

figura

figura ſolebant ungi. De hoc oleo & ritu unctionis plura vide apud Joſephum de Voiſin in notis ad Raymundi Pug. fid. fol. 247. ſeq. Unctio illa ſacerdotum ceſſavit ſub templo II. eo quod arca Domini eſſet deperdita, adeoq; oleum illud ſacerdotale a Moſe confectum, quod cum illa adſervari ſolebat; unde ea ætate nullus omnino amplius unctionis ſacræ habebatur uſus, ſed ſacerdotes duntaxat veſtibus præter ablutionem & ſacrificium initiabantur. Quamvis Talmudici tradant, quinquaginta circiter annis ante primi templi excidium oleum ſanctum a Joſia rege fuiſſe abſconditum, nec poſtea repertum. Etiam tamen hoc meretur notari, ſub templo primo, cum Iſraëlitæ ituri eſſent in bellum, ſacerdotem aliquem electum & conſtitutum fuiſſe, qui exercitum Iſraël alloquebatur. Is oleo ſacroſancto ungebatur, vocabaturq; *Sacerdos unctus ad bellum*, & dignitate anteibat Saganem ſeu vicarium Pontif. max. de quo plura D. Wagenſeilius in Sota pag. 842. Quarta & ultima eſt *ſacrificium*, quod unctionem ſequebatur, & totam initiationem rite perficiebat. Offerebant decimam partem ſimilæ, quæ in ſartagine oleo aſperſa coquebatur, poſtea in holocauſtum Domino incendebatur, & tota cremabatur. Si quis futurus ſacerdos gregarius, nondum tamen eo nomine initiatus, ſtatim ad pontificatum eveheretur, primo ſacrificium ſacerdotis minoris nomine peragebat, dein idem repetebat, tanquam futurus Pontifex. Unde patet, neminem ad pontificatum perveniſſe, niſi prius ſacerdotis minoris ritu eſſet initiatus. Hæc de Pontifice & Sacerdotibus. At Levitarum inauguratio plane alios poſcebat ritus. Primus eſt *luſtratio:* nam & ipſi & veſtimenta eorum lavabantur atque mundabantur, non aqua communi ac pura, ſed certa, luſtrali, quæ erat aqua, cui cineres vaccæ rufæ pro peccatis combuſtæ infundebantur: ea alias quoque adſpergebantur in genere immundi. Secundus

eſt *raſio.* Abradebant non caput, ſed reliquum totum corpus. Quod iterum ad puritatem ac munditiem pertinebat. Tertius eſt *ſacrificium.* Offerebant bovem unum & ſimilam oleo conſperſam, bovemq; alterum in holocauſtum pro antecedentis vitæ peccatis. Quartus eſt *introductio.* Convocata omnis Iſraëlis multitudine, ſiſtebant Levitam coram tabernaculo fœderis, & poſtea in templo in atrio Iſraëlitarum. Quintus eſt *impoſitio manuum;* quæ fiebat ab ipſis Iſraëlitis ſeu Senioribus populi.

CAP. VI.

De Veſtibus Pontificiis ac Sacerdotalibus.

VEſtes ſacræ aliæ erant Sacerdotum, aliæ Pontificis maximi, indutæ illis eo duntaxat tempore, quo miniſtrabant & cultui divino vacabant. Levitæ autem amictum proprium habebant nullum, etſi ſæpe veſtiebantur tunica linea. Sacerdotum vulgarium veſtes ſacræ numerabantur quatuor: *femoralia*, *tunica*, *cingulum*, & *tiara*; quibus Pontifex max. alias inſuper quatuor addebat: *pallium*, *ſuperhumerale*, *pectorale*, & *frontale.* Nunc ordine de iis. Primum locum obtinent *femoralia* ſeu feminalia: quæ erant braccæ lineæ, e byſſo retorta confectæ (eſt autem byſſus retorta, quæ fit ex lino, quod netur, & poſtea duplicatur ac torquetur, ex qua etiam fuére cortinæ tabernaculi) usque ad genua & poplites deſcendentes, nullibi ſciſſura disjunctæ, quibus verenda celabantur, & ſuperior pars ſub umbilico vehementer adſtringebatur, ut eo expeditiores eſſent, & ne, ſi quando mactarent victimas, attraherent tauros, arietes &c. portarent onera, etiamſi forte laberentur & femora revelarent, pateret nudum id, quod opertum eſſet. Femoralia itaque hæc non erant fibulæ loco, nec denotabant caſtitatem ſacerdotalem iſtiusmodi, qualis hodie apud Pontificios Clericis injungitur, uti nugatur

Fran-

Franciſcus Ribera de Templo lib. III. cap. VI. cum id extra dubitationis aleam ſit, ſacerdotes Ebræorum matrimonia contraxiſſe; ſed inſerviebant ſacerdotum fortitudini, agilitati atque pudori, ſi forte ſacerdos caderet, & reliquæ veſtes diffluerent. Unde etiam legimus, prohibitum fuiſſe fieri gradus ad altare, ne populus inferior obſcœnas partes aſpiceret. Iſtiusmodi femoralia paganis quoq; erant in uſu, dicta illis *campeſtria* & *ſuccinctoria*, de quibus vide Iſidorum de Originibus lib. XIX. cap. XXII. & XXIII. Secunda veſtis eſt *tunica*, quæ alias vocabatur *linea ſtricta*, & erat interula byſſina, e duplicata tela confecta, ſive tunica talaris interior ſupra femoralia induta, totum corpus usque ad pedes imos tegens, corpori adſtricta, habens manicas, & ipſas circa brachia ſtrictas. Ita de ea inter alia multa Hieronymus: *Solent militantes habere lineas, quas camiſias vocant, ſic aptas membris & adſtrictas corporibus, ut expediti ſint vel ad curſum, vel ad prælia, dirigere jacula, tenere clypeum, enſem vibrare, & quocunq; neceſſitas traxerit. Ergo & ſacerdotes parati in miniſterium Dei, utuntur hac tunica, ut nudorum celeritate diſcurrant.* Epiſt. ad Fabiolam, Tom. III. p. 59. Uſus ejus Levitis ſub Agrippa rege æque ac ſacerdotibus, ſed contra fas permittebatur, uti tradit Joſephus Antiq. lib. XX. cap. VIII. Tertio tunica hæc accingebatur circa pectus paulo axillis inferius *cingulo*, baltheo ſeu zona intus cava, ita contexta, ut exuviis ſerpentis eſſet ſimilis, lata digitos quatuor, longa cubitos circiter triginta duos, adeo ut multoties circumplicata & circa pectus revoluta, corporis medium incingeret, reliqua autem pars extra cultum divinum ad talos usque deflueret. Cum vero in ſacris eſſet miniſtrandum, ne reſidua illa pars propendens ventilata eſſet impedimento, rejiciebatur ea ſuper humerum lævum. Quarto conſideranda venit *tiara*, ſive cidaris, aut pileus, ſive mitra, quæ erat linea tela ſedecim cubitos longa, & ſæpe in orbem replicata,

ac

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

ac consuta, caputq; multoties cingens ac operiens. Hanc alia tela superne integebat usque ad frontem descendens & toti cranio adhærens, quæ per superficiem verticis suturarum in pileo deformitatem celabat. Hoc capitis tegumentum accurate adaptabatur, ne inter sacrificandum delaberetur. Ab his non multum diversæ erant Persarum & Corybantum tiaræ, quemadmodum eas describunt scriptores ethnici. Pontificis max. autem pileus (veluti & zona) aliquantum discrepavit a cæterorum sacerdotum tiaris: (1) Enim multis contortis voluminibus capitis ejus partem involvit duntaxat superiorem, nec inferius descendit, ne laminæ fronti annectendæ discommodaret. Similis erat pileo Turcico, quem **Türckischen Bund** vocamus. Quatuor prædictæ vestes Pontifici max. cum reliquis Sacerdotibus erant communes: nam licet vestes Pontificis max. paulo splendidiores fuerint, molliores q; & accuratius confectæ, imo tiara & cingulum aliquantum a cæteris discrepaverint, iisdem tamen appellabantur nominibus. Sed præter memoratas vestes Pontifex max. aliis sibi peculiaribus fuit insignis, cum quibus sacrum obivit munus: Earum prima erat *pallium*, vestis oblonga & talaris, sed exterior ita, ut interiori lineæ stricte responderet, confecta non ex duobus aut pluribus segmentis, sic ut suturas haberet in humeris, lateribus, a tergo &c. sed ex uno contexta, aperturam in summo habens non transversam, sed oblongam, descendentem a tergo, & ante usque ad medium pectus, cui scissuræ, ne ea appareret, ornatus causa fimbria assuta erat. Eodem modo scissa fuit ea parte, qua manus & brachia exserebantur. In extremitate appensa illi erant mala punica & tintinnabula alternatim, ut Pontificis max. sonus audiretur, cum adiret sanctuarium, non vero, *ut in sancta sanctorum totus vocalis incederet*, uti ait Hieronymus Epist. ad Fabiolam. Tom. III. p. 59. Secunda est *ephod*, ab Ebr. radice אָפַד quæ significat *cinxit*,

cinxit, dicta Græcis ἐπωμὶς, Latine *superhumerale*, vestis brevior cubitali mensura, ita ut zonam supra memoratam attingeret, pallio superinjecta, sago militari fere similis, humeros tantum & pectus ornans, ex diversis coloribus auro intexta atque variegata, infra manicas utrinq; consuta aut duntaxat fibulis connexa, in utroque autem humero sardonyches auro inclusi fibularum vice epomida annectebant. In altero istorum lapidum, dextri nempe humeri, nomina sex majorum natu filiorum Jacobi insculpta erant, videlicet Ruben, Simeon, Juda, Dan, Naphthali, Gad; in sinistra gemma sex cæterorum, Aser, Issaschar, Sebulon, Benjamin, Ephraim, Manasse, idque ideo, ut Pontifex ingressus sancta sanctorum, nomina populi, pro quo rogaturus esset Dominum, portaret in humeris. De his porro Josephus: *Ex lapillis*, ait, *quos Pontifex in humeris gestabat, micabat alter, quoties litatum esset, is nempe, qui dextrum humerum occupabat, tantumq; fulgorem emittebat, ut procul intuentibus conspiceretur præter naturam suam & consuetudinem.* Antiq. lib. III. cap. IX. In medio superhumeralis lacuna relinquebatur in pectore, cui pectorale inserebatur. Ad similitudinem hujus ephod, quod Pontifici soli competebat, fiebat etiam alius amictus, sed lineus tantum, dictus itidem ephod, quo non solum Sacerdotes & Levitæ, sed & ex aliis tribubus omnes, qui DEO serviebant, & ipsius cultu occupabantur, uti poterant. Ita intelligentur loca I. Sam. II. 18. *Samuel autem ministrabat ante faciem Domini puer, accinctus ephod lineo.* I. Sam. XXII. 18. *Conversusq; Doëg Idumæus, irruit in Sacerdotes & trucidavit in die illa LXXXV. viros, vestitos ephod lineo.* II. Sam. VI. 14. *Porro David accinctus erat ephod lineo.* Tertia vestis dicebatur *pectorale*, item *rationale*, nec non *pectorale* vel *rationale judicii*, & proprie loquendo nova vestis non erat, sed prioris tantum pars, implens lacunam illam, quam in ephod relictam fuisse supra diximus. Erat autem pannus brevis,

quadrangulus, habens magnitudinem duodecim digitorum, sive dimidii cubiti in longitudine & latitudine, contextus ex auro, hyacintho, purpura & cocco, duplicatus, ut pondus gemmarum, quod in eo ponebatur, sustinere posset. Superhumerali non assuebatur, sed alligabatur: facies enim ejus interior in quatuor angulis quatuor habebat annulos aureos, quibus in superhumerali quatuor alii respondebant, qui cum illis copulabantur. Facies exterior habebat in duobus angulis superioribus duos annulos aureos eminentes, quibus catenæ aureæ inserebantur, quoniam annuli priores interiores non poterant soli gemmarum pondus sustinere. Ascendebant catenæ istæ per fistulas quasdam aureas ad humeros, & annectebantur circulis aureis, qui erant a tergo in summitate posterioris partis superhumeralis, arctissime juxta se invicem siti. In panno pectoralis exteriori duodecim gemmæ quatuor ordinibus dispositæ fuerunt: in primo ordine erant lapis sardius, topasius & smaragdus; in secundo carbunculus, sapphirus, jaspis; in tertio lyncurius, achates, amethistus; in quarto chrysolithus, sardonyx & berillus: quod erat immanis pretii ornamentum. Per illud Pontifex max. divina responsa accepit de angustiis & necessitatibus totius populi, ediditq; judicium de bello & pace, cæterisq; ad salutem Reip. spectantibus: Si enim lætum optatumq; responsum Pontificem oporteret referre, singulæ gemmæ incredibilem nitidissimumq; de se dabant splendorem. Josephus: *Sed mirabilius est, quod nunc dicturus sum. Per duodecim gemmas, quas in pectore Pontifex max. insutas pectorali gestabat, in bello victoriam prænunciare solebat DEUS: nam priusquam exercitus sese moveret, tantus fulgor ex iis emicabat, ut toti populo facile innotesceret, adesse DEUM, opemq; & auxilium suum allaturum esse invocantibus. Quapropter Græci, qui a nostra religione abhorrent, cum hoc miraculum pro compertissimo habeant, ita ut negari*

non

non poſſit, pectorale vocant λόγιον *i.e. oraculum. Deſiit tam pectorale, quam ſardonyx (ille ſcil. in utroq; humero ſuperhumeralis) fulgorem emittere CC. annis, antequam hæc commentaremur, irato DEO propter legum ſuarum contemtum.* Hæc ille Antiquit. lib. III. cap. IX. Atque hæ gemmæ, ſi veriſimillimam pluriumq; ſententiam, quæ etiam Lutheri eſt, recipiamus, vocatæ ſunt אורים ותומים i. e. *Urim & Thummim*, quorum illud *illuminationes* ſignificat, hoc *perfectiones*. Cujus appellati probabilis hæc eſt ratio, quod gemmæ iſtæ certum & perfectiſſimum reſponſum retulerint, ſi ſplenduiſſent, ac perſpicuam de ſe lucem projeciſſent: quamvis diverſiſſimæ de Urim & Thummim ab aliis foveantur opiniones. Inſcripta erant duodecim illis gemmis ſingula filiorum Jacobi nomina, exceptis nominibus Levi & Joſeph, teſte Joſepho lib. III. cap. IX. Levi omittebatur, quod Sacerdos pro hac tribu non oraret, nec ejus recordari haberet opus, eo quod Pontifex & omnes Sacerdotes atque miniſtri eorum ipſi eſſent quotidie in templo, & pro ſe non minus atque pro aliis offerrent preces ac ſacrificia. Joſephi autem loco duabus ſingulis gemmis inſcripta exſtabant duo filiorum ejus nomina Ephraim & Manaſſe, quos Jacobus, ex interceſſione filii Joſephi, in hereditatem benedictionis adoptaverat. Quod ſi vero plurium Rabbinorum ſequamur ſententias, Urim & Thummim abſcondita fuerunt a Joſia rege in templo priore, nec poſtea reperta in templo ſecundo, quorum tamen vice alii tunc lapides fuére facti & inditi in pectorale, non quod eorum adminiculo oracula amplius ederet Pontifex, ſed ut conſummatus eſſet ornatus & earum rerum numerus, quas Moſe ad Pontificem inveſtiendum præſcripſerat. Vide Cunæum de Rep. Ebræorum lib. I. cap. XIV. lib. II. cap. II. Quarta & ultima veſtis erat *frontale* ſive *lamina*, dicta Ebræis ציץ alias *corona ſancta*, *diadema*, *corollarium ſanctum*. Erat ea lamina aurea duos digitos lata, ſemi-

circulum referens, frontemq; ad aures usque cingens, cui insculptum erat nomen τετραγράμματον יהוה: annectebatur ea pileo pontificio. Vide Exodi cap. XXXIX. 30. Hæ sacræ sunt vestes, quarum si quis Sacerdos sive vulgaris, sive magnus, plures aut pauciores adscivisset, si emplastrum vulneri impositum inter carnem ejus & vestes istas latuisset, si vestes has ruptura deformasset, aut sordes inquinassent, ministerium ejus habebatur irritum, ut tradunt Talmudici cod. de Sacrificiis cap. II. immo capitali pœna afficiebatur, teste Maimonide. Dividebantur vulgo in *vestes albas*, quales fuére quatuor illæ Sacerdotum vulgarium, & *vestes aureas*, quomodo appellata sunt octo Pontificis max. indumenta: quæ etsi aurea vocantur, quatuor tamen insuper coloribus erant variegata, nimirum hyacintho, purpura, cocco & bysso. Per aurum intelligitur id, quod in fila deductum est. Hyacinthus vocatur heic lana coloris hyacinthini, qui violaceo atque cœlesti similis est. Purpura vero lana est nigrantis coloris, quam tingebant sanguine certi generis piscis. Coccus, lana tincta vermiculi cujusdam sive sanguine sive pulvere, quam bis tingebant, semel cum rudis esset, atque dein, cum in fila deducta. Byssus tenuissimi & candidissimi lini genus est. His coloribus significabatur, Pontificem esse summi elementorum, adeoque rerum omnium Conditoris sacerdotem, eique sacrificia offerre, teste Josepho de Bello Judaico lib. VI. cap. VI. Colore enim coccus ignem designat, hyacinthus aërem, origine autem byssus terram denotat, purpura mare. Pro illis quatuor sacerdotalium vestium generibus exstructum erat in templo reconditorium quoddam cum sex & nonaginta capsulis. Cum enim, ut supra parte I. cap. IX. audivimus, perpetuo XXIV. Sacerdotum classes ministrarent in templo, unicuiq; classi quatuor erant adsignatæ capsulæ, & his inscriptus fuit numerus uniuscujusq; classis: singulisq; porro quatuor capsu-

capsulis adscriptum exstitit nomen vestimentorum, quæ in illis adservabantur, v. g. uni capsulæ inscriptum erat *Femoralia:* alteri, *Tunicæ:* tertiæ, *Cingula:* quartæ, *Tiaræ.* Hoc reconditorium habebatur in camera intra atrium Sacerdotum versus orientalem templi plagam sita, quæ nuncupabatur *Conclave Pinehas vestiarii.* In ea plura alia ædificata erant cubicula, in quibus se vestiebant Sacerdotes, ibidemq; finita hebdomada ministerii sui eundem sacrum suum amictum exuebant, &, antequam e templo discederent, recondebant. Videatur Ezechielis caput XLIV. 19. & codicis Talmudici de Sacrificio assiduitatis cap. V. sect. III. Bartenora in cod. Talmud. de Siclis cap. V. sect. I. Neque Sacerdotibus cum sacris istis vestibus licebat dormire; sed ii, qui per hebdomadam suam pernoctabant in templo, antequam cubitum irent, exuebant & complicabant eas, & apponebant capitibus suis, operiebantq; se amictu suo vulgari, vestibus nempe profanis. Pontificis autem max. vestes adservabantur in camera quadam extra atrium Sacerdotum a latere templi meridionali sita, quæ dicebatur *camera adsessorum*, nec non *camera ligni*, in qua etiam Pontifex max. habitabat. Videatur codex Talmudicus de Mensuris cap. V. sect. I. Porro pro vestibus sacerdotalibus, quæ vel usu erant detritæ, vel casu laceratæ atque sordidæ redditæ, ædificata erat camera in templo, in qua illæ adservabantur, ut fierent inde panniculi, qui incenderentur in candelabro, & ellychnia in lampadibus, docente Maimonide. Deniq; notandum, ambulasse sacerdotes in templo nudipedes, non tam ex consuetudine orientalium populorum, quam ex reverentia sacri loci, uti tradit R. Mose Gerundensis. Quare DEUS Exod. III. 5. præcipit Mosi, *ut solvat calceamentum de pedibus suis*, additq; rationem, *quoniam locus, in quo stas, sanctus est.* Adde Josuæ cap. V. ult. Hinc cum semita, per quam ascendebant ad altare (quanquam non fuerit per

Early European Books, Copyright © 2012 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
CFMAGL 2.6.588

gradus diſtincta) eſſet elevata, obliqua, atque ob pinguedinem de carne victimarum, in altari ſubinde incenſarum, per ſemitam illam defluentem, valde lubrica & præceps, ne Sacerdotes nudipedes, portantes ſuper altare ad ſacrificia membra victimarum itemq; ligna, vacillarent aut forte laberentur, ſed certius figerent pedes, ſemitam illam ſemper conſpergebant ſale. Videatur Maimondes in tract. de Sacrificio Aſſiduitatis cap. VI. ſect. III.

CAP. VII.

De Tonſura Sacerdotum.

POſtquam de veſtibus Sacerdotum, quantum fieri potuit, breviter tractavimus, reſtat, ut jam de capillitio eorundem aliquid dicamus. Illud non permittebatur eis promiſſum aut intonſum: qui enim apud Ebræos in luctu fuerunt, nutriebant capillum & diſcooperiebant caput, deponendo mitras, galeros, & alia capitis ornamenta; quod proinde Sacerdotes in divino officio occupati imitari prohibebantur. Hinc illud Levit. X. 6. *Capita veſtra nolite nudare*, Onkelos exponit: *Capitis veſtri ne nutriatis comam*, & rurſus illud Levit. XXI. 10. *Caput ſuum non diſcooperiet*, idem παρα-φράζει: *Capitis ſui non nutriat comam.* Cui interpretationi adſtipulantur quoque Arabs & Rabbini fere omnes. Igitur ultra triginta dies comam nutrire ſacerdoti non licebat, neque, qui ultra tempus illud nutriret, ad ſacram functionem admitti poterat. Pontifex max. autem qualibet ſabbati veſpera tondendus erat, utpote cujus præſentia in ſanctuario non per vices, ſed aſſidue neceſſaria erat. Unde hic ſingulis tondebatur hebdomadis; Sacerdos vulgaris tantum intra XXX. dies ſemel, aut, ſi ordo miniſtrandi in templo intra triginta dierum ſpatium ipſum non tangeret, tonſuram etiam ulterius differre poterat. Tonſionem illam opus erat fieri forpice, qua circumcirca crinis demetebatur,